

Conflict Management

”Se on vain prosessia”
– prosessioikeuden
tutkimuksen pitkä
aalto: lainopista
konfliktinhallintaan

Risto Koulu

”Se on vain prosessia”
– prosessioikeuden
tutkimuksen pitkä
aalto: lainopista
konfliktinhallintaan

”Se on vain prosessia” – prosessioikeuden tutkimuksen pitkä aalto: lainopista konfliktinhallintaan

Risto Koulu

2023

University of Helsinki Conflict Management Institutun julkaisuja

Tilaukset: comi@comi.fi

© Risto Koulu ja COMI

ISBN 978-951-51-9952-2 (pehmeäkantinen)
978-951-51-9953-9 (PDF)

Graafinen suunnittelu: Kalle Järvenpää

Sisällys

VI SAATE

Yleinen osa

- 3 1. KIRJAN TARKOITUS
- 19 2. MITÄ ”PROSESSIOIKEUDEN” TUTKIMUS ON OLLUT, MITÄ SE ON JA MITÄ SEN TULISI OLLA?
- 41 3. TUTKIMUKSEN UUDISTUMISKAUDET (’TIETEELLISET PULSSIT’)
- 59 4. TUTKIMUKSEN JULKAISUKANAVAT
- 77 5. TUTKIMUS MUIDEN SILMISSÄ: PALAUTETTA JA ARVIOINTEJA
- 99 6. TUTKIMUKSEN VAIKUTTAVUUS

Temaattinen osa

- 113 7. AIHEENVALINTA, TUTKIMUSIDEAT
- 127 8. LÄHESTYMISTAVAT, TUTKIMUSMENETELMÄT, ARGUMENTAATIO, TUTKIMUSTULOKSET
- 139 9. MONIALAISUUS; EMPIIRINEN TARKASTELU
- 149 10. TOIMIVUUDEN ARVIOINTI, KRIITTISYYS
- 159 11. TULEVAISUUSUUNTAUTUNEISUUS: SÄÄDETTÄVÄ LAKI JA OIKEUSPOLITIikka

- 169 LOPUKSI
- 179 KIITOKSET
- 180 VIITATUT LÄHTEET
- 187 ASIAHAKEMISTO
- 191 LIITE — OPINTO-OPAS 2013–2014, OIKEUSTIETEELLINEN TIEDEKUNTA: PROSESSI- JA INSOLVENSIOIKEUDEN PAKOLLISET AINEOPINNOT (SS. 90–94)

Saate

Tällä kirjalla ei ole selkeää esikuvaa sen enempää Suomessa kuin muissakaan pohjoismaissa. Kirjan keskiössä on prosessioikeudeksi kutsuttu oikeustieteen osa-alue, tarkemmin sanottuna tämän osa-alueen tutkimus. Ajallisesti kirjalla katetaan lähes puoli vuosisataa eli oman aktiivisen tutkijaurani kesto. Kirja on eräänlainen kaleidoskooppi: se on sekoitus aatehistoriaa, review-tyyppistä ilmestyneen tutkimuksen uudelleenkäsitelyä, tutkimuksen vaikuttavuuden arviointia sekä pohdintaa tutkimuksen tuloksista.

Näistä review-näkökulma näkyy kenties selvimmin, mikä pakottaa periaatteellisiin ja tyylillisiin valintoihin. Tutkimuksen uudelleenkäsitely ei, kuten sen nimi antaa aiheen olettaa, ole neutraalia julkaistujen tutkimusten luettelointia ja esittelyä: uudelleenkäsitely paikantaa väistämättä yksittäisiä tutkimuksia oikeudenalan tutkimustraditioihin sekä enemmän tai vähemmän näkyvästi arvioi niitä. Tällainen uudelleenkäsitely johtaa päätelmiin, millaista tarkasteltava tutkimus kokonaisuutena oli, millaista tutkimus on tällä hetkellä ja millaista tulevan tutkimuksen pitäisi olla. Kun kysymys on oikeustieteestä, tulevan tutkimuksen suunnan ratkaisee se, millaista oikeudellista tietoa oikeusjärjestykseen kaivataan. Sitä taas ei ole helppo arvioida. Mitä pitemmälle tulevaisuuteen katsotaan, sitä epävarmemmiksi tällaiset ennusteet muodostuvat. Kukaan ei esimerkiksi 1980-luvulla osannut tieteiskirjallisuuden ulkopuolella kuvitella, millaiseen vallankumoukseen ensin tietokoneistuminen ja sitten oikeuden digitalisoituminen johtaisivat.

Tällainen kirja on tuomittu jäämään subjektiiviseksi: tutkija ei voi asettua tieteenalansa ja oman uransa jatkumon ulkopuolelle. Kun aikaisempaa tutkimusta käsitellään, käsitelijän tiede- ja tutkimuspoliittiset mieltymykset näkyvät, yrittää kirjoittaja olla miten objektiivinen tahansa. Joku ”uudelleenkäsitely” tutkimus voi saada kirjoittajansa mielestä kohtuuttoman ankaran arvion, joku tutkimus taas saa tutkimusyhteisön mielestä ansiotonta arvonnousua. Kumpikin on tiedemaailmassa taval-

lista, eikä tämä kirja ole siinä suhteessa poikkeus. Sitä paitsi jokainenhan saa omissa kirjoissaan tuulettaa ajatuksiaan prosessioikeudesta ja sen tutkimuksesta, jos hän on vakuuttanut niiden painoarvosta. Oikeustieteen osa-alueillahan ei ole eikä koskaan voikaan olla niin kutsuttua virallista historiaa. On vain erilaisia tulkintoja tästä historiasta. Jos kirja saa aikaan tiedepoliittista keskustelua analyysinsä osuvuudesta tai prosessioikeuden tutkimuksen roolista nopeasti muuttuvassa maailmassa, se on täyttänyt tarkoituksensa.

Tämä kirja tukeutuu osaksi aikaisempiin tiede- ja tutkimuspoliittisiin kirjoituksiini. Niistä olen käyttänyt etenkin Sata vuotta prosessioikeutta -juhlakirjaan otettua artikkeliani ”Kummallista, miten selvää kaikki jälkikäteen on” (2021). Artikkelini puolestaan perustui keskeisiltä ajatuksiltaan jo vuonna 2013 *Retfærd* -aikakauslehdessä ilmestyneeseen artikkeliin ”Du processrättsliga forskning, vart är du på vägen?” Olen myös arkailematta hyödyntänyt sitä aineistoa, joka on vuosien varrella tullut varastoiduksi myöhempää käyttöä varten. En kiistä, etteikö tämä aineisto olisi hajanaista ja hieman mielivaltaisesti valikoitunutta. Aineisto kuitenkin kertoo, mitä olen aikanaan pitänyt huomaamisen ja muistamisen arvoisena. Kirjassa on tietenkin paljon sitä, mitä kuuluminen tiedeyhteisöön on tuonut mukaan. Tätä hiljaista tutkijantietoa on kertynyt sekä vapaamuotoisista kahvitauoista että virallisista tutkijaseminaareista. Hedelmällisin lähde tässä suhteessa ovat olleet Porthanian neljännen kerroksen aamukahvit, joissa jokseenkin kaikki tieteeseen liittyvä on tullut käsitellyksi. Konsensukseen kahvikeskusteluissa on harvoin päästy, mikä on jälkikäteen ajateltuna ollut melkoinen rikkaus. Eri tavalla ajatteleva opposentti tunnetusti karistaa sitä itsetyytyväisyyttä, joka herkästi valtaa pitkään vaikuttaneen tutkijan.

Akateemiset ja institutionaaliset juhla kirjat ovat olleet toinen lähde tälle tutkimukselle. Juhla kirjoihin kirjoittavat kuvaavat usein oman oikeudenalansa tutkimusta, siinä tapahtuneita muutoksia ja odotettavissa olevaa kehitystä. Juhla kirjan artikkeleilta ei edellytetä ankaraa tieteellisyttä eikä niitä alisteta vertaisarviointiin. Näin kirjoittajat pääsevät vapaasti esittelemään näkemyksiään silloinkin, kun ne ovat vielä intuitiivisia. Juhla kirjojen artikkelit tutkimuksesta ovat enimmäkseen van-

viii hemman tutkijapolven kirjoittamia. Tosin juhlakirjojen kirjoittajakunta tulee muutoinkin tästä ikäpolvesta. Juhlakirjoissa esitetään, osaksi ehkä tästä syystä, harvoin radikaaleja ajatuksia, oli kysymys vanhasta tai tulevasta tutkimuksesta. Juhlakirjoja ilmestyy entiseen verrattuna vähän, joten niistä saatava kuva on hieman jäljessä. Prosessioikeuden tutkimus lisäksi pääsee, oli syy mikä tahansa, harvoin juhlakirjan artikkelin aiheeksi verrattuna esimerkiksi rikosoikeuteen tai eurooppaoikeuteen.

Sen sijaan oikeustieteen tohtoreista kertova teos ”Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita” ei antanut odotettua tukea tälle kirjalle. Kaksi tutkijauran valinnutta prosessioikeuden tohtoria (Havansi ja Jokela) kuuluivat kirjoittajakuntaan. Heidän kirjoituksissaan kuitenkin näkyy henkilöhistoriallinen lähestymistapa, he kertovat väitöskirjan kirjoittamisprosessin vaiheista, väittelyn anekdootteja sekä akateemisten virantäyttöjensä kulkua. Hieman he kuitenkin valottavat myös aikansa tutkijayhteisöä tai oikeammin sellaisen puuttumista: väitöskirjan kirjoittaminen oli silloin vielä yksinäisempää puuhaa kuin nykyisin.

Laajaa kansainvälistä vertailua kirja ei sisällä: se keskittyy suomalaiseen prosessioikeuden tutkimukseen. Totta on, että ruotsalaisen tutkimuksen vaikutus suomalaiseen tutkimukseen on ollut hyvin vahva. Hieman kärjistäen suomalainen tutkimus olisi aika ajoin ollut sijoitettavissa siihen kehukseen, jonka ruotsalainen tutkimus muodostaa. Vasta viime vuosina suomalainen ja ruotsalainen tutkimus ovat lähteneet omille teilleen, kun ekelöfiläinen teleologinen tulkinta alkoi Ruotsissa vihdoinkin hiipua. Myös tanskalaisella ja norjalaisella tutkimuksella on, ainakin julkaisujen lähdeviittauksista päätellen, ollut Suomessa tunnolliset seuraajansa. Näin tähän kirjaan on päätynyt hieman pohjoismaisen tutkimuksen vertailua, vaikka kaikenlaisista yrityksistä oikeusvertailuun tai edes vertailevaan tutkimukseen sanoudutaan irti.

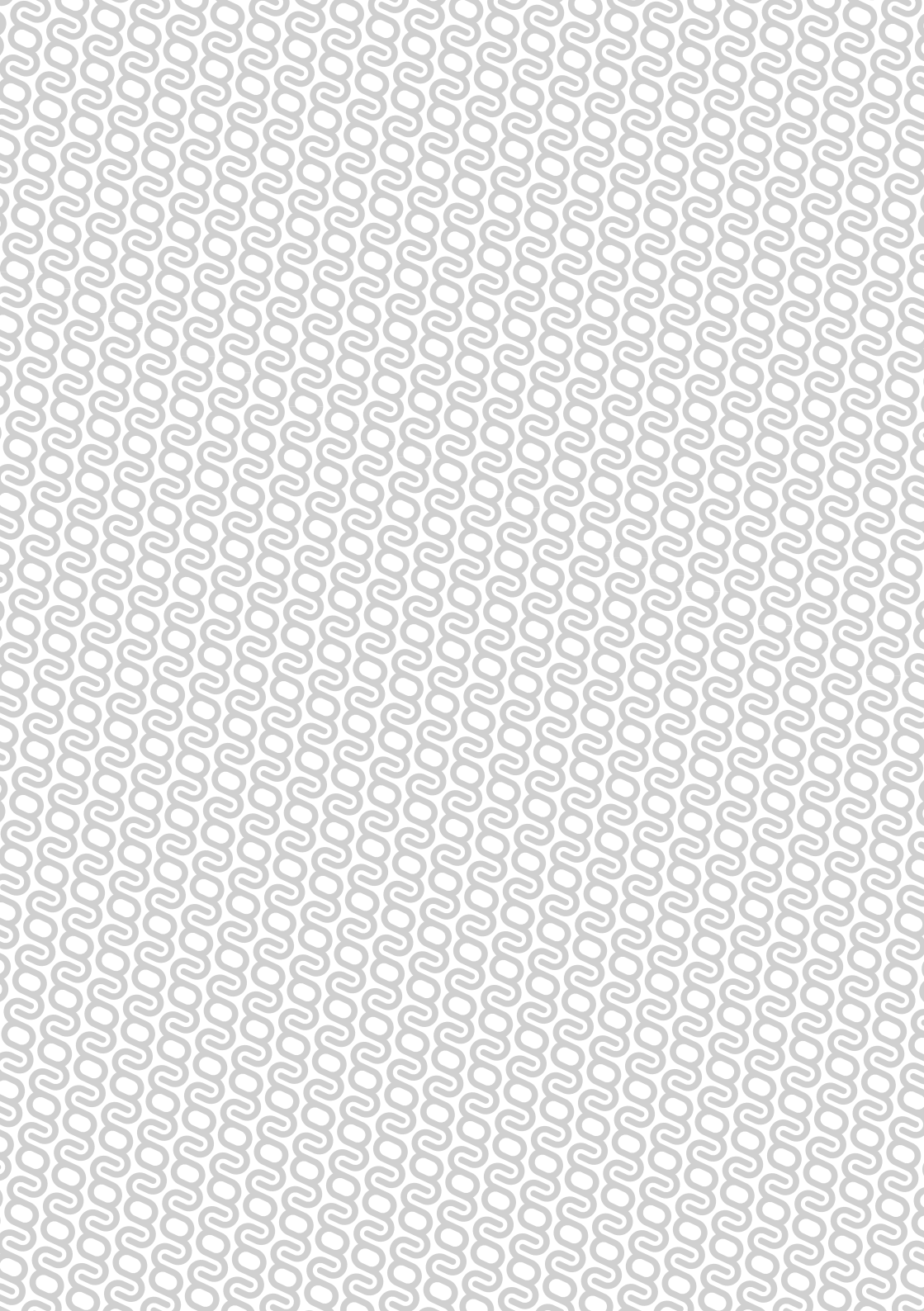
Monet käytännön tehtävissä toimivat juristit ovat kiinnostuneita myös oikeustieteen tutkimuksesta. Oikeustieteessä tutkimus ja käytäntö kietoutuvat yhteen. Tätä lukijakuntaa ajatellen kirjassa kerrotaan aika tavalla tutkimuksesta ammattina, tutkimusten julkaisemisesta ja saadusta palautteesta sekä tutkimusyhteisön merkityksestä tutkimuksessa. Tutkimus ei oikeustieteessäkään ole niin yksinäistä, mitä maalli-

kot usein kuvittelevat. Tutkimusyhteisö vaikuttaa jäseniinsä, ja he vaikuttavat yhteisössään. Kirjassa on myös hieman viittauksia tapahtumiin entisellä rikos- ja prosessioikeuden laitoksella. Muistikuvat niistä ovat niin subjektiivisia, että niitä ei ole yritetty sen enempää dokumentoida lähdeviittauksilla. Joku voi hyvinkin antaa tapahtumille toisen tulkinnan: tunnetun sanonnan mukaan ”ei ole olemassa totuutta, on vain eri tulkintoja tuosta totuudesta”.

Tässä kirjassa puhutaan paljon oppiaineesta ja oikeudenalasta. Vaikka oikeudenalan käsite on selvä, kaikilla lukijoilla ei välttämättä ole kuvaa siitä, mikä oppiaine on ja miten se toimii. Oppiaine on lyhyesti kuvattuna yhtäältä tutkijoiden lähin työyhteisö, toisaalta opiskelijoiden kosketuspinta siihen oikeudenalaan, jota oppiaine edustaa. Tästä syystä kirjan liitteenä on ote Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan opinto-oppaasta 2013–2014. Se on viimeisiä painettuja opinto-oppaita. Nykyisistä sähköisistä opinto-oppaista edes oppiaineen opettajat eivät saa yleiskuvaa oppiaineestaan.

Tapaninvainiolla syyskuussa 2023

Risto Koulu



YLEINEN OSA

- 3 1. KIRJAN TARKOITUS
- 19 2. MITÄ "PROSESSIOIKEUDEN" TUTKIMUS ON OLLUT, MITÄ SE ON
JA MITÄ SEN TULISI OLLA?
- 41 3. TUTKIMUKSEN UUDISTUMISKAUDET ('TIETEELLISET PULSSIT')
- 59 4. TUTKIMUKSEN JULKAISUKANAVAT
- 77 5. TUTKIMUS MUIDEN SILMISSÄ: PALAUTETTA JA ARVIOINTEJA
- 99 6. TUTKIMUKSEN VAIKUTTAVUUS

1. Kirjan tarkoitus

Tässä kirjassa käsitellään ja arvioidaan uudelleen suomalaista prosessioikeuden tutkimusta neljältä viimeiseltä vuosikymmeneltä. Kirja on näin tutkimuksen tutkimusta (research on research). Tällaista tutkimusta on tehty tieteenteorian tai tieteenfilosofian nimellä lähes kaikilla tieteenaloilla. Oikeustiede ei ole siitä poikkeus, joskaan se ei ole tällä alueella erikoisemmin kunnostautunut. Tutkimus ymmärretään tässä tavanomaista laajemmin. Siihen luetaan kaikkinaisen oikeustieteeksi kutsuttu tieteellinen tai sellaiseksi tarkoitettu toiminta. Näin valoon tulee myös tieteen sosiologiaksi kutsuttu lähestymistapa, joka puolestaan on osa ammattien sosiologiaa. Näkökulmaa ei voine pitää järin kunnianhimoisena: tässä kirjassa tyydytään deskriptiiviseen ja 'olinhan siellä minäkin' -henkiseen tarkasteluun.¹ Selvitettäväksi näin nousevat: mitä tutkittiin, paljonko tutkittiin, miksi tutkittiin ja mitä tutkimuksella saatiin aikaan. Siitä, onko tällainen tutkimus tieteellistä, saa jälkimaailma päättää. Se kylläkin täyttää popperilaisen tieteellisyyden vähimmäiskriteerin, tutkimuksen tulokset ovat osoitettavissa vääriksi (falsifioitavuuden vaatimus). Teoreettisempi tutkimuksen tutkimus, esimerkiksi huomautus, mitä olisi pitänyt tutkia, ei aina tätä testiä läpäise.

Tarkastelu kattaa lähinnä tutkijaurani keskeiset vuosikymmenet eli 1900-luvun viimeisen vuosikymmenen sekä 2000-luvun vuosikymmenet. Vanhempaakin tutkimusta tuodaan esiin mutta vain vertailukohteenä. Loppusaatteessa otan kantaa varovasti siihen, millaista prosessioikeuden tutkimus tulee Suomessa olemaan ja millaista sen tulisi olla. Tutkimuksen uudelleenkäsitteily (eli review-katsaus) vaatii, että yksittäiset tutkimukset esitellään, sijoitetaan tutkimustraditioon tai vähintäänkin viitekehykseen², niistä etsitään ulkomaisia vaikutteita, arvioidaan

1. Husa kutsuu tällaista tieteenteoriaa "käytännönläheiseksi", mikä onkin osuva luonnehdinta. Ks. Husa 1995 s. 10.

2. Tämä varaus johtuu siitä, että "prosessioikeudellinen" tiedekäsitys elää nopeaa muutosta. Monilla uusilla tutkimuksilla ei tästä syystä ole sellaista tutkimustraditiota, jonka jatkumoksi ne voitaisiin sijoittaa. Aikanaan sellaiset tieteenkin syntyvät, jos tai kun tutkimuslinja jatkuu. Tutkimuslinjat voivat kuitenkin myös kuolla lupaavan alun jälkeen, mistä esimerkkinä voitaneen pitää suomalaista oikeustaloustieteen tutkimusta. Oikeustaloustie-

- 4 tutkimusten ja koko tutkimuksen vaikuttavuutta sekä kaikesta muodostetaan synteesi. Sitä voidaan kutsua tavallaan prosessioikeuden tutkimuksen Suomi-kuvaksi. Klassiseen review-arvioon kuuluu arvioinnin viileys, neutraalius ja pyrkimys objektiivisuuteen. Siihen pyritään myös tässä. Tämä tarkoittaa, että pamflettimaisia sävyjä koetetaan kaikin keinoin välttää. Toki lukijan asiaksi jää ratkaista, kuinka siinä onnistutaan. Joka tapauksessa: tätä julkaisua ei ole tarkoitettu kiistakirjoitukseksi, eikä sillä ajeta tiede- tai tutkimuspoliittista ohjelmaa. Salattuja agendoja etsivä löytää niitä tekstistä kuin tekstistä, ellei muuten niin siitä, mistä ei puhuta. Jos tässä kirjassa joku tutkimussuuntaus, tutkija tai tutkimus jää mainitsematta, se ei ole moite mutta ei myöskään tunnustus.³

Tällainen katsaus aikaisempiin tutkimuksiin tunnetaan tieteessä yleensä sen englanninkielisellä nimellä ”review”⁴. Termillä on suomalainen vastineensa ”katsaus”, jolloin review-artikkeli on ”katsausartikkeli”. Vastinetta ei kuitenkaan jäljempänä käytetä. Se ensiksikin on juristeille vielä tuntemattomampi kuin ”review”. Toiseksi se hukkaa kokonaan alkuperäisen ajatuksen siitä, että kysymyksessä on aineiston uudelleen tarkastelu tai vähintäänkin käsittely. Sitä paitsi ”katsaus” määritellään suomessa lyhyeksi yleiskatsaukseksi, jollaiseksi review-artikkeli ei totisesti saa jäädä. Ehkä voidaan pelkistäen sanoa, että klassinen review-artikkeli on kriittinen metatason katsaus. Totta kuitenkin on, että oikeustieteen review-konsepti hakee vielä muotoaan. Se näyttää jäävän kuitenkin etäälle siitä konseptista, joka aikanaan syntyi luonnontieteisiin ja sai siellä vakiintuneet muotonsa.

Luonnontieteellisessä konseptissa ensiksikin arvioidaan vakiintuneiden (ja tavallisesti ansioituneiden) tutkijoiden vertaisarvioituja tut-

teellinen tutkimus ei ole yleistynyt suomalaisessa prosessioikeudessa. Ks. jäljempänä luku 3.

3. Tässä suhteessa ”jäljet pelottavat”. Review-tutkimukset (jotka ovat Suomessa harvinaisia) keräävät herkästi moitteita siitä, että joku tutkija tai yksittäinen tutkimus on joko jäänyt huomaamatta tai vähintäänkin tullut väärin luokitelluksi metodikirjossa. Ks. esimerkiksi Jyränki 1995 s. 896. Tosin on myös sanottu, että oikeustieteen tutkimusta olisi tarpeen tutkia ”lisää”, koska sitä on Suomessa tehty niin vähän. Tällainen tutkimuksen tutkimus auttaa ymmärtämään oikeustiedettä tieteenalana ja sen kehityspiirteitä. Samalla saadaan aineksia oikeustieteen tilan analyysille. Ks. Ervasti 2012 s. 235. Toistaiseksi tällaista tutkimuksen tutkimusta vielä odotellaan.

4. Oikeustieteessä on niin vähän tämäntyyppisiä artikkeleita, että niistä ei hevin saa kootuksi yhtenäistä kuvaa. Toivottavaa kuitenkin on, että formaatti yleistyy oikeustieteesäkin. Oikeustieteellisiä artikkeleita ilmestyy nykyisin niin paljon, että keskivertolukija ei pysty saamaan niistä kriittistä yleiskuvaa.

kimuksia. Arvioinnissa otetaan periaatteessa kantaa ainoastaan siihen, ovatko julkaistut tutkimustulokset tieteellisesti päteviä (validity). Toiseksi luonnontieteissä review-arviointia rajoitetaan, mitä tulee tarkastelukau-teen ja tarkastelun otokseen. Arvioitavat tutkimukset eivät yhtäältä saa olla liian vanhoja eikä toisaalta liian uusia. Ihanne lienee, että tutkimukset on julkaistu 3–5 vuotta aikaisemmin, vaikka tämä on vain mediaalisääntö. Lisäksi review-artikkeleita (artikkelit arvostetussa aikakauslehdessä ovat yleisin arvioinnin otos, ja itse arviokin julkaistaan tavallisesti tällaisessa lehdessä) kirjoittaville suositellaan keskittymistä suppeaan tutkimusky- symykseen. Näin otos on hallittavissa, eikä arviosta tule niin sanottua tieteellistä maailmanselitystä. Tässä ei ole kiveen hakattuja sääntöjä, eikä asiaa ole tieteen tutkimuksessa selvitetty. Pikainen haku antaa kuitenkin tulokseksi, että harvan review-artikkelin otokseen pääsee yli 30 tutkimus- ta. Review-konseptilta on lisäksi luonnontieteissä tapana vaatia kriitti- syyttä, joskin kriittisyyden on oltava ”rakentavaa”. Mikä on rakentavaa, mikä repivää kritiikkiä on toki mielipidekysymys. Kritiikki ei kuitenkaan saa olla sävyiltään loukkaavaa tai edes jyrkkää (hard); siihen eivät missään nimessä kuulu ad hominem -kommentit.

Osa näistä pulmista toistuu myös tässä tutkimuksessa, mutta samal- la nousee esiin oikeustieteelle ominaisia. Jotta tämä tutkimus kyetään aloittamaan, on päätettävä, mitkä yksittäiset tutkimukset ylipäättään lue- taan ”oikeustieteelliseksi” tutkimukseksi ja millä perusteilla tällaiseksi kelpuutettu tutkimus lasketaan ”suomalaiseksi”. Luonnontieteissä vasta- ukset näihin kysymyksiin ovat melkoisia itseäänselvyyksiä: tutkimus- kirjallisuus on helppo erottaa muusta kirjallisuudesta, eikä tutkimuksen kansallisuudella ole merkitystä. Oikeustieteessä voidaan mielekkäästi kysyä, onko tutkimuksen oltava perinteisessä merkityksessä julkaistua vai kelpuutetaanko otokseen tutkimusta, joka ei tätä ehtoa täytä.

Pääsäännöt on helppo määritellä. Totta on, että tutkimuksen ”julkai- su” ei ollut oikeustieteessäkään ennen ongelma: tutkimus täytti tämän vaatimuksen, kun se oli ilmestynyt joko kirjana tai oikeustieteellisessä aikakauslehdessä. Joku ehkä halkoi hiuksia miettimällä, oliko heikosti leviävä omakustanne julkaisemista tai täyttikö artikkeli muussa kuin oikeustieteellisessä aikakauslehdessä julkaisemisen vaatimukset. ”Har-

6 maa” sähköinen julkaiseminen eli verkossa ilmestyneet blogikirjoitukset (ja vastaavat) ovat oikeustieteessä sumentaneet tätä rajaa, vaikka luonnontieteissä raja ei ole murentunut. Jos julkaisijalla tai julkaisuforumilla ei enää ole väliä, levikki lienee viimeinen mittari. Kirjoitus on ”julkaistu”, kun se leviää (esimerkiksi sitä ladataan) ja sitä luetaan.

Tässä tutkimuksessa julkaiseminen ymmärretään hyvin väljästi: kaikenlainen sähköinen julkaiseminen on toisin sanoen julkaistua tutkimusta, kunhan alusta ei ole suljettu.⁵ Vastaaminen kysymykseen, mikä on ”suomalaista” (tässä prosessioikeuden) tutkimusta, ei sekään rasita suhteettomasti, jos puhutaan vain tämän tutkimuksen tarpeista. Suomalaiseksi katsotaan siitä ongelmaa tekemättä sellainen tutkimus, joka käsittelee edes osaksi Suomen prosessioikeutta, tosiasiallisesti prosessilainsäädäntöä laajassa merkityksessä. Kirjoittajan identiteetistä tai julkaisuforumista ei välitetä.⁶ Itse asiassa yllättävän paljon prosessioikeudellista, etenkin edistyksestä tutkimusta julkaistaan englantilaisen Routledge -kustantajan kirjavaliokimassa.

Siihen, miten prosessioikeuden tutkimuksen ala määritellään, palataan seuraavassa jaksossa.⁷ Tässä vaiheessa kannattaa todeta vain, että prosessioikeuden tutkimuksen ala – eli viime kädessä kysymys siitä, mikä on jo tai vielä prosessioikeuden tutkimusta – ei ole enää niin yksiselitteinen, mitä se oli oli muutama vuosikymmen sitten. Sen sijaan jo tässä vaiheessa on pakko ottaa kantaa siihen, asetetaanko julkaistulle tutkimukselle laadullisia tai sisällöllisiä rajoituksia. Rajoitukset tarkoittaisivat, että arvioitavaksi pääsee vain se, mikä enemmän tai vähemmän formaalisin perustein kelpuutetaan arviointikelpoiseksi tutkimukseksi. Tälle tielle ei lähdetä, koska se rajaisi liiaksi aineistoa. On tunnustettava, että tässä poiketaan luonnontieteellisten review-artikkelien ehkä vahvimista säännöistä. Luonnontieteessä pääsy ja oikeus review-ar-

5. Kirjoittajansa pöytälaatikkoon (tai nykyisin tietokoneelle) jäävät kirjoitukset eivät muutoinkaan pääse arviointiin, vaikka joku ulkopuolinen niitä lukisikin. Arviointi tietenkin edellyttää, että tiedeyhteisö tai vähintäänkin review-arvioija tietää tutkimuksen olemassaolosta.

6. Ajattelussa on tapahtunut suuri muutos. Vielä muutama vuosikymmen sitten kategoriaan olisi suoralta kädeltä hyväksytty vain Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarjan kirjat ja pienen epäröinnin jälkeen kaupallisesti kustannetut, suomalaiseen OTT-tutkintoon sisältyvät väitöskirjat. Muusta olisi keskusteltu pitkään.

7. Ks. luku 2.

viointiin edellyttää sekä kirjoittajan ”vakiintunutta asemaa” (mikä se sitten onkin) että julkaisun vertaisarviointia (mikä taas käy tavallisesti ilmi tutkimuksesta).

Tässä kohdin oikeustieteen erityisasema tiedeperheessä näkyy selvimmin. Oikeustieteelliselle tutkimukselle ominaista nimittäin on, että oikeustieteellisiä tekstejä kirjoittavat myös muut kuin ”asemansa vakiinnuttaneet tutkijat” eivätkä läheskään kaikki julkaisut tule vertaisarvioituiksi tai ylipäätään ennakkoarvioituiksi. Perinteiseen vertaisarviointiin pääsevät (tai joutuvat) vain joihinkin aikakauslehtiin tarjotut artikkelit. Niidenkin kohdalla referee-menettely on valinnainen, toisin sanoen kirjoittajan on sitä pyydettävä.⁸ Muutamissa kirjasarjoissa, esimerkkinä Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarja, tällainen arviointi on periaatteessa pakollinen, mutta periaatteen toteuttaminen jäänee käytännössä sarjan päätoimittajan viitseliäisyyden ja harrastuksen varaan. Useimmissa tieteellisissä sarjoissa vertaisarviointia ei edes teoriasa vaadita. Paljon juridista kirjallisuutta julkaistaan sitä paitsi kaupallisesti: kaupallisen kustantamisen taas määrää kirjan odotettu menekki, mikä taas riippuu kohderyhmästä ja sen kiinnostuksesta. Omakustanteissa taas vertaisarviointi on jo käsitteellisestikin mahdottomuus.

Tässä tutkimuksessa muodollisia kriteerejä ei aseteta eikä seurata. Tämä tarkoittaa, että siinä ei tehdä eroa yhtäältä oikeustieteellisen tutkimuksen, toisaalta oikeustieteellisen (tai oikeammin juridisen) kirjallisuuden välillä.⁹ Ero olisi kylläkin tehtävissä sisällöllisin (eikä siis formaalisin) kriteerein. Tutkimuskirjallisuudessa saavutetaan tieteellisin menetelmin uutta tietoa, kun taas juridisessa kirjallisuudessa esitellään aikaisemmasta tutkimuksesta tuttua tietoa. Mikä on uutta, mikä taas jo

8. Monet ”asemansa vakiinnuttaneet” kirjoittajat eivät edes sitä pyydä, koska vertaisarviointi hidastaa julkaisemista eikä se yleensä tuo lisäarvoa artikkeleihin. Tiedekunnat kylläkin suosittelivat tulostavoitteiden hengessä vertaisarviointia tutkijoilleen, ja nuoret tutkijat valitsevat sen, sillä vertaisarviointi nostaa julkaisun painoa haettaessa tutkimusrahoitusta tai akateemisia tehtäviä.

9. Itsestään selvää toki on, että julkaisuforumin – eli käytännössä kustantajan tai sarjan – niin sanottu JUFO -luokitus ei saa tässä otoksessa minkäänlaista merkitystä. Eri asia on, että luokitus voi vaikuttaa siihen, minkä julkaisuforumin tutkija valitsee tutkimukselleen. Ks. jäljempänä luku 4. Ohimennen todettakoon, että edes tieteellisissä yhteyksissä ei tehdä käsitteellistä eroa oikeustieteellisen tutkimuksen ja oikeustieteellisen kirjallisuuden välillä. Vaikka käsitteet eroavat, käytännössä ne toimivat synonyymeinä: kaikkea kirjoitettua kutsutaan eufemistisesti ”oikeustieteelliseksi tutkimukseksi”. Yksittäisen julkaisun leimaaminen ”kirjallisuudeksi” saatetaan jopa kokea loukkaavaksi.

8 ”tuttua”, on oikeustieteessä erinomaisen tulkinnanvaraista. On vaikea kirjoittaa sellaista käsikirjaa tai yleisesitystä, joka ei sisältäisi lainkaan uutta; uutta ovat viimeistään kirjaan otetut ennen julkaisemattomat oikeustapaukset. Myös tutkimuksen statusta hamuava julkaisu saattaa olla uutuusarvoltaan olematon. Siinä tyydytään, ehkä omin sanoin, vahvistamaan aikaisemman tutkimuksen tulokset, eli oikeustieteen jargonissa vallitseva kanta. Tätä suurpiirteisyyttä puoltaa usein esiintuotu kokemussääntö, jonka mukaan erityisesti prosessioikeudessa oppikirjoiksi ja yleisesityksiksi itseään väittävät julkaisut sisältävät lopuksi paljon ”tutkimuksellista” ainesta. Joskus on jopa puolivakavissaan väitetty, että prosessioikeuden tutkimus etenee väitöskirjoin ja oppikirjoin.¹⁰ Nykyisin tällainen väite ymmärretään lähinnä leikinlaskuksi. Väitöskirja osoittaa vain sen, että sen tekijä tuntee tieteenalansa tulkinnan taidon sekä kelpaa näin oppineeseen seuraan.¹¹ Toteamus, jonka mukaan oikeudenalaa tutkitaan pääasiassa väitöskirjoin, on itse asiassa melkoinen loukkaus muiden tieteenalojen mittapuun valossa. Tosin on myönnettävä, että prosessioikeudelliset väitöskirjat ovat perinteisesti olleet ”tutkimuksellisempia” kuin väitöskirjaideaali oikeastaan edellyttää. Oppikirjoilla etenevä tutkimus lienee jo käsitteellinen mahdottomuus.

Oikeustieteen kielenkäytössä on muitakin erikoisuuksia. Monilla tieteenaloilla puhutaan ”standarditeoksista”. Standarditeoksella tarkoitetaan sellaista oppikirjaa, käsikirjaa tai yleisesitystä, joka on ollut kauan laajassa käytössä. Standarditeoksen katsotaan sisältävän tiivistetysti nykyisen tiedon alueen. Oikeustieteessä käsite on tuntematon, mutta harva panee vastaan, jos standarditeoksiksi luokiteltiin aikanaan esimerkiksi Tirkkosen ja Lappalaisen kirjat tai nykyhetkeä ajatellen sellaiseksi kutsutaan Alma Talentin julkaisemaa Oikeuden perusteokset-sarja. Standarditeoksen ”arvo” kuitenkin katoaa, kun kirja ikääntyy eikä siitä oteta uusia painoksia. Oikeusjärjestyksen nopeissa kehitysvaiheissa (jota tällä hetkellä eletään) vain jatkuvasti päivitettävät eli sähköiset laitokset kestävätkä aikaa, eli säilyttävät paikkansa oikeudenalansa standarditeoksina.

10. ”Tyypillistä suomalaiselle prosessioikeudelle on se, että valtaosa erillistutkimuksista on nimenomaan väitöskirjoja”. Kirjoitushetkellä tämä vastasikin jossain määrin todellisuutta, vaikka muutos oli jo tapahtumassa. Ks. *Ervasti* 2007 s. 11.

11. Ks. esimerkiksi *Gothóni* 2002 s. 21.

Luonnontieteellisten review-arvioiden tekijä paheksuisi tämän arvion konseptia: otos on ajallisesti ja määrällisesti aivan liian suuri. Otos peittää lähes neljä vuosikymmentä ja kattaa kokonaisen oikeudenalan tutkimuksen. Tosin taakkaa keventää, että kysymys on pienestä ja varsin sulkeutuneesta oikeuskulttuurista. Tutkimusten massa on näin merkittävästi vähäisempi kuin suurissa ja aktiivisissa oikeuskulttuureissa. Tästä huolimatta ajallisesti ja asiallisesti laaja otos saa aikaan sen, että yksittäisten tulosten validiteetti (mikä on luonnontieteellisen review-arvion keskiössä) jää sivuun. Sen sijaan esille nostetaan tutkimuspoliittiset ja osaksi aatehistorialliset virtaukset: mitä on tutkittu, miten tutkimus on muuttunut ja mikä selittää havaitut muutokset?¹² Tästä seuraa, että tutkimusta arvioidaan luonnontieteellisessä merkityksessä ainoastaan silloin, kun mietitään prosessioikeuden tutkimuksen vaikuttavuutta, mitä tulee lainsäädäntöön ja oikeudellisiin käytäntöihin. Totta on, että aatehistoriallista analyysiä ja review-arviointeja olisi joka tapauksessa vaikea pitää hermeettisesti erillään. Kumpikin nimittäin käyttää yksittäisiä julkaisuja todistuksena tai vähintään esimerkkeinä siitä, mitä tieteessä yleisemmin tapahtuu, vaikkapa kuvaamaan ajattelun kehittymistä. Tavoitteiden sekoittumisen vaara on sitä suurempi, mitä laajempaa otosta tarkastellaan. Keskiavertoista lukijaa heilunta tuskin pahemmin häiritsee.

Keskustelu prosessioikeuden tutkimuksen aatehistoriasta voi kuulostaa suureelliselta: isot "aatteet" ovat siellä, kuten oikeustieteessä yleensäkin, katsojan silmässä. Jopa välittömyys- tai kuulemisperiaatteen kaltaisten keskeisten arvojen kutsuminen "aatteiksi" herättäisi luultavasti hilpeyttä ulkopuolisissa tieteentekijöissä. Sen sijaan estettä ei ole sille, että puhutaan prosessioikeuden tutkimuksen mentaliteettihistoriasta, toisin sanoen siitä, mikä kirjoittajien tiedekäsitys oli, minkä he katsoivat prosessioikeuden tutkimuksen tavoitteeksi ja niin edelleen. Mentaliteettihan on tapana määritellä yksilöidyn ihmisjoukon (tässä prosessioikeuden tutkijoiden) jakamiksi ajattelu- ja toimintatavoiksi. Asia erikseen on, että prosessioikeuden tutkijoiden mentaliteetti tuskin poikkeaa olennaisesti oikeustieteen tutkijoiden yleisestä mentaliteetista.

12. Tällaiset genreyhdistelmät olivat tavallisia, ennen kuin genret alkoivat tarkentua. Kirjoittaja saattoi määritellä kirjansa samanaikaisesti kompendiksi, käsikirjaksi ja syllabukseksi sekä jättää rajanvedot lukijan huoleksi.

Näin ymmärrettynä tämän kirjan konsepti tuo mieleen niin sanotut ”tutkimuksen käsikirjat” tai ”tieteen käsikirjat” (handbook of research, handbook of science). Tällaisia kirjoja on kirjoitettu tai oikeammin toimitettu monilta luonnontieteen ja yhteiskuntatieteen alueilta, vaikka oikeustieteessä ne eivät ole tavallisia. Mainituissa kirjoissa ei, toisin kuin review-kirjoituksissa, oteta niinkään kantaa tutkimuksen tulosten pätevyteen. Sen sijaan kirjoissa kuvataan tieteenalan tutkimuksen ”dynaamista kehitystä” ja sen merkitystä, nostetaan esiin jatkuvuutta ja sen katkoksia, analysoidaan eri tutkimussuuntauksista saatua kontribuutiota sekä osuvan ilmaisun mukaan ”järjestetään menneisyyttä”.¹³ Käsikirjoissa on lisäksi tapana varoitella siitä, että tutkimuksesta (tai kehityksestä) ei saa eikä voikaan tehdä karttaa: tiede vastustaa ”selkeyttä hakevia kartoitusyrityksiä”. Käsikirjan formaattiin ei sinänsä tai käsitteellisesti kuulu tulevaisuuden ennustaminen, vielä vähemmän tiedepoliittikan tekeminen. Tyypilliseen käsikirjaan kuitenkin päätyy tällaisia ennustuksia ja tiedepoliittisia linjanhakuja. Kannattaa panna merkille, että käsikirjan konsepti on ymmärrettävissä eri tavoilla. Se näkyy hyvin varhaisissa tieteen käsikirjoissa ja erinimisissä oppaissa: ne hapuilivat tehtäväkuvauksissaan, ennen kuin kirjagenre löysi paikkansa. Esimerkiksi 1990-luvulla ilmestynyt käsikirja ilmoitti keskittyvänsä periaatteisiin, palvelevansa sekä akateemisia että käytännön intressejä, summaavansa tehdyn tutkimuksen ja kertovansa, mitä hyötyä tutkimustiedosta saattoi olla.¹⁴

Saatesanoissa kerroin, että tämä tutkimus perustuu paljolti aikaisempiin kirjoituksiini. Olen voinut ensiksikin tutustua niihin artikkeleihin, jotka sisältyvät teokseen ”Oikeustiede Suomessa 1900–2000” (ilmestyi 1998). Kirjassa on muiden oikeudenala-artikkelien ohella myös artikkeli prosessioikeuden tutkimuksen varhaisesta historiasta.¹⁵ Pro-

13. Tämä kuvaus on science and technology studies -aiheisesta käsikirjasta. Ks. Felt ym 2017 s. ix ja 2. Yksi sen alaotsikoista kuuluu ”Give Me a Handbook and I Will Raise a Field – What Handbooks Do”. Otsikko tiivistää hyvin tieteen käsikirjan perimmäisen tavoitteen eli tieteenalan profiloinnin.

14. Kirjan aiheena oli hahmottuva Human-Computer Interaction -tutkimusala. Nykylykija panee kirjaa selatessaan merkille, kuinka kauas 1400-sivuisen kirjan sisältö jäi näistä lupauksista. Ks. Helander 1988 s. xi.

15. Kirjan jakson ”Prosessioikeus” (ss. 351-359) kirjoitti prosessioikeuden pitkäaikainen professori Erkki Havansi. Kannattaa panna merkille, että oikeudenalojen sivumäärät vaihtelivat suuresti: sopimusoikeus käytti historiaansa parikymmentä sivua, kun taas vahingonkorvausoikeus teki tilin historiastaan hieman yli kahdella sivulla!

sessioikeuden asemaa Helsingin yliopistossa on kuvattu varsin monipuolisesti kokoomateoksessa ”Sata vuotta prosessioikeutta” (ilmestynyt 2021). Teoksessa on useita review-henkisiä ja/tai tieteenteoreettisia artikkeleja. Ajatuksia tähän kirjaan ovat välittäneet etenkin Petra Hietanen-Kunwaldin, Janne Kaiston ja Riikka Koulun artikkelit, koska ne painottuvat tätä kirjaa ajatellen ”oikein”. On myönnettävä, että prosessioikeuden tutkimuksen kehityksestä varmasti on – kuten kirjan artikkelit osoittavat – useita totuuksia tai oikeammin tulkintoja totuudesta. Väillisempää apua rakenteen hakemiseen ja hieman myös kirjoittamiseen ovat antaneet muiden oikeudenalojen vastaavanlaiset, tosin kunnianhimoisemmat ja enemmän aatehistoriaan painottuvista tutkimuksista. Erityisesti Eero Backmanin näkemys rikosoikeuden ja Jaakko Husan näkemys julkisoikeuden kehityksestä ansaitsee tulla erikseen mainituiksi. Kirjat ovat yhtäältä rohkaisseet kirjoittamaan, toisaalta panneet miettimään, uskaltautuako tällaiseen yritykseen.¹⁶

Uskoa yritykseen on myös valanut tänä vuonna ilmestynyt artikkelikokoelma ”Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus”. Vaikka kirjan lähtökohdat ovat toiset kuin tämän tutkimuksen eikä siinä sivuta prosessioikeuden tutkimusta, kahdessa artikkelissa on kohdattu varsin samankaltaisia kysymyksiä kuten tutkimuksen laajentumisen (Melander 2023) sekä sen yleisten oppien äkinäisen uudistumisen (Nuotio 2023) kaudet. Kokonaiskuvan rakentamisessa avuksi on Juha Tolosen laaja artikkeli ”Suomalaista oikeustiedettä 50 vuotta”. Tosin se ilmestyi jo vuonna 2011, eikä prosessioikeus saanut siinä huomiota. Monet artikkelin havainnot eivät myöskään tunnu pitävän prosessioikeuden tutkimuksessa paikkaansa. Tosin artikkelin keskeinen muutoksen teoria – oikeustieteen tutkimus reagoi vallitseviin olosuhteisiin – lienee kiistan, joskin samalla myös itsestäänselvyys.¹⁷

Kirjat, jotka etsivät yleiskuvaa tieteenalan kehityksestä, eivät ole kovin tavallisia myöskään oikeustieteen ulkopuolella. Olen käynyt läpi

16. Husan tutkimuksessa aktualisoituvat samat ongelmat kuten aineiston valinta, käytettyjen käsitteiden epämääräisyys ja ’tieteellisten’ siirtymien vaikea hahmottaminen. Näitä ongelmia käsiteltiin laajalti myös vastaväittäjien (Klami, Jyränki) lausunnoissa.

17. Ks. Juha Tolonen 2011 s. 571. Tämä ei ole vähättelyksi tarkoitettua. Kysymykset, mihin tutkimus reagoi, miten tutkimus reagoi ja missä ajassa se reagoi, ovat tämänkin tutkimuksen ydintä.

12 melkoisen joukon vastaavia aatehistoriallisia katsauksia sopivan rakenteen ja sävyn löytämiseksi. Lukijakokemuksia ajatellen useimmat esitykset epäonnistuvat. Se johtuu osaksi siitä, että kirja kirjoitetaan sisäpiirille, johon läheskään kaikki lukijat eivät kuulu. Osaksi syynä heikkoon luettavuuteen ovat monessa kirjassa rakenteelliset ratkaisut. Ensiksikin lukuisat esitykset lähestyvät aihettaan kronologisesti, jolloin suuret linjat hukkuvat yksityiskohtiin. Vuosi tai kaksi on liian pieni mittayksikkö mentaliteettien (tai oikeammin tiedekäsitysten) muuttumiseen. Kronologinen katsaus uuvuttaa ja saa lukijan pitkästymään.

Toiseksi valtaosa kirjoittajista haluaa muistaa kaikki alan tutkijat, etenkin kollegansa, tai ainakin varoo suuttamasta ketään jättämällä heidät mainitsematta. Sinänsä arvostettava huomaavaisuus pakottaa henkilöiden ja heidän tutkimustensa luettelemiseen, jolle ei sananlaskun mukaan kirjan tekemisessä loppua tule. Kun joku henkilö mainitaan, myös kaikki muut on muistettava mainita. Sisäpiiriläiselle, ajan ja kontekstin eläneelle, tällaiset historian, tieteenteorian ja review-arvioinnin yhdistelmät ehkä ovat kiintoisaa luettavaa, mutta aikaa tuntemattomat lukijat eivät saa siitä mitään irti. Sitä paitsi yksityiskohdat, nimien ja julkaisujen massa, peittää suuret muutokset, eikä kirjoittaja aina edes jaksakaan niitä miettiä, kun hänen taksonominen urakkansa on kunnialla viety loppuun. Kronologinen lähestymistapa ja luettelomaisuus joskus vielä yhdistetään, jonka jälkeen peli (tässä lukijakunta) on lopullisesti menetetty.¹⁸

Muutamit rajaukset eivät perusteluja kaipaa, joskin ne kannattaa tuoda esiin. Tutkimuksen historia ei esimerkiksi ole sama asia kuin akateemisten rakenteiden historia, jollaiseksi se usein ymmärretään. Moni tutkimuksen analyysi päättyy lopulta kuvaamaan yliopistollisten virkojen perustamista, akateemisten virantäyttöjen sekavia vaiheita tai laitos- ja oppiainerakenteissa tapahtuvia uudistuksia. On myönnettävä, että täl-

18. Tapoihin ei myöskään kuulu, että julkisesti arvioitaisiin alaansa ehkä vuosikymmeniä hallinneen tutkijan todellista panosta tieteenalansa kehittämisessä. Juhlakirjojen henkilöartikkeleissa toki kerrotaan kirjan saajan urasta ja toiminnasta. Artikkelin kirjoittaja kuitenkin valitsee taiten sanottavansa eikä yleensä sano mitään poikkipuolista henkilön merkityksestä tieteenalallaan. Vaikka tällainen 'nihil nisi bene a mortuis' saattaa olla eettisesti perusteltu, se ei ole omiaan parantamaan tieteenalan itseymmärrystä. Se ei myöskään lopulta auta: panos on luettavissa yksityiskohdista kuten tieteellisistä julkaisuista ja heidän oppilaittensa saavutuksista tai oikeammin niiden puuttumisesta.

lainen tarkastelu joskus paljastaa jotain siitä tutkimuksesta, mitä ”rakenteissa” tehtiin tai tehdään. Rakenteiden esittely kaipaasi kuitenkin sellaista itsearviointia ja tieteellisen tilityksen henkeä, jotka siitä normaalisti kokonaan puuttuvat. Organisaatiohistorian yleinen ongelma on lisäksi horjumaton kehitysoptimismi: uusi on aina parempaa. Tällaisten rakennehistorioiden kirjoittajat eivät myöskään välty mainostuksen kiusaukselta. Aika toki kultaa muistot, mutta juhlavuositteokset ja muut tarinat ovat myös tiedepoliittisen markkinoinnin (tai suoraan sanottuna lobbauksen) väline.

Joku voi kysyä, mitä hyötyä tieteenalan historian tarkastelu antaa nykyiselle tutkimukselle. Jos tutkimuksesta haetaan vastauksia praktisiin soveltamisongelmiin, tällaista hyötyä ei välttämättä näe. Sen sijaan tutkimustietoa tuottava tieteenekijä enimmäkseen myöntää, että tiedot tieteenalan historiasta auttavat ymmärtämään sen nykyistä vaihetta. Historia kertoo, miten erilaisia ongelmia on eri aikoina ratkaistu sekä kuinka tulokset ja vastaukset ovat vaihdelleet.¹⁹ Monilla luonnontieteen aloilla historiakatsaukset ovat populaareja: ne paljastavat hämmästyttäviä väärintulkintoja, joille nykytutkija voi naureskella.²⁰ Aikanaan nuo erehdykset olivat tietenkin tieteen viimeinen sana. Oikeustieteen tutkija ei kylläkään jälkipolville tällaista iloa tarjoa. Oikeustieteessä tieteenekijä ei pysty niin suuren mittaluokan erehdyksiin, eikä myöhempi tieto ainakaan niitä paljasta. Heidän erehdyksensä painuvat unhoon, kun kyseinen tutkimus vanhenee. Toki hyviä yrityksiä oikeudelliseksi vedenvähenemisopeiksi on tehty. Sarjaan kuuluvat väitteet siitä, että oikeudenkäyntien määrän lasku korreloi sovinnollisuuden lisääntymiseen yhteiskunnassa tai että korkea oikeudenkäyntikynnys saadaan puutoamaan, kun asianajajat tekevät työnsä halvemmalla. Väitteet tarjoavat yksinkertaisia – ja samalla houkuttelevia – ratkaisuja vaikeisiin ongelmiin. Ne löytävät olemattoman kausaalisuuden tai kääntävät kausaali-vaikutuksen suunnan.

19. Ks. esimerkiksi Edelman 1991 s. 3.

20. Klassinen esimerkki erehdyksistä on niin sanottu vedenvähenemisoppi, joka selitti, miksi maa-alue Pohjanlahden rannoilla laajeni. Oppi (sen nimi kertoo selityksen ydinsanomman) oli kiistatta uskottavampi kuin edeltäjänsä, eli oppi siitä, miten vesi muuttui maaksi. Ks. Edelman 1991 s. 91.

Tämä kirja jakaantuu yleiseen ja temaattiseen osaan. Yleisessä osassa esitellään prosessioikeuden tutkimuksen saama ja osin omiva vastuualue tutkimustiedon tuottajana, eli tutkimuksen osa-alueet, tutkimussuuntaukset sekä keskeiset kysymyksenasettelut. Myös ne tutkimuslinjat, jotka jäivät syntymättä tai kuolivat alkuunsa, pannaan merkille. Tämän jälkeen käydään läpi kaksi mullistavaa murrosvaihetta prosessioikeuden tutkimuksessa. Niistä ensimmäinen on niin sanottu siirtymä ”moderniin” oikeudenkäyntiin. Siirtymä kiteytyy tunnetusti vuoden 1993 niin sanottuun alioikeusuudistukseen ja vuoden 1997 rikosprosessin uudistukseen.²¹ Nämä uudistukset ja niiden jatkovaiheet hallitsivat prosessioikeuden tutkimusta koko 1990-luvun. Toiseksi murroskaudeksi katsotaan tässä prosessioikeuden tutkimuksen hiljainen vallankumous tai oikeammin tutkimuksen sisäinen uudistuminen. Tämän uudistuksen käynnistivät, ja sitä pitivät yllä kansainväliset vaikutteet, prosessioikeuden niin kutsutut megatrendit.²² Lainsäädännöllä ei ollut siihen mainittavaa merkitystä, osaksi siitä syystä, että uusia suuria uudistuksia ei enää tullut. Toisen murroskauden katsotaan hieman pelkistään alkaneen 2000-luvun taitteessa ja jatkuneen nykyhetkeen.

Tutkimuksen määrittelyt ja murroskausien kuvaukset vasta määrittelevät arvioinnin otoksen ja otoksessa esiintyvän suuren siirtymän. Jotta kuva täydentyy, seuraavaksi pohditaan prosessioikeuden tutkimuksen vaikuttavuutta: miten tutkimus vaikutti prosessilainsäädäntöön, oikeudellisiin käytäntöihin eli tulkintoihin sekä muiden oikeudenalojen tutkimukseen. Jälkimmäiseltä ei ehkä voi odottaa paljoa: prosessioikeuden tutkimustahan on moitittu siitä, että se lähinnä ”seurailee” muiden oikeudenalojen kehitystä. Sen sijaan useimmat prosessioikeuden tutkijat uskovat – tai ainakin haluaisivat uskoa – vaikuttavansa prosessilainsäädäntöön ja tuomioistuinten toimintaan. Yleisen osan viimeisessä luvussa otetaan vielä esille se, millaiseksi prosessioikeuden tutkimus on

21. Tätä ”prosessiuudistusta” onkin kutsuttu hieman lennokkaasti mutta sattuvasti ”lainsäädännölliseksi vallankumoukseksi”. Näin Turunen 2009 s. 69.

22. Tiedepoliittisesta keskustelusta saa herkästi vaikutelman, että ”kansainväliset vaikutteet” alkoivat tulla Suomeen kuvainnollisesti viime tiistaina. Tämä ei pidä paikkaansa edes kansalliseksi väitetystä vanhassa prosessioikeudessa. Ulkomaista kehitystä seurattiin, ja joskus analysoitiin varsin nykyaikaiseen tapaan. Ks. Reinikainen 1968 s. 158. On tosin myönnettävä, että tällaiset ulkomaanuutiset olivat tuohon aikaan tähdenlentoja. Ne eivät näytä monia lukijoita kiinnostaneen.

tiedeyhteisössä katsottu, toisin sanoen millaista se on ollut ja on muiden tieteenharjoittajien silmissä. Inhimillistä nimittäin on, että tutkijoiden kykyä rehelliseen itsearviointiin ei ole syytä yliarvioida. Kukaan ei tunnetun sanonnan mukaan näe malkaa omassa silmässään. Tästä syystä arvoa on muiden oikeudenalojen tutkijoiden sekä eri tieteenalojen mielipiteellä prosessioikeuden tutkimuksesta.

Temaattisessa osassa tarkastellaan tutkimuksessa tapahtunutta uudistumista yhdellä osa-alueella ('lohkolla'). Tarkasteluun valittuja osa-alueita ovat aiheenvalinta, tutkimuksen menetelmät, monialaisuuden ja empiirisen tarkastelun osuus, toimivuuden arviointi ja tutkimuksen kriittisyys sekä linjaukset tulevaisuudesta. On myönnettävä, että mittauspisteiden valinta on kaikkea muuta kuin yksiselitteistä.²³ Esimerkiksi Husa erottaa julkisoikeutta koskevassa tutkimuksessaan seuraavat teemat: tieteenharjoittamisen luonne ja kriittisyys, empiiriset menetelmät, yhteiskunnallisuuden sekä hermeneutiikan.²⁴ Valinta riippuu paljolti kirjoittajan "valmiista" tiede- ja tutkimuspoliittisesta suuntautumisesta. Perinteistä lainopillista tutkimusta tekevä katsoo osan mittareista yhdentekeviksi tai jopa vääriä tuloksia antaviksi, kun taas konfliktiteoreetikko toisi mittareita puolentusinaa lisää.

Teemojen valinta on helppo kyseenalaistaa, ja muita ilmeisiä vaihtoehtoja tarkastelulle olisi. Aikaisempi tutkimus voidaan usein periodisoida eli jakaa vaiheisiin. Vaiheet muodostuvat samat lähtökohdat jakaneen tutkimuksen kausista. Periodisointi toimii kohtalaisen hyvin, kun kysymys on hyvin pitkän ajan kattavasta tarkastelusta. Rasitteena on kuitenkin samanlaisuuden arviointi: mitä pidetään vielä samanlaisena tai jo erilaisena? Tarkastelujaksot, monesti vuosikymmenet, sisältävät samanlaista ja erilaista tutkimusta. Vaarana on, että tarkastelija ensiksikin liioittelee samanlaisuutta, jotta vaiheet hahmottuvat selkeiksi, toisaalta hän taas dramatisoi siirtymiä saadakseen jaksot erottumaan kunnolla toisistaan. Totta on, että joillakin oikeudenaloilla todella on erotetta-

23. Samaa voi sanoa muistakin tieteen käsikirjoista. Valittuja teemoja ei ole ollut tapana selitellä eikä perustella. Ks. esimerkiksi Helander 1988 s. xii. Lukija jää näin miettimään, perustuuko valinta hiljaisen tekijäntietoon vai kirjoittajan (useimmiten toimittajan) intuitioon. Ilmeistä kuitenkin on, että hahmotettu teemoitus, oli se hyvä tai huono, toteuttaa ajan mittaan itsensä: uudet eli tulevat käsikirjat ja oppaat kun ovat pakotettuja ottamaan sen ohjenuorakseen.

24. Ks. Husa 1995 s. 163.

16 vissa kertakaikkisia siirtymiä ja yksiselitteistä jaksottumista. Useimmiten kuitenkin tarkastelukauden aikana tehdään sekä uutta että vanhaa tutkimusta.²⁵ Prosessioikeudessa voidaan, kuten todettiin, erottaa kaksi murrosvaihetta (niistä puhutaan enemmän jäljempänä). Ajallisesti myöhemmässä ja periaatteessa edistyksellisemmässä periodissa uusi tutkimusote ei suinkaan korvannut vanhaa. ”Perinteistä” ja ”edistyksellistä” prosessioikeuden tutkimusta toisin sanoen tehtiin ja tehdään edelleen rinnakkain; tekijänä oli ja on monesti sama henkilö. Ammatinsa osaava prosessioikeuden tutkija kun hallitsee molemmat tutkimusgenret.

Yksittäisten tutkimusten tuloksiin ei tässä tutkimuksessa oteta kantaa. Eri tutkimussuuntauksia ei myöskään aseteta minkäänlaiseen paremmuus- tai edes suosituuksjärjestykseen. Vaikka usein lainoppi ja teoreettisempi oikeustieteen tutkimus nähdään vastapoolleina, vastakkainasettelu on periaatteessa väärin.²⁶ Molempia tutkimusstrategioita tarvitaan, koska niiden piirissä tehdyt tutkimukset vastaavat erilaiseen tutkimustiedon kysyntään.²⁷ Lainopin ja teoreettisemmän oikeustieteen välillä on myös symbioosi: lainoppi tarvitsee tuekseen laaja-alaisempaa ja monipuolisempaa teoreettista tutkimusta, ja se taas kaipaa pohjakseen lainoppia, joka tulkitsee ja systematisoi pykälämassaa. Prosessioikeuden uudessa ”edistyksellisessä” virtauksessa teoreettisen ja praktisen tutkimuksen symbioosi on voimakkaampaa kuin monilla muilla oikeudenaloilla. Uutta tutkimusta leimaa tulevaisuussuuntatuneisuus – tarkemmin sanottuna sen ehdotukset oikeuspolitiikaksi ja säädettäväksi laiksi. Tämä tutkimusote tietenkin edellyttää, että nykytila eli voimassa oleva oikeus soveltamiskäytäntöineen tunnetaan.

Jonkinlaisella oikeutuksella voidaan kylläkin sanoa, että nopeassa oikeuskehityksessä teoreettisempi tutkimus ansaitsee etusijan, kun taas verkkaisessa oikeuskehityksessä tiedon kysyntä kohdistuu lainoppiin. Syyt tähän ovat osaksi erilainen tiedontarve, osaksi tiedon vanhenemi-

25. Ks. esimerkiksi Jyränki 1995 s. 902. Sama tutkimus on hänen mukaansa luokiteltavissa sekä monialaiseksi että ”tavanomaisen dogmaattiseksi”. Sama käy ilmi myös tässä kirjassa.

26. Lainopin määritelmästä ja ”lainopin vaihtoehtoista” ks. Siltala 2003 s. 496 ja 531.

27. Etenkin monialatutkimuksen ja lainopin jännite on notorinen. Se on myös niin vahva, että tutkimuksen arvioinnissa saatetaan varta vasten kertoa, ettei sitä lainkaan esiinny arvioitavassa tiedekunnassa. Ks. University of Turku: peer-evaluation report 2022 s. 2.

nen. Nopea oikeuskehitys vaatii tukea tutkimukselta, eikä lainoppi voi sitä tarjota. Lainoppihan ei edes yritä vastata kysymykseen, millainen maailman tulisi olla. Sitä paitsi nopeassa siirtymässä lainopilliset tutkimustulokset menettävät nopeasti merkityksensä, jos niitä edes ehditään tuottamaan. Tiivistetysti: staattisessa maailmassa oikeustiede ” pärjää ” hyvin lainopilla, kun taas murroksissa ja siirtymävaiheissa tyytyminen lainoppiin merkitsee, että tietoa ryhtyvät tuottamaan muut kuin oikeustieteen (tässä tapauksessa prosessioikeuden) tutkijat. Tästä seuraa, että kaikki uudistukset tehdään tämän ulkopuolisen tiedon varassa – tai pahimmillaan uudistukset eivät lainkaan pohjaudu tutkimustietoon vaan mielikuviin ja populistisiin linjauksiin.²⁸

Kiukustunut prosessioikeuden tutkija pystyy osoittamaan prosessilainsäädännöstä lukuisia osittaisuudistuksia, joiden kohdalla on vaikea välttää tällaista vaikutelmaa. Esimerkki ensimmäisestä on vuoden 2007 ryhmäkannelaki. Laki antoi kuluttaja-asiamiehelle oikeuden esittää vaatimuksia kuluttajajoukon puolesta elinkeinonharjoittajaa vastaan. Se oli oikeuspolitiikan ja lainvalmistelun totaalinen katastrofi. Yhtään ryhmäkannetta ei nostettu. On myönnettävä, että vuoden 2022 edustajakannelaki ei tuonut mainittavaa parannusta, vaikka siinä kanneoikeus ulotettiin kuluttajien järjestöihin.²⁹ Oikeudenkäynteihin halukkaita ja kykeneviä kuluttajajärjestöjä kun Suomessa ei liene ensimmäistäkään. Siitä ei kuitenkaan vastaavasti voi syyttää suomalaista oikeuspolitiikkaa, vaan vastuu edustajakanteen ongelmista on, Jonathan Swiftiä mukaillen, sälytettävissä Euroopan unionin leveille harteille. Toisesta eli populistisesta strategiasta esimerkiksi kelpaavat toistuvat (tai oikeastaan loputtomat) OK 21 luvun pikku-uudistukset. Ne perustuvat kuvitelmaan, että korkean oikeudenkäyntikynnyksen ongelma olisi helposti ja halvasti ratkaistavissa kuluvaluvuun hienosäädöllä. Kotimainen ja kansainvälinen tutkimus on kuitenkin osoittanut, että kynnysprobleema on osa oikeudenkäynnin rahoittamisen ongelmaa. Se puolestaan on osa oikeuksiin pääsyn ongelmaa, jolla on monta isää. Oikeuksiin pääsyn kynnys kun tunnetusti on osaksi taloudellinen, osaksi järjestelmätasoinen, osaksi psykologinen ja osaksi kulttuurinen.

28. Ks. Litmala 2005 s. 47.

29. Koulu 2022 s. 19.

2. Mitä ”prosessioikeuden” tutkimus on ollut, mitä se on ja mitä sen tulisi olla?

Vastaus kysymykseen, mitä ”prosessioikeuden” tutkimus on, ei muutama vuosikymmen sitten olisi oikeustieteen tutkijoita pitkään kiusannut. 1960-luvulla prosessioikeus ja prosessilaki olivat synonyymejä: kummallakin tarkoitettiin sellaisia ”oikeussäännöksiä yhtenä kokonaisuutena, jotka sääntelevät oikeudenkäynnin”.³⁰ Prosessioikeuden tutkimus puolestaan oli – vaikka sitä ei yhtä selvästi sanottu – näihin oikeussäännöksiin kohdistuvaa lainopillista tutkimusta. Sittenmin näkemykset prosessioikeuden alasta ja sen tutkimuksen vastuualueesta oikeudellisessa systematiikassa ovat laajentuneet, joskin ne samalla ovat muuttuneet epämääräisiksi. Uusi, laajentava määritelmä on löydettävissä ”Prosessioikeus” -perusteoksesta. Kirja on sekä prosessioikeuden standarditeos että laajalti käytetty OTM-tutkimuksen oppikirja. Prosessioikeus on kirjan mukaan ”pääosin julkisoikeuteen kuuluva oikeudenala”. Siinä säännellään niitä erilaisia menettelytapoja ja viranomaistahoja, joita käyttäen pyritään oikeussuojan antamiseen konfliktitilanteissa sekä ”kun on tapahtunut rikos”.³¹

Tutkimuksen painotusta laajempi määritelmä ei ole muuttanut: oikeudenkäynnin – modernisti valtiollisen lainkäytön – lainopillinen tarkastelu hallitsee edelleen prosessioikeuden tutkimusta. Kuvaavaa on, että mainitussa, vähintäänkin puolitetieteellisessä ”Prosessioikeus” -teoksessa käytetään tähän tarkasteluun yli 90 prosenttia. Tällöin siihen luetaan sekä oikeudenkäynti että tuomioistuimet. Välimieslainkäyttö saa osakseen parikymmentä sivua, vaihtoehtoinen riidanratkaisu hieman yli kolmekymmentä sivua, kun taas tieteellisesti kiintoisaan ja periaatteellisesti merkittävään syyteneuvotteluun käytetään kymmenen sivua.

30. Määritelmät ovat Tirkkoselta. Ks. Tirkkonen 1961 s. 10 ja 46.

31. Ks. Vuoren pää ym 2021 s. 46.

Kirjan painotuksen valossa joskus esitetyt väitteet lainopillisen tutkimuksen unohtamisesta ovat jokseenkin haettuja. Toki on tunnustettava, että varsinaisessa tutkimuskirjallisuudessa lainopin yliote ei ole näin murskaava joskin kiistaton. Esimerkiksi monet perinteisen lainopin niin sanotut vaihtoehdot kuten oikeudellisen konfliktihallinnan tutkimus asiallisesti sisältävät paljon lainopillista analyysiä. Tavallaan paradoksi sen sijaan on, että lainopillisiksi julistautuvat tutkimukset eivät todellakaan sisällä muuta lainoppia.

Oikeudenkäyntiä ei kuitenkaan ymmärretä enää niin kirjaimellisesti kuin mitä alun perin tehtiin. Kun ennen keskiössä oli tuomioistuimen ja tuomarin tekemiset, uudemmassa tutkimuksessa oikeudenkäynnin muut ammattilaiset ja heidän toimintansa oikeudenkäynnissä ovat suosittuja teemoja: tarkasteluun ovat päässeet etenkin syyttäjät (jopa kolmen väitöskirjan voimalla) sekä vähäisemmässä määrin asianajajien toiminta. Toisaalta kannattaa huomata, että uusinkin tutkimus keskittyy hämmästyttävässä määrin yleiseen lainkäyttöön ja yleisiin tuomioistuihin. Tästä on seurannut, että erityistuomioistuinten lainkäyttö on jäänyt lähes totaalisesti tutkimuksen katveeseen. Tämä on sitäkin yllättävämpää, koska erityistuomioistuimet, vakuutus oikeus, markkinaoikeus ja työtuomioistuin ovat merkittäviä sekä lainkäyttäjinä että yhteiskunnallisina ja taloudellisina vaikuttajina. Erityistuomioistuimet olisivat myös tutkimuskohteina kiinnostavan erilaisia, koska niitä ohjaa yhtäältä samankaltainen hybridisäätely (yleislaki/erityislaki), toisaalta järjestelmä luo niiden välille perustavan erilaisuuden (sosiaalityötuomioistuin/liike-elämän tuomioistuin/työmarkkinoiden tuomioistuin). Kaikkien jaottelujen tapaan myös tämä kolmijako yksinkertaistaa: kaikki vakuutus oikeuden asiakkaat eivät ole etuuksistaan taistelevia kansalaisia, markkinaoikeuteen päätyy myös varsin tavallisia riita-asioita, eikä työtuomioistuin pääse keskittämään vain työehtosopimusten tulkintoihin.

Prosessioikeuden tutkimus avautuu uutta määritelmää vastaavaksi vasta 2000-luvun alussa. Omat tutkimuksensa ovat vähitellen saaneet lautakuntajärjestelmä (Viitanen 2003), sovittelu (Ervasti 2004, Koulu 2006 ja Hietanen-Kunwald 2018), välimieslainkäyttö (Koulu 2007), eurooppalaiset täytäntöönpanoperusteet (Lindfors 2012), yksityinen täy-

täntöönpano (Riikka koulu 2018) sekä julkisten asiamiesten järjestelmä (Koulu 2022). Uutta aluevaltausta edustaa myös keskittyminen tuomioistuimiin jossain asiaryhmässä; pääsääntöisestihän prosessioikeuden tutkimus on tässä merkityksessä yleistä, toisin sanoen asiatyyppejä ei erotella perusjaottelun riita-asia/rikosasia ulkopuolella. ”Erityistä” prosessioikeuden tutkimusta on tehty muun muassa lasten huoltoriidoista (Auvinen 2006), tekijänoikeusriidoista (Päivärinne 2022), konfiskaatiokanteista (Rautio 2006) ja talousrikosten käsittelystä rikosasian oikeudenkäynnissä (Koponen 2004). Näissä tutkimuksissa sovelletaan asiavaltuuden, kanteen yksilöinnin sekä syytesidonnaisuuden kaltaisia perusinstituutioita suhteellisen kapeaan asiaryhmään. Yhteistä kirjoille on, että soveltaminen ei osoittaudukaan niin helpoksi, mitä prosessioikeuden oppikirjat antavat aiheen olettaa.

Vuosituhanne alussa prosessioikeudessa pystytään ensimmäisen kerran hahmottamaan erilaisia tutkimussuuntauksia. Prosessioikeus toisin sanoen alkaa pirstoutua tutkimuslinjoiksi, joilla on vain vähän tai ei ollenkaan keskinäistä vuorovaikutusta. Sen seurauksena prosessioikeuden tutkijat yhä enemmän erikoistuvat, mistä syystä vanha generalisti-ihanne katoaa, aluksi hitaasti ja viime vuosina yhä kiihtyen. Epäloogista kylläkin ja vastoin yleistä trendiä vanha jakolinja yleisen lainkäytön tutkimuksen ja hallintolainkäytön välillä säilyy, joskin sekin osoittaa murenemisen merkkejä (tähän palataan jäljempänä). Vanhasa tutkimustraditiiosahan prosessioikeuden tutkijat eivät kiinnostuneet kirjoituspöytäprosessiksi nimittämästään hallintolainkäytöstä, kun taas hallintolainkäytön tutkijat kavahtivat ja kavahtavat ”yleisprosessuaalisen näkökulman” uhkaa. Lainkäyttölinjat nähtiin sekä yhteismitattomiksi että perustavasti erilaisiksi.³²

2000-luvun alussa näkyy, että prosessioikeuden tutkimus ja sen seurauksena myös opetus ovat vallanneet alueita, joita ei ole perinteisesti luettu prosessioikeuden vastuualueeksi. Kansainväliseksi prosessioikeudeksi sittemmin ristitty osa-alue siirtyi vähitellen kansainvälisestä yksityisoikeudesta prosessioikeuteen.³³ Myös Euroopan unionin prosessioikeudelliset säädökset saivat paikkansa prosessioikeudessa euroop-

32. Ks. Koulu 2023 s. 30.

33. Ks. lähemmin Vuorenpää ym 2021 s. 86.

paoikeuden sijasta. Tämä johtui enimmäkseen niin sanotusta läpäisype-riiaatteesta, joka siirsi aluksi eurooppaoikeuden opetuksen ja sittemmin tutkimuksenkin kansallisiin emoaineisiinsa. Alun perin prosessioikeu- den osuus eurooppaoikeudesta oli sitä paitsi vähäinen, koska yhtei- sön ja myöhemmän unionin säädösvalta ei ulottunut jäsenvaltioiden lainkäyttöjärjestelmiin. Unionin sääntely kuitenkin laajenee ja samalla murentaa jäsenvaltioiden lähtökohtaista prosessiautonomiamia. Sitä on enää mahdotonta hallita osana eurooppaoikeutta. Vaikka kansainvä- lisen prosessioikeus toi tutkimukseen kansainvälisyyttä ja eurooppa- laisuutta, osa-alueen tutkimus on enimmäkseen perinteistä lainoppia, mistä esimerkkinä on unionin aikaa edeltävä ”kansainvälisliittynnäisten” oikeudenkäyntien tutkimus.

Jos kansainvälisessä prosessioikeudessa kysymys on ollut tavallaan vanhan systematiikan hienosäädöstä, vaihtoehtoinen riidanratkaisu (alternative dispute resolution, ADR) on ollut prosessioikeuden tutki- mukselle ja opetukselle aito uudelleenvaltaus. Vaikka se, etenkin pe- rustyypinä ulkopuolisen tukema sovittelu (mediation), on arkaistinen instituutio, vaihtoehtoisen riidanratkaisun ei katsottu ennen vuosisadan vaihtumista sisältyvän niihin kohteisiin, joita oikeustiede osasi tutkia.³⁴ Samalla näkemys haastoi oikeustieteen tutkimuksen kyvyn mukautua eli tieteellisen resilienssin. Erityisesti sovittelu pysyi sosiologian ja ant- ropologian tutkimuskohteena, joskaan näiden alojen tutkijat eivät sitä lempiteemoikseen huolineet. Oikeudellistuneella vaihtoehtoisella rii- danratkaisulla ei ollut paikkaa perinteisessä oikeudenalojen systematii- kassa. Pohjoismaissa sovittelu siirtyi, toisin kuin monissa muissa maissa, valtaosin tuomioistuimille ja viranomaisille. Näin prosessioikeus tarjosi tavallaan luonnollisen paikan sovittelun ja myöhemmin muun vaih- toehtoisen riidanratkaisun tutkimukselle.³⁵ Paikka prosessioikeudes- sa vakiintui, koska muut oikeudenalat eivät olleet halukkaita ottamaan opetus- ja tutkimusvastuuta uudesta, laajasta ja osin monialaisesta ilmi-

34. Toisin kuin luullaan kaikki vaihtoehtoinen riidanratkaisu ei ole sovittelua: vaihtoeh- toiseksi luetaan tässä merkityksessä muun muassa erilaiset lautakuntaprosessit sekä väli- mieslainkäyttö. Lautakuntaprosessit eivät tuottaneet systematiikalle päänvaivaa, koska ne oli helppo lukea ”oikeussuojaa” antaviksi ja näin prosessioikeuden kuuluviksi. Sovittelus- ahan sekä sen oikeudellinen luonne että oikeussuojan antamisen tarkoitus ovat menes- tyksellä kiistettävissä.

35. Koulu 2005 s. 544.

östä. Mikään ei viittaa siihen, että oikeudenalojen kirjoittamattomaan työnjakoon olisi tulossa muutoksia.

Sijoittumista prosessioikeuteen auttoi lisäksi ja ehkä ratkaisevasti se tosiseikka, että pohjoismaissa tuomioistuinten ulkopuolinen sovittelu ei saanut vastakaikua. Vapaa eli kaupallinen sovittelu näyttää pysyvän common law -pohjaisena ilmiönä. Kaupallisen sovittelun tutkimusta olisikin ollut lähes mahdotonta sovittaa prosessioikeuden tutkimusperinteeseen, sillä se kytkeytyi luontevammin sopimusoikeuden tutkimukseen. Vaihtoehtoisen riidanratkaisun ja erityisesti sovittelun tutkimuksesta kehittyikin nopeasti vahva prosessioikeudellinen tutkimuslinja.³⁶ Tutkimuslinja toi vanavedessään prosessioikeuteen sellaista monialaisuutta ja kansainvälisyyttä, joka siitä oli aina 2000-luvun alkuun saakka puuttunut. Tutkimuslinja on näin yksi ”edistyksellisen” prosessioikeuden tutkimuksen eli oikeudellisen konfliktinhallinnan inkarnaatioita.

Jos uusi eli ”edistyksellinen” prosessioikeus etsi kontakteja muihin tieteenaloihin, etenkin sosiologiaan, perinteinen prosessioikeuden tutkimus teki tavallaan samaa. Se tosin haki kontaktipintansa muilta oikeudenaloilta eikä juurikaan oikeustieteen ulkopuolelta. Perinteinen prosessioikeus on yhtäältä lähettänyt etäispesäkkeitä (’oikeudellisia metastaseja’) aineelliseen oikeuteen. Tästä paras esimerkki on niin sanottu kuluttajaprosessioikeus.³⁷ Nimitys kylläkin hämää lukijaa, koska asiallisesti se on kuluttajansuojasta sisältönsä hakeva näkökulma kuluttaja/yritys -riitoihin. Näkökulmasta seuraa, että oikeuksiin pääsyyn tulee automaattisesti oikeutta hakevan näkökulma. Kuluttajaprosessioikeus on siis samanaikaisesti sekä sovellettua access to justice-tutkimusta että erityistä prosessioikeuden tutkimusta, koska oikeuksiin pääsyä tutkitaan aineellisen oikeuden (tässä kuluttajalainsäädännön) antamassa kehikossa.³⁸ Toinen esimerkki prosessioikeuden verkottumisesta on parhaillaan hahmottuva immateriaalioikeudellinen näkö-

36. Tämä ei ole niin itsestäänselvä periaatelinjaus, miltä se näyttää. Sovittelulla on vahvoja kiinnekohtia sopimusoikeuteen.

37. Rudanko 2016 s. 879.

38. Yhtä hyvin erityisyys voidaan liittää oikeudelliseen toimijaan. Tästä esimerkkinä on osakeyhtiön prosessioikeus, jolloin päästään ”diagonaalitähystykseen”. Ks. Havansi 2003 s. 69. Havansi yhdisti myös muussa tutkimuksessaan saumattomasti aineellista oikeutta ja prosessioikeutta. ”Määrääjat ja oikeudenkäynti” (2004) on melkein pä yleiskatsaus koko oikeusjärjestykseen, eikä ”Uusi turvaamislainsäädäntö selityksineen” (1993) jää juuri jälkeen.

kulma oikeudenalan prosessioikeudellisiin kysymyksiin.³⁹ Tosin siinä access to justice -sävy on vaimeampaa: immateriaalisen prosessioikeuden (sana on melkoinen hirviö) tutkimus on varsin perinteistä lainoppia. Rikosasian oikeudenkäynnistä on vielä helpompi löytää kontaktipintoja muihin oikeudenaloihin. Rikosprosessin tutkimuksella on aina ollut yhteys ”aineelliseen” rikosoikeuteen. Yhteys näkyy uudessa tutkimuksessa selvimmin Koposen tutkimuksessa talousrikoksista otsikon mukaan ”rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa” (Koponen 2004).⁴⁰ Insolvenssioikeudella ja prosessioikeudella on yhteisen historiansa takia vahva kontakti. Yleensä prosessioikeudellisia kysymyksiä käsitellään insolvenssioikeudessa, kun kysymyksenasettelut aktualisoituivat insolvenssimenettelyssä. Prosessioikeudellisellakin tutkimusgenrellä on tässä edustajansa: takaisinsaanti oikeudenkäyntinä on saanut oman analyysinsä (Hupli 2006). Asia erikseen on, että takaisinsaanti-instituution tutkimus kärsii hajoamisesta useille oikeudenaloille. Kokonaiskuvaa on näin vaikea hahmottaa.

Näitä aineellistuneita prosessioikeuden osa-alueita voitaisiin oikeutetusti pitää prosessioikeuden tutkimussuuntauksina, vaikka tässä ei niin tehdä. Totta kylläkin on, että tutkimusta uusilla osa-alueilla tekevät pääosin kyseisten oikeudenalojen ”aineelliset” tutkijat eivätkä prosessioikeuden edustajat. Jos tutkimuksen tekijöitä painotetaan, tutkimuslinjoja saatetaan yhtä perustellusti kutsua ”prosessioikeudellistuneeksi” kuluttaja- ja immateriaalioikeudeksi. Prosessioikeuden tutkimus ei ole

39. Ks. lähemmin Päivärinte 2022 s. 15. Aineettomia oikeuksia koskevat riidat ovat olleet myös lainvalmistelun kohteena. Toistaiseksi valmistelu ei ole johtanut käänteentekeviin tuloksiin. Ks. aineettomia oikeuksia koskevien asioiden käsittely 2005 s. 157.

40. Rikosoikeuden tutkimuksen analyysissä puhutaan myös rikosoikeuden laajentumisesta, joka sijoittuu jo 1990-luvulle (Melander 2023 s. 46). Sillä ei kuitenkaan tarkoiteta samaa asiaa eli otettua uutta vastuualuetta, samalla myös tieteellistä aluevaltausta. Rikosoikeudessa laajeneminen oli sisäistä; se tarkoitti valtiosääntöisyyttä ja eurooppalaisuutta, lisäksi myös ”ennakkoluulotonta suhtautumista tutkimusnäkökulmiin sekä eri oikeuden- ja tieteenaloilta tuleviin vaikutteisiin”. Tässä merkityksessä jokseenkin jokainen oikeudenala on laajentunut ja laajenee edelleen. Sen sijaan tieteellisten aluevaltausten merkityksessä laajentuminen ei ole jokapäiväistä oikeustieteessä. Joskus yhteiskunnallinen tai teknologinen kehitys antaa tulokseksi ennen tuntemattoman alueen, joka saa oikeudenalan statuksen tai integroituu valmiiseen oikeudenalaan. Jälkimmäisestä on helppo löytää esimerkkejä. Sen sijaan oikeudenalat harvemmin alistuvat osa-alueensa menetykseen toiselle oikeudenalalle. Tästä syystä moni osa-alue on opetuksen ja tutkimuksen kannalta ”väärässä” paikassa.

vielä ottanut kantaa siihen, miten se suhtautuu "prosessin" aineellistumiseen. Prosessioikeuden tutkija saattaa ilahtua tällaisesta kasvavasta kiinnostuksesta oikeuksiin pääsyn ongelmaan, jota on, oikein tai väärin, pidetty pohjimmiltaan "prosessioikeudellisenä". Hän saattaa toisaalta panna sen pahakseen: onhan tutkimuslinjojen kehittyminen merkki siitä, että prosessioikeuden oma tutkimus ei ole kyennyt tuottamaan tarvittavaa tietoa. On totta, että aineellistuneet mutta prosessioikeudellisen ytimen säilyttävät tutkimuslinjat voivat olla enteitä tulevaisuudesta. On vaikea puolustaa väitettä, että oikeuksiin pääsy ei tuota erilaisia ongelmia eri yhteyksissä. Luonnollista näin on, että erilaisia ongelmia tutkitaan aineellisessa kontekstissaan. Prosessioikeuden tutkijat ovatkin välillä valitelleet oikeudenalojen työnjakoa. Heidän mielestään aineellisen oikeuden tutkijat kehittelevät utopistisia eli vaikeasti saavutettavia oikeuksia. Tämän jälkeen he jättävät prosessioikeuden tutkijoiden huoleksi keksiä, miten lainkäytön järjestelmä kykenee epämääräiset ja tilannesidonnaiset oikeudet toteuttamaan. Lainvalmistelu kuten muukin inhimillinen toiminta kärsii helposti praktisen realismin puuttumisesta.

Yllättävästi myös kerran sammuneet tutkimuslinjat saattavat herätä. Esimerkiksi tutkimussuuntausten kartalta kadonnut lainkäyttölinjojen vertailu on palaamassa prosessioikeuden tutkimuksen valtavirtaan. Vertaileva tutkimusote (jolle on vaikea keksiä osuvaa nimeä) työntyä prosessioikeuden kysymyksenasetteluihin. Hallintolainkäyttö ei totutun systematiikan mukaan kuulu prosessioikeuden vastuualueeseen. Vertailu yleinen lainkäyttö/hallintolainkäyttö ei ole uusi innovaatio, vaan tällainen tutkimuslinja kukoisti hetken 1970-luvulla.⁴¹ Vertailussa haetaan, kansainvälisen oikeusvertailun tapaan, eroja ja yhtäläisyyksiä lainkäyttölinjojen välillä. Näin parhaita käytäntöjä voidaan siirtää ja karsia turhia eroja menettelytavoissa. Vertailu estää myös lainkäyttölinjojen liiallista liukumista erilleen, ehkä myös kerran omaksuttujen käytäntöjen kritiikitöntä jatkumista. Siihen organisaatioilla ja näin myös tuomioistuimilla on luontainen taipumus. Kriittinen oikeuspoliitikko saattaisi sanoa, että lainkäyttölinjojen erillisuus ja eriytyminen ei ole tuottanut hyviä tuloksia. Hallintolainkäytön tutkimus on jopa perinteisen prosessioikeuden mittapuun mukaan poikkeuksellisen järjestelmä-

41. Lager 1972 s. 23.

26 keskeistä ja tuomioistuinpainotteista.⁴² Hallintolainkäytön kehittämisessä asiakkaiden eli oikeutta hakevien kansalaisten ääni ei oikeastaan ole kuulunut lainkaan.

Vertaileva prosessioikeus ja hybridiset tutkimuslinjat aiheuttavat aatehistorioitsijoille päänvaivaa: luetaanko ne prosessioikeuteen ja näin tutkimuskohteeseen? Tässä tutkimuksessa ne luetaan, koska niissä aktualisoituu sama oikeuksiin pääsyn ongelma kuin ”oikeassa” prosessioikeudessa. Sillä, millaiseen työnjakoon oikeudenalat ovat päätyneet tai päätyvät tai kuka tutkimusta tekee, ei ole merkitystä. Ohimennen todettakoon, että prosessioikeus on menestyksellä puolustanut vanhaa ydinaluettaan. Se on laajentunut, eikä oikeudenala ole insolvenssioikeuden irtaantumisen jälkeen menettänyt mitään. Ainoa todellinen menetys on ollut insolvenssioikeus, jonka irtiotto tieteellisesti ajoittuu jo 1990-luvun alkuun. On kylläkin myönnettävä, että oman paikkansa itsenäisenä oppiaineena OTM-tutkinnossa se saavutti vasta vuosikymmentä myöhemmin tuskallisen ”prosessin” saattelemana. Insolvenssioikeuden irtaantuminen prosessioikeudesta oli väistämätön seuraus luottoyhteiskunnan taloudellisista lainalaisuuksista. Insolvenssioikeuden sääntely laajeni tiedon kysyntää vastaavasti. Samalla havaittiin, että insolvenssilainsäädännön tutkimus vaatii toisenlaisia lähestymistapoja ja menetelmiä kuin mitä tarvitaan prosessilakien tarkastelussa.

Myös vanha lainopillinen tutkimusperinne hieman monipuolistui uudella vuosisadalla, kun se keksi uusia tutkimuskohteita ja tutkijat alkoivat erikoistua. Tosin aina oli pidetty erillään siviiliprosessi ja rikosprosessi, joskus myös hakemuslainkäyttö. Niille annettiin ”prosessilajin” status. Aiheiden monipuolistuminen ja tutkijoiden erikoistuminen korreloivat: erikoistuminen laajensi mahdollisten tutkimusaiheiden määrää. Samalla tutkimustehtävät muuttuivat vaativimmiksi ja

42. Koulu 2023 s. 24. Vuoden 2019 lakia oikeudenkäynnistä hallintoasioissa valmistellut työryhmä saavutti kyseenalaisen kunnian epäedustavuudessa. Työryhmän jäsenistä kahdeksalla oli tuomari- tai tuomioistuintausta, kolme oli lainvalmistelun ammattilaisia, yhtä eli Helsingin kaupungin oikeusaputoimenjohtajaa saatettiin hyvällä tahdolla pitää oikeutta hakevien edun valvojana. Tuomioistunedustusta vielä vahvistettiin valitsemalla työryhmän pysyviksi asiantuntijoiksi kolme tuomaria. Ks. oikeudenkäynti hallintoasioissa 2011 s. ix. Oli selvää, että tällainen edustus tuottaa hyvin järjestelmäkeskeisen lakiehdotuksen. Näin myös tapahtui. Uusi laki on sinänsä hyvin valmisteltu ja lakiteknisesti korkeatasoinen: se vain hukkasi lähes täysin asianosaisen eli oikeudenhakijan näkökulman.

kunnianhimoisimmiksi. Tosin kausaaliyhteys kulkee myös päinvastoin: kunnianhimoisempi tutkimus pakottaa erikoistumaan. Tutkimuksessa sisällössä eroa oli joskus vaikea panna merkille. Oli tutkimuskohde mikä tahansa, tutkimusmenetelmät olivat samat, argumentaatio ei vaihdellut. Lisäksi kysymyksenasettelut olivat lähes yksinomaan lainopillisia, eikä lainsäätäjän tahdosta hevin poikettu. Lisäksi useimmat tutkijat tutkivat sekä siviiliprosessia että rikosprosessia, jotkut myös hakemuslainkäyttöä.

Vanhassa tutkimusperinteessä ’varjoelämää’ viettäneet osa-alueet kuten välimieslainkäyttö ja asianajajaoikeus elpyivät. Tämä johtui luonnollisesti siitä, että prosessioikeuden tutkimuksessa oikeudenkäynti- ja tuomarikeskeisyys alkoi murtua. Huomattiin, että oikeudenkäynnissä on muitakin toimijoita ja että he tarjoavat uuden tutkimuskohteen. Tuomioistuinkonteksti kylläkin painotti uuden tutkimuksen oikeudenkäyntiin, vaikka oikeudenkäyntitehtävät ovat vain pieni osa esimerkiksi asianajajan toimenkuvaa. Muutos oli ehkä selvin asianajajaoikeuden tutkimuksessa. Kunnianhimoisempi lähestymistapa johti siihen, että osa-alueen leimasta ammattikunnan juridiikkana luovuttiin. Asianajajaoikeus hahmottui pikemminkin näkökulmaksi ”yleiseen” prosessioikeuteen. Myös aikaisemmin vaisu välimieslainkäytön tutkimus koki renessanssinsa: muutaman vuoden kuluessa siitä julkaistiin enemmän monografioita kuin edeltäneen puolen vuosisadan aikana. Viimeinen tieteellinen monografiahan oli tunnetusti vuodelta 1943.⁴³ Välimieslainkäytön tutkimuksessa nähtiin jopa tiedepoliittinen kiista, jollaiset ovat suomalaisessa oikeuskulttuurissa harvinaisuuksia.⁴⁴ Kiistan voittajaa ei pystytä sanomaan, ellei sellaiseksi katsota itse välimieslainkäyttöä. Se sai paljon tieteellistä ja poleemistakin huomiota, joskin ulkopuolisten kiinnostus jäi lyhytaikaiseksi. Sen seurauksena instituution tutkimus putosi prosessioikeuden valtavirrasta.

43. Tirkkonen 1943. Tutkimusboomi alkoi Ovaskan monografiasta ”Välimiesmenettely - kansallinen ja kansainvälinen riidanratkaisukeino” (2007) ja päättyi Hemmon käsikirjamaiseen ”Välimiesmenettelyyn ” (2022). Tieteellisempää tutkimusotetta edustavat Kurkelan ja Turusen ”Due Process in International Commercial Arbitration” (2010) sekä Koulun ja Turusen ”Välimiesmenettely työriitojen ratkaisukeinona” (2012).

44. Kiistan analyysistä ks. esimerkiksi Mikkilä 2011 s. 83.

Prosessioikeuden tutkimuksessa, oli se perinteistä tai uutta, pystytään tarkastelukauden lopulla osoittamaan sekä enemmän tai vähemmän sulkeutuneita osa-alueita että vankkoja tutkimussuuntauksia. Ero osa-alueen ja tutkimussuuntauksen välille tulee siitä, ottaako tai antaa-ko osa-alueen tutkimus muusta prosessioikeuden tutkimuksesta. Jos havaittavaa vuorovaikutusta ei ole, kysymyksessä on osa-alue. Jos taas vaikutteita vaihdetaan, kannattaa puhua pelkästä tutkimussuuntaukses- ta ”yleisessä” prosessioikeudessa. Itsenäiseksi osa-alueeksi on proses- sioikeudessa katsottavissa vain yksi teemakokonaisuus, todistusoikeus, sekin pienellä varauksella. Todistusoikeuden tutkimusta leimaa vahva teoreettisuus, vaikkakaan se ei ole teoreettista modernissa merkityk- sessä. Todistusoikeuden tutkimus on pohjimmiltaan lainoppia. Totta kylläkin on, että todistusharkinnassa aktualisoituvat tietoteoreettiset pohdinnat eivät oikein istu prosessioikeuden varsin praktiseen lainop- piin. Todistusharkinta ei tosin ole todistusoikeuden synonyymi vaan sen osa. Todistusoikeuden teoreettisuus näkyy lähinnä siinä, että sen ainoa tavoite ei ole välittömien soveltamistarpeiden tyydyttäminen. Todis- tusoikeuden tutkimus myös hyödyntää, joskin melko rajoitetusti, mui- den tieteenalojen kuten psykologian, tuloksia. Todistusoikeus on myös tutkimuksen painoalue: se on tuottanut tarkastelukautena neljä tai vii- si väitöskirjaa⁴⁵, sen sijaan osa-alueelta tullesiin julkaisuihin ei sisälly yhtään post doc -tutkimusta. Tätä perustutkimusta täydentävät kaksi OK 17 luvun uudistuksen inspiroimaa, pitkälti tieteellistä yleisesitystä.

Oma, mentaalihistoriallinen kysymyksensä kuuluu, miksi juuri tä- män ainepiirin tutkimus korostaa itsenäisyyttään. On totta, että todis- tusoikeuden tutkimus on tavanomaista prosessioikeutta teoreettisem- paa. Lisäksi todistusoikeuden tutkimus (tai oikeammin sen tutkijoiden tutkimukset) vaikuttaa epätavallisen sulkeutuneelta. Todistusoikeuden tutkijat harvemmin tekevät tutkimusta muilla oikeustieteen osa-alueil- la. Tämä ei kuitenkaan riitä selitykseksi. Ehkä syy on kielessä: alasta on helppo muodostaa oikeus- loppuinen käsite eli todistusoikeus. Muissa prosessioikeuden perusinstituutioissa vastaavat yritykset tuottavat koo- misia tuloksia. Kukaan ei pysty hilpeyttä herättämättä puhumaan ”oi-

45. Näihin lienee luettava ainakin Jääskeläinen (1997), Pölönen (2003), Saranpää (2010), Stanikic (2015) ja Jämsä (2020).

keusvoimaoikeudesta” tai ”toimivaltaoikeudesta”, vaikka vastaavia instituutioita joku ehkä saattaisi pitää itsenäisinä tutkimuskohteina, jos ajatellaan niiden yhteyttä muihin prosessioikeuden yleisiin oppeihin.

Muut tutkimusaiheiden keskittymät ovat pysyneet tutkimussuuntauksina, joskin varsin näkyvinä sellaisina. Ne eivät ole ainakaan vielä saavuttaneet prosessioikeuden osa-alueen, vielä vähemmän itsenäisen oikeudenalan statusta. Vaikka tutkimus on keskittynyttä, osa-alueet ovat toisin sanoen säilyttäneen tuntuman muuhun prosessioikeuden tutkimukseen (laajassa merkityksessä). Vaikka tutkimussuuntausta edustavien tutkijoiden tutkimus painottuu tutkimussuuntauksiin, he säännömukaisesti kirjoittavat myös muista aiheista. Tätä on lupa pitää, kuten edellä todettiin, ensikäden kriteerinä tutkimuksellisesta vuorovaikutuksesta.

Keskeisiä, paikkansa jo vakiinnuttaneita uusia tutkimussuuntauksia ovat sovittelun eli vaihtoehtoisen riidanratkaisun tutkimus sekä access to justice -tutkimus.⁴⁶ Tosin niistä ensimmäinen saattaa olla jo lähellä itsenäisyyden kynnystä, eikä selvää ole sekään, onko oikeutettua viitata siihen prosessioikeuden tutkimuslinjana. Jos silmällä pidetään sen niin sanotuksi vaihtoehtodiskurssiksi nimettyjä ominaisuuksia, luokittelu tuntuu suorastaan väärältä: kysymys on sosiologisesta eli konfliktiteoreettisesta tutkimuslinjasta.⁴⁷ Kiistely taksonomisista nimikkeistä on tavallaan ajan haaskaamista: pääasia on, että sovittelua tutkitaan ja opetetaan OTM-tutkinnoissa, koska se on niin tärkeä työväline juristin työssä. Parkkiintuneinkaan sosiologi ei yhtäältä kiistä, etteikö sovinnollisten ratkaisujen hakemisessa ihmisten väliin erimielisyyksiin olisi mitään, jota ei pystytä tutkimaan oikeustieteen näkökulmasta ja sen menetelmiä käyttäen. Toisaalta vanhakantaisinkaan prosessioikeuden tutkija ei väitä, että sovittelu tulisi tyhjentävästi avatuksi pelkillä oikeustieteen lähestymistavoilla ja tutkimusmenetelmillä. Myös edellä viitatua kuluttajaprosessioikeutta lienee pidettävä pohjimmiltaan access to justice -tutkimuksena.⁴⁸ Tutkimussuuntauksilla nimittäin on paljon yh-

46. Ks. esimerkiksi Hietanen-Kunwald 2018 s. 15 ja Koulu 2017a s. 21.

47. Määritelmistä ks. esimerkiksi Ervasti 2005 s. 57.

48. ”Kuluttajaprosessioikeus” on paitsi access to justice -ilmiö myös niin sanottua eurooppalaista prosessioikeutta. Se saa kiittää synnystä Euroopan unionin aloitteellisuutta. Ks. esimerkiksi Howells ym 2018 s. 299.

30 teisiä piirteitä: kummankin tutkimus on monialaista, kumpikin käyttää saatavilla olevaa empiiristä aineistoa, molemmat seuraavat tiiviisti kansainvälistä keskustelua ja niin edelleen. Erikoista on, että tämä tutkimus, toisin kuin esimerkiksi todistus oikeuden tutkimus, on enimmäkseen posti doc-tutkimusta, monesti lisäksi tutkimushankkeissa aikaansaatu.

Tutkimuksen kehitys ei kuitenkaan ole lineaarista. Tämä pitää paikkansa sekä oikeustieteessä yleensä että prosessioikeudessa. Mitä tulee prosessioikeuteen, esimerkiksi aikanaan muodikas ihmisoikeusnäkökulma alkaa tarkastelukauden lopulla kadota tutkimuksen valtavirrasta.⁴⁹ Tosin katoamista ei ole helppo havaita, koska uudessakin tutkimuksessa referoidaan edelleen aiheeseen liittyvää ihmisoikeusdiskurssia. Ihmisoikeusnäkökulma kuitenkin vain täydentää tutkimusta eikä siis muodosta enää tutkimuksen pääteemaa. Tässäkin syyt jäävät lukijan harkittaviksi. Osaksi aidon ihmisoikeuspohdinnan vähäisyys johtuu ehkä siitä, että ihmisoikeussopimuksesta ja ihmisoikeustuomioistuimen käytännöstä on vaikea enää löytää uutta sanottavaa.⁵⁰ Osaksi selitys on kenties siinä, että kansalliset prosessilait enimmäkseen täyttävät oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin vähimmäisvaatimukset, itse asiassa lait menevät monissa pohdin pitemmälle, mitä ihmisoikeussopimuksen 6 artikla vaatii. Tosin monissa tutkimuksissa on enemmän tai vähemmän päälle liimattuja ihmisoikeuskatsauksia, eräänlaisia ”pakkojakoja”. Kyy-ninen ulkopuolinen voi selittää hiipumisen silläkin, että ihmisoikeuspohdintojen yliannostelu kyllästyttää. Ihmisoikeudet ovat hyvä iskusana, mutta vahvaa ongelmanratkaisukykyä niillä harvoin on.

Tällä ei ole tarkoitus väheksyä ihmisoikeuksien vaikutusta, vaikka ne eivät ole prosessioikeuden tutkimuksessa saaneet sitä merkitystä, mitä moni odotti. Ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuja luetaan. Niihin tavan takaa viitataan muun muassa korkeimman oikeuden ratkaisuis- sa, vaikka tulkittavana on kansallinen prosessilaki eikä sen tulkintaan välttämättä tarvita katsausta ihmisoikeustuomioistuimen laajaan rat-

49. Ervo 2005.

50. Moni tutkija yhtäältä myöntää ihmisoikeuksien ”keskeisen aseman nimenomaan julkisoikeudellisessa tutkimuksessa”. Toisaalta hän joutuu myöntämään, että ihmisoikeuksien tutkimus on liikkunut yleisellä tasolla. ”Realistisia analyyseja tai käsiteanalyttisiä tutkimuksia on tehty verrattain vähän”. Näin Tolonen 2011 s. 566. Vaikka mielipide on 2010-luvun alusta, tilanne ei ole juuri muuttunut. Erityisesti empiirisiä ”realistisia” analyyseja ihmisoikeuksien toteutumisesta ei ole näkynyt.

kaisukäytäntöön, vielä vähemmän yleistä johdatusta ihmisoikeuksiin. Myös lainvalmisteluhankkeisiin kuuluu elimellisesti ihmisoikeuskatsaus, vaikka katsaukset antavat usein ylimalkaisen vaikutelman. Tavallisesti katsaukset päätyvät suoraviivaiseen päätelmään, että ehdotettu laki täyttää ihmisoikeussopimuksen 6 artiklan vaatimukset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä. On myös myönnettävä, että oikeushallinnon uudistukset Tuomioistuinvirastoineen ja tuomarivalintalautakuntineen ovat ihmisoikeuslähtöisiä.

Oikeustieteen tutkimuksessa silmään pistää, muiden tieteenalojen tapaan, vahva gravitaatiovoima: tutkimus keskittyy tieteenalan ytimeen. Gravitaatio luo tutkimusohjelmia ja tutkimusperinteitä. Tässä ei sinänsä ole mitään pahaa, ellei siihen liity taipumusta hylkiä tutkimusta, joka joko jää tieteenalan marginaaleihin tai suorastaan putoaa totutun paalutuksen ulkopuolelle. Alitajuinen halu suojella tutkimusperinnettä (jonka jokainen itse määrittelee) selittää sitä nuivuutta ja joskus vihamielisyyttäkin, jonka monitieteinen lähestymistapa, empiirinen aineisto tai väliin putoava tutkimus kohtaa. Gravitaatioilmiö on tuttu prosessioikeuden tutkimuksessakin. Tosin se ei aina pääse voitolle. Monialatutkimus ja empiirinen argumentaatio hiljalleen yleistyvät useimmilla oikeudenaloilla, ja näin on käymässä myös prosessioikeudessa. Sen sijaan väliin putoavissa tutkimuksissa kohtalona on useimmiten niiden unohtuminen: voidaan sanoa, että tutkimuksen avaama potentiaali ei pääse toteutumaan. Ne nimittäin eivät perusta sellaisia tutkimuslinjoja, jotka muuttaisivat tutkimuksen valtavirtoja. Parhaassakin tapauksessa väliin putoava tutkimus jää tähdenlennoksi.⁵¹

Oma kysymyksensä on, mitä nykyisistä tutkimussuuntauksista, lähestymistavoista ja tutkimusmenetelmistä jää puuttumaan. Valpas lukija luultavasti kyselee aluksi prosessioikeudellisen sääntelyteorian perään. Sitä saakin etsiä, koska tällaista tutkimusta ei ole prosessioikeuden piirissä nimeksikään tehty. Prosessioikeuden tutkimuksen puolustaja tosin vetoaa siihen, että prosessioikeuteen jo aikaisemmin kotiutunut toimivuuden arviointi ajaa saman asian. Tutkimusta ei hänen mieles-

51. Esimerkki putoamisilmiöstä prosessioikeudessa on Syrjäsen kirja ”Oikeudellisen ratkaisun perusteista” (2008) ja sen jatko-osa ”Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta” (2012). Nämä tutkimukset ovat luokiteltavissa valtio-opilliseksi prosessioikeuden tutkimukseksi.

tään tehdä sääntelyteorian nimikkeen alla eikä sen käsitteitä käyttäen. Vastaväite ansaitsee huomiota. Toimivuustutkimus antaa kieltämättä sääntelyteoreettisia tuloksia. Kertoohan huono toimivuusarvio, että nykytila ei ole tyydyttävä. Arviosta pystytään yleensä päättelemään, missä on vikaa ja miten vika on korjattavissa. Sitä paitsi hyvässä toimivuustutkimuksessa sen tekijä ottaa suoraan kantaa siihen, mitä vaihtoehtoja on olemassa.⁵²

On kuitenkin myönnettävä, että hyväkään toimivuustutkimus ei kokonaan voi korvata puuttuvaa sääntelyteoreettista tutkimusta. Sen sijaan voi hyvinkin pitää paikkansa, että täysiveristä sääntelyteoriaa ei prosessioikeuteen koskaan omaksuta. Siltä puuttuvat rakenteelliset edellytykset. Sääntelyteorian keskeiset kysymyksenasettelut, toimenpiteiden kustannusrasitus ja poliittinen hyväksyttävyyys, ovat vieraita prosessioikeuden tutkimukselle. Sääntelyteorian vahva alue onkin ympäristöoikeus, jolla tällainen kysymyksenasettelu kärjistyy.⁵³ Prosessioikeutta leimaavat pitkälti arvot ja periaatteet, koska tuomioistuinten kustannukset ovat pisara valtion vuotuisessa talousarviossa eikä lainsäätäjällä ainakaan ylenmääräistä huolta asianosaisille aiheutuvista menoista. Prosessilakeihin ei myöskään liity poliittista painetta suuntaan tai toiseen: prosessilaki on eräänlaista teknistä lainsäädäntöä. Asia erikseen on, että prosessioikeuden tulevaisuuteen suuntautuva tutkimus voisi pitkällä tähtäimellä ottaa opiksi niistä tuloksista, joita sääntelyteorian tutkimus on sille suotuisilla oikeudenaloilla antanut.

Toinen pudokas tutkimussuuntausten listalta on oikeustaloustieteellinen kysymyksenasettelu. Prosessiekonomian saama huomio tavoitteena ja argumenttina olisi antanut aiheen olettaa, että oikeustaloustiede saisi prosessioikeuden tutkimuksessa jalansijaa omana tutkimuslinjanaan. Sitä paitsi oikeustaloustiedettä pidettiin vielä 2010-luvun alussa ”keskeisenä paradigmana” yksityisoikeudessa, mikä jälkikäteen arviotuna on rohkea väite.⁵⁴ Oikeustaloustieteellistä kysymyksenasettelua tai argumentointia ei ole liiemmästi tutkimuksessa näkynyt ennen ei-

52. Tähän palataan jäljempänä luvussa 10.

53. Ks. esimerkiksi Kokko 2017 s. 1054.

54. Tolonen 2011 s. 567.

kä jälkeen.⁵⁵ Etenkin varallisuus oikeuden tutkimus on ollut jokseenkin puhdas taloustieteellisestä aineksesta. ”Oikeustaloustieteellistä prosessioikeuttakaan” ei ole kehittynyt, vaikka siihen olisi saatu tukea kansainvälisestä tutkimuksesta. Syy lienee tässäkin niin sanottujen prosessiarvojen esiinmarssi. Arvokeskustelussa taloudelliset argumentit menettävät uskottavuutta.⁵⁶ Toki on sanottava, että prosessiekonomia oli ja on erinomaisen hämärä käsite. Enimmäkseen se tarkoitti käsitteilytapojen helppoutta tuomioistuimen silmissä, jolloin asianosaisnäkökulma vei prosessiekonomialta ”kunniallisen” argumentin statuksen. Asia erikseen on, että access to justice -näkökulma elvyttää pitkällä tähtäimellä prosessiekonomisen logiikan. Oikeudenkäynnin kustannukset ovat notorisesti merkittävien oikeuksiin pääsyn este. Vastaavasti oikeudenkäyntien yleistä kustannustasoa tulisi laskea, jotta oikeudenkäyntikynnys laskisi. Se taas on helpommin sanottu kuin tehty: ainoa realistinen ratkaisu lienee yksinkertaistettujen prosessien käyttöönotto, joista puuttuu kuluvastuu ja joissa oikeudenhakija voi itse hoitaa asiaansa.⁵⁷

Kysymys, ”miten jatketaan tästä eteenpäin”, ei ole uusi oikeustieteessä. Harva prosessioikeuden tutkija kuitenkaan uskaltaa ottaa siihen avoimesti kantaa: ennustukset menevät aivan liian usein harhaan. Muiden oikeudenalojen tutkimuksessa tulevaisuutta kylläkin toisinaan mietitään, koska prosessioikeudelle ominaisiin ”lainsäädännöllisiin valankumouksiin” ei tarvitse varautua. Joskus tulevalle tutkimukselle asetetaan hyvinkin täsmällinen tutkimustehtävä. Uudessa tutkimuksessa pitäisi todistaa vääräksi joku tietty aikaisemman tutkimuksen väittäjä.⁵⁸

55. Tosin on sanottu, että ”taloudellisella ajattelulla” on suuri paino lainsäädäntötyössä ja tuomioistuinten ratkaisuisa. Ks. Tolonen 2005 s. 249. Lakiehdotuksiin kiistatta kuuluu katsaus ehdotuksen ”taloudellisiin vaikutuksiin”, vaikka niiden syvällisyydestä on syytä keskustella. Sen sijaan tuomioistuinten ratkaisuisa tätä vaikutusta ei hevin näe tai sitä ei ainakaan tuoda ilmi.

56. Toki yleisempiä syitä on. Kustannustehokkuudelta puuttuu enimmäkseen ”empiirinen evidenssi”. Periaatteessa kyllä tiedetään, että kiinteissä säännöksissä lainsäädännön kustannukset ovat suuret, mutta soveltamiskustannukset pienet. Joustavissa säännöksissä taas sama pätee kääntäen. Prosessilain säännöt eivät kuitenkaan suostu asettumaan näihin kategorioihin: säännökset ovat enimmäkseen puolijoustavia. Ks. lähemmin Kalle Määttä 2010 s. 15.

57. Ks. lähemmin Koulu 2020 s. 125.

58. Kartio 1997 s. 123. Jälkiviisaasti on helppo sanoa, että kysymyksenasettelu on sekin yksinkertaistettu. Vastaaminen kysymykseen, onko tutkimuksessa tällaista taipumusta, vaatisi empiiristä tarkastelua, toisin sanoen tutkimusten analyysiä. Tosin tuloksia jäisi joka tapauk-

Tässä tapauksessa kysymys oli esineoikeuden tutkimuksesta. Tutkimuskirjallisuudessa oli nimittäin aikaisemmin tuotu esiin epäily, jonka mukaan esineoikeuden tutkimuksessa oli taipumusta yksinkertaistettuihin ratkaisuihin. Esineoikeuden kollisiotilanteet oli tapana sijoittaa, tarvittaessa lievää väkivaltaa käyttäen, zittingiläisiin peruskeemoihin. Näin niiden ratkaiseminen helpottui, mutta samalla mahdollisten ratkaisujen vaihtoehdot supistuivat vähimpään mahdolliseen. Ohimennen todettakoon, että myöhempi tutkimus ei tähän haasteeseen vastannut: kysymys, oliko tällaista taipumusta havaittavissa silloisessa esineoikeuden tutkimuksessa, on paradoksaalisesti edelleen vastaamatta.

Jotain tulevasta tutkimuksesta voidaan kuitenkin päätellä katsomalla, mitä tutkimussuuntauksia on kehitymässä tai vahvistumassa. Onhan todennäköistä, että ne hahmottavat myös tulevan tutkimuksen linjauksia, joskin kadonneiden tutkimuslinjojen historia osoittaa, että kaikki ennustukset ovat horjuvalla pohjalla. Hyvin todennäköistä kuitenkin on, että konfliktinhallinnan megatrendeiksi jo nimetyt tutkimuslinjat, vaihtoehdoisen riidanratkaisun tutkimus ja access to justice -tutkimus, jatkuvat ja vahvistuvat. Ne tuskin enää sammuvat. Asia erikseen on, että tutkimussuuntauksiset eivät syrjäytä prosessioikeuden perinteistä lainopillista tutkimusta. Lainopillisen tutkimustiedon kysyntä pysyy vakiona niin kauan kuin on olemassa tuomioistuimia ja oikeudenkäyntejä. Kummankaan katoaminen ei ole näköpiirissä: ne lienevät oikeudellisista instituutioista immuuneimpia ajan kulumiselle. Prosessioikeudessa ei ole koskaan esitetty sellaisia abolitionistisia mielipiteitä kuin sen vanhassa sisaraineessa, rikosoikeudessa.

Alkavista tutkimuslinjoista ainakin tässä prosessioikeudelliseksi roolitutkimukseksi – tai ehkä paremmin sanottuna toimijatutkimukseksi – kutsuttu tutkimuslinja vahvistuu. Tosin oikeudenkäynnin ydintoimijat (tuomari, syyttäjä, julkinen puolustaja sekä julkisen oikeusavun lakimies) ovat saaneet omat tehtäväkuvauksensa. Huomiota ovat saaneet myös välimiehen, sovittelijan ja hieman myös rikosasian asianomistajan

nessa rasittamaan melkoinen subjektiivisuus. Toinen ja kiintoisampi kysymys kuuluu, onko esineoikeuden tutkimusdoktriinissa eli esineoikeuden rakenteessa ominaisuuksia, jotka tuottavat tällaisen lopputuloksen – jopa silloin, kun tutkija on tietoinen vaarasta ja yrittää sitä välttää.

roolit.⁵⁹ Roolinimikkeet alkavat jossain vaiheessa loppua, eikä neitseellisiä tutkimuskohteita enää ole tarjolla, jos pitäydytään puhtaasti professionaaliin rooleihin. Tutkimuslinja ei kuitenkaan ole kuluttanut loppuun potentiaaliaan. On myös huomattava, että roolikäsitykset ovat nopeasti uudistumassa ja oikeuden digitalisaatio kiihdyttää muutosprosessia.⁶⁰ Muutaman vuosikymmenen kuluttua tuomarin tai asianajajan rooli voi olla tyystin toinen. Ehkä myös tekoäly (AI) on tullut tunnustetuksi toimijana, jolla on oma roolinsa.

Moni tutkija lienee valmis lyömään vetoa siitä, että tuomioistuinten hallinto nousee uuden tutkimuksen lempiteemoiksi ja tuottaa vastaavan tutkimussuuntauksen. Toistaiseksi tällainen tutkimus (jota voidaan kutsua court governance -tutkimukseksi, kunnes sille keksitään suomenkielinen nimi) on jäänyt kesannolle.⁶¹ Syytä siihen ei tarvitse kauan hakea: tutkimuksen kuva tuomioistuimista on äärimmäisen pelkistetty, tuomioistuin on tuomarin synonyymi. Modernina aikana tuomioistuimet ovat kuitenkin useamman kymmenen, joskus jopa satojen työntekijöiden organisoituja työyhteisöjä. Varhaisessa tutkimuksessa muistettiinkin huomauttaa, että tuomioistuimet olivat myös virastoja eli hallintokoneiston osia. Tuomioistuin virastona oli näin syytä erottaa tuomioistuimesta lainkäyttöelimenä.⁶² Näissä virastoissa syntyy kaikkia organisaatiotutkimuksen tuntemia ongelmia, joita vielä väärin arvopohjainen lainkäyttötehtävä.⁶³ Kovin kummoista mielikuvitusta ei tarvita panemaan merkille, että tuomioistuin on epätavallisen komplek-

59. Ks. esimerkiksi Vuorenpää 1999 s. 16. Tutkimus on samalla oiva esimerkki ekelöfiläisen teleologisen tulkintametodin soveltamisesta.

60. Vaikka oikeudellinen digitalisaatio tuntuu yllättäneen niin tutkijat kuin lainsäätäjänkin, mikään uusi ilmiö se ei ole. Vaikka tätä ilmaisua ei käytetty, ”tietotekniikan” heijastumisesta oikeuteen varoiteltiin jo 1990-luvulla. Ks. Saarenpää 1999 s. 209. Huomiota kylläkin kohdistettiin sellaisiin seikkoihin, joita nykytietämyksen valossa ei voi pitää erityisen merkittävinä, mutta tämänhän on kaikkien ennustusten kohtalo.

61. Sen sijaan tutkimuslinja menestyy Ruotsissa, mistä viimeisenä esimerkkinä on tuomioistuimen ja tuomarin suhdetta käsittelevä artikkeli. Ks. Mellqvist 2023 s. 88. Artikkelin kysymyksenasettelu olisi siirrettävissä sellaisenaan Suomeen, vaikka säännöspohjat eroavat. Näyttää lisäksi siltä, että Suomen oikeudessa luultavasti päädyttäisiin samoihin tuloksiin.

62. Näin Tirkkonen 1961 s. 202. ”Virastona tuomioistuin sulkee piiriinsä kaikki ne henkilöt, jotka ovat tuomioistuimen palveluksessa julkisoikeudellisen virkasuhteen perusteella.”

63. Koulu-Koulu-Koulu 2019 s. 242. Tuomioistuin on osittain hierarkinen organisaatio, osittain taas autonomisesti työskentelevistä asiantuntijoista koostuva työyhteisö. Tämä taas tuo sen toimintaan jännitteitä, koska johdon ja asiantuntijan näkemyksen autonomian

sinen organisaatio. Hallintoviranomaisessa tai yrityksessä (jotka edustavat muita organisaatiotyyppisiä) työntekijöillä ei ole sellaista itsenäisyyttä, mistä tuomarit ovat tottuneet nauttimaan, tosiasiallisesti nähtävästi vielä pitemmälle, mitä lakia lukemalla voisi ajatella.

Oikeudenkäytön digitalisaation tutkimus on vahvin ehdokas tulevan tutkimuksen ennusteisiin. Tosin sille on kaikkein vaikeinta hakea paikkaa tulevaisuuden tutkimusohjelmissa. Epäselvää jo on, mikä kaikki luetaan digitalisaation ja samalla oikeudellisen digitalisaation tutkimuksen piiriin. Tuomioistuimissa digitalisaatio kattaa nykykäsitteiden mukaan sähköisen osallistumisen oikeudenkäyntiin, tuomioistuimen hallinnon digitaaliset asianhallintajärjestelmät, sähköisen asioinnin tuomioistuimissa eli käyttöliittymät sekä digitalisoidun asianajamisen. Kehityslinjat ovat vielä hämärän peitossa. Vähimmäissovellus (nykyiset järjestelmät, digitalisaatio apuna) jättää kaiken – ja myös oikeudellisten toimijointien roolit – suurin piirtein nykyiselleen. Maksimisovelluksessa taas juuri mikään ei säily entisellään: lakimiesprofessio mullistuu, oikeudenkäynnin konsepti muuttuu, tekoäly johtaa tuomioistuimen toimintaa ja niin edelleen.⁶⁴

Tässäkään kehitykseltä ei saa odottaa luonnonlakien kaltaista väistämättömyyttä. Oikeuskehitys on, kuten osuvasti todetaan, luonteeltaan ”irrationaalista”: siltä on turha odottaa ”kehitysoptimistista evolutionismia”.⁶⁵ Jos missään, niin prosessioikeuden kehityshistoriassa tämä tuntuu pitävän paikkansa. Harva uskaltaa vakavissaan väittää, että kansalainen esimerkiksi pääsisi oikeuksiinsa 2000-luvulla helpommin tai todennäköisemmin kuin vaikkapa 1900-luvulla, aikaisemmista vuosisadoista puhumattakaan. Oli totuus mikä tahansa, mahdollisuuksiin päästä oikeuksiin suhtaudutaan jälkiteollisessa maailmassa joka tapauksessa epäilevämmän kuin ennen. Välttämättä suurta muutosta mielipiteissä ei ole tapahtunut. Aikaisemmin piiloon jääneet epäluulot vain näkyvät selvemmin kuin ennen, koska kanavia epäilyjen esiintymiseen on enemmän. Voi myös olla, että ihmisten oikeusturvaodotukset tässä suhteessa ovat kasvaneet. Vaikutusta mielikuviiin lienee myös

rajoista eivät löydy yksin. Autonominen toiminta ei sitä paitsi aina palvele organisaation kokonaisuutta.

64. Vaikutuksista hallintolainkäyttöön ks. esimerkiksi *Koulu 2023* s. 97.

65. Näin Sallila 2008 s. 632.

tutkimuksen trendeillä, vaikkakaan ne – esimerkkinä access to justice -liike – ei ole missään olleet varsinaisia kansanliikkeitä. Keskustelua siitä ovat käyneet tutkimuksen ja oikeuspolitiikan eliitit.

Digitalisaation vaikutuksesta jokaisella voi ja saa olla oma mielipiteensä. Yksi niistä on seuraava. Digitalisaation tuoma mullistus lienee vääjäämätön, ja se kattaa kaikki oikeudelliset instituutiot. Ei ole syytä uskoa, että valtiolliset tuomioistuimet ja niiden lainkäyttö välttyvät monen magnitudin järjestykseltä. Muutokset eivät kuitenkaan välttämättä ole niin nopeita, mitä ”edistysellinen” prosessioikeuden tutkimus uskoo. Nykyisillä järjestelmillä on valtaisa inertia, ja kaikki muutokset ovat lopulta asteittaisia. Sitä paitsi valtiollinen lainkäyttö ei ole koskaan ollut niin sanotun edistyksen kärkijoukossa. Digitalisaatio voi yhtä hyvin tarkoittaa, että nykyiset työtavat formalisoidaan niin sanottuun tietojärjestelmän arkkitehtuuriin. Siitä, miten nämä ennustukset yksityiskohdittain toteutuvat, ei kannata väitellä: aika tulee sen näyttämään. Jokainen saa esittää omat vaihtoehtoiset ennusteensa. Vaikka digitalisaatiosta puhutaan enimmäkseen perinteisen oikeudenkäytön kontekstissa, on selvää, että digitalisaatio mullistaa myös vaihtoehtoista riidanratkaisua. Sovellukset tai niistä aiheutuvat jännitteet eivät välttämättä ole samantaisia, mutta vaihtoehtoisessa riidanratkaisussa ei edes sen lippulaiva, sovittelu, jää digitalisoitumisen ulottumattomiin. Näin kaksi nykyhetken vahvinta tutkimussuuntausta, oikeudellisen digitalisaation ja sovittelun tutkimus, alkavat sulautua – ja vahvistaa toisiaan. On toki myönnettävä, että matka on tässä vielä ensiaskeleissaan.⁶⁶

Sen sijaan helpompaa on olla samaa mieltä siitä, mikä prosessioikeuden tutkimuksen tehtävän – ja vastuun – tulisi olla mullistuvassa maailmassa. Modernin ajattelun sisäistänyt tutkija sanoi enempää miettimättä, että prosessioikeuden tutkimuksen on traditionaalista tulkintarooliaan suhteettomasti laiminlyömättä pakko keskittyä järjestelmätason kysymyksiin: miten nykytilaan (ja tuleviin nykytiloihin) on ajautettu ja miten päästään eteenpäin? Prosessioikeuden tutkimuksen painopisteen on toisin ilmaistuna oltava konfliktin hallintajärjestelmän kehittämisessä. Tutkimukselle on annettava tai sen on otettava ainakin joksikin aikaa vahva oikeuspoliittinen rooli, toisin sanoen oltava ”kehittävä” ja proak-

66. Ks. esimerkiksi Hakkarainen-Riikka Koulu 2023 s. 20.

tiivinen. Tutkimuksen on vaikutettava kehitykseen, tarvittaessa ohjattava sitä. Prosessioikeuden tutkimus ei pelkästään saa, entiseen tapaan, reagoida tapahtumiin ja ulkopuolisiin ärsykkeisiin. Perinteisen prosessioikeuden tutkija saattaa kantaa huolta, että tällaisissa tehtävänasetteluissa perinteinen tulkintajuridiikka ennen pitkää unohdetaan kokonaan. Pelko tuntuu totaalisen aiheettomalta, kun tarkastellaan nykytilaa. Lainopillisen (prosessioikeuden) tutkimuksen volyyymi ei ole Suomessa suinkaan laskenut. Vaikkakaan kukaan ei ole sivuja laskenut, tavallinen käsitys on, että muihin oikeudenaloihin verrattuna prosessioikeus johtaa julkaisujensa sivumäärissä.⁶⁷ Nähtäväksi tietenkin jää, säilyykö lainopillisen prosessioikeuden volyyymi entisellään. Tosin mikään ei viittaa siihen, että näin ei kävisi. Tässä vaiheessa moderni tutkija lopettaa kiistelyn toteamalla, että perinteisen prosessioikeustutkimuksen loppumisesta kannattaa huolestua vasta, kun siitä olisi edes jotain merkkejä.

Tällainen tutkimuksellinen tärkeysjärjestys ei – mikä tuskin ketään erityisemmin yllättää – ole suomalainen erikoisuus tai täällä kehitelty oppirakennelma. Kyseessä on kansainvälinen ilmiö, eräänlainen megatrendi. Valtiollisen lainkäyttöjärjestelmän toimivuus on lähes kaikissa länsimaissa uudelleenarvioinnin ja/tai keskustelun kohteena.⁶⁸ Vain arvioinnin ja keskustelun konteksti vaihtelee: joskus arviointeja tehdään ja keskustelua käydään prosessioikeuden tutkimuksen konteksteissa. Joskus taas ne ovat siirtyneet vaihtoehtoisen riidanratkaisun tai access to justice -tutkimuksen kontekstiin. Yleistäen voidaan kuitenkin sanoa, että juuri missään valtiollista lainkäyttöä ja vaihtoehtoista riidanratkaisua ei eristetä toisistaan vaan päinvastoin niiden vuorovaikutus tuodaan itsestään selvyytensä esiin. Maat, joissa vallalla on ”puhtaan” prosessioikeuden ideaali, ovat oikeusvertailevasti hyvin harvassa.

”Kehittävä” prosessioikeuden tutkimus on pakostakin monialaista ja empiiristä. Tietenkään mikään ei estä sitä, että ”prosessioikeuden” perinteinen nimitys säilytetään nykymerkityksessään eli kuvaamaan lainopillista lähestymistapaa. Uutta tutkimusalueutta kutsutaan, kuten

67. Artikkelien määrästä eri oppiaineissa ks. *Ervasti* 2012 s. 219. Artikkelimäärissä prosessioikeus oli toisena hieman voittajaa eli velvoiteoikeutta jäljessä. Vertailussa on muistettava, että velvoiteoikeuden tutkijoita on paljon enemmän kuin prosessioikeuden tutkijoita. Myös yliopistollisena oppiaineena velvoiteoikeus on prosessioikeutta suurempi.

68. Ks. esimerkiksi *Hodges* toim. 2010 s. 4.

tässä tutkimuksessa kautta linjan tehdään, ”oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimukseksi”.⁶⁹ Itse asiaa eli osa-alueiden erilaisuutta tämä ei muuta. Erilaisuus on paitsi tutkimuskohteiden myös tutkimusmenetelmien ja argumentaation erilaisuutta.⁷⁰ Syy siihen on ilmeinen. Vanhat tutkimusmenetelmät eivät yksinkertaisesti toimi uudella vastuualueella tai päinvastoin: perinteisiä prosessioikeuden tutkijoita luultavasti lohduttaa tieto, että uudet konflikti- ja sovintoteoreettiset tutkimusmenetelmät eivät tuo mainittavaa apua prosessilain tulkintaongelmien ratkaisemiseen.

Joku saattaa kantaa huolta siitä, onko kaikkien mullistusten jälkeen oikeudenalan perinteikäs nimi ”prosessioikeus” tieteellisesti oikeutettu. ”Prosessit” yleiskielisessä merkityksessä muodostavat vain pienen osan tutkimuskohteista, eikä ”oikeuskaan” ole enää muuta kuin yksi tutkimusote muiden joukossa. Huoli ei ole aiheeton. Kuten lausuttu osoittaa, moderni ”kehittävä” prosessioikeus saa paljon vastuullisemman ja laajemman roolin kuin vanha ”tulkitseva” prosessioikeus. Viime aikoina on siirrytty etenkin tieteellisissä yhteyksissä puhumaan oikeudellisesta konfliktinhallinnasta tai konfliktinratkaisusta. Sillä tarkoitetaan tutkimusta, joka käsittää sekä perinteisen prosessioikeuden että prosessioikeuden uuden vastuualueen. Totta on, että tutkimussuuntauksen suomenkielinen käänös ei täysin tavoita alkuperäisen englanninkielisen termin ”conflict management” merkityssisältöä. Myöskään konfliktinratkaisu -termi ei ole onnistunut, koska se viittaa liiaksi ulkopuoliselta taholta (selvimmin lainkäyttöelimeltä) ”saatuun” ratkaisuun. Oma ongelmansa vielä on, mikä kaikki luetaan ”oikeudelliseksi” konfliktinhallinnaksi ja näin oikeustieteen luvallisiin tutkimuskohteisiin kuuluvaksi. Tältä osin modernin prosessioikeuden käsitteet ovat vasta vakiintumassa. Toistaiseksi vanha kielenkäyttö on oikeutettua: nimi ”prosessioikeus” kertoo tutkimuksen pääkohteen ja tutkimustradition ytimen. Tulevien tutkimuspolvien asiaksi jää hakea osuvampi nimi oikeudenalalle, jos he kokevat sen tarpeelliseksi.

69. On myönnettävä, että termi on suora käänöslaina, joten se kärsii semanttisesta epämääräisyydestä etenkin asianosaistassolla. Sen sijaan tutkimuksen ja lainsäädännön tasolla se kuvaa kohtalaisesti ainakin tavoitettaan ja antaa aavistuksen myös tieteellisistä lähtökohdistaan.

70. Ks. lähemmin luku 3.

3. Tutkimuksen uudistumiskaudet (’tieteelliset pulssit’)

Kuten edellä todettiin, prosessioikeuden tutkimuksessa valtavirta ei ole ollut niin tyyni kuin usein kuvitellaan. Itse asiassa siinä on ollut kaksikin nopean muutoksen kautta, kutsuttiin niitä sitten murroksiksi, uudistumisen ajaksi tai paradigman päivittymisen kausiksi. Kummassakin tapauksessa kysymys oli samankaltaisesta ilmiöstä: ulkopuoliset impulssit yhtäältä elvyttivät, toisaalta suuntasivat prosessioikeuden tutkimusta uudella tavalla.⁷¹ Niistä ensimmäinen on siirtymä ”moderniin” oikeudenkäyntiin. Siirtymä ajoitetaan tunnetusti vuoden 1993 alioikeusuudistukseen ja vuoden 1997 rikosprosessin uudistukseen. Nämä uudistukset ja niiden jatkovaiheet hallitsivat prosessioikeuden tutkimusta koko 1990-luvun, mitä tulee aiheenvalintaan ja tutkimusmenetelmiin. Vuoden 1993 jälkeistä aikaa voidaan tästä syystä kutsua prosessioikeuden tutkimuksen ja koko oikeudenalan kehityksen hulluiksi vuosiksi. Yhtä nopeaa radikaalin uudistamisen ja uudistumisen aikaa ei ollut ennen nähnyt, eikä vastaavaa intensiivikautta luultavasti enää nähdä. Tosin täysin poissuljettua ei ole, etteikö oikeudellinen digitalisaatio toisi vanavedessään vastaavaa ajanjaksoa ehkä jo ensi vuosikymmenellä.

Toiseksi murroskaudeksi katsotaan tässä prosessioikeuden tutkimuksen hiljainen vallankumous tai oikeammin tutkimuksen sisäinen uudistuminen. Sen alku sijoittuu vuosituhaten viimeisiin vuosiin, eikä se vielä osoita pysähtymisen tai edes hiipumisen merkkejä. Sisäisen uudistuksen käynnistivät, ja sitä pitivät yllä kansainväliset vaikutteet, prosessioikeuden niin kutsutut megatrendit. Lainsäädännöllä ei ollut siihen mainittavaa merkitystä, osaksi siitä syystä, että uusia suuria uudistuksia ei enää tullut. Toisen murroskauden alkamisen ajankohdasta

71. Kielikuvaa hakevalle tulee hakematta mieleen ne suolavesipulssit, joilla Itämeri saa kiitos suotuisten tuulten, puhdasta ja suolaista vettä Pohjanmerestä. Pulsseja on yksi tai enintään kaksi vuosikymmenessä, mutta niillä on ratkaiseva merkitys Itämeren tilaan.

voidaan keskustella: kuten edellä todettiin, tässä tutkimuksessa intensiivikauden katsotaan ehkä hieman väkinäisesti keinotekoisesti alkaneen 2000-luvun taitteessa, mutta joku voi sijoittaa sen vuosikymmentä myöhemmäksi eli vasta 2010-luvun alkuun. Erimielisyyttä on siitäkin, voiko oikeustiede sisäisesti uudistua. On nimittäin väitetty, että suomalaisella juridiikalla ei ole eikä nähtävästi voikaan olla ”sisäistä kehityslinjaa”. Kaikki muutokset ovat selitettävissä ulkonaisten muutosten kautta: erityisesti kansainvälisen ”valtapoliitiikan” muutokset heijastuvat suomalaiseen oikeustieteeseen.⁷² Tällainen maailmanselitys ei vakuuta. Onhan ilmeistä, että kehitys voidaan aina kytkeä johonkin muutokseen. Yhteiskunta ei koskaan jähmety paikalleen. Kansainvälisiä vaikutteita on loputtomiin haettavissa, ja niitä riittää valittavaksi. Todennäköistä pikemminkin on, että luontaisesti käynnistynyt endogeeninen kehityslinja hakee kansainvälisistä vaikutteista tukea näkemyksilleen. Tämä selitys tuntuu sopivan kuvaamaan sitä ilmiötä, jota tässä tutkimuksessa on kutsuttu prosessioikeuden tutkimuksen sisäiseksi uudistumiseksi.

Vuoden 1993 uudistus ja sen tuoma ”tieteellinen” muutos ei enää, kolmen vuosikymmenen jälkeen, näytä niin järjestyväältä, millaisena aikalaiset eli aktiiviuraansa tuolloin eläneet tutkijat sen kokivat. Kannattaa muistaa, että uudistus katkaisi ”sadan vuoden hiljaisuudeksi” oikeutetusti kutsutun ajan.⁷³ (Tosin moni nykytutkija käyttäisi poliittisesta historiasta tunnettua ilmaisua puhumalla ”pysähtyneisyyden ajasta”).⁷⁴ Hiljaisuuden kaudella lainsäätäjät pysyi passiivisena. Prosessioikeuden tutkimusta taas voi, suurta vääryyttä tekemättä, kuvata aneemiseksi ja tutkimuksen tuloksia mitäänsanomattomiksi. Jälkikäteen voi tietenkin sanoa, että muunlaista prosessioikeuden tutkimus ei olisi voinut olla, jos sen tehtäväksi määriteltiin vain lainopin tutkimus. Vanhasta, aina 1700-luvulle peräytyvästä prosessilaista oli nimittäin saatu irti se, mikä siitä voitiin lainopin menetelmin saada. Joitakin herätysshuutoja on toki osoitettavissa hiljaisuuden kaudeltakin. Aikanaan tunnettu mutta nykyisin enimmäkseen unohdettu Tauno Ellilä yritti kirjoillaan piristää sekä hovioikeusmenettelyn uudistusta että keskustelua korkeimman

72. Tolonen 2011 s. 567.

73. Näin Pihlajamäki 2009 s. 264.

74. Sata vuotta prosessioikeutta – teoksessa aikaa kuvataan sovinnollisemmin ”seitsemän vuosikymmenen rauhalliseksi kehitykseksi”. Ks. Koulu 2021 s. 139.

oikeuden asemasta: kyseisiä instituutioita koskevat uudistukset olivat olleet vireillä vuosikymmeniä mainittavasti etenemättä.⁷⁵ Nykylukija pitää helposti Ellilän kirjoja pinnallisina ja osaksi jopa naiveina. Niille on kuitenkin syytä tehdä oikeutta muistamalla, milloin ja minkälaisessa ilmapiirissä ne on kirjoitettu. Ellilän kirjat enteilivät sitä tulevaisuuteen suuntautunutta prosessioikeutta, joka nousi monen mielestä tutkimuksen valtavirraksi 2000-luvun edetessä. Kirjoissa arvioitiin instituutioiden nykytilaa sekä ensimmäistä kertaa mietittiin vakavissaan, mikä hoivioikeuden rooli tuli olla oikeusastejärjestyksessä.

Vuoden 1993 alioikeusuudistus nähdään nykyisin vanhan hyvän ajan ja uuden mullistusten ajan kosketuspintana. Näin uudistus aikanaan koettiin sekä tuomioistuimissa että niiden ammattimaisten asiakkaiden keskuudessa. Sen sijaan prosessioikeuden tutkimuksessa uudistus ei itse asiassa ollut tieteellinen vedenjakaja: uudistus nimittäin ei tuntunut tutkimusmenetelmissä, kysymyksenasetteluissa, näkökulmissa eikä juuri argumentaatiossaakaan.⁷⁶ Uudistusta ihailtiin, sen katsottiin toteutaneet vanhat haaveet, koska sen myötä arkaistisesta suullis-pöytäkirjallisesta oikeudenkäynnistä oli siirrytty välittömään oikeudenkäyntiin. Mitään huolta ei kylläkään prosessioikeudessa kannettu siitä, että hallintoprosessi säilyi täyskirjallisena. Huolenpito olisi joka tapauksessa kaatunut siihen, että prosessioikeuden tutkimus rajasi hallintolainkäytön vastuualueensa ulkopuolelle. Jälleen jälkiviisaasti: alioikeusuudituksen keräämä ylenpalttinen innostus selittyy parhaiten psykologisesti. Tutkijoille avautui täysin koskematon työsaara, lakimieskunta kaipasi kipeästi yleisesityksiä siitä, mitä uudistus tosiasiallisesti merkitsi ja miten uudessa ympäristössä tuli toimia, oikeustieteen opiskelijat vaativat, tapansa mukaan, äänekkäästi ajan tasalla olevia oppikirjoja, ja tutkijat näkivät tutkimuksen muuttuvan reaktiivisesta proaktiiviseksi. He pitkäksi aikaa vaikuttivat siihen, mitä tulkintoja tuomioistuimissa omaksuttiin. Tässä tutkijat olivat oikeassa. Heti uudistuksen jälkeen prosessioikeu-

75. Ks. Ellilä 1971 ja 1973.

76. Tätä on syytä tarkentaa toteamalla, että vanha perinne lainsäätäjän tahdon kunnioittamisesta vahvistui. Uudistusten jälkeen käytettävissä oli yksinkertaisesti enemmän lainvalmistelun aineistoa, josta lainsäätäjän tahtoa pystyttiin hakemaan. Aikaisemmin tällaista aineistoa oli ollut hyvin vähän ja senkin vanhentunutta, joten tutkija haki perustelunsa praktisista viisauksista, usein myös "tietoisuutensa syvyyksistä".

den tutkimuksella oli valtaisa vaikutus tuomioistuinten käytäntöihin. Vaikutus alkoi hiipua vasta, kun käytännöt vakiintuivat ja oli saavutettu vakiintunut tulkintatila.

Prosessioikeuden tutkimus kykeni tuottamaan 1990-luvulla uskottoman määrän yleisesityksiä ja oppikirjoja. Niiden huipentumana voitaneen pitää alun perin WSOY:n ja sittemmin Alma Talent -yhtiön kustantamaa suurteosta ”Prosessioikeus”, jonka kuudes painos ilmestyi vuonna 2021.⁷⁷ Teoksen kirjoittajakuntaan on vuorollaan pakotettu lähes jokainen prosessioikeuden tutkija, halusi hän tai ei. Tosin teollisella oppikirjatuotannolla oli ja on varjopuolensa: perustutkimuksen määrä ja laatu pakosta kärsivät, koska oikeudenalan voimavarat kuluivat oppikirjojen ja käsikirjojen tuottamiseen. Näin kävi myös prosessioikeudessa. Myös prosessioikeudellisten väitöskirjojen määrä alkoi laskea, mikä ei kuitenkaan ollut niin kohtalokasta tutkimukselle, mitä aikanaan vakavissaan pelättiin. Väitöskirjoillahan ei perustutkimuksen aukkoja täytetä, vaikka moni niin uskoo tai ainakin uskottelee uskovansa. Väitöskirjat ovat liian harvassa ja niiden aiheet sattumanvaraisesti valikoituvia. Asia erikseen on, että arvostettuun post doc -tutkimukseen ei päästä ilman OTT-tutkintoja ja väitöskirjoja. Tästä syystä oikeudenalat yrittävät hankkia väitöskirjan tekijöitä ja pitää huolta heidän rahoituksestaan. Toiset siinä onnistuvat, toiset eivät. Oikeudenalan senioritutkijoilla on tunnetusti suuri vaikutus siihen, miten heidän oppiaineeseensa rekrytoituu jatko-opiskelijoita. Oikeudenala pystyy sekä vetämään että karkottamaan nuoria tutkijoita. Onnistuminen tai epäonnistuminen näkyy vasta vuosien, ehkä vuosikymmenten jälkeen. Tästä syystä siihen on vaikea ulkopuolisen puuttua.⁷⁸

77. Kirjapari sai vakavia kilpailijoita vasta 2020-luvulla. Vastaavaan yleiskatsauksellisuuteen tähdättiin esimerkiksi Heleniuksen ja Linnan kirjassa ”Siviili- ja rikosprosessioikeus” (2021). Samaa on aihetta odottaa myös Kuulialan, Linnan ja Saranpään kirjalta ”Siviiliprosessi I” (2022). Kirja aloittaa esipuheen mukaan teossarjan, joka kattaa laajassa merkityksessä siviiliprosessin alan. Merkki asenteiden muuttumisesta ovat esipuheen huomautukset ”siviiliprosessin ahdinkotilasta” sekä siitä, että siviiliprosessin yleisiin oppeihin ”kohdistetaan tutkimusta ja aihepiiristä kirjoitetaan yleisesityksiä” (s. v). Unohtaa ei myöskään pidä Jokelan oikeudenkäynnin etenemistä seuraavaa, moniosaista ja moniin painoksiin yltänyttä kirjasarjaa ”Oikeudenkäynti” (1996-2015).

78. Tässä näkyy tiedepolitiikan - ja etenkin rahoituksen - tunnettu dilemma: kohdistetaan voimavarojen lisäys niihin oikeudenaloihin, jotka laiminlyövät tutkimuksen ja jatko-opintojen tukemisen, vai saavatko sen ne oikeudenalat, jotka siitä huolehtivat. Ongelma on vanha, eikä siihen ole selkeää vastausta. Ks. esimerkiksi Nurmi 1995 s. 129. Periaatteessa

Hyvät vuodet eivät kestäneet kauaa. Vuosituhannen vaihteessa alioikeusuudistuksen tuoma innostus alkoi hälvetä. Jokseenkin kaikki prosessioikeuden tutkijat kokivat, että myös prosessioikeuden tutkimuksen tuli reagoida siihen, mitä yhteiskunnassa tapahtui. Harva osasi kuitenkaan sanoa edes sen, millaiset muutosprosessit olivat käynnissä, vielä vähemmän he pystyivät arvioimaan, mikä ne aiheutti. Yhteinen tunne kuitenkin oli (näin sen itse koin) tarve uudistua. Jälkikäteen arvioituna pääsyyllinen lienee ollut muuttunut käsitys oikeustieteen kansainvälisyydestä: oikeustiede avautui Eurooppaan ja prosessioikeudessa osaksi common law-maihin. Toki prosessioikeuden tutkijat olivat kautta aikojen varustaneet kirjansa lukuisin viittauksin ensin saksalaiseen ja myöhemmin skandinaaviseen kirjallisuuteen. Vakiolähteet olivat kylläkin vaihtuneet Kallenbergistä Ekelöfiin. Heidän mielipiteilleen annettiin sellainen paino, että nykylukija kysyy ihmetellen, unohtuiko suomalaisilta tutkijoilta kokonaan se tosiseikka, että Kallenberg ja Ekelöf olivat ruotsalaisia tutkijoita ja että he kirjoittivat Ruotsin oikeudesta! Joku tulokintasuositus saatettiin torjua sillä perusteella, että esimerkiksi Ekelöf tai Heuman oli kirjoittanut asiasta toisin.

Uusi käsitys kansainvälisyydestä oli kuitenkin toinen kuin vanhana hyvänä aikana. Siinä ulkomaista aineistoa käytettiin tukemaan omia tulokintakannanottoja, tosin välillä tarkoitus oli välittää tietoa siitä, miten asiat olivat muualla samalla tavalla tai eri tavalla kuin Suomessa. Uusi aika ymmärsi kansainvälisyyden eräänlaisena reseptioiden lähteenä: ulkomaisesta tutkimuksesta tuli omaksua uudenaikaisempia tutkimusmenetelmiä, lähestymistapoja, kysymyksenasetteluja ja argumentaatiomalleja. Väite herättää jatkokysymyksen: miksi herättiin vasta nyt? Totuus lienee, että useimmat ja etenkin nuoret tutkijat kokivat, että vanha tutkimus alkoi toistaa itseään. Se ei enää tuonut uutta tietoa eikä ainaakaan sellaista tietoa, jota muuttuvassa yhteiskunnassa tarvittiin. Proses-

jälkimmäinen vastaus eli niin sanottu Matteus-strategia on ainoa eettisesti kestävä linja: saamattomuudesta ei saisi palkita. Tutkimuksen rahoituksen sanotaan perustavan tälle logikalle - "mikään ei ole niin helppoa kuin olla tuottamatta tuloksia." Jos tutkinto kuitenkin on samalla ammattitutkinto (jollainen OTM-tutkinto on), strategiasta kiinnipitäminen käytännössä onkin jo toinen tarina. Prosessioikeuden voimavarojen kehitystä seuraava voisi jopa sanoa, että menestyminen tutkimuksessa johtaa todennäköisemmin voimavarojen menetykseen. Menestyvän oppiaineen katsotaan helposti "pärjäävän" vähemmälläkin väellä, koska irrotettavissa olevat vakanssit ja varat tarvitaan taantuviin oppiaineisiin.

sioikeuden kansainvälistyminen ei yllättävästi näkynyt kansainvälisen prosessioikeuden tutkimuksena. Tutkimuksen arvioinnissa Helsingin yliopisto saikin ansaitut moitteet tämän tärkeäksi nousseen osa-alueen totaalisesta laiminlyömisestä. Kansainvälinen prosessioikeus ei kiinnostanut sen enempää opiskelijoita kuin käytännön lakimiehiä. Kuvaavaa on, että kansainväliset jaksot vaadittiin joissakin kommentteissa poistettaviksi Prosessioikeus -suurteoksesta, koska mukamas ”kukaan lakimies ei ole urallaan törmännyt tällaisiin kysymyksiin”⁷⁹

On myönnettävä, että kausaalisuuksista ja ilmiöiden sekvenssijärjestyksestä pystytään kiistelemään: johtiko endogeeninen kiinnostus uusiin tutkimusaiheisiin kansainvälisyysboomiin vai saiko kansainvälistyminen prosessioikeuden tutkijat tekemään aiheiltaan ja menetelmiltään uudenlaista tutkimusta? Vastaaminen on pakko jättää tulevaisuuden aatehistorioitsijoille. Tässä vaiheessa kannattaa tyytyä havaintoon, että prosessioikeus uudistus ja kansainvälistyi suurin piirtein samanaikaisesti. Todennäköistä myös lienee, että nämä trendit ruokkivat toisiaan. Kansainvälistyminen auttoi näkemään, miten sulkeutunutta ja rajoitunutta aikaisempi tutkimus oli ollut. Tosin se johti välillä myös ylilyön-teihin: kaikki vanha näytti aikansa eläneeltä ja kaikki uusi kehitykseltä.

2000-lukua ja etenkin sen ensimmäistä vuosikymmentä on sanottu prosessioikeuden sisäisen uudistumisen ajaksi: aikanaan käytetyn kielikuvan mukaan prosessioikeuden tutkimus avautui. Luonnehdinta on edelleen paikallaan, eikä sitä oikeastaan saisi edes ihmetellä. Tällaista sisäistä uudistumista on nähty oikeustieteessä ennenkin, joten sen ei pitäisi hämmästyttää eikä ainakaan järjestyttää. Vastaava uudistumisen kausi on huomattavissa esimerkiksi rikosoikeuden tutkimuksessa; moni tunnistaa saman kehityksen myös ympäristöoikeudessa (entisessä maa- ja vesioikeudessa), joskin se ajoittuu vasta 2010-luvulle. Rikosoikeuden tutkimuksessa siirryttiin soraäänittä honkasalolaisesta ankarasta rikosoikeudesta inkeri-anttilamaiseen ”rationaaliseen ja humaaniin

79. Myös kansainvälisen prosessioikeuden kurssit (jotka olivat valinnaisia) oli pakko aloittaa kertomalla, että ulkomaisilta tuomioistuimilta tulevia kirjeitä ei enää saanut repiä, kuten vanhemmat lakimiehet neuvoivat. Ulkomaisilla oikeudenkäynneillä ja ulkomaisilla tuomioilla kun alkoi olla merkitystä myös Suomessa. Anekdootit kertovat, että vanha asenne johti toisinaan kohtalokkaiisiin seurauksiin, kun ulkomainen tuomio tuli Suomeen täytäntöön pantavaksi.

rikosoikeuteen”, jossa kriminologia painottuu. Siirtymää voidaan kuvata totaaliseksi: kukaan ei jäänyt ankaraa kriminaalipolitiikkaa edustaneen Honkasalon vangiksi.⁸⁰ Erikoista on kuitenkin, miten voimakkaasti se henkilöityy vahvasti yhteen tutkijaan ja oikeuspoliittiseen vaikuttajaan eli Inkeri Anttilaan. Tässä ei oteta kantaa siihen, mikä Anttilan tosiasiallinen vaikutus oli: selvää kuitenkin on, että hänen ajatellaan olleen ratkaisevassa asemassa.⁸¹ Sen sijaan voidaan oikeutetusti sanoa, että aikajana oli käänteinen: rikosoikeudessa sisäinen uudistuminen tuotti sitä vastaavan lainsäädännön, prosessioikeudessa taas moderni lainsäädäntö, jonka syntyyn tutkimuksella näyttää olleen varsin vähäinen vaikutus, sai aikaan tutkimuksen sisäisen uudistumisen.

Ympäristöoikeudessa sisäinen uudistuminen oli samoin hyvin näkyvää mutta perinteisempää. Se ei kytkeydy yhteen voimahahmoon. Uudistuminen oli myös hyvin syvällistä: tutkimus haki ja löysikin ennen tuntemattomia teemoja ja kysymyksenasetteluja, tutkimusmenetelmät monipuolistuivat, ja tutkimus alkoi – muotisanaa käyttäen – suuntautua tulevaisuuteen. Samalla se sai vaikutteita ympäristöpolitiikasta, ehkä hieman jopa yleispolitiikasta. Uudistuminen oli niin syvä ja nopeampoinen, että se johti jopa eräänlaiseen oikeudenalan identiteettikriisiin. Vanha oikeudenala maa- ja vesioikeus sai vastuulleen uudenlaisen ”ympäristöoikeuden” (merkityksessä ympäristönsuojelu). Uuden vastuualueen painoarvo kasvoi niin, että oikeudenala otti sen nimekseen. Monen mielestä tutkimus alkoi jopa laiminlyödä kaavoitukseen ja rakentamiseen liittyvää tulkintajuridiikkaa. Monet kaavoitus- ja rakentamisasioita hoitavat lakimiehet väittävät, ettei oikeudenalan tutkimus enää anna vastauksia uusiin ongelmiin. Siihen, onko asia todella näin, ei kannata ottaa kantaa toisen oikeudenalan tutkimuksessa. Oli niin tai näin, ympäristöoikeus on toisestakin syystä kiinnostava ver-

80. Tästä rikosoikeuden metamorfoosista ks. esimerkiksi Lahti 2012 s. 10.

81. Rikosoikeuden tutkimukselle on muutoinkin ominaista henkilölistäminen silloinkin, kun se ei oikeastaan henkilöidy. Esimerkiksi rikosoikeuden yleisten oppien uudistaminen on katsottu yhden henkilön (Nuutila) ansioksi. Hän palautti rikosoikeuden tutkimuksen ”kadonneen itseluottamuksen” ja toi siihen ”ainekset uuteen alkuun”. Ks. Nuotio 2023 s. 5 ja 45. Ansioihin ei tässä oteta kantaa, mutta kannattaa huomata, että vastaavaa ei ole tapahtunut prosessioikeuden tutkimuksen kuvauksissa. Prosessioikeuden tutkimusta syntyy kun syntyy tutkimusyhteisön yhteisen työn tuloksena, toisin sanoen tulokset ovat kollektiivisia, eikä jonkun tutkijan yksittäistä kontribuutiota pystytä tai edes ryhdytä erottamaan.

48 tailukohde prosessioikeuden tutkijalle. Ympäristöoikeudessa on paljon ”prosessuaalisia” elementtejä, koska siinä aineellinen sääntely ja menettelysääntely kietoutuvat yhteen. Ympäristöoikeus on, samaan tapaan kuin kuluttajansuoja, eräänlaista ”aineellistunutta” prosessioikeutta. Toisin kuin kuluttajansuoja se kuitenkin hakee prosessisääntelynsä (joka muodostaa keskeisen tutkimuskohteen) yleisen lainkäytön sijasta hallintolainkäytöstä. Tämä tietenkin johtuu siitä, että aineelliset ongelmat enimmäkseen aktualisoituvat hallintolainkäytön suomassa prosessikehikossa.⁸²

Kansainvälistyminen toi suomalaiseseen oikeustieteeseen myös kansainväliset muotivirtaukset. Prosessioikeudessa ne näkyivät sittemmin oikeudellisen konfliktinhallinnan ytimen muodostavina ”liikkeinä”. Näkyvin tai ainakin ensimmäinen liike oli vaihtoehtoiseksi riidanratkaisuksi kutsuttu access to justice -ideologian sovellus.⁸³ Liike perustui ajatukselle, että oikeudenkäynti ei ollut oikea tai ainakaan ainoa tapa ratkaista riitoja. Monesti parempaan tulokseen päästiin niin sanotulla institutionaalisella sovittelulla. Vaihtoehtoinen riidanratkaisu, aluksi sovinnon edistämisenä ja sitten tuomioistunsovitteluna, valloitti 1990-luvulla tuomioistuimet. Prosessioikeuden tutkimus oli sen sijaan uudelle ilmiölle penseä jopa siinä määrin, että tutkimuksen arviointien asiantuntijapaneelit pakotettiin taas unilukkareiksi. Moitteet sai jälleen Helsingin yliopisto, rikos- ja prosessioikeuden laitos ja sen prosessioikeuden oppiaine, tässä järjestyksessä. Paradoksaalista kylläkin oikeustieteen tutkimus oli sinänsä hyvin ajan hermolla. Tutkimusta oli vain tehty ”väärissä” oppiaineissa eli sopimusoikeuden ja oikeussosiologian piirissä.

Ohimennen todettakoon, että ainoat oppiriidat prosessioikeuden historiassa saatiin aikaan oikeassa tavassa tutkia vaihtoehtoista riidanratkaisua. Kiisteltiin siitä, mille oppiaineelle tutkimusvastuu vaihtoeht-

82. Tämä toki yleistää. Esimerkiksi ympäristöön liittyvät korvausasiat saattavat päätyä tuomioistuimeen joko riita-asioina tai adheesioperiaatteen turvin rikosasioina. Ks. Koulu 2017a s. 190. Hallintotuomioistuimilla ei sen sijaan ole periaatteessa toimivaltaa, kun kysymys on korvauksesta. Tämä on merkittävä access to justice -ongelma. Riitakokonaisuus hajoaa eri lainkäyttölinjoille, ja kynnys oikeudenkäynnille riita-asiana on monelle vahingonkäräjälle liian korkea. Hallintolainkäyttö olisi access to justice -näkökulmasta onnistuneempaa oikeudenkäyttöä.

83. Vaihtoehtoisen riidanratkaisun oikeudellistumiskehityksestä ks. esimerkiksi Koulu 2005 s. 544. Vaihtoehtoinen riidanratkaisu on esimerkki samalla kansainvälisistä vaikutteista, jotka alkoivat voimalla ohjata myös kotimaista tutkimusta.

toisessa riidanratkaisussa kuului ja oliko sen tutkimus oikeudellista tutkimusta vai muille tieteenaloille sijoittuvaa. Pääasioista oltiin kuitenkin samaa mieltä: vaihtoehtoinen riidanratkaisu oli tärkeä instituutio, sitä piti tutkia ja opettaa, koska se oli lakimiesten perinteinen toiminta-alue. Näin sitä ei voitu sivuuttaa oikeustieteen opetuksessa ja tutkimuksessa, jos OTM-tutkinto haluttiin säilyttää lakimiehen tehtäviin valmistavana ammattitutkintona – mistä ei ollut erimielisyyttä.⁸⁴ Kiihkeinkään avantgardisti ei vaatinut ammattitutkinnosta luopumista. Tämä konsensus ei kiistelijoita hiljentänyt, mikä ei ketään yllätä. Vanha poliittinen viisaushan on, että kiistat ovat kiihkeimmät siellä, missä mielipide-erot ovat vähäisimmät. Myös oikeustieteellä on Stalininsa ja Trotskinsa ja vastineensa apokryfiselle kiistalle sosialismista yhdessä maassa vai koko maailmassa.⁸⁵

Muutoinhan prosessioikeuden tutkimusta oli leimannut melkoinen suvaitsevaisuus tai ehkä oikeammin välinpitämättömyys muista tieteen-tekijöistä: jokainen sai tutkia, mitä halusi ja miten halusi, ja sellaiset tutkimus- ja tiedepoliittiset riidat, jotka repivät monia oikeudenalaja, olivat totaalisen tuntemattomia. Joka tapauksessa vaihtoehtoisen riidanratkaisun tutkimus hajosi kiistan seurauksena kahteen suuntaukseen, oikeudelliseen ja sosiologiseen. Tutkimuskohteitaan seuraten se taas pirstoutui sovittelun tutkimukseen, välimiesmenettelyn tutkimukseen⁸⁶, lautakuntien lainkäytön tutkimukseen ja lopulta niin sanotun yksityisen täytäntöönpanon tutkimukseen. Tämä käytännössä johtikin sovintoon tieteellisten fraktioiden välillä. Sen sijaan kysymys siitä, mitä prosessioikeudessa tuli opettaa ja miten se piti opettaa, herätti hieman enemmän keskustelua. Erimielisyys koski lähinnä sitä, oliko painotus prosessilain säännöksissä vai laajemmassa kontekstissa, konfliktinhallinnan nimellä tunnetussa kokonaisuudessa.⁸⁷

84. Ks. esimerkiksi Hietanen-Kunwald 2019 s. 59.

85. Tästä kiistasta ks. Deutscher 1978 s. 256. Oikeustieteessä ristiriidat eivät ole yhtä kohalokkaita mutta kenties yhtä syvällisiä. Ks. esimerkiksi Mikkilä 2011 s. 83.

86. Ks. Ervasti 2005 s. 57. ADR-liikkeen outoja sivuvaikutuksia oli huomion kohdistuminen hetkeksi välimiesmenettelyyn, joka ei ollut pahemmin tutkijoita kiinnostanut sitten 1940-luvun. Välimieslainkäytön ammatillisille tämä oli osaksi iloinen yllätys, osaksi vaarallinen interventio. Tosin mielenkiinto sammui, ja vaara katosi yhtä nopeasti kuin sen oli herännytkin: välimieslainkäyttö putosi konfliktinhallinnan tutkimuksen valtavirrasta. Oikeus- ja tiedepoliittisesta keskustelusta ks. Koulu 2008 s. 494.

87. Ks. lähemmin Koulu 2016 s. 574.

Mitä tulee tutkimusmenetelmiin, vaihtoehtoinen riidanratkaisu – ja laajemmin access to justice-liike – toi mukanaan haasteen, monialaisuuden ja empiirisen tarkastelun mahdollisuuden tai joillekin ehkä kauhistuksen. Empiiritön lainoppi oli hallinnut prosessioikeuden tutkimusta vuosikymmenet, joten siitä oli tuskallista luopua. Toisaalta monet prosessioikeuden tutkijat näkivät pelkistetyn lainopin tulleen tiensä päähän ainoana lähestymistapana. Lainopillinen tutkimus unohti ajatuksen, että lakeja voitiin muuttaa. Lakeja pitikin muuttaa, kun soveltamisympäristö muuttui. 2000-luvun kansainvälistynyt, ihmisoikeuksia arvostava, eurooppalaistunut ja polarisoitunut maailma uusine riitatyypeineen oli aivan toisenlainen kuin se yhteiskunta, jonka tarpeisiin perinteinen oikeudenkäynti oli aikanaan kehitetty. Hakihan vuoden 1993 ”moderni” oikeudenkäynti juurensa 1700-luvun valistusfilosofiasta eli välittömien aistihavaintojen paremmuudesta. Aistihavaintojen paremmuus totuuden selvittämisessä oli tuolloin ja on edelleen kokeellisesti todistamatta. Moni vielä lisää tähän, että absoluuttista totuutta ei ole, on vain tulkintoja totuudesta.⁸⁸ Sitä paitsi jälkiteollinen yhteiskunta tuotti erilaisia riitoja ja kiistoja kuin mitä 1700-luvun yksinkertainen yhteiskunta harvoine säätyläisineen ja manufaktuureineen onnistui kehittämään. Maailma oli sen jälkeen monimutkaistunut ja pitkälle oikeudellistunut. Oikeuksiin pääsy oli vaikeampaa kuin ennen. Se myös – mitä ei kannata unohtaa – koettiin tärkeämmäksi kuin aikaisempina vuosisatoina.

Vastaus kysymykseen, tarvitseeko prosessioikeuden tutkimus monialaisuutta, riippuu tietenkin siitä, mitä tutkitaan. Se näkökulman vaihtaminen tuomarista asianosaisiin, jota access to justice -tutkimus ajaa, ei sinänsä vaadi uutta asennoitumista: perinteinen lainoppi riittää, ehkä terästettynä empiirisellä tiedolla, jotta tutkimus konkretisoituu ja elävoityy. Jos taas tutkittavaksi otetaan järjestelmien (esim. riita-asian oikeudenkäynnin) toimivuus tai millaista tulevaisuuden riidanratkaisun (tai modernimmin oikeudellisen konfliktin hallinnan) on oltava, muista tieteenoaloista saatava hyöty alkaa houkutellessa parkkiintunuttakin laino-

88. Ks. Korkman 2022 s. 17. Tapahtumien tulkinnanvaraisuus käy hyvin ilmi kulttielokuvasta ”Rashomon – paholaisen temppeli”. Periaatteessa yksinkertaisesta tapahtumasta tuodaan esiin neljä versiota, eikä katsoja pysty sanomaan, onko yksikään niistä oikea: suoralta kädeltä yhtäkään ei voi pitää vääränä. Elokuva perustuu japanilaiseen 1700-luvun kansantarinaan.

pin kannattajaa. Ja kun siirrytään tuomioistuimen sisäisen maailman ja tuomarin työn tutkimiseen, monialaisuus vaikuttaa jo välttämättömältä. Pelkkä lainoppi ei enää kykene tuottamaan sellaista tutkimustietoa, jota tarvitaan ilmiöiden jäsentämiseen, ongelmien ratkaisemiseen tai kehityksen ohjaamiseen. Tällaisia asioita ei kerta kaikkiaan pysty tutkimaan ilman työn sosiologian, sosiaalipsykologian ja organisaatioteorian jonkinlaista hallintaa.⁸⁹ Tämä ei tietenkään tarkoita, että prosessioikeuden tutkijoissa olisi ainesta sosiologeiksi tai organisaatioteoreetikoiksi, vielä vähemmän, että he haluaisivat sellaisiksi ryhtyä. Monialatutkimukseen päästään vasta, kun oikeustieteen tutkijat tuntevat näiden tieteenalojen kysymyksenasetteluja ja tutkimustuloksia – ja haluavat niitä käyttää. Vaikka vaihtoehtoisen riidanratkaisun lupaus on osaksi pettänyt, on pakko myöntää sen kestävä vaikutus prosessioikeuden tutkimukseen. Perinteinen lainoppi ei olisi päässyt alkua pitemmälle esimerkiksi sovittelun tutkimisessa, vaikka näkökulma olisikin ollut yksinomaan oikeustieteellinen.

Jos ajatellaan oikeudellisen tiedon tarvetta, tutkimuksen kiistaton prioriteetti oli pitkään uuden prosessilain systematisoinnissa, tulkinassa ja toisinaan selittämisessäkin. Tämä vuonna 1993 käynnistynyt urakka oli kunnialla viety loppuun 2000-luvun alkuvuosina. Toki tutkimukseen oli jäänyt aukkoja, kysymyksenasetteluja voitiin moittia suppeiksi, tutkimusmenetelmät näyttivät vanhanaikaisilta ja niin edelleen. Joka tapauksessa oli korkea aika miettiä jatkoa: mitä kysymyksiä tämän jälkeen otettaisiin tutkittaviksi ja miten niitä tutkittaisiin? Jos prosessioikeus nähdään, oikein tai väärin, käytäntöä palvelevana oikeudenalana, vastaaminen on oikeastaan yllättävän helppoa. Tutkimuksen on tietenkin tuotettava sellaista tietoa, jota käytäntö kysyy tai vähintäänkin tarvitsee, vaikka se ei osaa sitä kysyäkään. Muutoin käy, kuten kävi perinteiselle esineoikeuden tutkimukselle: tutkimus antoi vastauksia kysymyksiin, joihin ei tarvittu vastauksia, ja jätti vastaamatta siellä, missä tutkimuksen tarvetta aidosti oli.⁹⁰

89. Oikeussosiologian vähittäinen häviäminen oppiainekartalta oli vahingoksi sekä OTM-tutkinnolle että prosessioikeudelle oppiaineena. Prosessioikeudella on nimittäin ollut aina erityissuhde (ja samalla eräänlainen lukkarinrakkaus) oikeussosiologiaan, vaikka kaikki tutkijat eivät sitä suostuneet myöntämään. Ks. *Ervasti* 2011 s. 65.

90. Näin *Tuomisto* 1989 s. 59.

Se yhteiskunnallis-taloudellinen kehys, johon prosessioikeuden tutkimuskohde, konfliktinratkaisumenettely eli prosessi, sijoittuu, on kokenut perustavanlaatuisia muutoksia. Tämä lienee itsestäänselvyys. Hieman uskaliaampaa on sanoa, että yhteiskunta ei ennustettavassa tulevaisuudessa palaudu sellaiseksi, jollainen se oli tässä perinteiseksi kutsutun prosessioikeustutkimuksen aikaan. Tästä seuraa se edellä viitattu päätelmä, että prosessioikeuden tieteellinen ydinalue pysyy pitkään sielä, missä se nykyisin on eli konfliktinhallinnan tutkimuksessa. Paluu perinteiseen tirkkoslaiseen prosessioikeustutkimukseen ei tunnu juuri kehtään houkuttelevan juhlapuheiden ja kahvikeskustelujen ulkopuolella.

Muutosten vaikutuksista merkittävin ja samalla huolestuttavin on tuomioistuinten kokema juttukato. Riita-asiat katoavat tuomioistumisista: tuomari ei vuosikausiin kohtaa yhtään laajaa riita-asiaa. Ilmiötä on valiteltu ja seurattu vuosikymmeniä. Keskeinen huolenaihe on – järjestelmäkeskeisyyttä kuvaavasti – kylläkin ollut se, että tuomarit menettävät asioiden puutteessa ammattitaitoaan. Toki aina on tiedetty, että valtaosa erimielisyyksistä ratkaistaan muualla kuin oikeudenkäynneissä ja tuomioistuimissa. Ennen näkemätöntä oli vain se, että tämä ”pako tuomioistumista” aina vain kiihtyi. Uutta oli myös, että kehitys alkoi huolestuttaa oikeuspoliitikkoja ja lopulta tuomioistumia itseäänkin. Alusahan riita-asioiden häviämistä oli pikemminkin pidetty hyvänä ilmiönä. Juttukato (eli riita-asioiden määrän vähentyminen) oli kerrassaan outoa. Jälkiteollisessa yhteiskunnassa konfliktien tulisi periaatteessa lisääntyä, ja taloudellisten taantumien vielä kiihdyttää kasvua.

Juttukato johtuu selvästikin oikeudenkäynnin aloittamiseen liittyvästä suhteettomasta riskistä.⁹¹ Asianosaiset eivät kerta kaikkiaan uskalla viedä riitojaan tuomioistumiin. Kuluttaja-palkansaajalle ajautuminen oikeudenkäyntiin merkitsee pahimmillaan taloudellista katastrofia.⁹² Yrityksetkin joutuvat vakavissaan miettimään, riittävätkö niiden voimavarat tarpeellisiin oikeudenkäynteihin. Ainoastaan todel-

91. Koulou 2020 s. 80.

92. Ks. Viitanen 2006 s. 614. Oikeudenkäynnin kustannusten nousu havaittiin heti alioikeusuudistuksen tultua voimaan. Ks. Ervasti 1994 s. 128. Oikeuspolitiikan kriitikko tuntee kiusausta sanoa, ettei korjausliikkeissä totisesti ole pidetty kiirettä. Kustannusten nousua on valiteltu ja sen uhriksi joutuvia asianosaisia säälitelty, mutta tehokkaisiin korjauksiin ei ole ryhdytty. OK 21 luvun hienosäätöjä kun ei voi sellaiseksi katsoa, mikä niitä ehdottaneiden on täytynyt sisimmässään tajuta.

liset suuryritykset ja julkisyhteisöt pystyvät rahoittamaan täysimittaisia oikeustaisteluita. Jos silmällä pidetään valtiollista lainkäyttöä ja oikeuden saatavuutta, on pakko tunnustaa, että oikeudenkäynnin uudistukset ovat olleet auttamattomasti epäonnistuneita. Valtiollinen lainkäyttö on suoraan sanottuna akuutissa kriisissä.⁹³

Väistämätön jatkokysymys kuuluukin, missä konfliktit sitten ratkaistaan, kun ne eivät enää päädy tuomioistuimiin. Osa erimielisyyksistä tuodaan lakisäätöihin ja yksityisiin lautakuntiin, joita Suomi on täynnä. Osa taas sovitaan lakimiesten tuella tai sitä ilman, vaikkakaan institutionaalinen sovittelu ei, kuten edellä sanottiin, ole täyttänyt siihen ylimitoitettuja odotuksia. Välimiehet ja asiantuntijat ratkaisevat osan riidoista, mutta heidän kokonaispanoksensa on varmasti marginaalinen. Paljon riitoja päätyy kanteluina ja valituksina (mitä nimityksiä niistä käytetään) niin sanotuille yksityisen sektorin julkisille asiamiehille kuten tietosuojavaltuutetulle tai yhdenvertaisuus- ja tasa-arvovaltuutetulle. Myös yleiset laillisuudenvalvojat ovat joutuneet tottumaan sellaisiin kanteluryöppyihin, joita ei olisi voinut muutama vuosikymmen sitten kuvitellakaan. Esimerkiksi eduskunnan oikeusasiamies sai vastaanottaa vuonna 2021 7 700 kantelua, kun määrä vielä kolme vuotta aikaisemmin oli päässyt nipin napin kuuteentuhanteen ja 1990-luvun alussa asioita tuli vuosittain vireille vain hieman yli kaksituhatta, nekään kaikki eivät kanteluita.

Kaikkein optimistisimmatkin arviot johtavat toki siihen, että huomattava ja nähtävästi kasvava osa konflikteista jää kokonaan ratkaisua vaille. Asianosainen joutuu, oli hän oikeassa tai väärässä, tyytymään kohtaloonsa – ehkä nyrkkiä puiden ja mielipiteitään sosiaalisessa mediassa tuulettaen. Ja jos näin on, suomalainen konfliktinhallintajärjestelmä kokonaisuudessaan epäonnistuu, se ei toimi hyvin tai edes tyydyttävästi. Paljonko konflikteja jää ratkaisua vaille, jää arvailtavaksi. Kotimaisessa tutkimuksessa on tapana siteerata ulkomaisia tutkimuksia,

93. Toki lainkäytön kriisejä on nähty Suomessa(kin) aikaisemmin. Suomalaisen rikos-oikeusjärjestelmän ja lainkäytön rikosasioissa on hyvällä syyllä katsottu kriisiytyneen 1930-luvulla. Ks. Hannula 2004 s. 423. Nykyinen kriisi nähdään kuitenkin sekä Suomessa että muualla ennen kaikkea riita-asioiden lainkäytön kriisinä.

54 joiden mukaan oikeudellisiksi riidoiksikin muuntuneista konflikteista vain muutama prosentti päätyy tuomioistuimiin.⁹⁴

Jos modernin prosessioikeuden itselleen ottamaa tehtävää halutaan tarkentaa, moderni prosessioikeus on nostanut ensiksi ratkaistaviksi seuraavat tutkimuskysymykset: miten kansalaisille taataan oikeuksiin pääsy nykyistä tehokkaammin, mitä riidanratkaisun väyliä yhteiskunnassa tarvitaan tai on syytä sallia, mitkä niistä kuuluvat julkisen vallan hoidettaviin ja mitkä taas ovat jätettävissä yksityisten toimijoiden käsiteltäviksi ja ratkaistaviksi.⁹⁵ Konfliktinhallintajärjestelmän monipuolisuudessa sen sisäinen toimivuus tulee tärkeäksi: mitkä ovat näiden väylien suhteet, ovatko väylät yksinomaisia vai valinnaisia, sulkevatko ne pois toisensa vai saako niitä käyttää samanaikaisesti, miten niillä saavutetut tulokset vaikuttavat toisiinsa ja niin edelleen. Valtiollisessa lainkäytössä ja joissakin sopimusperusteisissa lautakunnissa noudatetaan poissulkevuutta, toisin sanoen asian käsittely yhdellä linjalla estää käsittelyn toisella linjalla. Sen sijaan mitään estettä ei ole esimerkiksi nähty sille, että yksi ja sama riita on samanaikaisesti sekä oikeudenkäynnin että erillisen sovittelun kohteena. Tällaista kaksoiskäsittelyä pidetään jopa suositeltavana.

Totta on, että jotkut esille nousevista kysymyksistä ovat poliittissävytteisiä. Esimerkiksi päätös siitä, mitkä konfliktinratkaisuväylät ovat julkisia eli verovaroin rahoitettuja, mitkä taas saavat olla yksityisten tahojen ylläpitämiä ja hallinnoimia, on poliittinen. Selvää ei edes pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa ole, että julkisen vallan on ylläpidettävä tai avustettava kaikkea riidanratkaisua. Pikemminkin on keskusteltu siitä, onko ratkaisun hakeminen yksityisiin riitaisuuksiin pohjimmiltaan kansalaisten vastuulla vai onko se valtion vastuuseen kuuluva hyvinvointipalvelu.⁹⁶ Vaikka monissa maissa on kannettu huolta lainkäytön ”yksityistämisestä”, näin ei ole tapahtunut Suomessa. Tämä ei ole yllätys, sillä julkinen valta on ottanut kantaakseen vastuun myös tuomioistuin-

94. Vaikka erityyppisten lautakuntien käsittelemät asiamäärät ovat sinänsä huomattavia, loppujen lopuksi suhteellisen harva riita päätyy lautakuntaankaan. Lautakuntien käyttöasteista ks. Koulu 2011 s. 103.

95. Ilmiöstä ks. Alvesalo-Ervasti 2006 s. 81. Myöhemmästä kehityksestä ks. Koulu 2013 s. 63. Ks. myös Koulu 2012b s. 482.

96. Koulu 2012 s. 7.

ten ulkopuolisesta konfliktinhallinnasta. Politologian tutkimusalueelle päädytään myös arvioitaessa, missä määrin tuomioistuimille on liukunut sellaista poliittisluonteista päätösvaltaa, jonka pitäisi kuulua vallanjako-opin mukaan lainsäätäjälle.⁹⁷

Voidaan tietenkin väittää, että prosessioikeuden tutkimuksen ei pidä lähteä oikeuspolitiikan, lainsäädäntötutkimuksen ja sääntelyteorian kaltaisille aroille alueille. Se kun merkitsi samalla luopumista totutuista tutkimusmenetelmistä. On jälleen selvää, että uudenlaista tutkimusta ei näillä alueilla käy tekeminen prosessilain pykälien tulkinnoin tai edes teoreettisemman lainopin menetelmin. Mitä tulee systemaattisiin sijoituksiin, samantekevää lopultakin on, harjoitetaanko uutta konfliktinhallinnan tutkimusta prosessioikeus -nimisessä oppiaineessa vai jossain muualla. Jossain kun sitä joka tapauksessa tutkitaan. Tosin voidaan väittää, että prosessioikeus oikeudenalana sopii, jonkinlaisella sosiologisella vahvistuksella varustettuna, luontevimmin uuden tutkimuksen tieteelliseksi kodiksi. Sijoitusta prosessioikeuteen tukee vaatimus prosessioikeuden avautumisesta muiden yhteiskuntatieteiden ja empiirisen tutkimuksen suuntaan. Vaatimus on aiheellinen, joskin se on jo pitkälle toteutunut. Tässä yhteydessä on siksi syytä ottaa kantaa vain sen yhteen heijastusvaikutukseen. Tällainen avautuminen on tuonut konfliktiteoreettista ainesta kaikkeen prosessioikeuden tutkimukseen – mistä taas ei ole pitkää askelta vastaavaan konfliktinhallinnasta lähtevään kysymyksenasetteluun.⁹⁸ Taistelu ”puhtaan” prosessioikeuden puolesta on, jos sitä on ylipäättään vakavissaan käyty, jo menetetty. Vaikka vaihtoehtoja on useita, yksi niistä on pakko tuomita: logiikka, jossa oikeudellinen konfliktinhallinta rajataan prosessioikeuden ja koko OTM – tutkinnon ulkopuolelle, tuo mieleen kansantarinoiden hölmöläisten aikaansaannokset. Pimeä tupa valaistaan telkeämällä loputkin ikkunat ja kantamalla säikeissä valoa sisään.

97. Tästä niin sanotun tuomarivaltion uhkakuvasta ks. Syrjänen 2008 s. 95. Tilannekuvan päivittämisestä ks. oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 2022 s. 3. Jos tuomari-valtio uhkaa, se uhkaa lähinnä hallintolainkäytössä, jossa ratkaistaan yhteiskunnallisesti ja taloudellisesti merkittäviä kysymyksiä, esimerkiksi ympäristö- ja ilmastokysymykset. Yleisten tuomioistuinten kohdalla on vaikea tuoda esiin ensimmäistään esimerkiksi tuomarivaltion uhasta.

98. Ervasti 2011 s. 117.

Kiinnostava piirre oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimuksessa on, että sen teoreettinen perusta sai Suomessa vähän huomiota. Tutkimuslinja kehittyi vanhan sanonnan mukaan ”orgaanisesti”: se kasvoi aluksi perinteisen prosessioikeuden tutkimuksen sisään. Vasta myöhemmin on havaittu, kuinka se seuraisi niin sanotun kompleksisuuden teorian tarjoamaa mallia. Tämä teoria on yleisen systeemiteorian sovellus. Kyseinen tutkimus on holistinen ja monitieteinen tutkimuslinja, joka tarkastelee järjestelmän osien (eli alajärjestelmien) vuorovaikutusta. Perinteinen tiedehän ottaa tutkittavakseen alajärjestelmien ominaisuudet – mikä johtaa kokonaisuuden pirstoutumiseen. Kaikki järjestelmät eivät ole riittävän kompleksisia hyötyäkseen tällaisesta lähestymistavasta. Kompleksisuus on kieltämättä mielipide. Juristi saattaa kiistää jopa oikeusjärjestykseltä tämän ominaisuuden: ”laissahan on selvät säännöt kaikesta.” Useimmat kuitenkin myöntävät, että jo pelkkä oikeussuojajärjestelmä (eli modernimmin oikeuksiin pääsyn mekanismi) on tässä merkityksessä kompleksinen. Sen alajärjestelmiähän ovat julkinen oikeusapu, asianajajalaitos, tuomioistuimet, oikeudenkäynti, lautakuntamekanismit sekä julkiset asiamiehet.⁹⁹ Tuleva tutkimus luultavasti pystyy hahmottamaan niitä enemmänkin.

Jos kompleksisuus tunnustetaan, voidaan toki kysyä, mitä kompleksisuuden teoria hyödyttää prosessioikeuden tutkimuksessa. Teorian perusväittämät ovat: kompleksisuus lisää ”irralista” ja yllättävää käyttäytymistä, vahva vuorovaikutus luo jännitteitä ja vaaran järjestelmän romahtamisesta. Tavallisesti järjestelmää ei voi hajottaa osajärjestelmiksi hävittämättä siitä olennaisia piirteitä.¹⁰⁰ Vaatii melkoista rohkeutta väittää, että nämä perusväittämät eivät pidä paikkaansa oikeussuojajärjestelmässä eli prosessioikeuden tutkimuksen vastuualueella. Onhan ilmeistä, että esimerkiksi julkisen oikeusavun leikkaaminen johtaa joko asiamäärien laskuun tai siihen, että kansalaiset ryhtyvät ajamaan

99. Kompleksisuusteorian tutkija muistuttaisi tässä, että sosiaalisten järjestelmien mutkikkuus on koko ajan kasvamassa, yhä uusia tekijöitä (uudet alajärjestelmät ovat ” - - - a necessary step for modern social systems such as societies ---”) on otettava tutkimuksessa huomioon. Näin Riikka Koulu 2018 s. 59. Seuraava askel on helppo arvata: se on oikeudellinen digitalisaatio, joka mullistaa prosessioikeuden tutkimuksen totut tutkimuskohteet.
100. Näin Casti 1997 s. 26.

itse asioitaan.¹⁰¹ Vastaavasti julkisiin asiamiehiin tukeutuvaa oikeus-suojaa on moitittu siitä, että se passivoi oikeudenhakijoita ja muuttaa aloitteet oikeuksiin pääsemisestä vaatimuksiksi viranomaisten interve-ntiosta yksityisiin oikeussuhteisiin. Samoin keskittyminen säännöksiin oikeudenkäynnin kustannusten korvaamisesta (eli OK 21 lukuun) vie huomion varsinaiselta ongelmalta eli oikeudenkäyntien rahoittamiselta. Tämän ei pitäisi yllättää ketään: ” – epälineaarisuus ja takaisinkytkentä muokkaavat hyvinkin erilaisten systeemien ominaisuuksia samankal-taisilla tavoilla.”¹⁰²

Vaikka konfliktinhallinnan tutkimuslinja monipuolistaa ja laajentaa tarkastelua, voidaan kysyä, pirstooko sen näkökulma – oikeuksiin pää- sy – vieläkin liikaan kohdettaan. Konfliktinhallintaan sitoutunut tutkija mielellään vastaisi kysymykseen kieltävästi. Se ei kuitenkaan ole mah- dollista: on pakko sanoa, että vanha lainopillinen tutkimustraditio oli kokonaisvaltaisempi, koska sen tutkimuskohde, prosessilaki, oli yksin- kertaisempi. Oikeuksiin pääseminen on monta astetta vaikeampi koh- de tutkimukselle jo sen takia, että sen tarkastelu ylittää prosessilain ja itse asiassa koko oikeustieteen rajat. Tutkimuskohteen pirstoutuminen – toisesta näkökulmasta erilaisten tutkimuslinjojen muotoutuminen – on näin väistämätöntä. Joku voi lohduttaa itseään sillä, että pirstou- tuminen on tutkimusotteessa ainoastaan alkuvaiheen ongelma: tutki- muksen kypsyessä päästään luomaan konfliktinhallinnan kuvitteellinen yhtenäisteoria, joka yhdistää eri lähestymistavat. Pessimisti ei tähän us- ko, mutta hänkin myöntää, että konfliktinhallinnan tutkimus on askel eteenpäin prosessilakien lainopillisesta tarkastelusta.

101. Maallikoiden omatoiminen asianajaminen on monissa maissa vakava huolenaihe, koska järjestelmä rakentuu oikeudenkäynnin ammattilaisten panokselle. Ks. lähemmin Koulu 2020 s. 122 ja 195. Tässäkin esille ovat nousseet nostettu etupäässä tuomioistuimille aiheutuva lisävaiva ja prosessinjohton jännitteet. Maallikko, joka enemmän tai vähemmän pakotetaan ajamaan asiaansa ilman juridista osaamista, ei juuri tuomioistuimilta myötä- tuntoa kerää: hänet leimataan herkästi oikeudenkäynnissä häiriköksi.

102. Lainaus on Enqvistiltä. Ks. Enqvist 2007 s. 277.

4. Tutkimuksen julkaisukanavat

Juridiseen kirjallisuuteen on tapana lukea monografiat (jollaisena myös väitöskirjoja pidetään), oppikirjat ja yleisesitykset, käsikirjat ja kommentaarit sekä oikeustieteellisissä aikakauslehdissä julkaistut artikkelit.¹⁰³ Monografiat ja tieteelliset artikkelit ovat varsinaista tutkimuskirjallisuutta, muut julkaisut taas kannattaa määritellä juridiseksi kirjallisuudeksi. Tällainen kirjallisuus palvelee oikeustieteen opiskelua tai tukee käytännön työtehtäviä. Julkaiseminen on tärkeä osa oikeustieteellistä tutkimusta. Näin yllätys ei ollut, että muutoin varsin vaatimaton Suomen Akatemian asiantuntijaryhmän arvio ”Oikeustieteellisen tutkimuksen tila” (1997) sisältää siitä jakson. Jakson otsikko on osuva ”Julkaisuutoiminta: volyymi ja merkitys”.¹⁰⁴ Raportin mukaan oikeustieteessä arvostetuin julkaisumuoto on tieteellinen monografia. Artikkelit ja muu ”kirjallinen tuotanto” eivät saa julkaisuutta tiedeyhteisössä. Monografioissa tilanne ei ole kovin hyvä ”teoreettispainotteisen perustutkimuksen” julkaisemiselle ja levikille. Tästä seuraa arviota siteeraten, että tutkimusta julkaistaan usein korkeakoulujen laitossarjoissa: ne taas eivät ”kovin hyvin leviä” juristikunnalle. Konkreettisia parannusehdotuksia asiantuntijaryhmä ei keksinyt. Neuvo, jonka mukaan artikkeleita kansainvälisissä lehdissä tulisi julkaista enemmän, auttaa ehkä hankkimaan kansainvälistä näkyvyyttä, mutta se on hyödytön ”kustantamisongelman” ratkaisussa. Asiantuntijaryhmän analyysiin ei ole vaikea yhtyä: oikeastaan mikään ei ole perustavasti muuttunut, vaikka näkemyksellä on ikää neljännesvuosisata.

Monografioissa prosessioikeus ei poikkea muista positiivisoikeudellisista oikeudenaloista. Varsinaista tutkimuskirjallisuutta eli monografioita, enimmäkseen väitöskirjoja ilmestyi vielä 1990-luvulla harvakseltaan: tutkimuksen (suhteellisesta) käytännönläheisyydestä seurasi, että

103. Luokittelusta ks. esimerkiksi Bernitz ym 2000 s. 67.

104. Oikeustieteellisen tutkimuksen tila 1997 s. 16. Kyseistä arviota käsitellään lähemmin jaksossa 5.

60 (suhteessa) moni monografia löysi kaupallisen kustantajan. 2000-luvulla julkaisutahti on hieman kiihtynyt aihepiirin laajentumisen myötä, joskin entistä harvempi kirja ylittää kaupallisen kustannuskynnyksen. Sen sijaan muussa eli ”juridisessa” kirjallisuudessa prosessioikeudella on erityispiirteitä. Prosessioikeudellisiksi luokiteltuja artikkeleita ilmestyy moniin muihin oikeudenaloihin verrattuna todella paljon.¹⁰⁵ On esimerkiksi laskettu, että vakiintuneissa aikakauslehdissä ilmestyneistä artikkeleista oli viidennes prosessioikeutta, kun huomioon otettiin 2000-luvun ensimmäisellä vuosikymmenellä ilmestyneet artikkelit. Seuraavalta vuosikymmeneltä tutkimustietoa ei ole, mutta pikasilmäyksellä mainittavaa muutosta ei ole havaittavissa. Vaikka julkaisuvolyymi oli korkea, valtaosa artikkeleista liittyy ajankohtaisiin praktisiin kysymyksiin. Tieteellisiä tai edes sellaisiksi tarkoitettuja artikkeleita oli hyvin vähän. Kuten Suomen Akatemian asiantuntijat vuonna 1997 osuvasti arvelivat, artikkelein tehty tutkimus ei näytä juuri vaikuttaneen prosessioikeuden varsinaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Tosin kokeneet tutkijat osoittivat viittauksin panneensa artikkelinkin merkille, mikä vaikeuttaa arviointien tekemistä. Kaikki viitatut lähteet eivät luonnollisesti ole keskeisiä.¹⁰⁶ Artikkelien suuri määrä on selitetty sillä, että perinteisissä lakimiesammateissa toimivat lakimiehet kirjoittavat käytännössä kohtaamistaan oikeudellisista kysymyksistä. Ja koska useimmat kirjoittajat ovat oikeudenkäynnin ammattilaisia, heidän kirjoittamansa artikkelit sijoittuvat enimmäkseen prosessioikeuden ydinalueelle, toisin sanoen oikeudenkäynteihin ja tuomioistuihin.

Muiden tieteenalojen edustajat yllättyvät yleensä suuresti kuullessaan, että oikeustieteessä kirjat eivät pääsääntöisesti käy läpi vertaisarviointia.¹⁰⁷ Tieteellisillä seuroilla on muodollisesti käytössä referee-me-

105. *Ervasti* 2012 s. 233.

106. Monilla tieteenaloilla tehdyt tutkimukset luettelevat erikseen keskeiset lähteensä ja muun käytetyn kirjallisuuden. Muu kirjallisuus toimii lähinnä taustoituksessa: sitä paitsi maininta osoittaa, että kirjoittaja on tunnollisesti käynyt läpi kaiken aiheesta löytyvän. Oikeustieteessä kokeneet tutkijat tunnustavat joskus, että heidän tutkimuksensa tukeutuvat tosiasiallisesti muutamaa harvaan lähteeseen, vaikka lähdeluetteloon on koottu satamäärin nimikkeitä.

107. Monografioiden ”ongelmallisesta vertaisarvioinnista” ks. esimerkiksi Mähönen 2011 s. 76. Tämä heijastuu myös tutkimuksen tekemiseen. Juristitutkijat eivät ole tottuneet asioimaan referee-arvioinnin kanssa, toisin sanoen ottamaan rakentavan arvioinnin huomioon ja perustelevaan, miksi he eivät pidä referee-lausunnon ehdottamia muutoksia aiheellisi-

nettely, mutta sen reaalin merkitys jää arvoitukseksi. Yliopistojen ja laitosten sarjoissa vertaisarviointi, jos sitä lainkaan käytetään, jäänee tavallisesti paperille. Kunnollinen vertaisarviointi kaatuisi viimeistään siihen, että Suomessa on vähän minkään alan ja etenkin uuden alan asiantuntijoita. Kaupallisessa kustantamisessa taas taloudellinen arviointi korvaa normaalisti tieteellisen vertaisarvioinnin. Kirjan laadukkuudella ei ole mainittavaa väliä, jos kirjalla on menekkiä.¹⁰⁸ Juridista kirjallisuutta julkaistaan hämmästyttävän usein myös omakustanteina, jolloin kuka tahansa saa julkaista mitä haluaa. Helppo julkaiseminen on tavallaan reilua. Kirjan lukija saa päättää, onko hänelle kirjasta hyötyä. Innovatiiviset ja kontroversiaaliset tutkimukset eivät myöskään jää tieteelliseen tai tiedepoliittiseen sensuuriin, mikä on muilla tieteenaloilla ainakin teoriassa mahdollista. Vertaisarviointien puuttuessa tutkimuksen tasosta on kuitenkin vaikea saada yleiskuva. Samoin vertailu muihin tieteenaloihin jää varsin pinnalliseksi. Totta on, että vertaisarviointi ei ole ainoa palautekanava. Kirjoista julkaistaan kirja-arvosteluja, ja ne tulevat arvioitaviksi eri akateemisissa yhteyksissä.¹⁰⁹ Tämä jättää kuitenkin sattumanvaraisuutta. Joku tutkimus voi saada useita arviointeja, toinen taas jäädä kokonaan niitä ilman.

Varsinaisen tutkimuksen kustantaminen ei oikeustieteessä ole ollut eikä tule olemaan kaupallisesti kannattavaa. Prosessioikeus ei muodosta tästä kokemussäännöstä itsestään selvää poikkeusta. Tästä syystä tieteellinen prosessioikeus hakeutuu tieteelliseen kustantamiseen, ensisijaisesti Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarjaan.¹¹⁰ Sarja on myös prosessioikeuden tutkimuksessa arvostettu julkaisuforum, vaikka varsinkin ennen mutta vielä nykyisinkin vaihtoehtoisia kanavia tarjoavat tiedekuntien, laitosten ja tutkimusyksiköiden julkaisusarjat.¹¹¹ Jonkin

na (ks. esimerkiksi OIKEUS-lehden ohjeet ”Referee-lausuntojen vaikutukset”). Varsinkin artikkelien kirjoittaja jättää julkaisemisen sikseen, jos ensimmäistä artikkeliversiota ei kelpuuteta julkaistavaksi.

108. Tämä ei täysin pidä paikkaansa. Arvostettu kaupallinen kustantaja ei halua menettää mainettaan julkaisemalla kovaa kritiikkiä saavaa tieteellistä kirjaa. Kustantajat käyttävät monesti alan tutkijoita ”esitarkastajina”, ja monet tieteentekijät ovatkin saaneet mainetta kustannusalan vaikuttajina. Ks. lähemmin Helleman 2003 s. 74.

109. Tähän palataan seuraavassa luvussa.

110. Tieteellisistä seuroista kustantajina ks. esimerkiksi Pirjatanniemi 2023 s. 629.

111. Laitossarjassa saattoi näin ilmestyä hyvinkin kysytyjä kirjoja. Tunnettu esimerkki on Muutoksenhaun pääpiirteet -kirja (Leppänen-Välilmaa 1998). Kirja ilmestyi silloisen rikos-

verran tutkimusta ilmestyy myös puhtaina omakustanteina, joskin se on vihonviimeinen vaihtoehto. Omakustanteiden levikki jää ammattimaisen myyntiorganisaation ja sillä saadun näkyvyyden puuttuessa heikoksi. Sen sijaan ”harmaa” eli akateemisten sarjojen julkaisema tutkimus leviää hyvin tutkijakunnassa kuten Suomen Akatemian asiantuntijaryhmä jo vuonna 1997 pani merkille. Toinen asia on, että tiedekuntasarjassa tai vastaavassa julkaistu tutkimus harvoin ylittää tutkijoiden ja käytännön lakimiesten välistä kuilua. Tässä suhteessa muutosta ei ole tapahtunut.

Julkaisuformaatti on pysynyt ennallaan. Tässäkin prosessioikeuden tutkimus seuraa muuta oikeustiedettä. Tutkimus julkaistaan pääsääntöisesti painettuna, eli kirjoina tai artikkeleina oikeustieteellisissä aikakauslehdissä. Julkaisukanavilla on luontainen yhteys. Mitä vaikeampaa kirjojen julkaiseminen on, sitä enemmän tutkimusta hakeutuu artikkeleina julkaistavaksi. Virta kulkee myös päinvastaiseen suuntaan: tieto halukkaasta kustantajasta houkuttelee kirjojen kirjoittamiseen. Oma kysymyksensä on niin sanotun JUFO-luokituksen vaikutus julkaisuforumiin.¹¹² Jos valinnanvaraa on, tutkija tavoittelee tietenkin julkaisua mahdollisimman korkealle luokitellussa sarjassa tai lehdessä. Läheskään aina todellista valinnanvaraa ei ole. Tästä syystä luokituksen käytännön merkitys on, kun ajatellaan tutkijaa, paljon vähäisempi, mitä luokittelijat ja luokitusta hakevat haluavat uskoa.

Sähköinen julkaiseminen on vähitellen otettu käyttöön 2000-luvulla. Se kuitenkin valtaa yhä nopeammin julkaisumarkkinoita. Aluksi sähköinen julkaiseminen täydensi perinteistä kirjana julkaisemista, mutta aivan viime vuosina tutkimusten sähköiset laitokset ovat kokonaan korvanneet painetut kirjat. Tämä on johtunut osaksi kustannussyistä: sähköinen julkaiseminen vie vain kolmanneksen painetun kirjan kustannuksista. Nopean muutoksen oloissa myös ajansäästö painaa kirjoittajan vaa’assa, sillä sähköisesti julkaistu tutkimus saadaan julkisuuteen muutamaa kuukautta nopeammin kuin painettu kirja. Erityisen kallista on hybridijulkaiseminen. Sitä rasittavat sekä kirjapainon että sähköisen julkaisemisen kustannukset. Pitäytyminen vanhaan ja siirtyminen uu-

ja prosessioikeuden julkaisusarjassa (Prosessioikeuden julkaisuja 2), ja siitä on otettu neljä painosta. Teos olisi siis ollut kaupallisesti kannattava julkaistava.

112. JUFO-luokituksesta tutkimuksen määrittelyssä ks. edellä luku 2. Tässä tutkimuksessa luokitukselle ei ole annettu merkitystä.

teen pantiin merkille jopa Suomen Akatemian historiassa. Tieteelliset seurat eivät suinkaan vastoin odotuksia ole luopuneet painetuista sarjoista ja vastaavista aikakauslehdistään, vaikka ne olivat osaksi jo siirtyneet verkkojulkaisemiseen ja niiden talous kärsi julkaisutoiminnan tappioista.¹¹³

Juridiikassa julkaisutavat muuttuvat hitaasti, sillä sähköistä julkaisemista on väheksytty: sähköisiä julkaisuja ei jostain syystä katsota painettujen veroisiksi. (Syy voi olla siinä, että sähköisen julkaisemisen alkuaikoina siihen hakeutuivat ne tutkimukset, joita ei katsottu painamisen tai edes monistamisen arvoisiksi.). Tutkimusten julkaiseminen painettuina vastaa niin kirjoittajien kuin lukijoidenkin odotuksia. Juristit ovat tottuneet lukemaan perinteisesti painettuja kirjoja, oikeustieteen tutkijat taas ovat kouliintuneet niitä kirjoittamaan. Maailma on kuitenkin perustavasti muuttumassa: perinteinen tieteellinen julkaiseminen on tulossa tiensä päähän. Tosin oikeustieteen kustantaminen ei pitkään aikaan ole lyönyt leiville. Pienellä kielialueella ja perifeerisessä oikeuskulttuurissa se lienee ollut alun perinkin kannattamatonta. Oikeustieteellisille monografioille on ollut aina vaikea löytää kustantajaa. Jos sellainen on onnekaasti ilmaantunut, kirjan levikki ja toimitustyön laatu ovat olleet vaatimatonta luokkaa. Sähköinen julkaiseminen näyttää tuovan tähän pelastuksen. Ensiksikin se pudottaa kustannukset noin kolmasosaan, kun kallein vaihe, kirjan painatus, jää kokonaan pois. Maksettavaksi jäävät vain taittamisen, toimitustyön ja levikin kustannukset. Toiseksi julkaisuprosessi nopeutuu: kirjapainovaihe on hidas, se vie kuukausia, kun taas sähköisen julkaisun ”painatus” kestää muutaman minuutin. Nopean kehityksen vaiheessa harva haluaa julkaista kirjaa, joka on jo ilmestyessään vanhentunut.

Sähköinen julkaiseminen ei ole oikeustieteessä (tai laajemmin juridiikassa) uutuus.¹¹⁴ Sitä on pienimuotoisena harrastettu jo parikym-

113. Suomen Akatemia III 2007 s. 331. Akatemian historiassa arvioidaan myös harmaata julkaisemista. Sen heikkouksiksi nähtiin yhtäältä tieteellisten seurojen varattomuus, mikä esti ammattitaitoisten kustannustoimittajien palkkaamisen. Toiseksi harmaa kirjallisuus ei juuri saanut levikkiä ulkomailla. Oikeustieteellinen julkaiseminen ei kummastakaan kärsi. Tieteellisillä seuroilla on nykyisin kaivattua ammattitaitoista henkilökuntaa, eikä Suomessa julkaistu oikeustieteellinen kirjallisuus saa ulkomaisia lukijoita, julkaisi sitä kuka tahansa.

114. Ensimmäinen sähköinen kirja (ebook # 1) saatiin julkisuuteen maailmassa Gutenberg-hankkeen kotisivun mukaan vuonna 1971: se oli samalla vuoden ainoa sähköinen

mentä vuotta: sana harrastaa on tässä tarkoituksella, koska se kuvaa toimintaa. Harrastamisella tarkoitetaan, että monista kirjoista on tehty sekä sähköiset että painetut versiot. Sähköinen versio on kuitenkin ymmärretty kirjaversiota täydentäväksi, eräänlaiseksi ylellisyustuotteeksi. Tällainen hybridisovellus itse asiassa pahentaa kustantamisen ongelmaa, koska kustannukset kasvavat eikä sähköisen julkaisu lisää sitä vaihua kysyntää, joka tutkimuskirjallisuudella normaalisti on. Sähköisen rinnakkaislaitoksen taustamotiivit eivät oikeastaan liity itse julkaisemiseen. Luultavampaa on, että sillä halutaan antaa kustantajasta (kuka se lieneekin) edistyksellinen ja aikaansa seuraava julkaisuuskuva. Tosin todellinen motiivi saattaa olla, että näin täytetään ne open access -ehdot, joita vaaditaan täydentävän rahoituksen saamiseksi.

Todellinen muutos edellyttäisi siirtymässä yksinomaiseen sähköiseen julkaisemiseen, toisin sanoen tutkimusta ei julkaistaisi lainkaan painettuna kirjana. Yksinomaisten sähköinen julkaiseminen kuitenkin siirtää kuvainnollisia maalitollppia, sillä se ei ole enää pelkkä tekninen muutos. Julkaisemisen sähköisyys on nimittäin otettava huomioon niin kirjoittamisessa, toteutuksessa ja levityksessä. Sähköisestä julkaisusta lukija ei saa sellaista yleiskuvaa kuin painetusta kirjasta: sitä on vaikea käänellä ja selaila. Harva lukija jaksaa yhdellä istumalla lukea monitasivuisen kirjan. Tämä on otettava kirjoitettaessa huomioon. Sähköinen kirja tarvitsee paljon enemmän kertaavia jaksoja ja sisäisiä viittauksia kuin painettu kirja.¹¹⁵ (Tosin suomalaisia painettujakin kirjoja on moitittu siitä, että ne eivät ”auta” lukijaa tai oikeammin kuvittelevat liikoja lukijan kyvystä pitää luettu mielessä).

kirja. Kirjan onnistui lataamaan kuusi lukijaa. Vuosina 1972 ja 1973 ilmestyi kumpanakin yksi kirja lisää. Sähköinen julkaiseminen sai todellista vauhtia vasta pari vuosikymmentä myöhemmin, kun ensimmäiset lukulaitteet tulivat kaupalliseen käyttöön. Ks. Lebert 2021 s. 3. Vanhoista sähkökirjoista tietenkin puuttuivat moderneille kirjoille ominainen omien merkintöjen ja korostusten käytön mahdollisuus. Se helpottaa olennaisesti sähköisen kirjan käyttämistä muun muassa työn alla olevassa tutkimuksessa. Ks. esimerkiksi Suuri iPad kirja 2016 s. 108. Tästä hyötyy etenkin paljon lähteitä käyttävä oikeustiede: tieteenekijän työpöytä ei enää peity kirjavuoriin eivätkä kirjanmerkit putoa kirjojen välistä.

115. Sähköisissä julkaisuissa on myös helppo käyttää kaavioita niin monimutkaisista prosessikuluista (joita prosessioikeustutkimus käsittelee) kuin sofistikoituneista käsite-eritteilyistä. Käsitejärjestelmä on tarkkuutta hakevassa tutkimuksessa joskus niin koukeroinen, että sen hahmottaminen sanallisista kuvauksista tuottaa vaikeuksia kokeneellekin tutkijalle. Jos kaavio ei mahdu sähköisessä laitoksessa yhdelle sivulle, siihen voidaan ohjata linkillä, mitä mahdollisuutta painetussa kirjassa ei ole.

Toiseksi sähköisessä julkaisussa hakutoiminnot tehostuvat, koska jokainen kirjan sana on samalla hakusana. Tämä ominaisuus on jokseenkin jokaisessa tekstinkäsittely- ja taitto-ohjelmassa: kirjoittajan ei tarvitse siitä huolehtia. Näin ollen sähköisessä julkaisussa traditionaalista asiahakemistoa ei oikeastaan tarvita tai jos tarvitaan, sen funktio muuttuu, siihen on otettava paljon systemaattisia hakusanoja ja sitä, mikä jää ”rivien väliin”.¹¹⁶ Sähköisessä julkaisemisessa tekstimassat luultavasti kasvavat, koska ”painatuskustannukset” ovat suurin piirtein vakio. Painetussa kirjassahan niin kustantaja kuin kirjoittajakin (joka usein joutuu jotain maksamaan kirjansa painamisesta) on pakotettu pitämään sivumäärän kohtuuden rajoissa. Joskus kirjaa joudutaan tiivistämään ja jaksoja karsimaan niin, että sen keskeinen sanoma ei enää välity hätäiselle lukijalle.

Sähköinen julkaiseminen asettaa korkeat vaatimukset kirjan ulkoasulle: julkaisun visuaalisen ulkoasun on oltava huoliteltu ja lukijaystävällinen. Tästä seuraa, että sähköisen julkaisun viimeistelyyn tarvitaan yleensä ammattitaitoinen graafikko. Muutoin lopputulos saattaa olla lukukelvoton. Vaikka kirjan tieteellinen arvo ei riipu sen ulkoasusta, jokainen tutkija tietää, mikä merkitys ammattimaisuudella tässä suhteessa on. Huolimaton kieli, väärät fontit ja sekava taitto antavat ensivaikutelmaksi, että sisältö on samaa luokkaa. Totta on, että näitä ja muitakin virheitä voidaan jälkikäteen paikkailla. Sähköinen kirja on nopeasti ja halvalla päivitettävissä. Kun painettu kirja vaatii uuden painoksen tekemistä (mihin sekä tieteelliset että kaupalliset kustantajat tavallisesti panevat vastalauseensa), sähköisen kirjan päivittäminen on jopa liian vaivatonta. Kirjoittaja huomaa kirjassaan kohtia, jotka vaatisivat tarkennuksia, uutta aineistoa ilmestyy ja niin edelleen – ja alkaa ajanmukaistaa kirjaansa. Toistaiseksi on ratkaisematta, kuinka pitkälle kirjaa saa ”päivittää” eli tehdä siihen sisällöllisiä muutoksia, milloin siitä on tehtävä uusi sähköinen painos eli koko kirjan tekstimassa on käytävä uudelleen

116. Asiahakemiston laatimisen perusidea toki muutoinkin on, että se ”ryhmittelee kirjan aineiston uudella tavalla”. Hakemisto täydentää näin sisällysluetteloa. Hakemistoon periaatteessa otetaan lisäksi vain ne asiat, joista teoksessa todella esitetään tietoa tai mielipiteitä. Laatijan asiaksi jää ratkaista, mihin niiden ja satunnaisten mainintojen ja vertauskuvien raja vedetään. Sisällysluettelolla on lisäksi sääntönsä: sen otsikoiden tulisi olla iskeviä ja uteliaisuutta herättäviä, jotta kirjalle houkutellaan lukija. Ks. Qvist 1968 s. 372.

66 läpi. Tässä suhteessa käytännöt hakevat vielä paikkaansa. Yksiselitteistä kuitenkin on, että sähköiseen kirjaan ei saa tehdä sellaisia muutoksia, joista ei erikseen sanota, että ne on tehty myöhemmin.

Sähköisen kirjan levikki (tai laajemmin näkyvyys) on tällaisen julkaisemisen akilleenkantapäätä. Kuka tahansa voi tehdä sähköisen omakustanteen, mutta sen levittäminen lähipiiriin ulkopuolelle on toinen tarina. Kun kyseessä on painettu kirja, kustantajilla, olivat kustantajat kaupallisia tai tieteellisiä, on valmiit julkaisukanavat. Kirjan levikistä ei näin tarvitse kantaa huolta. Tosin kanavat monien tiedekunta- ja laitossarjojen kohdalla ovat kehittymättömät: parhaassa tapauksessa sähköinen kirja mainitaan tiedekunnan tai laitoksen kotisivulla, tosin sekään ei yleensä ole ajan tasalla. Parempaan suuntaan ollaan kuitenkin menossa. Tieteelliset kirjastot ovat vähitellen alkaneet rakentaa niin sanottuja virtuaalikokoelmiaan, esimerkkinä Helsingin yliopiston kirjaston HELDA-hanke (helda open books).¹¹⁷ Hanke levittää latausmääristä päätelleen julkaisuun pääseviä sähköisiä kirjoja yllättävän tehokkaasti. Jos julkaisusta on painettu versio, latausmäärät ylittävät usein moninkertaisesti myytyjen kirjojen määrän.

Ellei virtuaalikokoelmaan ole mahdollisuutta, sähköisen kirjan kirjoittaja jää kotikonstien varaan. Useimmilla ammattimaisilla kirjoittajilla ja käytännössä kaikilla tutkijoilla on omat ”tieteelliset” kotisivunsa (usein blogeiksi kutsutut), Sinne sähköinen julkaisu on otettavissa, ja sieltä se on vapaasti luettavissa, usein ladattavissakin. Tutkimuksen lukijamäärä riippuu tämän jälkeen siitä, miten monilukuinen itse kotisivun lukijakunta on. Muutoinhan ilmestynyt tutkimus jää kiinnostuneilta huomaamatta. Sähköisen julkaisun hyviin puoliin kuuluu kuitenkin, että julkaisun suora jakelu on ilmaista ja teknisesti helppoa. Tällä tarkoitetaan sitä, että kirjoittaja voi lähettää napin painalluksella sähköisen kirjansa kaikille henkilöille, organisaatioille ja kirjastoille, joita hän vain keksii. Kotisivut ja suora jakelu ovat kohtalaisen toimiva yhdistelmä oikeustieteellisessä julkaisemisessa. Jos kirjoittaja näkee vähänkin vaivaa, sähköisesti julkaistu kirja saa luultavasti – ainakin teoriassa – saman levikin kuin painettu kirja. Suomessahan painettujen kirjojen

117. Tietokannoista ja kokoelmista puhuttaessa ei tietenkään saa unohtaa niiden esikuvaa, FINLEX -järjestelmää. Ks. esimerkiksi Hyvönen ym 2017 s. 107.

keskilevikki lienee oikeustieteessä 400–500, kustansi kirjan kuka tahansa.¹¹⁸ Oppikirjat ja käsikirjat ovat toki levikkikuninkaita. Jos kirjoittaja saa sähköisestä kirjastaan arvostelun (tai edes esittelyn) Lakimiehen tai Defensor Legiksen kaltaiseen laajalevikkiseen aikakauslehteen, taistelu näkyvyydestä on tavallaan voitettu. Hyväonnisin kirjoittaja on, jos arvostelu oli vihamielinen, koska hän pääsee käyttämään vastineoikeuttaan ja saa näin moninkertaista näkyvyyttä kirjalleen. Asia erikseen on, että käytännön lakimiehet jäävät saavuttamatta. Hehän eivät yleensä lue kirja-arvosteluja tai vastineita, ellei kirjaan liity poikkeuksellista kohua.

Sähköinen julkaiseminen ei välttämättä edellytä niin kutsuttua open access -politiikkaa.¹¹⁹ Poliitikassa sähköiset kirjat ovat kenen tahansa kiinnostuneen luettavissa, ladattavissa ja tulostettavissa. Monissa sähköisissä julkaisuissa on tämä mahdollisuus, eikä kirjoittaja sitä yleensä vastusta. Pikemminkin moni asettaa sen suorastaan tavoitteeksi. Vapaa levitys nimittäin välittää tutkimusten tulokset laajalle piirille nopeasti, mitä tutkija yleensä arvostaa eniten. Oikeustieteelliset tutkimusyksiköt ovat vuosikymmeniä sallineet kotisivuillaan vapaan pääsyn yksikössä tehtyyn tai sen piirissä muutoin syntyneeseen tutkimukseen.¹²⁰ Julkaisujen taso on näillä sivustoilla tavallisesti korkea, sillä yksiköt pitävät huolen tieteellisestä maineestaan.

Laajemmin julkaisu tietenkin leviää, jos sähköiset julkaisut ovat keskitetysti saatavissa yhdeltä sivustolta. Usein tähän onkin mahdollisuus. Keskitettyjä julkaisuforumeita ovat EDILEX ja Helsingin yliopiston edellä mainittu virtuaalikokoelma (Helda open books). Kokoelma on osa Helda-kirjastoa. Virtuaalikokoelma on monialainen, ja siellä on toistaiseksi vähän oikeustieteellistä kirjallisuutta. Kokoelmaan pääsy edellyttää julkaisulta, että se on läpäissyt tieteellisen vertaisarvioinnin. EDILEX

118. Tämä on oma havaintoni.

119. Open access-politiikka ei tietenkään ole sähköisen julkaisemisen tuoma uutuus. Se on ollut toteutettavissa myös painettujen kirjojen maailmassa, kun kirjat ovat olleet ilmaisia, toisin sanoen vapaasti jokaisen kiinnostuneen haettavissa tai tilattavissa. Tämä käytäntöhän on edelleen voimassa väitöskirjojen kohdalla. Painosmäärät ja kohonneet kappalehinnat pitävät kuitenkin painetun kirjallisuuden vapaan jakelun pienimuotoisena. Tästä syystä open access -politiikka pääsee vauhtiin vasta sähköisessä julkaisemisessa, koska kirjan sähköisillä kappaleilla ei enää ole hintaa. Kustannukset ovat samat, jaettiin julkaisua kymmenen tai tuhat kappaletta.

120. Helsingin yliopistossa tällaisia sivustoja ylläpitävät ainakin COMI (painotus access to justice -tutkimuksessa) ja Legal Tech Lab (painotus oikeudellisessa digitalisaatioissa).

68 -kokoelma keskittyy juridiikkaan, ja se julkaisee artikkeleja, asiantuntijakirjoituksia, opinnäytteitä sekä enemmän tai vähemmän tieteellisiä blogitekstejä. Vertaisarviointia ei vaadita, joskin kirjoittaja saa vertaisarvioinnin halutessaan. Läheskään kaikki eivät siihen vaivaudu. Tästä syystä julkaisujen taso vaihtelee sivustossa välttävistä erinomaiseen. Monet oikeustieteelliset julkaisut ovat saatavissa useilta alustoilta, mistä on apua, jos tai kun sivusto kärsii käyttöhäiriöistä ja julkaisu on oppimateriaalina käytössä.

Prosessioikeus on ollut edellä kävijä sosiaalisen median ja etenkin blogisivustojen hyväksi käyttäjänä. ”Tieteelliset” blogikirjoitukset olivat kauan prosessioikeuden tutkimuksen kummajainen. Niiden tieteellinen taso oli korkea, ja Jyrki Virolaisen blogikirjoitukset etenkin hänen rule of law -blogisivustolla hankkivat tunnustetun lähteen paikan myös perinteisessä tutkimuksessa. Sittemmin esimerkkiä seurasivat myös muut: nykyisin tutkimushankkeilla, tutkimusyksiköillä, prosessioikeuden tieteellisillä yhdistyksillä¹²¹ ja useimmilla yksittäisillä tutkijoilla on erillinen blogisivustonsa. Sivut toimivat myös vaihtoehtoisena julkaisukanavana etenkin pienimuotoisissa kirjoituksissa. Blogikirjoitukset ovat tutkimuskirjallisuuden ja kirjallisuuden välimuoto. Blogikirjoitukset ovat yleensä eräänlaisia päivänperhoja, toisin sanoen niiden tieteellinen impakti jää hyvin lyhytaikaiseksi. Blogit kirjoitetaan yleensä ajankohtaisista ja nopeasti vanhenevista aiheista: lisäksi blogikirjoitukset jäävät nopeasti uusien blogikirjoitusten alle. Mikään uusi asia tämäkään ei ole. Vuonna 2007 julkaistussa Suomen Akatemian historiassa ihmeteltiin ja hieman paheksuttiin, kuinka tutkijat perustivat kotisivuja, joissa he julkaisivat ”ilman kustantajan myötävaikutusta” omia tekstejään.¹²²

Jos ajatellaan prosessioikeuden tutkimusta ja nykyisiä julkaisukanavia, tuorilainen ”oikeuden sanomisen valta” ei ole ongelma. Jokaisella, oli hän prosessioikeuden tutkija tai aihepiiristä kiinnostunut muu lakimies, on realistinen mahdollisuus saada sanottavansa julkisuuteen. Hän

121. Suomen Prosessioikeusyhdistys ry julkaisee säännöllisesti ylläpidettyä ”Prosessioikeusblogia”. Blogi on erikoistunut eri alustusaineistojen, muistelmajuttujen ja oikeustapauskommenttien julkaisemiseen. Conflict Management Institute’n blogisivu puolestaan ottaa kantaa tiedepolitiikkaan, oikeustieteen opetukseen sekä ilmestyvään konfliktinhallinnan tutkimukseen. Myös EDILEXin ”Kirjahylly” on blogityyppinen julkaisuforum, jolla julkaitaan eri alojen kirjoituksia, yleensä ajankohtaisista teemoista.

122. Suomen Akatemia III 2007 s. 331.

ei enää ole toimituskuntien eikä aikakauslehtien päätoimittajien armoilla. Harva kirjoitus myöskään lopullisesti kaatuu refereerivaiheeseen, joka sitä paitsi on usein valinnainen eikä pakollinen vaihe julkaisemisesta. Joskus käsikirjoitusta toki joudutaan korjailemaan. On myönnettävä, että oikeus päästä sanomaan ”oikeudesta” ei merkitse kuulluksi tulemistakaan, ei edes sitä, että sanomaa kuunnellaan tai siitä kiinnostutaan. Siihen, mikä tutkimuksen vaikuttavuus on, palataan jäljempänä temaattisessa osassa.

Oikeuden sanomisen vallalla on myös harvoin puheeksi tuleva kääntöpuolensa: julkaisukanavien lukuisuus tai digimaailmassa itse asiassa lukemattomuus. Aikaisempien tutkimusten saatavuus oman tutkimuksen käyttöön on kärsinyt verrattuna vanhaan hyvään aikaan, jolloin julkaisukanavia olivat vain tieteelliset kustantajat sekä harvalukuisat oikeustieteelliset aikakauslehdet. Vakioluettavaa olivat Lakimies, Defensor Legis, ruotsinkielinen Juridisk Tidskrift sekä uutena tulokkaana Oikeus-lehti. Lukijakunnat olivat pitkälti eriytyneet, Lakimies-lehti hallitsi tieteellisessä lukijakunnassa, Defensor Legis -lehti taas viehätti käytännön työtehtävissä toimivia juristeja, Juridisk Tidskrift -lehden merkitys oli vähäinen ruotsinkielisen juristikunnan ulkopuolella, ja Oikeus-lehti oli elitistisen ja monitieteisen julkaisuforumin maineessa. Oikeus-lehti ja Juridisk Tidskrift levisivät heikosti jopa tutkijoiden keskuudessa, joten niissä julkaistujen artikkelien impakti jäi pakosta heikoksi.

Ennen digiaikaa riesana olivat hämäräperäiset tiedekunta- ja laitos-sarjat. Jokaisella itseään kunnioittavalla yksiköllä on ollut oma julkaisusarjansa.¹²³ Siinä on julkaistu ”oman väen” tekemää tutkimusta. Sarjat houkuttelivat kirjoittajia: julkaisukynnys oli niissä matala, kustannukset pienet ja julkaisuaikataulut nopeat. Sarjojen heikkouksia taas olivat

123. Laitossarjaksi katsotaan tässä myös OPTULAn (nykyisen KRIMOn) lukuisat ja lisäksi erilliset julkaisusarjat. Niissä ilmestyi muun muassa Ervastin uraauurtava monografia tuomioistuinsovittelusta (2004). Julkaisuforuminsa takia kirja ei saanut prosessioikeuden tutkimuksessa sitä huomiota, jonka se olisi ansainnut. Saman kohtalon kokivat kylläkin ne sarjassa ilmestyneet ”selvitykset” ja ”esiselvitykset”, joita ilmestyi kymmenkunta vuosittain vaihteen kummallekin puolella. Nykytutkija lukisi ne arvelematta empiirisen oikeustutkimuksen julkaisuihin. Kunnollinen levikki olisi vähentänyt sitä ”empiriaköyhyyttä”, josta lainopillinen prosessioikeuden tutkimus on aina kärsinyt. Merkittävä aineistontuottaja on ollut myös Rovaniemen hovioikeuspiirin laatuhanke. Sen julkaisusarjassa (jota ei kutsuta sarjaksi) on ilmestynyt lähes 20 julkaisua. Vaikka sarja ei käsitteellisesti ole akateeminen laitos-sarja, julkaisuforumina siinä on samoja piirteitä kuin laitos-sarjoissa, yhtenä niistä heikko tunnettavuus tuomaripiirien ulkopuolella.

pienet painokset, heikko levikki ja vaikea saatavuus jälkikäteen. Joskus arveltiinkin puolileikkillisesti, että laitos makuloi painoksen, kun pakolliset kappaleet (kustos, vastaväittäjä ja oma kirjasto) oli saatu jaetuksi. Digiaikakaan ei tuonut epäkohtaan parannusta. Sähköisiä open access-versioita oli tietenkin turha odottaa, mutta tiedot itse julkaisusta löytyivät nekin milloin mistäkin. Yleensä ne mainittiin kotisivuilla, mutta kotisivujen päivittäminen saattoi laahata vuosikausia jäljessä. Sitä paitsi sähköistä versiota tutkimuksesta, vaikka sellaisen olemassaolo paljastui, oli vielä vaikeampi saada luettavaksi kuin painettu kirja!

Digiaika loi myös laitossarjojen rinnakkaisilmion ja näin toisen saatavuuden aukon. Monet tutkijat alkoivat julkaista tutkimuksiaan joko kotisivuillaan tai digitaalisina ”omakustanteina” verkossa.¹²⁴ Niitä ilmestyi myös monien virastojen, järjestöjen ja jopa yritysten kotisivuilla. Blogikirjoituksia ja blogisivuilla (joita usein kutsutaan kotisivuiksi) julkaistuja tutkimuksia on vaikea käsitteellisesti erottaa. Periaatteessa blogikirjoitus on lyhyehkö, yleensä parin kolmen sivun esitys ajankohtaisesta aiheesta. Kirjoituksen sävy on provosoiva tai jopa pakinamainen. ”Blogitutkimus” taas voi olla monisatasivuinen käsikirjoitus, joka sisällöllisesti ei mitenkään eroa painetuista kirjoista. Tällainen tutkimus on siis henkilökohtaisella kotisivulla sähköisesti julkaistu tutkimus. Siihen ei yleensä ole mahdollista julkaista kommentteja. Blogikirjoituksille on tavallista, että lukijat pystyvät kommentoimaan kirjoitusta samalla sivulla; blogitutkimuksissa taas tämä ei yleensä ole mahdollista. Poikkeuksia on kuitenkin kumpaankin suuntaan niin paljon, että kommentointitilaisuus ei tarjoa luotettavaa luokitteluperustaa. Yleensä kirjoituksia ja tutkimuksia ei ole tarpeenkaan erottaa, kun kysymys on niiden käytämisestä lähtienä. Kielenkäyttö ei ole vielä vakiintunutta, joskin sitä on pakko kehittää. On mahdollista erottaa yhtäältä henkilökohtaisella kotisivulla ilmestyneet tutkimukset (eli tässä käytetyn kielen mukaan

124. Sana ”omakustanne” alkaa olla arkaistinen myös painettujen kirjojen maailmassa. Oikeustieteessä on tavallista, että kirjoittaja julkaisee kirjansa tätä tarkoitusta varten perustetun yhtiönsä nimissä. Yhtiö on tavallisesti pöytälaatikkoyhtiö, joka ei harjoita muuta kustannustoimintaa, toisin sanoen se julkaisee vain perustajansa kirjoittamia kirjoja. Kirjan tieteellinen arvo ei tietenkään riipu siitä, onko sen julkaissut tieteellinen seura, tiedekunta tai laitos, kaupallinen kustantaja, tällainen mikrokustantaja tai kirjoittaja yksityishenkilönä. Kirjan merkitystä ei takaa sekään, että kirja on läpikäynyt vertaisarvioinnin tai sen korvaavan esitarkastusmenettelyn.

blogitutkimukset), toisaalta institutionaalisilla kotisivuilla (esimerkiksi tiedekunnan tai tutkimusyksikön sivuilla) julkaistut tutkimukset. Jälkimmäiset eivät tarvitse kyseistä määrettä, vaan ne ovat yksinkertaisesti sähköisiä julkaisuja tai kirjan sähköisiä laitoksia. Jaottelua voidaan perustella sillä, että tiedekunnan tai tutkimusyksikön sivuilla julkaisut läpikäyvät yleensä jonkinlaisen laatutarkastuksen, useimmiten toimintakunnan jäsen lukee käsikirjoituksen. Henkilökohtaisilla kotisivuilla julkaistua tutkimusta ei välttämättä ole lukenut ennen julkaisemista kukaan muu kuin kirjoittaja.

Digitaalisesti ilmestyviä ad hoc-julkaisuja (niille on vaikea keksiä osuvaa nimitystä) oli jokseenkin mahdotonta kattavasti jäljittää: google-haku, käytti siinä mitä hakusanoja tahansa, nostaa niitä esiin varsin sattumanvaraisesti.¹²⁵ Joskus kirjoittaja on, kuten edellä todettiin, muistanut lähettää lähipiirille tutkimuksensa tai vähintäänkin tiedon siitä ja paikan, mistä julkaisu oli saatavissa. Tähänkään ei ole automaattisesti luottamista. Helppo vastaus tällaisen digiaineiston olemassaoloon on, ettei siitä välitetä. Välinpitämättömyydelle löytyy jopa tieteellinen tai oikeammin oikeuslähdeopillinen ”perustelu”: tällainen digijulkaisu ei ole oikeuslähde perinteisessä mielessä, koska sitä ei ole julkaistu eikä se ainakaan ole vertaisarvioitua. Tieteellinen lähde se toki on, joten aineistoa toki saa käyttää, jos tutkija katsoo sen aiheelliseksi, mutta sen sivuuttaminenkaan ei ole metodinen virhe. Harva kuitenkaan haluaa turvautua tällaiseen pelastusrenkaaseen: digitutkimus on monesti laadukasta, ja tutkija yleensä lukee tai ainakin haluaa lukea aiheestaan kirjoitetun. Kirjan status tai arvo ei tietenkään riipu siitä, kuka sen on kirjoittanut, kuka on sen kustantanut tai onko se tullut vertaisarvioituksi. Vain kirjan tieteellinen sisältö merkitsee.

Niin laitossarjojen kuin digiaineistonkin tavoitettavuuteen on patenttiratkaisu eli valtakunnallinen alusta, jossa tällainen aineisto vähintään rinnakkaisjulkaistaan. Jos kirjoittaja haluaa sen lisäksi julkaista tutkimuksensa kotisivullaan tai laitossarjassaan, se hänelle suotakoon.

125. Ad hoc -julkaisu ei ole sama asia kuin blogitutkimus (tai yleisemmin blogijulkaisu). Totta kuitenkin on, että monet ad hoc -julkaisut ovat samalla blogitutkimuksia. Tässä yhteydessä ad hoc -julkaisulla tarkoitetaan tutkimuksen julkaisemista sellaisella kotisivulla, jossa yleensä ei julkaista tutkimuksia. Joku ehkä laskee tällaiseksi myös kertaluonteiset julkaisut, toisin sanoen tekijä ei julkaise muuta kuin tämän yhden tutkimuksen.

Päätavoite, kaiken julkaistun oikeustieteellisen tutkimuksen keskitetty löydettävyys ja saatavuus, joka tapauksessa toteutuu. Kuvattuja alustoja on, kuten todettiin, jo olemassa, osa niistä kaupalliselta, osa tieteelliseltä pohjalta syntyneitä. Uranuurtajana voidaan pitää Editan EDILEX-alustaa, joka on toiminut jo parikymmentä vuotta. Siellä on julkaistu suuri määrä opinnäytteitä, asiantuntijakirjoituksia, artikkeleita sekä blogityyppisiä kirjoituksia. EDILEX-alusta keskittyy oikeustieteeseen tai vaatimattomammin sanottuna juridiikkaan: siellä ei ole muiden tieteenalojen tutkimuksia. Kirjoitusten taso vaihtelee mutta on keskimäärin hyvää. Alustan heikkous on, että kirjoittajan on itse otettava siihen yhteyttä sekä luovutettava kirjoituksensa siellä julkaistavaksi. Joku ehkä näkee ongelmaksi myös kaupallisuuden ja maksumuurin, mutta ne eivät ammattitutkijaa juuri huolestuta. EDILEX-lähteiden haku on tutkimuksen normaalirutiineja.

Tieteellistä – tai oikeammin akateemista – vaihtoehtoa edustaa edellä mainittu Helsingin yliopiston kirjaston HELDA-hanke. Hankkeessa kootaan virtuaaliseen kokoelmaan sekä ennen julkaistuja että uusia tutkimuksia.¹²⁶ Kokoelma on kaikille avoin, ja se toimii teknisesti hyvin. Kokoelma käsittää kaikki tieteenalat, joten juridinen kirjallisuus on vähemmistönä. Kokoelma kertyy muutaman julkaisun viikkovauhtia, missä suhteessa se tuo mieleen kansainväliset Faded Page – ja Gutenberg-sivustot. Vaikka viikkovauhti ei huimaa, niin vuosien kuluessa kirjamäärät kasvavat valtaiseksi: esimerkiksi Gutenberg -sivusto on julkaissut sitten vuoden 1971 (silloin ilmestyi ensimmäinen sähköinen kirja) toistasataa tuhatta nimikettä. Suomen juridinen kirjallisuus on siis selvitetty vuosikymmenessä tai kahdessa aina Caloniuksesta alkaen.

Toivottavaa olisi, että keskitetty sähköinen julkaisusivusto tappaisi painettuja kirjoja tuottavat laitossarjat. Jokaista tutkijaa on joskus ahdistanut huoli, että oman tutkimuksen ilmestyttyä jostain laitossarjasta löytyy aikaisempaa tutkimusta, jonka olemassaolosta hän ei ole tiennyt. Pahimmassa tapauksessa paljastuu, että joku on jo tutkinut täsmälleen

126. Kokoelmassa on esimerkiksi rinnakkaisjulkaistu melko kattavasti COMI-yksikön kirjat sekä Routledge-kustantamon ne kirjat, joilla on ollut suomalainen kirjoittaja. Lisäksi kokoelmassa on yksittäisiä kirjoja Helsingin yliopiston Forum Juris-sarjasta. Kokoelman käytettävyyttä lisää se, että kokoelman hakemistossa on erinomaiset 'tieteelliset' tiivistelmät kirjojen sisällöstä.

samaa aihetta samoilla menetelmillä sekä samoihin tuloksiin päätyen. Tällainen riski on kasvamassa, koska oikeustieteellistä tutkimusta julkaistaan paljon enemmän kuin ennen ja julkaiseminen hajoaa paljon laajemmalle. Kun tieteelliset piirit olivat pienet, tutkijat tiesivät yleensä tekeillä olevista tutkimuksista ja osasivat varautua niiden ilmestymiseen.¹²⁷ Jos riski realisoituu, hyvällä onnella tutkija selviää anteeksipyyntöillä ja lievällä noloudella; huonolla hän joutuu vastaamaan syytöksiin joko plagioinnista tai vähintäänkin hyvän tieteellisen käytännön loukkaamisesta: hänen olisi pitänyt huomata varjotutkimus ja saada se tavalla tai toisella luettavakseen. Niin yllättävää kuin se ehkä onkin, tämä on helpommin sanottu kuin tehty. Monesti siihen vaaditaan salapoliisin tai vihikoiran taitoja.

Näin onnellisesti tuskin käy: painettuja tutkimuksia julkaisevat laitossarjat ovat jatkossakin ongelma. Lisäksi sähköinen julkaiseminen tekee sen entistä vakavammaksi. Laitossarjoihin sisältyy niin paljon tiedepolitiikkaa ja paikallista näkyvyyttä, että ne luultavasti kestävät tämän hyökkäyksen. Pikemminkin saatavuusongelma on argumentti laitossarjan puolesta. Myös sähköinen julkaiseminen vaatii ”sarjansa” eli formaatin, johon julkaistava tutkimus taitetaan ja johon tehdään graafinen kansi. Taittovedos on samalla tavallisesti se pdf-muotoinen asiakirja, jota käytetään sähköiseen julkaisemiseen. Sarja tässä merkityksessä ei ole välttämätön, mutta se on kustannustehokas: jokaiselle sähköiselle julkaisulle ei tarvitse suunnitella omaa sähköistä formaattia. Laitossarja tarjoaa sitä paitsi ikkunan niille tutkimuksille, joilla ei muuta julkaisukanavaa ole. Juridinen kustantaminen kannattaa niin huonosti, että kaupalliset kustantajat valitsevat hyvin tarkkaan kustannettavansa. Tieteelliset kustantajat taas noudattavat toisinaan kustannuspolitiikkaa, joka tuo mieleen oikuttelevan murrosikäisen. Laitossarjat toisin sanoen lisäävät tasa-arvoisuutta. Vaikeuksia kustantajan saamisesta kokee useimmiten

127. Toistaiseksi tällaisia yllätyksiä on ollut vähän oikeustieteellisessä tutkimuksessa tai ne eivät ainakaan ole tulleet yleiseen tietoon. Joissakin anekdooteissa kyllä kerrotaan, että kirjoittaja joutui kirjansa painovaiheessa osaksi uudelleenkirjoittamaan kirjansa ja lisäämään siihen lukuisia alaviiteitä viime hetkellä ilmestyneen kilpailevan julkaisun takia. Voi kuvitella, miten tällaiset hätäkorjaukset vaikuttivat kirjan tasoon, vaikka painatuskustannusten noususta ei välitettäisikään.

74 aloitteleva tutkija, etenkin jos hän käsittelee kontroversiaalista aihepiiriä.

Sarjoilla on toki olemassaolon oikeutuksensa digimaailmassakin, jos (1) julkaisut ovat sähköisiä ja (2) ne julkaistaan rinnakkain ja mielellään samanaikaisesti myös keskitetyllä sivustolla. Kiistely siitä, onko tämä alusta kaupallinen (EDILEX), akateeminen (HELDA) tai kansalaisjärjestön sivusto (josta ei vielä ole esimerkkejä), on jokseenkin hedelmätöntä, koska tarjokkaita ei ole liiaksi. Selvää toki on jo nyt, että yhteen valtakunnalliseen sivustoon – mikä tietenkin olisi ideaali – ei päästä. EDILEX ja HELDA ovat jo vaatineet sellaisen taloudellisen panoksen, että niitä ei tulla ajamaan alas. Lopputulos on näin kahden palveluntuottajan malli. Tieteellinen tai puolittieteellinen blogikirjoittelu sitä paitsi jatkunee, kävi laitossarjojen miten tahansa. Juridiikassa on paljon aihepiirejä, joita pystyy käsittelemään asiantuntevasti mutta ilman tieteellistä tarkkuutta. Itse asiassa useimmat ”prosessioikeudelliset” aihepiirit ovat tällaisia.

Blogikirjoittelu on myös tällä hetkellä ainoa forum, jossa voitaisiin käydä kaivattua oikeuspoliittista keskustelua.¹²⁸ Riidanratkaisun maailma on tällä hetkellä nopean kehityksen vaiheessa. Uudistukset tarvitsevat tuekseen sekä tutkimustietoa että oikeuspoliittista keskustelua. Kumpakaan ei ole ollut liiemmästi tarjolla. Vaikka tutkijakunta ehkä vierastaa oikeuspoliittista mielipiteenvaihtoa, muuta vastuutaan se ei välttä. Oikeustieteellisen tutkimuksen tulisi olla – Marjukka Litmalan sanoin – yhtäältä tuki käynnissä olevalle lainvalmistelulle ja toisaalta lainsäädännön vahtikoira.¹²⁹ Omasta alastani, prosessioikeudesta on pakko sanoa, että meistä eli prosessioikeuden tutkijoista ei ole ollut apua ensimmäisessä silloin, kun apua olisi eniten tarvittu, eli uutta modernia lainsäädäntöä luotaessa. Sen sijaan vahtikoiran tehtävän moderni tutkimus on hoitanut kohtuullisesti, kun muistetaan, kuinka vähän voimavaroja prosessioikeuden tutkimuksella on ollut käytettävissään.

128. Blogikirjoittelu sopii tietenkin erinomaisesti niin sanotun mielipidetutkimuksen välineeksi. Ks. Myrdal 1969 s. 30. Tällaisessa julkaisemisessa hämärtyy lisäksi muutoinkin epämääräinen raja ”yhteisöomaisuudeksi” nousseen tiedon ja lähdetiedon välillä. Rajanvedosta ks. esimerkiksi Qvist 1968 s. 371.

129. Ks. jäljempänä luku 11.

5. Tutkimus muiden silmissä: palautetta ja arviointeja

Prosessioikeuden tutkimuksen omakuva on luonnollisesti subjektiivinen: harva tutkija kykenee rehelliseen itsearviointiin. Jos haetaan objektiivisempaa kuvaa prosessioikeuden tutkimuksen tasosta, sitä saadaan yhtäältä siitä palautteesta, jota tutkija saa kollegoiltaan, toisten oikeudenalojen tutkijoilta ja yllättävän harvoin muiden tieteenalojen edustajilta. Toisaalta taas prosessioikeuden tutkimus ottaa vastaan muutaman vuoden välein kollektiivisen ja virallisen palautteen. Useimmat yliopistot järjestävät säännöllisesti niin sanottuja tutkimuksen arviointeja. Arvioinnin tekee tällöin ulkopuolisista ja yleensä kokeneista tutkijoista koostuva arviointipaneeli. Paneelin jäsenet valitsee normaalisti Suomen Akatemia, ja arvioinnit kulkevatkin jargonissa ”akatemian arviointien” nimellä. Myös maailmanlaajuiset arvioinnit vertailevat eri yliopistojen oikeustieteellisten tiedekuntien tasoa. Helsingin yliopiston oikeustiede (Law) on tällä vuosikymmenellä sijoittunut esimerkiksi OS World University Rankings -vertailussa sijoille 101–150.¹³⁰ Vaikka suomalainen oikeustiede edustaa näin hyvää keskitasoa, siitä ei voida päätellä yksittäisten oikeudenalojen tutkimuksen sijaintia.

On myönnettävä, että sen enempää yksilöllinen palaute kuin kollektiiviset arvioinnit eivät ole eivätkä voikaan olla ehdottaman objektiivisiä. Palautetta antavat ihmiset, ja paneelitkin koostuvat ihmisistä. Palautteessa näkyvät näin henkilökohtaiset mielipiteet, ennen kaikkea palautteen antajan käsitys siitä, mikä on laadukasta tutkimusta. Arvioinneissa monet panelistit myös ajavat enemmän tai vähemmän näkyvästi tiedepoliittista ja joskus poliittistakin ohjelmaansa. Oikeustieteessä tieteelliset kannanotot tunnetusti taipuvat helposti oikeuspoliittisiksi julistuksiksi, ja oikeuspoliittisista mielipiteistä on lyhyt hyppäys mieli-

130. Tunnetummassa Shanghain listauksessa Helsingin yliopisto on sen sijaan luokiteltu sijoituksiin 201-300. Menestyjä tässä arvioissa on Itä-Suomen yliopisto, joka saa paikan sijoilla 151-200. Paras eurooppalainen yliopisto (Cambridge) saavuttaa tavallisesti sijan 21 tai 22.

piteisiin siitä, millaista tutkimus on ja ennen kaikkea millaista sen pitäisi olla. Oikeustieteen tutkimuksen arvioinnit – joihin tästä eteenpäin lue-
taan myös yksilöllinen palaute – ovat sisäpiirin arviointeja.¹³¹ Oikeus-
tiedettä arvioivat säännönmukaisesti toiset oikeustieteen tutkijat: jopa
arviointipaneelit koostuvat tavallisesti oikeustieteen tai sen lähitieteen
edustajista. Paneelin jäsenet ovat aina juristitaustaisia ja lisäksi oikeus-
tieteen tutkimusta itse tehneitä henkilöitä. Oikeustieteen ulkopuolisia
arvioita saadaan lähinnä oikeussosiologian edustajilta, esimerkiksi Au-
bert ja Ervasti ovat tässä suhteessa ottaneet avoimesti kantaa oikeus-
tieteen, Ervasti myös nimenomaan prosessioikeuden tutkimukseen.¹³²
Toki myös heidän näkemyksiään saatetaan pitää sisäpiirin arvioina. Täl-
lainen logiikka vie kylläkin umpikujaan. Jotta henkilö pystyy arvioimaan
oikeustieteen tutkimusta, hänen on siihen perehdyttävä. Se taas tekee
hänen ”sisäpiiriläisen”, jonka arviot ovat jo tieteellisen lukkarinrak-
kauden värittämiä.

Oikeustiede Helsingin yliopistossa, mukana prosessioikeuden tutki-
mus, on käynyt läpi viisi akatemia-arviota. Arviot alkoivat suuren mitta-
kaavan arviolla vuonna 1993, sitä seurasivat vuosien 1997, 1999, 2005 ja
2019 arviot: prosessioikeuden tutkimus keräsi niissä havaintoja ja kom-
mentteja vain vuosina 1993 ja 2005. Tässä tutkimuksessa vuoden 1993
arviosta on käytettävissä vain virallinen loppuraportti, kun taas vuosien
1997 ja 2005 arvioissa pystytään tukeutumaan oppiaineen tutkijoiden
aikanaan saamiin epävirallisiin raporttiluonnoksiin. Luonnokset ovat
yksityiskohtaisempia ja suorasukaisempia kuin lopulliset raportit, joita
hiottiin ja joista poistettiin laitoksia ja oppiaineita yksilöivää informaa-
tiota. Raporttiluonnoksiin tukeutumista puoltaa myös se, että oppiai-
neissa käyty keskustelu – joka jäi kylläkin vuoden 1993 jälkeen niukaksi
– tukeutui luonnoksiin. Tämä johtui enimmäkseen siitä, että arvioinnit
menettävät nopeasti ajankohtaisuutensa eikä keskustelu jäänyt odotta-
maan loppuraporttien julkistamista.

131. Arviointiteoria on oma tieteenhaaransa. Näiden niin sanottujen evaluaatio-oppien kehityksestä ks. esimerkiksi Ahonen 2011 s. 293.

132. Ulkopuolisissa arvioissa kannattaa kuitenkin muistaa oikeusdogmatiikan ja oikeusso-
siologian erilainen toimenkuva: toinen on käsitteellinen ja ohjailee, toinen kuvaa ja selittää.
Ks. Ervasti 2006 s. 26.

Vuoden 1993 arviointi oli ensimmäinen suuri arviointi, se sai paljon näkyvyyttä, ja sen tulokset julkaistiin Suomen Akatemian julkaisusarjassa hieman mahtipontisella otsikolla ”Oikeustieteellinen tutkimus Suomessa” (Suomen Akatemian julkaisuja 1/1993).¹³³ Yksi arvioiduista oikeudenaloista – ja samalla eniten siinä moitteita kerännyt – oli prosessioikeus. Vuoden 1993 arviointiryhmä ei totisesti mairitellut prosessioikeuden tutkimusta: haukkuja saivat oikeastaan siinä kaikki osa-alueet, alkaen aiheenvalinnasta ja päätyen tohtorikoulutukseen. Aiheenvalinta oli ”vanhahtavaa”, ongelmanasettelut, jotka olivat etäällä oikeudenkäynnistä, katsottiin prosessioikeudessa perifeeriseksi ja laiminlyötiin. Keskeisiä tutkimuskysymyksiä olivat reformatio in pejus -kielto, oikeusvoima ja oikeuspaikka. Kokonaiskuvaa ei tutkimuksissa haettu, eikä tutkimuskysymyksiä yhdistetty ”sosiaaliin sekä taloudellisiin yhteiskunnallisiin olosuhteisiin”. Esimerkkinä tästä mainittiin access to justice -tutkimuksen vaje. Mitä tulee tutkimusmenetelmiin, perinteinen oikeusdogmatiikka oli ”täysin hallitsevassa asemassa”, eikä merkkejä siitä uudistumisesta, joka oli nähtävissä muualla pohjoismaissa ja muilla oikeudenaloilla, prosessioikeudessa ilmennyt. Kytkeä muiden tieteenalojen tarjoamiin mahdollisuuksiin – eli modernimmin monialaista tutkimusta – ei liioin tutkimuksessa harrastettu. Prosessioikeuden vaikutus oikeustieteelliseen keskusteluun oli sekä paneelin mielestä olematonta. Yllätys ei näin ollut, että arviointiryhmä totesi loppuvaikeutelmanaan: ”prosessioikeus ei kuulu oikeustiedettä uudistavien tutkimusalojen eturintamaan”. Se ”seurailee” muiden oikeudenalojen kehitystä.

Kansainvälistyminen oli 1990-luvun alussa vielä lapsenkengissään. Arviointiryhmä pohtikin tästä syystä varsin seikkaperäisesti, mitä kan-

133. Arvioinnin tehneeseen asiantuntijaryhmään kuuluivat: Kauko Sipponen (puheenjohtaja), Wolfgang Mincke, Anders Stening, Leena Kartio ja Juhani Wirilander. Sihteereiksi kutsuttiin Marja-Leena Honkanen, Leena Laurinen ja Kimmo Nuotio. Ryhmä oikeutettiin kuulemaan asiantuntijoina Bengt Broms, Lars Erik Taxellia ja Simo Zittingiä. Ks. oikeustieteellinen tutkimus Suomessa 1993 s. 2. Ohimennen todettakoon, että tässä ryhmässä ei, kuten ei myöhemmissäkään asiaryhmissä, ollut henkilöä, jonka voisi katsoa tunnetun ja ”edustaneen” prosessioikeuden tutkimusta. Sen sijaan muutamat oikeudenalat – esimerkiksi rikosoikeus ja julkisoikeus – olivat vahvasti ”edustettuina”. Väärinkäsitysten välttämiseksi on syytä korostaa, että asiantuntijat eivät virallisesti tietenkään ”edusta” alojaan. Inhimillistä kuitenkin on, että he tuntevat parhaiten oman alansa tutkimuksen eivätkä herkästi näe siinä heikkouksia.

80 sainvälistymisellä ylipäättään tarkoitetaan ja mitä se merkitsisi nimenomaan prosessioikeuden tutkimuksessa. Tässäkin prosessioikeus sijoittui häntäpäähän muihin oikeudenaloihin verrattuna, se kun jätti ”huomattavan kansallisen vaikutelman”. Kokoavissa arvioissaan ryhmä antoi armoniskun: prosessioikeuden aiheenvalinta ja tutkimusmenetelmät olivat ”mielikuvituksettomia”. Jälkikäteen vakavin moite kohdistettiin tutkijankoulutukseen, jota sanaa ei julkaisussa kylläkään käytetty. Prosessioikeudesta voi arviointiryhmän mielestä ”melkein” saada vaikutelman, että aikanaan laatuvaatimukset oli pidetty hyvin korkealla, jolloin nuoret tutkimukset oli saatu ”pysymään taka-alalla”.

Arvioinneille tavanomaiseen tyyliin jotain myönteistäkin sanottavaa yritettiin keksiä, vaikka joku pitäisi tällaisia huomautuksia ”hollantilaisena lohdutuksena” (’pahemminkin voisi olla’ -tyyliin). Suomalainen prosessioikeuden tutkimus ei, näin katsoi arviointiryhmä, perustavasti poikennut muissa maissa (nähtävästi muissa pohjoismaissa) tehtävästä tutkimuksesta. Lisäksi vähäisiä merkkejä lähestymistapojen muutoksesta oli prosessioikeudessa nähtävissä. Myös oikeudenalalla julkaistu tutkimus edusti ”hyvää kansainvälistä tasoa”. Toteamus särähtää korvaan: se on ristiriidassa aikaisemmin sanotun kanssa, jossa aiheenvalintaa oli pidetty mielikuvituksettomana, kansallisena ja vanhanaikaisena. Ehkä paneeli katsoi, että prosessioikeuden tutkimus oli muissakin maissa samalla (ja varsin vaatimattomalla) tasolla.

Prosessioikeuteen kohdistettu arvostelu oli yleisesti ottaen kohtuuttoman ankaraa, osaksi selvästi vikaosoitteeseen menevää. Myöskään lohdutuksen sanat eli vertailu muihin maihin eivät kestä lähempää analyysiä: esimerkiksi ruotsalainen tutkimus oli selvästi parempaa. Tämä ilmenee jo siinä, että Ruotsissa kehittynyt ”ekelöfiläisyys”, tavoitteena yleinen käyttäytymisen ohjaaminen ja välineenä prosessilain säännösten tavoitteellinen tulkinta, näkyy edelleen suomalaisessa prosessioikeuden tutkimuksessa.¹³⁴ Maininta nuoria tutkijoita syrjivistä laatuvaatimuksista oli suorastaan loukkaava, vaikka sitä ei sellaiseksi tarkoitettu. Faktatoteamuksenakin se oli perätön. Toki joku saattoi sen subjektiivivi-

134. Asia erikseen on, että tutkimussuuntauksen suosio on sittemmin romahtanut. Prosessilakien tulkinta ei lopulta ollutkaan sellainen keino, jolla social engineering- tavoitteet olivat saavutettavissa. 1990-luvulla tutkimussuuntaus kuitenkin edusti pohjoismaisen prosessioikeuden tutkimuksen kärkeä.

sesti näin kokea, mutta valtaosa aikalaisista oli ja on edelleen eri mieltä. Kuten kaikkialla muuallakin, tehtiin hyvää tutkimusta ja tehtiin huonoa tutkimusta. Sitä paitsi on vaikea uskoa, että yksikään vanhempi tutkija tietoisesti estäisi nuoria tutkijoita etenemästä. Pikemminkin kaikki professorit ja muut vastaavassa asemassa olevat haluavat varmistaa oppiaineensa jatkuvuuden eivätkä suin surminkaan pyri siihen, että oikeudenala kuolee heidän mukanaan.

Vuoden 1993 arviointi osoittaa myös akateemisten arviointien sitkeähenkisyiden. Vaikka vuoden 2022 prosessioikeus on aivan muuta kuin vuoden 1993 prosessioikeus, vuoden 1993 raportin arvostelun kielteiset havainnot elävät – ikään kuin ne olisi tehty viime tiistaina! Tunnettu esimerkki on oikeustieteellisen tutkimuksen viidennen arvion huomautus siitä, että Helsingin yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta – eli käytännössä prosessioikeuden oppiaine – on lyönyt laimin access to justice -tutkimuksen (uutinen 8.10.2019: ”Tiedekunta puntarissa – tutkimuksen viides arviointi”).¹³⁵ Prosessioikeuden tutkija kiistäisi tämän jyrkästi ja sen sijaan sanoisi, että ”ei tässä ole muuta tehtykään 2000-luvulla”. Access to justice -tutkimuksen laajuus ja laatu Suomessa kun ovat, jos huomioon otetaan oikeuskulttuurien suhteellinen koko, huippua verrattuna mihin maahan tahansa. Asia erikseen on, että vuoden 2019 arvioinnit yleisemmät moitteet heikosta profiloitumisesta ja vähäisestä monialaisuudesta osuvat prosessioikeuteen siinä missä muihin oikeudena-loihin. Kohteenahan arvioinnissa oli koko tiedekunta. Tosin joku ehkä sanoisi, että prosessioikeus on oikeudenala, joka sopii erityisen hyvin monialatutkimuksen kohteeksi, ja sen tulisi olla tässä viestinkantaja. Inhimillisestihän arviointien elämisessä ei ole mitään ihmeteltävää. Uudet arviointipaneelit tietenkin aloittavat työnsä lukemalla vanhat arviot ja tarkastelevat oikeudenalaa sen antaminen silmälasien kautta. Puutteita etsivä niitä löytää kaikesta ihmisen toiminnasta. Arviointien tulisikin avata tieteellinen ja tiedepoliittinen keskustelu, ne eivät saisi olla keskustelun loppu, minkä vuoden 1993 arvio sai aikaan.

Mutta palataan aikaisempiin arviointeihin. Vuoden 1997 arviointi poikkesi edeltäjästään siinä, että se ei enää yksilöinyt laitoksia eikä

135. Uutinen julkaistiin COMI-tutkimusyksikön kotisivun silloisessa uutiset-osastossa. Se on uudelleenjulkaistu ”Valittuja uutisia 2017-2022” -kirjassa, joka on luettavissa ja ladattavissa nykyisen kotisivun julkaisuja-osastossa.

82 oppiaineita. Arviointi oli teemakohtainen, joten oikeudenaloja käytettiin vain esimerkkeinä joko tutkimussuuntauksista tai tutkimuksen rakenteista.¹³⁶ Esimerkkien käyttäminen oli vaihtelevaa ja jälkikäteen katsottuna varsin sattumanvaraista. Prosessioikeus ei saanut yhtään mainintaan, ellei sellaisena pidetty huomautusta, jonka mukaan insolvenssioikeus oli onnistunut yhdistämään menettelysääntelyn aineelliseen oikeuteen.¹³⁷ Tuohon aikaanhan insolvenssioikeus katsottiin vielä prosessioikeuden osa-alueeksi. Arviointipaneeli liitti lievään kritiikkiin sä kehittämisehdotuksia, jotka prosessioikeuden tutkimuksessa oli ja on pakko myöntää aiheellisiksi. Yhteistyötä niin kansallisesti kuin kansainvälisestikin tuli parantaa, ja oikeustieteelliseen tutkimukseen oli syytä panostaa.¹³⁸

Vuoden 1999 arvioinnissa palattiin jälleen yksilöidympään arviointiin.¹³⁹ Tiedekunnan silloiset laitokset saivat omat arvionsa ja arvonsansa: prosessioikeus tuli näin arvioitavaksi (silloisen) rikos- ja prosessioikeuden laitoksen sarjassa. Arviointi keskittyi – mitä laitoksen virallinen nimi antoi aiheen epäillä – vahvasti rikosoikeuteen. Tosin osa kommentaiteista lienee tarkoitettu yhteisesti molemmille oikeudenoille, vaikkakaan se ei asiayhteydestä ilmene. Arviointiryhmä tunnusti sen rasiuksen, jonka uusien oppikirjojen kirjoittaminen on tuonut oppiaineille. Uusia oppikirjoja taas oli tarvittu lainsäädännön kokonaisuudistusten takia. Myös tutkimuksen laadullinen johdonmukaisuus sai tunnustusta, joskin epäselvää on, mitä sillä lopulta tarkoitetaan. Tutkimusaiheiden valintaa hieman yllättävästi suorastaan keuhuttiin: aiheenvalinta kun osoitti sekä realismia että ”hyvää harkintaa”. Prosessioikeu-

136. Asiantuntijaryhmään kuuluivat: Raimo Lahti (puheenjohtaja), Olli Mäenpää, Kevät Nousiainen, Risto Nuolima, Juha Pöyhönen, Päivi Paasto (sihteeri) ja Satu Paasilehto (sihteeri).

137. Oikeustieteellisen tutkimuksen tila 1997 s. 17.

138. Mt. s. 20.

139. Arviointiraportin ovat allekirjoittaneet Arto Jyränki (puheenjohtaja), Nils Jareborg, Leena Kartio ja Wolfgang Mincke. He tekivät myös muodollisen vierailukäynnin laitokselle, kuuntelivat oppiaineiden puoliviralliset esitykset ja keskustelivat paikalla olleiden tutkijoiden kanssa. Tilaisuus oli keskustelunomainen ja rakentavan kriittinen. Asia erikseen on, että laitosten esimiesten ja oppiaineiden vastuuolettajien esitykset eivät välttämättä välitä tietoa, jota kaivattaisiin. Harva esimies tai vastuuolettaja suostuu julkisesti myöntämään, että tutkimusta on laiminlyöty tai että tutkimushankkeita ei ole edes suunnitteilla. Kirjalliseen aineistoon tukeutuva arviointi, jossa tämä vaara vältetään, mittaa taas väistämättä menneisyyttä.

nessa puutteeksi nähtiin kuitenkin se, että rikosprosessi ei ole saanut huomiota. Moite kompensoitiin huomautuksella, että insolvenssioikeuden tutkimus on poikkeuksellisen pätevää ('exceptional competence in insolvency law'). Samalla paneeli kysyy lähinnä itseltään, kannattaisiko paremmin tavoitella erinomaisuutta kapeilla alueilla kuin pyrkiä kattamaan kaikki tutkimusalueet. Kysymykseen paneeli ei kylläkään vastaa.

Tieteellinen neuvosto teki seuraavana vuonna arvion vuoden 1999 tutkimuksen arvioinnin vaikutuksista, toisin sanoen neuvosto arvioi arvioinnin tuloksia. Arviossa todetaan, että oikeustieteessä arviointi aiheutti paljon kiistaa ja kritiikkiä. Arviointien kielteinen sävy pakotti oikeustieteen tutkijat siilipuolustukseen. Ohimennen huomautettiin, kuinka arvioinnit saavat aikaan "anomian", jos arvioinnin tulokset eivät johdakaan sellaiseen rahoituksen uusjakoon, mitä tulosten perusteella odotetaan. Kokonaisuutena ottaen vuoden 1999 arvioinnin vaikutukset olivat olleet Helsingin yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa "ongelmalliset". Adjektiivi vähättelee arvioinnin kielteisiä vaikutuksia: arviointi järkytti sekä oppiaineita että yksittäisiä tutkijoita, etenkin niitä, jotka samastuivat edustamiinsa oppiaineisiin. Tiedekunnan laitoksista yksi, yksityisoikeuden laitos, järjesti jopa laitoskokouksen analysoimaan arviointia.¹⁴⁰ Kyseisessä kokouksessa käytiin läpi laitoksen koko tutkijakunta yksittäisten artikkelien tarkkuudella. Lisäksi laitos teki oman raportin "vuoden 1999 arvioinnin suositusten implementoinnista".¹⁴¹ Kokouksen aineisto ja kyseinen raportti ovat kaikesta huolimatta sävyllään yllättävän objektiivisia: arviointia sinänsä ei arvostella, vaan sen havainnot myönnetään – tosin hiljaisesti – oikeutetuiksi ja perustelluiksi. Painotus oli näin siinä, mistä huono arvio johtui ja mitä tulisi tehdä. Tosin yleiskeskustelussa arvioinnin perusteet ja paneelin yksittäiset jäsenet saivat moneen kertaan kuulla kunniansa, kun pettyneet tutkijat purkivat turhautumistaan.

140. Laitoskokous pidettiin 2.12.1999. Siitä ei ole pöytäkirjaa, mutta tallella on Pekka Timosen siellä pitämä alustus "Arvioita ja opetuksia" ja sen liitteenä ollut "Arvioitavaksi jätetty tuotanto henkilöittäin". Ohimennen todettakoon, että laitoskokous jäi sarjassaan viimeiseksi. Myöhemmät arvioinnit eivät saaneet aikaan tällaista vastetta laitoksella, vaan paneelien arviot (jotka sinänsä olivat samaa tasoa) nieltiin hiljaisesti.

141. Raportissa ei ole päiväystä, mutta se on luultavasti kirjoitettu laitoskokouksen jälkeen joulukuussa 1999.

Vuoden 2005 arviointi on, jos arviointeja arvioidaan, analyttisin ja reiluimmaksi katsottu.¹⁴² Se oli myös huomiossaan tasapuolinen: kaikista laitoksen oppiaineista sanottiin suurin piirtein saman verran. Prosessioikeudessa arviointipaneeli vertaili osa-alueita toisiinsa ja luetteli niitä tutkimuslinjoja, jotka oli paneelin mielestä löyty laimin. Prosessioikeuden tutkimus todettiin ”vahvaksi kansallisen yleisön kannalta” (”strong in terms of a national audience”). Sanavalinta oli psykologisesti onneton. Vaikka se oli sinänsä varsin diplomaattinen, laitoksen tutkijat ymmärsivät sanotun tutkimuksen tason vähättelyksi. Luenta sai tukea siitä, miten raportti jatkui. Insolvenssioikeuden tutkimus nimittäin oli paneelin mielestä ”hyvää tai erittäin hyvää kansainvälistä tasoa” (”--- of a good or of a very good international quality”). Oltiin luonnehdinnoista mitä mieltä tahansa, ne olivat omiaan tuomaan jännitteitä prosessioikeuden tutkimukseen.

Mitä puuttuvaan tutkimukseen tulee, kansainvälisen prosessioikeuden tutkimus oli arviointipaneelin mielestä lähes totaalisesti laiminlyöty. Objektiivisena toteamuksena se piti kiistatta paikkansa. Tässäkin paneeli – varmasti sitä tarkoittamatta – lisäsi polttoainetta eripuraan oppiaineen sisällä. Paneelin mukaan puute tässä kun osaksi kompensoitui kansainvälisen insolvenssioikeuden tutkimuksella. (Insolvenssioikeuden tutkimuksessa tietenkin samalla käsiteltiin myös ”prosessioikeudellisia kysymyksiä”, mitä seikkaa paneeli ei tosin erikseen maininnut.) Painavin huomautus prosessioikeudelle tuli siitä, että prosessioikeuden tutkimus ei ollut ottanut riittävän vakavasti vaihtoehtoista riidanratkaisua. Paneelista se osoitti ”tasapainon puutetta”. Sama huomio oli esitetty jo vuoden 1999 arviossa, joten moite ei ollut yllätys, vaikka sen jyrkkyys ehkä sitä oli. Asiaa pahensi se, että moitteet olivat oikeutettuja, jos ajatellaan julkaistua tutkimusta. Tutkimuslinja oli vasta käynnistymässä, joten vuonna 2005 vaihtoehtoisen riidanratkaisun tutkimus oli vain yhden monografian varassa.¹⁴³ Sekin ilmestyi vasta samana vuonna

142. Paneelissa olivat seuraavat henkilöt: Per-Ole Träskman, Antonio Gambaro, Maarit Jänterä-Jareborg, Matti Ilmari Niemi, Matti Niemivuo ja Judith Resnik. Resnik on sittemmin tullut tunnetuksi modernin konfliktinhallinnan tutkijana. Ks. Evaluation Report: Department of Criminal Law, Judicial Procedure and General Studies (2005) s. 2.

143. Tutkimuslinjaa aloitettaessa epäselvää oli jo sekin, mitä kaikkea luettiin vaihtoehtoisen riidanratkaisun piiriin. Vaihtoehtoisen riidanratkaisun sisäisistä vaihtoehtoista ks.

(Ervasti 2005). Lähivuosina tutkimuslinja alkoi suorastaan hallita koko prosessioikeutta, mistä ansio kuuluu aktiivisille tutkijoille.

Arvioinnin lopputulos ei ollut laitoksen tutkijoiden mieleen, ja se sai aikaan vastareaktion, eli julkisen keskustelutilaisuuden.¹⁴⁴ Tilaisuus kuitenkin epäonnistui pahasti jo läsnäolon osalta. Tiedekunnan johtoa oli paikalla, mutta muutoin osanottajia oli tilaisuudessa vähän. Prosessioikeuden edustajia ei laajemmin tilaisuuteen tullut. Yksittäiset paikalla olleet prosessioikeuden tutkijat eivät hekään käyttäneet tilaisuudessa lainkaan puheenvuoroja. Prosessioikeuden saamista moitteista (jollaiseksi siis paneelin raportti miellettiin) puhuivat näin paradoksaalisesti muiden oikeudenalojen edustajat. Tutkimusta keskustelutilaisuus ei edistänyt: sen sijaan arvioinnin toimittamisen tapaa ja paneelin näkemyksiä arvosteltiin varsin tiukkaan sävyyn.¹⁴⁵ Tämäkään ei yllätä, sillä aikaisemmat eli vuosien 1993 ja 1999 arvoinnit oli otettu vastaan samalla tavalla. Keskustelu ei oikeastaan ollenkaan sivunnut sitä, mitä arvioinnista voitiin oppia. Oppiaineissa arvioinnin tuloksista ei sen sijaan kiistely tai edes puhuttu. Kokonaisuutena vuoden 2005 arviointi tai siitä käyty mielipiteenvaihto pikemminkin häytti tutkimusta. Se vahvisti tutkimuksellisen status quo'n ja nosti esiin muutosvastarinnan. Muutosvastarintaa lujitti konsensus epäreilusta arvioinnista, jonka uhriksi joutui monen mielestä juuri prosessioikeuden tutkimusperinne.

Tutkimuksen arviointien vaikutusta ei kannata yksilötasolla dramatisoida. Niihin alkujärkytysten jälkeen totuttiin, ja ne hyväksyttiin Helsingin yliopistossa osaksi akateemista elämää. Sitä paitsi arviointien kulkauksi käsitti vain pari vuosikymmentä. Jos oikeustieteen tutkimus ei ottanut oppia vuosien 1993–2005 arvioista, arviointien tekijät ottivat saa-

Havansi 2005 s. 9. Välimieslainkäyttö on vielä enemmittä vastaväitteitä katsottavissa vaihtoehdoiksi, mutta yksinkertaistetun oikeudenkäynnin kohdalla mielipiteet jo jakaantuvat.

144. Keskustelusta ei laadittu pöytäkirjaa eikä edes muistiota. Harva läsnäolija vaivautui tekemään muistiinpanoja jokseenkin hajanaisesta keskustelusta. Yllä oleva kuvaus perustuu näin omiin muistikuviiini, mistä johtuen se on altis odotusten ja todellisuuden ristiriidalle. Joidenkin osanottajien mielestä tilaisuus saattoi hyvinkin täyttää sille asetetut terapeuttiset odotukset.

145. Prosessioikeuden tutkija olisi mielusti soveltanut tilaisuuteen kontradiktorista periaatetta. Keskustelun taso olisi noussut, jos paikalla olisi ollut paneelin edustaja vastaamassa esitettyyn kritiikkiin ja perustelemassa raportin huomautuksia. Arvioinnin toteutukseen kohdistettua arvostelua kun ei edes jälkikäteen voi pitää järin reiluna tai edes rationaalisena. Päätelmä, jonka mukaan huono arvio johtuu huonoista arvioinnin tekijöistä, on toki psykologisesti houkutteleva. Se nimittäin sallii pitkälle menevän itsepetoksen.

mansa palautteen huomioon. Arvioinneissa siirryttiin audit -tyyppisestä arvioinnista keskustelemaan ja osallistavaan arviointiin, mistä vuoden 2019 arviointi on esimerkki. Arvioinnin tuloksiin oltiin hyvin tyytyväisiä: Helsingin yliopiston tutkimus oli tieteelliseltä laadultaan ”korkeaa kansainvälistä tasoa”. Myös tutkijoiden palaute arviointiprosessista oli ”erittäin myönteistä”.¹⁴⁶ Kriitikko sanoisi, että osallistuva arviointi muuttuu kehittämisprosessiksi – ja omia lainalaisuuksiaan seuraten tuottaa hyvän arvion. Liian hyvä arvio on vaarallinen: se ruokkii itsetyytyväisyyden kulttuuria. Tosin vuoden 2019 arvio oli tässä vaaraton. Se ei saanut oikeustieteen piirissä minkäänlaista näkyvyyttä eikä näin vaikuttanut suuntaan eikä toiseen.

Tutkimuksen arvioinnit herättävät, kuten arvata saattaa, kysymyksen niiden institutionaalisen vaikuttavuudesta. Oikeustieteessä tällaisia kannanottoja on syystä tai toisesta vältelty ensimmäisten arviointien jälkeen: siitä ei selvästikään haluta puhua. Hiljaisuus on toki viite siitä, että vaikuttavuus ei ole ollut suurensuuri. Vuosituhannen alussa arvovaltainen tiedeakutoriteetti eli tieteellinen neuvosto totesikin samassa hengessä, että oikeustieteellinen tiedekunta ei ollut ottanut tutkimuksen arviointia ollenkaan huomioon rahanjaossa. Sekä tiedekunnan että (silloisten) laitosten toimenpiteet tuntuvat neuvostosta ”alimitoitetuilta”.¹⁴⁷ Yhtä hedelmättömiksi jäivät myöhemmät arviot: niihin ei edes perehdytty eikä niistä keskusteltu, ellei sellaisena pidetä arviointien pakollista noteeraamista. Joskus jopa epäiltiin, että valtaosa tutkijoista ei edes vaivautunut arviointiraportteja lukemaan. Tämä pitää paikkansa ehkä erityisen selvästi prosessioikeudessa, joskin vaikutuksia arvioitaessa on syytä erottaa välitön vaikutus ja pitkäaikainen vaikutus.¹⁴⁸ Ensimmäi-

146. Lainaukset ovat Helsingin yliopiston tiedotuksen ajankohtaisesta uutisesta ”Helsingin yliopiston tutkimus arvioitiin: huippututkimusta kaikilla kampuksilla”.

147. Tieteellinen neuvosto 11.12.2000: Arvio tutkimuksen arvioinnin vaikutuksista (ei sivunumerointia). Tosin neuvosto kirjaa tutkimuksen arvioinnin vaikutuksiksi sen, että se ”herätti paljon kiistaa ja kritiikkiä”.

148. Tämä on henkilökohtainen havainto ja sellaisena pakostakin subjektiivinen. Asiakirja-aineistoa tuolta ajalta ei ole. Havainto ei kuitenkaan ole pelkkää jälkiviisautta, sillä olen tuonut sen esiin myöhemmissä blogikirjoituksissani. Mieleeni on jäänyt myös se, miten arviointien surkeaa vaikutusta ihmeteltiin kahvikeskusteluissa. Silloisella rikos- ja prosessioikeuden laitoksella järjestettiin, kuten jo todettiin, yksi kokous, jossa vuoden 2005 arviointi oli ainoa aihe. Kokoukseen osallistui hyvin vähän aktiivitutkijoita. Käytyä keskustelua leimasi (tai ainakin se jäi mieleeni) ihmettely, miksi muutamat oppiaineet tai niiden osa-alueet saivat enemmän kiitosta kuin toiset.

sessä vaikutukset olivat yksiselitteisesti kielteiset: arviointia ei koettu oikeutetuksi eikä tasapuoliseksi. Lyhyellä tähtämellä arviointi pikeminkin johti muutosvastarintaan ja jäädytti alkaneen sisäisen uudistumisen. Arviointiin ei perehdytty, eikä siitä keskusteltu, toisin sanoen se sivuutettiin vaikenemalla.¹⁴⁹ Prosessioikeudessa tämä asenne johti etenkin vuoden 1993 arvioinnin totaaliseen väheksymiseen: se vaiettiin hengiltä. Tätä asennetta tuki tiedekunnan yleinen suhtautuminen arviointeihin. Pitkällä tähtämellä arvioinnit kieltämättä antoivat hieman tukea uudistumiselle, jonka pääasiallinen käyttövoima saatiin kuitenkin kansainvälisistä vaikutteista. Arviointien vaikutus sinänsä oli toisin sanoen vähäinen.

Muu tiedeyhteisö on toki antanut muitakin signaaleja siitä, minkä laatusanan se liitti prosessioikeuden tutkimukseen. Viestit olivat kylläkin ristiriitaisia. Näytöksi prosessioikeuden tutkimuksen arvostuksesta muilla tieteenaloilla saatetaan ehkä pitää Suomalaisen Tiedeakatemian jäsenyyksiä. Prosessioikeuden tutkijat ovat olleet Tauno Tirkkosesta ja Jouko Halilasta lähtien säännönmukaisesti Suomalaisen Tiedeakatemi- an jäseniä.¹⁵⁰ Jos jäsenyyksiä oikeustieteessä lasketaan, prosessioikeuden tutkijat ovat olleet suhteessa muihin oikeudenaloihin jopa ilmeisen yliedustettuina. Tosin jäsenluettelosta saa turhaan hakea kolmannen ”suuren prosessualistin” Tauno Ellilän nimeä.¹⁵¹ Vastakkaisen viestin taas antaa Minun metodini -kirja (1997). Se oli, toisin kuin sen otsikko antoi aiheen olettaa, samalla eräänlainen tieteellisen tutkimuksen kat- selmus. Yksikään prosessioikeuden tutkija ei kelvannut kirjoittajakun- taan (kirjoittajia oli 17), eivätkä prosessioikeuden tutkimuksen ”metodit” saaneet näin omaa artikkelia. Kirjoittajien valinnan katsottiin aikanaan

149. Prosessioikeus oli oppiainekirjossa poikkeus. Arviointi vaiettiin sen piirissä kuoliaksi, kun taas toisissa oppiaineissa käytiin kiivasta, joskus varsin riitaista keskustelua. Moitteita saivat sekä arviointipaneeli että ne oppiaineiden viranhaltijat, joiden katsottiin olevan moraalissa vastuussa huonosta arviosta. Lopputulos oli toki sama: arviointien ei annettu eikä haluttukaan antaa vaikuttaa tiedekunnan vastaiseen toimintaan.

150. Ensimmäinen prosessioikeuden tutkija, joka kutsuttiin tiedeakatemian varsinaiseksi jäseneksi, oli Bertil Sjöström. Hänet ja hänen tutkimuksensa on kylläkin tyystin unohdettu. Harva tutkija tunnistaa edes hänen nimeään. Vuonna 1934 kutsun saanutta Sjöströmiä seurasi vasta vuonna 1948 kutsuttu Tauno Tirkkonen. Tirkkosien jälki näkyy vielä nykytutkimuksessakin, vaikka hänen edustamansa systemaattinen prosessioikeuden tutkimus ei enää ole muodissa.

151. Paaskoski 2008 s. 397.

88 osoittavan prosessioikeuden tutkimuksen väheksyntää: se ei ollut tutkimusta, johon tarvittiin ”metodeja.” Tätä vaikutelmaa on edelleen vaikea torjua, vaikka kirjoittajakunta luultavasti määräytyi enemmän henkilösuhteita seuraten.

Prosessioikeuden tutkijoilta on oikeutettua odottaa mielipidettä siitä, millaista tutkimusta oikeudenalalla yleensä tehdään. Omassa tutkimuksessaan tutkija ei tietenkään suostu näkemään heikkouksia: siinä harva kykenee rehelliseen itsearvioon. Ulkopuolisten silmissä prosessioikeus on aina ollut konservatiivisen ja hitaasti uudistuvan oikeudenalain maineessa: kukaan ei ole katsonut sen kuuluvan oikeustieteen avantgarde-joukkoon. Vaikka tutkimuksen virallisten arviointien kritiikkiä saatetaan pitää kohtuuttoman ankarana, on pakko myöntää, että se ei 1990-luvulla esitettyinä ollut kokonaan vailla pohjaa. Sen sijaan uuden, vuosituhannen vaihteessa käyntiin pääsevän tutkimuksen osalta on hämmästyttävää nähdä, kuinka sitkeitä kerran syntyneet mielikuvat ovat! Uusi prosessioikeuden tutkimus kun on kaikilla mittareilla edistyskäsittelyä, ja jopa ”kehittävää”. Prosessioikeuden tutkimus on kokonaisuutena uudistushenkisempää ja monipuolisempaa kuin monen ”edistyskäsittelytyyppisyydestään” tunnetun oikeudenalain tutkimus.

Aatehistorioitsijat ehkä joskus miettivät, miksi tässä tapauksessa vanhat ja varsin vähättelevät mielikuvat elävät ja jopa toistuvat vielä kolmekymmentä vuotta myöhemmin. Vähäinenkin perehtyminen myöhempään tutkimukseen kun olisi osoittanut, että 2020-luvun vaihteen prosessioikeus on täysin muuta kuin 1990-luvun alun prosessioikeus. Ehkä oikea tilannekuva kadotetaan prosessioikeudelle tyyppillisten oppikirjojen ja käsikirjojen suureen määrään: tällainen kirjallisuus on oikeudenalalle ominaista. Totta on, että kyseiset kirjat edustavat praktista lainoppia, koska niiden tehtävänä on juuri tällaisen tiedon välittäminen. Tätä käsikirjakirjallisuutta ei tietenkään saisi sekoittaa varsinaiseen tutkimuskirjallisuuteen. Näin kenties moni prosessioikeudesta mielipiteitään kertova alitajuisesti tekee. Voi myös olla, että prosessioikeuden tutkimus ei ole pitänyt riittävästi ääntä uudistumisestaan. Tutkijat ovat toisin sanoen laiminlyöneet sen tiedepoliittisen propagandan, jota menestyminen kilpailussa näkyvyydestä ja viime kädessä voimavaroista

olisi vaatinut. Hiljaisen uurtajan roolistaan prosessioikeus on kärsinyt erityisesti Helsingin yliopistossa. Henkilöleikkaukset on syystä tai toisesta keskitetty prosessioikeuteen, vaikka niistä ovat tietenkin kärsineet myös muut oikeudenalat. Oli kohdistaminen reilua tai ei, henkilöleikkausten takia perustutkimusta ja jatko-opiskelijoidien ohjausta on ollut pakko laiminlyödä, jotta aikaa on saatu edes opetukseen ja tulkintakirjallisuuden tuottamiseen.

Vaikka institutionaalisissa (eli kollektiivisissa) arvioinneissa on puutteensa, tällaisia arvioita joka tapauksessa saadaan. Toisaalta tällaiset arviot ovat väistämättä yleisiä. Yksittäisen tutkijan voi olla vaikea sanoa, miltä osin arviointi kohdistuu häneen. Ihannemaailmassa institutionaaliset arviot saisivat täydennystä henkilökohtaisista eli yksilöllisistä arvioista. Näin tutkija voisi päätellä paikkansa oikeudenalansa skaalassa. Pienen oikeuskulttuurin ominaisuuksiin näyttää kuuluvan, että oikeustieteen tutkija saa vähän palautetta tutkimuksistaan, vaikka hän kuinka toivottaisi sen tervetulleeksi ja suorastaan sitä kaipaisi. Väite eräänlaisesta ”palautenälästä” tai oikeammin ”palautevajeesta” voi hämmästyttää.¹⁵² Potentiaalisia kanavia palautteelle nimittäin on. Oikeustieteellistä julkaisuista esimerkiksi ilmestyy aikakauslehdissä ja joskus muissakin lehdissä kirja-arvosteluja, jollaisiksi tässä luetaan myös vastaväittäjän lausunnot. Nekin ovat asiallisesti kirja-arvosteluja. Sitä paitsi tutkijauralle lähteneet tulevat kirjoineen useaan otteeseen arvioiduiksi lukuisissa asiantuntijalausunnoissa, jotka tarvitaan akateemisen tehtävän täyttöön. Nämä lausunnot ovat korostetun henkilökohtaisia, etenkin aikaisemmin jopa yksittäisiä kirjoja ja artikkeleita selostavia.

Viimeinen palautteen kategoria taas koostuu lukijapalautteesta, kun tutkimusta lukeneet antavat siitä kommentteja kirjoittajalle.¹⁵³ Tästä palautteen muodosta puhutaan hyvin vähän, mutta tutkijat antavat ko-

152. Tätä kirjoitettaessa päivän lehdessä oli sattuva alaotsikko ”Ilman rehellistä palautetta kehityksemme jämähtää paikoilleen” (Helsingin Sanomat 29.7.2023: ”Kritiikin tavoittelu johtotähdiksi”). Palaute on tarpeellista kaikessa inhimillisessä toiminnassa, tutkimus siihen mukaan luettuna. Rehellinen palaute on kuitenkin vaativaa. Palautteen antajan pitää kunnolla perehtyä kohteeseen ja sen taustaan. Vaarallisin palautteen muoto on hymistelevä yleispalaute, joka vääristää käsitykset siitä, onko kohde hyvää vai huonoa.

153. Tätä lukijapalautetta (’reader-based feedback’) pidetään luotettavimpana palautteena. Se pakottaa saajansa miettimään ja analysoimaan, ei kiistelemään ja väittämään vastaan kuten julkinen palaute. Ks. Elbow 1988 s. 247. Tähän jokseenkin kaikki tutkijat luultavasti yhtyvät, ja tuskin prosessioikeuden tutkijatkaan ovat siitä eri mieltä. Selitys lukijapalaut-

90 kemusperäisesti tällaiselle epäviralliselle ja epämuodolliselle palautteelle suuren arvon. Näin tekevät myös ne tutkijat, jotka suhtautuvat huvittuneesti tai pilkallisesti viralliseen palautteeseen. Lukijapalautetta ei saa sekoittaa siihen palautteeseen, jonka kirjoittaja saa ennen tutkimuksensa julkaisemista. Tämä ”ennakkopalaute” kuuluu kirjoittamien rutiineihin: tutkija kerää käsikirjoitusta viimeistellessään kollegoiltaan (ja joskus käytännön lakimiehiltä) palautetta, toisin sanoen luetuttua käsikirjoitustaan niillä henkilöillä, jotka siihen suostuvat – joskus niilläkin, jotka eivät niin tee. Prosessioikeudessa useimmat tutkijat saavat ennakkopalautetta 5–6 henkilöltä, ja heidät mainitaan tavallisesti kirjan kiitokset -jaksossa tai alkusanoissa. Ennakkopalautteen antajat eivät – kuten joskus kuvitellaan – ole kirjan sisällön takuumiehiä. Monesti he ovat jyrkästikin eri mieltä kirjoittajan ajatuksista.¹⁵⁴

Vaikka yksilöllisen arvioinnin kanavia on paljon, ne välittävät lopulta niukalti sellaista informaatiota, josta tutkija voisi saada kunnan kuvan tutkimustensa vastaanotosta. Tieteenala-arvioinnit ovat kerta kerralta aina vain yleistyneet, ”institutionaalistuneet”. Niistä ja varsinkin viimeisestä arvioinnista on mahdotonta erottaa kannanottoja edes siihen tutkimukseen, jota tehdään eri oppiaineissa tai tutkimusyksiköissä, tutkimussuuntauksista ja yksittäisistä tutkijoista puhumattakaan. Aikanaan paneelien arvioinnit olivat paljon yksilöllisempiä ja konkreettisempia. Sisäpiiriläinen osasi arvioinnin luettuaan välittömästi sanoa, kenestä tutkijasta milloinkin puhuttiin, vaikkei ketään tavallisesti nimeltä mainittukaan. Tulkintavaikkeitä aiheutti kylläkin ensimmäisten paneelien ”ylihuomaavainen” kielenkäyttö. Vain hyvää kehuttiin, huonosta taas ei sanottu mitään. Näin kielenkäytön sääntöjä tuntematon tai sellaiseksi tekeytyvä lukija tulkitisi vaikenemisen piileväksi tunnustukseksi: se, mitä ei erikseen moitittu, oli hyvää tutkimusta ja tutkimuksen rakenteet siltä osin kunnossa.

teen hyväksymiseen lienee siinä, että myöntäessään yksityisen palautteen oikeaksi tutkija ei koe menettävänsä kasvojaan.

154. Kokenut kirjoittaja ottaa mielellään ennakkopalautetta niiltä, jotka ovat eri mieltä. Kriittinen palaute pakottaa hänet vielä kerran miettimään lähtökohtiaan ja argumenttejaan. Joo-henkisestä palautteesta ei ole juuri apua.

Oikeustieteellisissä aikakauslehdissä ilmestyy aika ajoin kirja-arvosteluja tai niiden esiasteita kirjaesittelyjä.¹⁵⁵ Kirjaesittelyistä kirjan kirjoittanut tutkija ei hyödy, ja kirja-arvostelujenkin merkitys palautteena on vähäinen. Kirja-arvostelut ovat olleet harvinaisia, ja tulevaisuudessa ne ovat varmasti vielä harvinaisempia suhteessa ilmestyneiden tutkimusten määrään. Tästä seuraa, että useimmat tutkijat eivät urallaan koskaan näe ”omia” kirja-arvosteluja, ellei sellaisena pidetä pakollista vastaväittäjän lausuntoa. Tämä johtuu rakenteellisista syistä, eli nykyisestä julkaisujen määrästä. Oikeustieteellinen julkaisuaktiivisuus on paljon korkeampi kuin muutama vuosikymmen sitten. Kirjoja ilmestyy yksinkertaisesti niin paljon, ettei kukaan ehdi niitä arvostelemaan. Vaikka joku ehtisikin, lehdet täyttyisivät pelkästään niistä. Ilmestyneistä arvosteluistakin valtaosa on kirjaesittelyjä, kuivakkaita sisältökuvauksia tai lennokasta tarinaniskentää. Niin sanotuissa gonzo-arvosteluissa kirja on arvostelijalla vain aasinsilta, jonka kautta hän pääsee tuulettamaan ajatuksiaan. Tällaiset arvostelut ovat viihteellistä luettavaa mutta pedagogisesti hyödyttömiä, koska tutkija ei saa niistä odottamaansa arvioivaa palautetta. Toki hyviäkin arvosteluja kirjoitetaan, eikä prosessioikeus ole tässä suhteessa poikkeus.

Prosessioikeudelliset monografiat keräävät erityisen vähän kirja-arvosteluja (jos väitöskirjat jätetään tässä pois laskuista).¹⁵⁶ Arvostelut ei-

155. Tässä esitetyt huomiot perustuvat keskeisten aikakauslehtien selaamiseen hakuosanoin, joten niihin on voinut jäädä epätarkkuutta. Keskeisiin havaintoihin se tuskin vaikuttaa. Ohimennen todettakoon, että tutkimusta oikeustieteellisistä kirja-arvosteluista ei ole julkaistu, vaikka tiedeyhteisössä niistä keskustellaan ja niiden vaikutuksia analysoidaan. Selvää on, että nykyisin kirja-arvostelujen - ja ylipäättään arviointien - vaikutus on pienempi kuin muutama vuosikymmen sitten. Silloin kielteinen arvostelu, jos sen kirjoittaja oli arvostettu tutkija (esimerkiksi oppiaineen vastuuprofessori), saattoi lopettaa nuoren tutkijan uran. Tällä hetkellä arvostelut saavat merkittävästi vähemmän huomiota; ne hukkuvat muuhun informaation tulvaan. Lisäksi tutkijat julkaisevat paljon enemmän kuin ennen ja eri foorumeilla. Kielteinen arvostelu yhdestä kirjasta ei näin enää ole ratkaiseva urakehitykselle. Myös kynnys kirjoittaa vastine arvosteluun on aikaisempaa alempana, joten arvostelu ei jää viimeiseksi sanaksi.

156. Joskus toki monografia saa myös ”kunnollisen” kirja-arvostelun. Tästä esimerkkinä on Vuorenpää arvostelu Dan Heleniuksen *Ne bis in idem*-kirjasta. Ks. Vuorenpää LM 2019 ss. 852-858. Vastavuoroisesti yleisesitys voi päästä ”tieteellisen” arvostelun kohteeksi. Tavallisempaa kuitenkin on, että vastaväittäjän lausunto saa kritiikkiä puolustautuvalta väittelijältä. Oikeustieteessä ei ole esimerkkejä siitä, että ulkopuoliset tutkijat puuttuisivat vastaväittäjän ja väittelijän väliseen kiistaan. Historiantutkimuksessa sitäkin on tapahtunut ”tulenkivenkatkaisin vastakirjoituksin”, kun toinen professori oli eri mieltä väitöskirjasta kuin vastaväittäjä. Ks. Tommila toim 1998 s. 346.

vät ole kovin tavallisia silloinkaan, kun kysymys on yleisesityksistä. Monografioita koskevien arvostelujen niukkuus johtuu siitä, että ne jäävät yleensä ensimmäiseen painokseensa. Aikaikkuna asiantuntevalle – ja näin työtä vaativalle – arvostelulle on lyhyt. Yleisesti katsotaan, että kirja-arvostelun tulisi ilmestyä vuoden parin kuluessa siitä, kun itse kirja ilmestyi. Aikaikkuna saa lisäksi aikaan sen, että jos arvostelu julkaistaan, se on helposti ensivaikutelma, joka ei välttämättä tee kirjalle oikeutta. Tästä syystä tutkimus, joka kerää useita kirja-arvosteluja arvostettuihin aikakauslehtiin, on todellinen harvinaisuus. Tähän luokkaan näyttää tarkastelujaksolla pääsevän vain yksi tutkimusjulkaisu, Virolaisen ja Martikaisen tuomion rakenteen problematiikkaa analysoiva ”Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä” (2003 ja 2010).¹⁵⁷ Tätä saattoi kyläkin edesauttaa se, että kirjasta ilmestyi kaksi painosta, mikä sekkin on perustutkimuksessa epätavallista.

Modernin konfliktihallinnan tutkimukset ovat luonnostaan alttiita arvostelulle ja myös kirja-arvosteluille. Johdan tässä suhteessa epävirallista tilastoa, koska prosessioikeudelliset kirjani ovat 2000-luvulla keränneet neljä arvostelua.¹⁵⁸ Kyseiset kirjat (yksi niistä yhteiskirja) ilmestyivät vuosina 2007, 2012, 2017 ja 2019. Yhdestä arvostelusta (2007) kirjoitin vastineen ja lisävastineen, jotka julkaistiin samalla aikakauslehdessä. Toista arvostelua (2019) kommentoin vain blogikirjoituksessa. Epätavallista oli myös se, että nämä arvostelut eivät jääneet esittelyiksi vaan niissä esitettiin asiantuntevia ja osin varsin kriittisiä huomautuksia. Yhtä niistä, Orasmaan Oikeus-lehdessä ilmestynyttä arvostelua kollektiivista lainkäyttöä koskevasta tutkimuksestani voi hyvällä tahdolla pitää napakana miniartikkelina, koska arvostelulle on annettu jopa osuva otsikko ”Etsimässä ja mahdollistamassa oikeussuojaa useammalle”. Otsikko tiivistää hyvin tutkimussuuntauksen tavoitteet ja tutkimusmenetelmät.¹⁵⁹ Arvostelut kuitenkin keskittyvät vahvasti. Jos perinteinen prosessioikeus saa harvoin kirja-arvosteluja, vielä harvemmassa ne ovat vaihtoehtoi-

157. Ks. Paso LM 2011 ss. 209-212, ensimmäinen arvostelu LM 2003 ss. 885-888.

158. Tässä ohitan 1980- ja 1990-luvuille sijoittuvat arvostelut, koska ne kohdistuivat yhtä lukuun ottamatta esine- ja insolvenssioikeudelliseen tutkimukseen. Yhden arvostelun kohteena oli hakemuslainkäytön uudistusta koskeva kirjani, mutta arvostelu ei sisältänyt tieteellistä tai tiedepoliittista kritiikkiä.

159. Ks. Orasmaa 2018 ss. 110-113,

sen riidanratkaisun tutkimuksessa. Silloinkin arvostelut ovat lähinnä kirjaa esitteleviä.¹⁶⁰

Jos yksittäistapausten ylilyönnit unohdetaan, suomalaiset kirja-arvostelut ovat sävyltään enimmäkseen lempeitä, joskus liiankin ymmärtäväisiä kirjoittamisen vaikeuksille. Tämä on ehkä pienille oikeuskulttuureille tyypillistä: on hyväksi, että aihepiiristä on käytettävissä edes joku esitys, jos vaihtoehtona on totaalinen aukko kirjallisuudessa. Kirjasta puutteita hakemalla hakevat ”tieteelliset” kirja-arvostelut ovat harvinaisia. Näyttää siltä, että jyrkätään mielipide- ja koulukuntaeroavuudet (niitä Suomessakin riittää) eivät purkaannu kielteisiksi arvosteluiksi. Kriittisen asenteen puuttuminen on toisaalta myös pienen oikeuskulttuurin heikkous. Vanha viisaus nimittäin kuuluu, että parhaiten kirjoittaja oppii vihamielisistä arvosteluista. Tällaisessa arvostelussa sen kirjoittaja on etsimällä etsinyt virheitä ja muuta moitittavaa arvostelun kohteesta. Tutkijan on vain hillittävä harminsa ja haettava arvostelusta maaliin osuva kritiikki, mikä ei ole niinkään helppoa. Yleensä sellaistaikin löytyy, oli kirja miten laadukas tahansa.¹⁶¹ Logiikan alkeissääntöhän kuuluu, että väitteen esittäjän motiivit eivät todista mitään siitä, onko väite tosi vai epätosi.

Ohimennen sanottakoon, että kokenut tutkija pitää tällaista ylimpuvaa arvostelua luojaan lahjana, koska hän saa, kiitos vastineoikeutensa, aikaan tiede- ja oikeuspoliittisen keskustelun. Totta on, että etenkin herkkä tutkija ei näe asiaa näin positiivisena vaan loukkaantuu epäoikeudenmukaisesta arvostelusta. Keskustelu taas kiinnittää kirjaan paljon huomiota ja saa kaikki siihen perehtymään, jotta he näkisivät, kuka, kirjoittaja vai arvostelija, on kiistelystä oikeassa. Näin muutoin unohduksiin tuomittu tutkimustulos nousee keskiöön ja tulee vähintäänkin tiedeyhteisön tietoon. Toisinaan kirjoittajan (tässä puhun omakohtai-

160. Ks. Kuulialan arvostelu Kaijus Ervastian ja Anna Nylundin Konfliktinratkaisu ja sovittelu -kirjasta. Ks. Kuuliala LM 2015 ss. 771-776. Sen sijaan poikkeus lainalaisuuksista on, kun käytännön käsikirjaksi tarkoitettu teos saa ”tieteellisen” ja yllättävän kriittisen kirja-arvostelun. Ks. Salmisen ja Ervastian arvostelu Aaltosen kirjasta ”Huoltoriitojen sovittelu tuomioistuimissa” Ks. Salminen-Ervasti LM 2015 ss. 1179-1183. Yhteismitaton arvostelu johtikin Aaltosen kriittiseen vastineeseen, johon moni lukija periaatteessa yhtyi. Käytännön neuvoja antavaa kirjaa ei tulisi arvioida teoreettis-kriittisesti (sama pätee myös päinvastoin), jos halutaan edistää rationaalista mielipiteenvaihtoa. Ks. Aaltonen LM 2015 ss. 1184-1188.

161. Savola 2008 s. 1013.

94 sesta kokemuksesta) on pakko myöntää, että hän ei ole kirjassaan saanut läpi perussanomaansa. Hän on epäonnistunut viestinnässään. Kirjan sanoma on toisin sanoen ollut mahdollista ymmärtää väärin tai suoraan päinvastaiseksi, mitä on tarkoitettu. Sille, että lukija on tietoisesti päättänyt ymmärtää sanoman väärin, ei selkeäsanaisinkaan kirjoittaja mitään mahda.

Yliopistollisten asiantuntijalausuntojen antama palaute taas on nuorten herkkua, vaikkakaan sitä ei aina herkuksi koeta. Nuori tutkija tulee arvioiduksi hakiessaan dosentin arvoa taikka yliopistonlehtorin tai professorin tehtävää. Viimeisen eli professoriportaan saavutettuaan hän kuitenkin putoaa tämän virallispalautteen saajien joukosta. Asiantuntijalausunnot ovat parhaimmillaan ensiluokkaista palautetta. Ovat-han lausuntojen kirjoittajat periaatteessa alansa huippuja, ja heillä on aikaa arviointiin – ainakin teoriassa. Lausunto on myös kokonaisarvio, joten tutkija näkee ulkopuolisen mielipiteen siitä, miten hänen taitonsa ja profiilinsa ovat vuosien varrella kehittyneet. Aivan näin avoin lausuntojen todellisuus ei tietenkään ole. Lausunnotkin ovat ihmisten kirjoittamia, ja toisinaan sellaisen kirjoittajan persoonallinen näkemys siitä, millaista hyvä oikeustiede on ja millaista sen tulisi jatkossakin olla, heijastuu auttamatta arviointeihin. Julkisuudessa on väitetty, että monialatutkimusta tekevät tutkijat tulevat kohdelluiksi suhteettoman ankarasti, mistä syystä tällainen tutkimus vaarantaa uralla etenemisen. Lisäksi joitakin lausunnonantajia on epäilty aiheesta tai aiheetta siitä, että he ottavat huomioon liiaksi hakijan sopivuuden ja lausunnon tilaajayksikön tarpeiden kaltaisia näkökohtia. Joku hakija voi tulla epäoikeudenmukaisesti suosituksi, toinen taas syrjityksi.

Vaikka lausunnot ovat periaatteessa julkisia asiakirjoja, ne eivät käytännössä laajemmin leviä asianosaispiirin ulkopuolelle. Vaikka näin kävisikin, syystä tai toisesta asiantuntijalausuntoja ei ole tapana kommentoida tai käyttää lähteenä myöhemmässä tutkimuksessa.¹⁶² Muutoinkin lausunnot saavat nyky maailmassa vain murto-osan siitä huomiosta, jonka ne aikaisempina vuosikymmeninä keräsivät. Esimerkiksi prosessioikeudessa lausunnot professorin viran hakijoista monesti jopa

162. Tämä selittyy parhaiten hiljaisella käsityksellä, jonka mukaan konteksti ja henkilösuhteet vaikuttavat liiaksi lausuntoihin, ne eivät toisin sanoen ole kontekstinsa ulkopuolella luotettava lähde.

julkaistiin erillisenä kirjaseinä. Näkyvyyden menetys on osaksi ansaittua. Lausuntojen kirjoittajat eivät uhraa niihin enää samalla tavalla aikaa ja vaivaa. Lausunnot ovat supistuneet ja muuttuneet yleispiirteisiksi profiilarvioiksi. Niillä on arvoa rekrytoinneissa ja tiedepolitiikassa, mutta tutkimuksen palautteena ne eivät enää palvele.

Uusin palautekanava on sosiaalinen media, jonka merkitys on kasvamassa.¹⁶³ Tällainen palaute on nopeaa, se on myös suoranaista ja jopa jyrkkää, koska palautteen antajan ei tarvitse samassa määrin varoa sanojaan.¹⁶⁴ Some-palautetta tulee myös niin monelta taholta, että se kompensoi mahdolliset äärimielipiteet. Some-palautteella on monta kanavaa. Some-palautetta julkaistaan usein blogeissa ja vastaavilla sivustoilla: legendaarinen oli edellä mainittu professori emeritus Jyrki Virolaisen prosessioikeus-blogi, jossa ilmestyi usein varsin suopeita tai ainakin kannustavia arviointeja yksittäisistä tutkimuksista. (Tosin blogi tunnettiin siitä, että tuomioistuimet ja etenkin korkein oikeus saivat siinä blogistilta ja monilta kommentoijiltakin aikamoista möykytystä.). Toki palautetta tulee myös suullisessa muodossa. Ei-julkinen arvostelu voi edistää kirjoittajan itseymmärrystä ja tieteellistä kypsymistä, mutta tiedepolitiikkaa tai edes tieteellistä diskurssia ”yksityiseksi” jäävä palaute ei tietenkään edistä. Vaikka yksityinen palaute voi muutoin mennä julkista palautetta paremmin perille, tässä suhteessa se ei ole ihanteellinen kanava.¹⁶⁵

Jos henkilökohtainen ja enimmäkseen yksityinen palaute on epätavallista, vielä epätavallisempia ovat oikeudenalan sisäiset review-arviot, eli edellä viitatus review-artikkelit. Yksittäisiä artikkeleita, jotka ainakin osittain voidaan luokitella tähän kategoriaan kuuluviksi, on toki julkais-

163. Sosiaalinen media on internetin jatke. Sille on ominaista, että perinteiset vallankäyttäjät pystyvät vain heikosti vaikuttamaan sosiaalisen median luomiin käsitteisiin ja toimintaan. Ks. Pere 2015 s. 376. Tämä näkyy myös oikeustieteen tutkimuksessa: tiedeyhteisön vanhat vaikuttajat sekä tieteellistä kustantamista aikaisemmin hallinneet tieteelliset seurat ovat menettäneet paljolti otettaan siihen, mitä tutkimusta tehdään ja ennen kaikkea julkaistaan.

164. Perinteinen kirjemuotoinen lukijapalaute alkaa olla jo nostalgiaa. Tällaiselle palautteelle kehittyi aikanaan jopa sääntöjä. Kirjallisuudessa annettiin myös neuvoja siihen, miten kirjoittajan tuli siihen reagoida. Ks. Elbow 1988 s. 248.

165. ”Yksityinen” palaute on sen sijaan paikallaan silloin, kun kirjoittaja hakee lukijoilta näiden mielipidettä kirjansa ”luovista” jaksoista. Lukijapalautetta pidetään ”erityisen välttämättömänä” luovassa kirjoittamisessa, mitä myös oikeustieteen tutkimus parhaimmillaan on. Ks. Elbow 1988 s. 249.

96 tu. Esimerkiksi edellä mainitussa ”Sata vuotta prosessioikeutta” kokoomateoksessa on artikkeleita, joista tarkka lukija löytää arvioita etenkin 1990-luvulla tehdystä tutkimuksesta ja ajattelua prosessioikeuden tutkimuksen tehtävistä tulevaisuudessa. Laajempaa keskustelua prosessioikeuden tutkimusyhteisössä nämä artikkelit eivät, ehkä varovaisen sävynsä takia, herättäneet. Toki on tunnustettava, että julkinen tieteellinen kiistely ei ole koskaan kuulunut prosessioikeuden tutkimusperinteeseen – silloinkaan, kun sitä olisi kipeästi kaivattu. Tähän on ehkä vaikuttanut se, että oppiaineet eivät läheskään aina ole työyhteisöjä sosiologisessa merkityksessä. Jos lähteenä käytetään edellä viitattua muistelmakirjaa ”Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita”, 1970- ja 1980-luvun kirjoituksista ei oikeastaan löydy mitään merkkejä työyhteisöstä. Sellaista ei edes odotettu, vielä vähemmän kaivattu. Työyhteisölle tyypillistä vuorovaikutusta käy ilmi vasta, kun käydään läpi 1990-luvun vaihteen ja sen jälkeen väitelleiden kirjoituksia.¹⁶⁶

Tarkka lukija saattaa tivata, eikö myös tutkimushankkeiden rahoitushakemuksista saatu palaute ole ”tieteellistä” arviointia. Tätä ei voi kieltää. Hakemukset suurille institutionaalisille rahoittajille yleensä saavat asiantuntija-arvionsa, jotka tavallisesti annetaan tiedoksi myös rahoituksen hakijalle. Arviointien tieteellistä tasoa ei voi moittia heikoksi, vaikka asiantuntija ei aina tunne syvällisesti hakemuksen tarkoittamaa alaa. On myönnettävä, että arvioissa – joita kutsutaan lausunnoiksi – usein otetaan kantaa hakijan tieteelliseen profiiliin ja aikaisempiin tutkimuksiin. Tutkimushankkeiden asiantuntijalausunnot kuitenkin keskittyvät suunniteltuun tutkimukseen, sen tieteelliseen validitettiin sekä hyötyyn. Arvioitavaa tutkimustahan ei ole vielä tehty: sitä vasta suunnitellaan. Voi olla, että tutkimus ei koskaan ilmesty, vaikka tutkija saisi hakemansa rahoituksen. Jos päätös on kieltävä, tämä on tavallinen lopputulos. Sitä paitsi asiantuntijalausunnot eivät ole julkisia, ja niiden de facto levikkikin on vähäinen. Eri asia on, että rahoitushankkeiden

166. Ks. Halila-Timonen 2003 s. 173, 249, 319 ja 456. Oikeustieteen tohtorit -kirja keskittyy paljon vahvemmin henkilöhistoriaan kuin hieman aikaisemmin ilmestynyt sisarteos ”Miten meistä tuli historian tohtoreita” (Tommila 1998). Sen kirjoitukset ovat sekä yhteisöllisempiä että teoreettisempia.

hakemukset antaisivat ajantasaisen kuvan tutkimuksen trendeistä ja tieteellisistä innovaatioista, jos ne olisivat julkisia.¹⁶⁷

Rahoituspäätökset ovat toki julkisia. Niistä voi tehdä varovaisia päätelmiä siitä, mitkä teemat ovat ajankohtaisia, ehkä jopa, mihin tutkimus on suuntautumassa. Tutkimushankkeiden rahoittaminen on myös eräänlainen tunnustus oikeudenalan tutkimuksen tasolle: se antaa, oikein tai väärin, oikeudenalan tutkijoille arvovaltaa tiedeyhteisössä. Suoraviivainen päättely ei kylläkään aina osu oikeaan. Prosessioikeuden huono menestys tutkimusrahoituksessa ei ole sellaisenaan osoitus oikeudenalan tutkimuksen huonosta tasosta. Se selittyi pikemminkin sillä, että prosessioikeudelliset teemat eivät ole muodissa, toisin sanoen saaneet näkyvyyttä. On vaikea uskoa, että prosessioikeuden tutkijat eivät osaisi laatia yhtä hyviä (tai yhtä keskinkertaisia) rahoitushakemuksia kuin muidenkin oikeudenalojen tutkijat. Tässä tutkimuksessa ei kannata pohtia, mitä lainalaisuuksia tieteellinen muoti seuraa. Prosessioikeuden tutkija enintään ihmettelee asiantilaa. Lainkäytön sanotaan olevan kaikkialla kriisissä, joten voisi kuvitella, että ”kehittävä” prosessioikeuden tutkimus olisi tiedepoliittisten kiinnostuksen kärjessä – mistä se nyt on hyvin kaukana. Vanhat mielikuvat prosessioikeuden käytännöllisyydestä ehkä vaikuttavat tässäkin.

167. Tiedot myönnetystä rahoituksesta ovat toki julkisia. Myös niistä voi päätellä, mitä tutkimusta on tulossa, ehkä myös, mihin tutkimuksen valtavirta on kääntymässä. Kovin luotettaviin päätelmiin tiedot eivät riitä, koska niin harvat – arvioiden mukaan alle 10 prosenttia – suunnitelluista hankkeista saa rahoitusta. Myös hanke, jonka rahoitus evättiin, voi tuottaa tutkimusta joko muulla kilpaillulla rahoituksella tai sitä ilman.

6. Tutkimuksen vaikuttavuus

Vaikuttavuus on poliittisesti latautunut käsite. Käsite otettiin käyttöön New Public Management -politiikan iskusanaksi, jolloin sillä perusteltiin kaikenlaisia julkissektorin tehostamisvaatimuksia. Vaikuttavuus sai käsitteenä näin pahan rasitteen: siitä muodostui kontrollin ja mittaamisen synonyymi. Tämä on syytä muistaa myös, kun käsite siirretään oikeuspolitiikan ja tutkimuksen maailmaan. Sen käyttäminen tutkimuksesta puhuttaessa epäilyttää eniten. Tutkimuksesta puhuttuna vaikuttavuus ei kerro mitään tutkimuksen laadusta: huono tutkimus saattaa voi vaikuttaa suuresti, hyvä tutkimus taas jäädä ilman mitattavaa vaikutusta. Vaikuttavuudesta ei saisi sitä paitsi lainkaan puhua ilmoittamatta, mitä vaikutuksen muotoa ajatellaan, keneen se kohdistuu tai mitä vaikutuksesta (jos sellainen havaitaan) seuraa.

Vaikuttamisen mittaaminen on jo ongelma sinänsä: mitä mitataan, miltä ajalta mitataan ja millä mittareilla mitataan. Vaikuttavuuden käyttäminen tutkimuksen arvioinnissa sisältää myös sisäsyntyiset vaaransa. Se saa tutkijat valitsemaan sellaisia teemoja ja aiheita, joissa syntyy mitattavaa vaikutusta. Ilmiötä kutsutaan monitoimisen päämies/agentti-suhteen syndroomaksi (multitask principal-agent problem), ja se on yleinen ilmiö inhimillisessä käyttäytymisessä.¹⁶⁸ Ei ole siis syytä uskoa, että se ei rasittaisi tutkimusta. Jos ja kun tutkimuksen (tarkkaan ottaen sen tulosten) vaikuttavuudesta palkitaan, saadaan juuri sellaista tutkimusta, joka näkyy niissä mittareissa, joilla vaikuttavuutta arvioidaan. Tutkimus voi tietenkin olla hyvinkin vaikuttavaa tavalla, jota mittarit eivät tunnista.¹⁶⁹ Vaikuttavuus voi myös ohjata tiedepolitiikkaa tavalla, joka ei pitkällä tähtäimellä ole tutkimukselle hyväksi.

168. Ks. esimerkiksi Koulu-Koulu-Koulu 2019 s. 49.

169. Tutkimuksen vaikuttavuuden mittareilta toki edellytetään näkyvyyttä ja ”objektiivisuutta”, mistä esimerkkinä ovat niin sanotut viittausedeksindeksit. Ne ovat kaikkea muuta kuin luotettava vaikuttavuuden mittari. Tutkimus voi yksinkertaisesti olla niin huono, että siihen viitataan varottavana esimerkkinä (”näin tutkimusta ei tule tehdä”). Viittausedeksin käyttämisen selittääkin niiden helppokäyttöisyys: viittausten määrä kun on nopeasti laskettavissa, eikä lopputulosta voi vähällä kiistää.

Oikeustieteessä vaikuttavuusmittareita voidaan perustella monia tieteenaloja helpommin. Tutkinnot, kuten OTM-perustutkiminto antavat valmiuksia lakimiehen tehtäviin. Lakimiehen tehtäviin taas tarvitaan oikeustieteen tuottamaa tietoa. Ei siis ole kohtuutonta kysyä, miten tutkimus vaikuttaa oikeuden järjestelmässä. Ehkä voidaan jopa väittää, että vaikuttavuusarviot ovat paikallaan erityisesti prosessioikeuden tutkimuksen kohdalla: muodostaahan ”prosessuaalinen” osaaminen lakimiehen ammattitaidon ytimen.¹⁷⁰ Tutkija ei saa kuvitella liikoja tutkimusten vaikutuksista. Moni tutkija ajattelee, että hänen yksittäinen tutkimuksensa muuttaa maailmaa. Vaikka oikeuskulttuurimme on pieni, näissä odotuksissaan hän poikkeuksetta pettyy. Oikeustiede on traditioon tukeutuva tiede, mistä johtuen sen sisäinen inertia on mustan aukon luokkaa. Tieteellistä maailmankuvaa ei muuteta yhdellä monografialla ja vielä vähemmän yksittäisellä artikkelilla.¹⁷¹ Tutkimus muuttuu vain vähitellen, kun uutta, aikaisempaa ajattelua kyseenalaistavaa tutkimusta jatkuvasti julkaistaan.¹⁷² Jos tutkimuksen suuntautumista, lähestymistapoja tai tutkimusmenetelmiä halutaan syvällisesti uudistaa, siihen vaaditaan joko tutkimusohjelma tai tutkimuksellinen konsensus. Suomalaisessa oikeustieteessä on nähty tällaisia tieteellisiä kvanttihyppyjä, osa sisäsyntyisiä, valtaosa uudesta lainsäädännöstä tai kansainvälisistä vaikutteista vauhtia saavia. Uusi lainsäädäntö ei välttämättä tuota uudenlaista tutkimusta: se tarjoaa vain uuden kohteen vanhoille lähestymistavoille ja tutkimusmenetelmille. Vuoden 1993 alioikeus uudistus ja vuoden 2005 maakaariuudistus ovat tästä esimerkkejä. Sen sijaan EU-lainsäädäntö on esimerkki päinvastaisesta: se on elvyttänyt usean oikeudenalan tutkimuksen ja tuonut siihen uusia tutkimusaiheita ja lähestymistapoja.

Näillä varauksilla voidaan sanoa, että prosessioikeudellisen tutkimuksen vaikuttavuus vaihtelee sen mukaan, mitä vaikutusta kulloinkin

170. ”Kirjat jotka muuttivat maailmaa” -teokseen ei ole päässyt yhtään juridista kirjaa. Viimeinen tieteellinen kirja, jolle tämä kunnia annetaan, oli Keynesin vuonna 1936 ilmestynyt ”Työllisyys, korko ja raha”. Ks. Taylor 2008 s. 283.

171. Aina se ei onnistu laajallakaan tutkimuksella. Historioitsijat valittelevat, että Väinö Linnan trilogia ”Täällä Pohjan tähden alla” on monen mielestä arvovaltaisempi lähde puhuttaessa vuodesta 1918 kuin koko tieteellisempi tutkimus sisällissodasta. Näin Perko 2022 s. 353.

172. Ks. Kuhn 1994.

tarkastellaan, toisin sanoen onko kysymys vaikutuksesta oikeuspolitiikkaan, lainvalmisteluun, myöhempään oikeustieteelliseen tutkimukseen, oikeuskäytäntöön vai oikeudellisten toimijoiden asenteisiin tai työtapoihin. Oikeuspoliittisesta vaikutuksesta on helppo sanoa, että se jäi 1990-luvulla vähäiseksi. Prosessilakien suuret uudistukset tehtiin ilman, että tutkimus olisi antanut niihin mainitsemisen arvioista tukea. Enintään voidaan sanoa, että uudistuksia odoteltiin ja toivottiin. Tässä suppeassa merkityksessä perinteinen tutkimus oli uudistushenkistä joskaan ei ehkä niinkään uudistusmyönteistä. Esimerkkeinä ovat vuoden 1993 alioikeus uudistus, vuoden 1997 rikosprosessin uudistus ja niitä seuranneet lainkäytön osittaisuudistukset. Myös siirtyminen niin sanottuun sovittelukulttuuriin tapahtui ilman tutkimuksen – ja itse asiassa myös ilman lainsäädännön – tukea. Asenteet tuomioistuimissa ”vain” muutuivat, ja tuomarit alkoivat tehdä asioita toisella tavalla kuin ennen.¹⁷³ Intensiivinen ja korkeatasoinen sovittelututkimus, joka on osa vaihtoehtoisen riidanratkaisun tutkimusta, pystyi ajallisen viiveen takia ainoastaan reagoimaan muutokseen, eli analysoimaan sen perustaa, syntyneitä käytäntöjä ja kehityslinjoja.

Havainto ei yllätä. Vuosikymmenet vallalla ollut lainopillinen tutkimustraditio ei ylipäättään tuottanut sellaista tietoa, joka olisi antanut perustavanlaatuisille uudistuksille kunnollista tukea. Sitä paitsi lainsäätäjän ”neuvomista” vierastettiin, prosessilakien ”kehittäminen” ei yksinkertaisesti kuulunut prosessioikeuden tutkimuksen sisäistettyyn toimenkuvaan. Totta on, että myöhemmissä ja enimmäkseen sekundäärisissä osittaisuudistuksissa puututtiin herkästi sellaisiin epäkohtiin, jotka prosessioikeuden tutkimus oli pannut merkille. Tosin siitä, mistä uudistusimpulssi oli alun perin lähtöisin, voidaan kiistellä. Moni seikka viittaa siihen, että lainopillisesti painottuva tutkimus poimi ja poimii mainitsemansa epäkohdat tavallisesti tutkijoiden kontakteista käytäntöön, pääsääntöisesti tuomareihin tai asianajajiin. Tuomareiden ja asi-

173. Haavisto 2002 s. 15. Tutkimuksessa on huomautettu, että lainsäädännölliset muutokset olivat kosmeettisia. Vanhakin laki olisi sallinut modernin sovittelukulttuurin, eikä uusi laki (eli vuoden 1993 uudistus) pakottanut siirtymään. Näin arvoitukseksi jää, miksi tuomarit innostuivat sovittelusta. Tutkimuksessa sovittelu sai tuolloin vasta vähän huomiota, ja ulkomaiset vaikutteet olivat vielä 1990-luvun alussa heikkoja. Yksi veikkaus on, että sovittelu toi tuomarin työhön merkittäviä ajansäästöjä, riita-asioita kannatti ryhtyä sovitteluun, kun laki kerran sen salli.

anajajien etujärjestöillä oli kuitenkin omat kanavansa, joilla ne välittivät mielipiteensä oikeuspolitiikan päätöksentekijöille ja lainvalmistelijoille. Järjestöt eivät toisin sanoen tarvinneet siihen tutkimuksen apua. Osauudistustenkaan valmisteluaineistosta ei löydy viittauksia oikeustieteelliseen kirjallisuuteen. Viittausten puuttuminen on tulkittavissa merkiksi siitä, että tutkimus ei tällöinkään ollut keskeinen vaikuttaja ja vielä vähemmän prosessioikeuden tutkimus toimi uudistusten moottorina tai edes katalysaattorina. Viittausten niukkuus toki selittyy muullakin tavalla. Lainvalmistelua ja etenkin hallituksen esityksiä ei haluttu raskauttaa laajoilla katsauksilla tehtyyn tutkimukseen. Samoin toimivat myös tuomioistuimet: korkein oikeus esimerkiksi siirtyi systemaattisemmin viittauskäytäntöön vasta 2010-luvun lopulla. Korkeimman oikeuden ratkaisuihin alkoi ilmestyä myös viittauksia EY-tuomioistuimen ja ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisuihin. Aikaisemminhan korkein oikeus oli viitannut vain omiin ratkaisuihinsa.

Oma kysymyksensä on, tuleeko tutkimuksen vaikuttavuudeksi katsoa myös se kontribuutio, jonka prosessioikeuden tutkijat antavat lainsäädäntöön osallistumalla lakien valmisteluun. Totta on, että tutkijat tuovat mukanaan tieteellisen osaamisensa ja mahdolliset oikeuspoliittiset tavoitteensa. Vastaus olisi näin myöntävä. Prosessioikeuden tutkijoiden intensiivinen mukanaolo lainvalmistelussa on ollut kuitenkin vähäistä, joskin poikkeuksena pääsäännöstä voidaan kenties pitää OK 17 luvun uudistamista.¹⁷⁴ Asiantuntijoina eri työryhmissä ja valiokunnissa tutkijat kyllä silloin tällöin esiintyvät. He yleensä myötäilevät yleisiä linjauksia ja puuttuvat vain enemmän taio vähemmän teknisiin yksi-

174. Totta on, että joissakin tutkimuksen arvioissa tutkijoiden asiantuntijaroolia lainvalmistelussa pidetään arvossa ”yhteiskunnallisena vaikuttamisena”. Ks. University of Turku: peer-evaluation report 2022 s. 4. Asiantuntijakuulemisten vaikuttavuutta lainvalmisteluun ei pystytä verifioimaan. Lakiehdotuksissa ei ole tapana kertoa, kuka henkilö on vaikuttanut linjauksiin. Lakien sisältö joskus muuttuu eduskunnan valiokuntakäsittelyssä, mutta niitäkään muutoksia ei henkilöidä. Oli niin tai näin, prosessilainsäädännössä hallituksen esitykset toteutuvat yleensä sellaisenaan, joten kaiken kaikkiaan asiantuntijakuulemisten merkitys ei voi olla suuri. Sitä paitsi prosessioikeuden tutkija on tavallisesti vain yksi lukuisista kuultavista asiantuntijoista, eivätkä prosessioikeuden tutkijat ole tunnettuja kriittisyydestään lainvalmistelussa. Vaikka lainsäätäjän tahtoa kunnioitetaan (mikä on ollut tyyppillistä prosessioikeuden tutkimukselle ennen 2000-lukua), asenne ei sinänsä olisi este oikeuspoliittiselle kriittisyydelle. Lakia laadittaessa ja käsiteltäessähän mitään lainsäätäjän tahtoa ei ole vielä tuotu julki. Lainsäätäjän tahdon kunnioittaminen toki helposti johtaa myös demokraattisten prosessien kunnioittamiseen.

tyiskohtiin. Tunnettua sitä paitsi on, että lakien eduskuntakäsittelyssä lakeihin tulee pienehköjä ja yleensä teknisiä korjauksia. Lainvalmistelu ja vielä suuremmassa määrin eduskuntakäsittely eivät jätä tilaa lähtökohdat kiistävillä ehdotuksille.

Tiedeyhteisössä tutkijoiden osallistuminen lainvalmisteluun jakaa mielipiteitä. Yhtäältä sitä kannatetaan: näin tutkimustieto välittyy lainvalmisteluun. Toisaalta taas osallistuminen vie aikaa tutkimukselta. Vakava huolenaihe on kuitenkin roolien sekoittuminen: tutkijoiden laaja mukanaolo helposti tukahduttaa perustavanlaatuisen kritiikin, koska osallistuvat tutkijat samastuvat hankkeeseensa. Tutkijasta tulee tavaltaan uudistuksen tarpeellisuuden ja laadun takuumies.¹⁷⁵ Tästä syystä moni katsoo, että oikeustieteen tutkijoiden tulisi vältellä kiinteää mukanaoloa lainvalmisteluhankkeissa. Erityisen huonosti osallistuminen sopii sellaiseen tutkimusperinteeseen, joka vaatii lainsäätäjän tahdon kunnioittamista. Näin osallistuva tutkija pystyy joskus kiteyttämään näkemyksensä laiksi ja saa tuekseen lainsäätäjän arvovallan.

Jos prosessioikeuden tutkimus ei näytä menestyneen oikeuspoliittisena vaikuttajana, se menestyy hyvin, kun puhutaan oikeudellisista käytännöistä. Vaikka suoranaista tutkimustietoa ei ole, epäsuoraa näyttöä vaikutuksesta kertyy, vaikka se ei monen mielestä ehkä näyttökynnystä ylitä. Kirjallisuuden merkitystä oikeudellisissa käytännöissä osoittaa jo, millaista oikeustieteellistä kirjallisuutta ja tässä nimenomaan prosessioikeudellista kirjallisuutta julkaistaan. Erilaisia yleisesityksiä ja käsikirjoja on ilmestynyt ja edelleen ilmestyy runsaasti. Lisäksi kirjat kustannetaan kaupallisesti, mikä ei suinkaan ole oikeustieteellisessä kirjallisuudessa itsestäänselvyys.¹⁷⁶ Kirjat myös pääsevät kunnioitettaviin – tai ainakin oikeustieteessä harvinaisiin – painosmääriin. Tutkimuksen vaikutus oikeuskäytäntöön näkyy toki muuallakin. Esimerkiksi korkeimman oikeuden prosessioikeudellisissa ennakkoratkaisuissa on epätavallisen usein viittauksia prosessioikeudellisiin perusteoksiin. Toinen asia on, että korkeimman oikeuden viittauskäytäntöjä on helppo arvostella.

175. Ks. jäljempänä luku 11. Tutkimukselta odotetaan oikeuspolitiikassa yhtäältä tukevaa, toisaalta vahtikoiramaista roolia. Selvä on, että jälkimmäinen rooli ei kestä tiivistä mukanaoloa lainvalmistelussa.

176. Juridisen kirjallisuuden julkaisukanavista ks. edellä luku 4.

Viittaukset ovat pinnallisia ja sattumanvaraisia: joskus myös aikaisempaa tutkimusta tulkitaan tavalla, joka yllättää tutkimuksen tekijän.¹⁷⁷

Sen sijaan on epävarmaa, vaikuttaako tutkimus (tai yleisemmin kirjallisuus) siihen, että tuomioistuimissa otetaan käyttöön uusia ja periaatteessa parempia tulkintoja. Tätä on oikeastaan syytä epäillä. Tuomioistuinten ratkaisuissa viitatu lähteet ovat yleensä yleisesityksiä tai oppikirjoja, kun taas niin sanottuihin primäärilähteisiin harvoin viitataan. Yleisesitysten ja oppikirjojen kannanotot taas ovat vakiintuneita, jonkun mielestä konservatiivisia. Sitä paitsi ”edistysellinen” tutkimus pääsee harvemmin ratkaisujen perusteluihin. Se ehkä selittyy osaksi sillä, että tällainen tutkimus on yleensä uutta eikä sitä ole vielä noteerattu oikeudenalan standarditeoksissa. Joskus näytöksi tutkimuksen maineesta ja yhteiskunnallisesta impaktista on nostettu hieman huvittavia argumentteja kuten se, että Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan tutkijat (joskaan eivät yksilöidysti prosessioikeuden) ovat tulleet nimitetyiksi ylimpien oikeusasteiden tuomareiksi.¹⁷⁸ Kokonaisuutena näyttää joka tapauksessa siltä, että prosessioikeuden tutkimus panee merkille ja legitimoit tapahtuneet oikeudellisten käytäntöjen muutokset. Tutkimus ei toisin sanoen vaikuta muutoksiin eikä yritäkään ajaa niitä. Samalla on tunnistettava, että kausaaliyhteydestä on vaikea saada todennäköisyysnäyttöä ilman perusteellista tekstianalyysiä. Siihen taas ei tässä ryhdytä.

Korkeimman oikeuden ratkaisujen kirjallisuusviitteet eivät tietenkään anna täyttä kuvaa siitä, miten tutkimus vaikuttaa oikeudellisiin käytäntöihin, työtapoihin, rutiineihin ja asenteisiin. Hyvin harva oikeudenkäynti tuottaa korkeimman oikeuden ratkaisun. Näin on mielekkäämpää kysyä, miten prosessioikeuden tutkimus vaikuttaa esimerkiksi käräjäoikeuksien käytäntöihin. Tutkimustietoa vaikutuksesta tai sen puuttumisesta ei ole, mutta kovin todennäköisenä vahvaa vaikutusta ei voi pitää.¹⁷⁹ Tutkimuksessa käytetään hyvin vähän empiiristä aineistoa.

177. Ks. esimerkiksi Helin 2017 s. 45. Hän myös huomauttaa, että tutkimuseettiset periaatteet eivät tuomioistuimia velvoita eivätkä ne ole sidottuja oikeustieteen metodinormeihin. Tämä myös näkyy. Viittaukset ovat sattumanvaraisia ja pitkälti eklektisiä.

178. University of Turku: peer-evaluation report 2022 s. 4. Asia erikseen on, todistavatko nimitykset pikemmin kyseisten henkilöiden vai tiedekunnan maineesta.

179. Voi olla, että joillakin muilla oikeudenaloilla vaikutus on vahvempi. Esimerkiksi perhe- ja perintöoikeuden tutkimus saa monesti viittauksia jopa alioikeuksien ratkaisuissa. Se

Siitä päätellen tutkijat eivät tunne tuomioistuinten työtapoja eivätkä osaa ehdottaa niihin parannuksia. Sitä paitsi näyttää, kuten edellä todettiin, hieman siltä, että tutkijoiden valtaosa sopeuttaa tulkintansa vastaamaan oikeudellisia käytäntöjä (jos niistä on tietoa) eikä katso asiakseen niitä arvostella. Joissakin tuomioistuinhistorioissa kuvataan työtapojen uudistumista kyseisessä tuomioistuimessa.¹⁸⁰ Kuvauksista päätellen tehoavat (=työtä säästävät) työtavat pitkällä tähtäimellä voittavat joko tutkimuksen siunauksilla tai ilman sitä. Kynnikko sanoisi jatkoksi, että työtä lisäävät työtavat harvoin yleistyvät, vaikka prosessioikeuden tutkimus niitä kuinka suosittelisi.

Voidaan kysyä, onko uudempi prosessioikeuden tutkimuksen suuntaus tuonut sille lisää vaikuttavuutta. Hämmästyttävää on, että näin ei näytä tapahtuneen. Uuden tutkimuksen kausi ei toisin sanoen ole lisännyt tutkimuksen vaikuttavuutta lainsäädännössä. Oudoksi tämän tekee se, että konfliktinhallinnan tutkimus asetti alusta alkaen prosessilakien ”kehittämisen” tavoitteekseen. Tässäkin syyt jäivät hämäräksi. Ehkä ehdotetut linjaukset olivat liian radikaaleja, ehkä suurten uudistusten aika on prosessioikeudessa ohitse. Uusi ”sadan vuoden hiljaisuus” siis olisi koittamassa.¹⁸¹ Yksi selitys on, että uusi tutkimus on yksinkertaisesti liian uutta vaikuttaakseen oikeuspolitiikkaan. Vaikka uudet tutkimuslinjat käynnistyivät vuosituhannen vaihteessa, näkyviä tuloksia ne alkoivat tuottaa vasta seuraavilla vuosikymmenillä. Sitä paitsi kannattaa muistaa, että vuoden 1993 alioikeusuudistuksen valmistelu vei lähes vuosisadan. Tehty työ halutaan luonnollisesti käyttää hyväksi jatkovalmistelussa. Prosessilainsäädännössä vaikuttava inertia voi lisäksi olla vahvempaa kuin aineellisessa lainsäädännössä. Tosin tämä selitys kaatuu siihen, että hallintolainkäytössä kokonaisuudistusten välillä oli vain neljännesvuosisata, eli vuoden 1996 hallintolainkäyttölaista vuoden 2019 lakiin oikeudenkäynnistä hallintoasioissa. Toki on muistettava, että lait rakentuvat samalle logiikalle, vuoden 2019 laki on niin sanottu uusi vanha laki.

johtuu ehkä osaksi siitä, että kyseisen oikeudenalan teokset (Aarnio-Kangas ja Lohi) soveltuvat hyvin viitattaviksi. On kuitenkin myönnettävä, että aineellinen oikeus ja prosessioikeus eroavat tässä vaikuttavuudessaan. Tuomioistuimet olettavat tuntevansa ”prosessinsa” mutta myöntävät, että he eivät hallitse perimyksen ja aviovarallisuuden yksityiskohtia. Tutkimuksissa vaikuttavuudesta tulisi tästä syystä erotella eri oikeudenalat.

180. Ks. Aarnio 2012 s. 151

181. Ks. edellä luvut 2 ja 3.

Kaikki viittaa siihen, että tutkimuksen ja tutkijan vaikutus on jatkosakin varsin vähäinen. Lakihankkeita hän ei pysty käynnistämään: tavallisin lainvalmistelun syöte tulee hallitusohjelman kirjauksista.¹⁸² Ilman sitä hanke ei etene edes esiselvityksiin. Totta on, että lakihankeisiin kuuluu säännönmukaisesti lain vaikutusten ennakkollinen ja jälkikäteinen arviointi. Yhtäältä valitellaan, että vaikutusarviointien tekemistä ja tehokkuutta heikentää ”oikeanlaisen” tutkimustiedon puute. Toisaalta taas tunnustetaan, että tällaisenkin tutkimustiedon käyttäminen jää usein lainvalmistelijan oman aktiivisuuden, osaamisen ja verkottumisen varaan. Sitä paitsi poliittiset tahtotilat voivat muodostaa esteen ”oikeanlaisenkin” tutkimustiedon käytölle.¹⁸³ Lainvalmistelun odotukset vaikuttavat nekin matalilta, mikä näkyy oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistioista. Muistio korostaa lukuisia kertoja ”tutkimustiedon” välttämättömyyttä suunnittelun ja kehittämisen pohjana. Tutkimustieto kuitenkin viittaa selkeästi empiiriseen tietoon. Prosessioikeus mainitaan muistiossa vain kerran ja silloinkin tuomioistuinharjoittelun yhteydessä.¹⁸⁴ Harjoittelupaikkoja on niin vähän, että opiskelijat kilpailevat tiedekunnissa pääsystä prosessioikeuden graduryhmiin – mikä onkin totta. Rivien välistä on luettavissa, että prosessioikeuden tutkimukselta ei odoteta kontribuutiota oikeudenkäytön kehittämiseen. Vanhojen kokemusten valossa näin voitiin sanoa, mutta uutta tutkimusta ajatellen myönteisempi asenne olisi paikallaan.

Varsinaista syrjintää prosessioikeuden tutkimus ei tässä suhteessa koe: samalla tavalla suhtaudutaan muiden oikeudenalojen ”kehittävään” tutkimustyöhön. Sääntelyteorian tutkimus on osoittanut, että lainsäädäntö on huomattavan vastahakoinen ottamaan vastaan ulkopuolisia vaikutteita, oli niiden alkuperä mikä tahansa.¹⁸⁵ Oikeuspolitiikassa vaikuttaa niin sanottu status quo -harha. Aikaisemmasta sääntelystrategiasta pidetään kiinni, vaikka toinen sääntelystrategia olisi tarkoituksenmukaisempi. Tämä huomautus liittyy kiinteiden ja joustavien sääntöjen

182. Hän voi toki käynnistää some-kampanjan kansalaisaloitteen aikaansaamiseksi. Tie kansalaisaloitteeksi on kuitenkin pitkä, se vaatii aikaa ja vaivannäköä, ja lopputulos on usein epävarma.

183. Näin ennakointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 129 ja 166.

184. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviomuistio 2022 s. 81.

185. Ks. esimerkiksi Kalle Määttä 2010 s. 46.

vaihteluun, mutta se on selvästikin yleistettävissä. Voidaan sitä paitsi sanoa, että prosessilainsäädännössä status quo -harha vaikuttaa erityisen tehokkaasti, koska tähän lainsäädäntöön ei kohdistu sellaista poliittista painetta, jonka kohteena esimerkiksi sosiaalilainsäädäntö on.

Takana voi tietenkin olla eräänlainen suutari pysyköön lestissään -ajattelu: oikeustieteen tutkimuksen tehtävä on ”selvittää” jo säädettyjä lakeja, tuomioistuinten niitä tulkita, ja oikeuspoliittisten päättäjien asia suunnitella tulevaisuuden lainsäädäntöä. Staattisissa oloissa työnjako nähtävästi osoittautui varsin toimivaksi, kun taas nopean muutoksen oloissa sen perusheikkous, lainsäädännön putoaminen yhteiskunnallisen ja sosiaalisen kehityksen kyydistä, näkyy. Oikeudenkäytön järjestelmät toimivat yhä huonommin. Se taas johtaa välillä oikeutettuihin, välillä ennenaikaisiin toteamuksiin ”oikeudenkäynnin kriisistä”. Kriisi ei tietenkään ole sellainen oikeudenkäynnin kriisi, joka olisi poistettavissa prosessilain harkituilla muutoksilla. Kriisi tuntuu olevan yleisempi oikeuksiin pääsemisen kriisi, joka rasittaa koko oikeusjärjestelmää. Näin myös aineellisen lainsäädännön legitimizeetti alkaa hajota: mitä hyötyä on lainsäädännöstä, joka jää lakikirjan sivuille.

Tässä tutkimuksessa ei oteta kantaa siihen, mikä on prosessioikeuden opetuksen vaikuttavuus. Se voidaan olettaa suureksi. Prosessioikeus ja sen sisaroppiaine insolvenssioikeus nimittäin ovat hyvin suosittuja opiskelijoiden keskuudessa. Syventäjien opintojen projektit, eri tasoiset harjoitusseminaarit, valinnaisten opintojen kurssit sekä niin sanottu käytännön taitojen kurssit ovat tavallisesti täynnä viimeistä paikkaa myöten. Suosio on helppo selittää. Prosessioikeuden merkitys juristien työtehtävissä tiedetään, ja opetuksen kosketuspinnat käytäntöön ovat monipuoliset, joskin niiden ylläpitäminen ja kehittäminen työllistävät yhtä enemmän harvalukuisia tutkijoita. Lisäksi prosessioikeuden opinnot otetaan painotetusti huomioon pääsyssä tuomioistuinharjoitteluun. Ongelma on siinä, että samoja voimavaroja – eli käytännössä samoja henkilöitä – käytetään sekä tutkimukseen että opetukseen. Jos tutkimukselta vaaditaan vaikuttavuutta, siihen on kohdistettava voimavaroja; jos taas pyritään opetuksen vaikuttavuuteen, samat henkilöt on ohjattava siihen. Yhtäläiseen panostukseen voimavarat eivät riitä. Oppiaineen

henkilökuntaa on karsittu kovalla kädellä¹⁸⁶, opetuksen rasittavuus on vuosi vuodelta kasvanut, erikseen rahoitettuja tutkimushankkeita ei ole onnistuttu luomaan, ja akatemiaprofessorien kaltaisesta lisäresurssista on enintään haaveiltu. Tosin voimavarojen institutionaalista ja notorista niukkuutta kompensoi se työpanos, jonka opetuksessa pro bono -periaatteella eli ilmaiseksi mukana olevat käytännön lakimiehet antavat. Tällaiseen satunnaiseen työvoimaan ei kuitenkaan saisi luottaa liikaa.

Opetukseen käytetty aika ei tietenkään ole tutkimuksenkaan kannalta hukattua aikaa: vanhan totuuden mukaan ”opettamalla opimme”. Opetus tuo virikkeitä tutkimukseen, ja erityisen antoisia ovat seminaarien, ehkä eniten syventävien opintojen seminaarien keskustelut. Seminaarista ei kuitenkaan ole sinänsä eli ilman syntyvää keskustelua hyötyä: keskustelematon seminaari tuo didaktisilta ansioiltaan mieleen huonon massaluennon. Kunnolliseen keskusteluun ei aina päästä, eikä syy ole, kuten usein kuvitellaan, pelkästään seminaaria vetävässä opettajassa. Kokeneet opettajat ovat päinvastoin väittäneet, että ”opiskelijat eivät tee työtä sen hyväksi, että keskustelut onnistuisivat”.¹⁸⁷ Tämä tuntuu pitävän varsin hyvin paikkansa oikeustieteen opetuksessa, kun kysymys on Helsingin yliopistosta. (Mielipide on toki henkilökohtainen, koska tutkimustietoa seminaarien keskusteluvolyymistä ei ole). Moni opettaja turvautuukin ”Jutikkalan metodiin” (se on saanut nimensä professori Eino Jutikkalan tavasta), jossa jokainen osanottaja pakotetaan sanomaan jo-

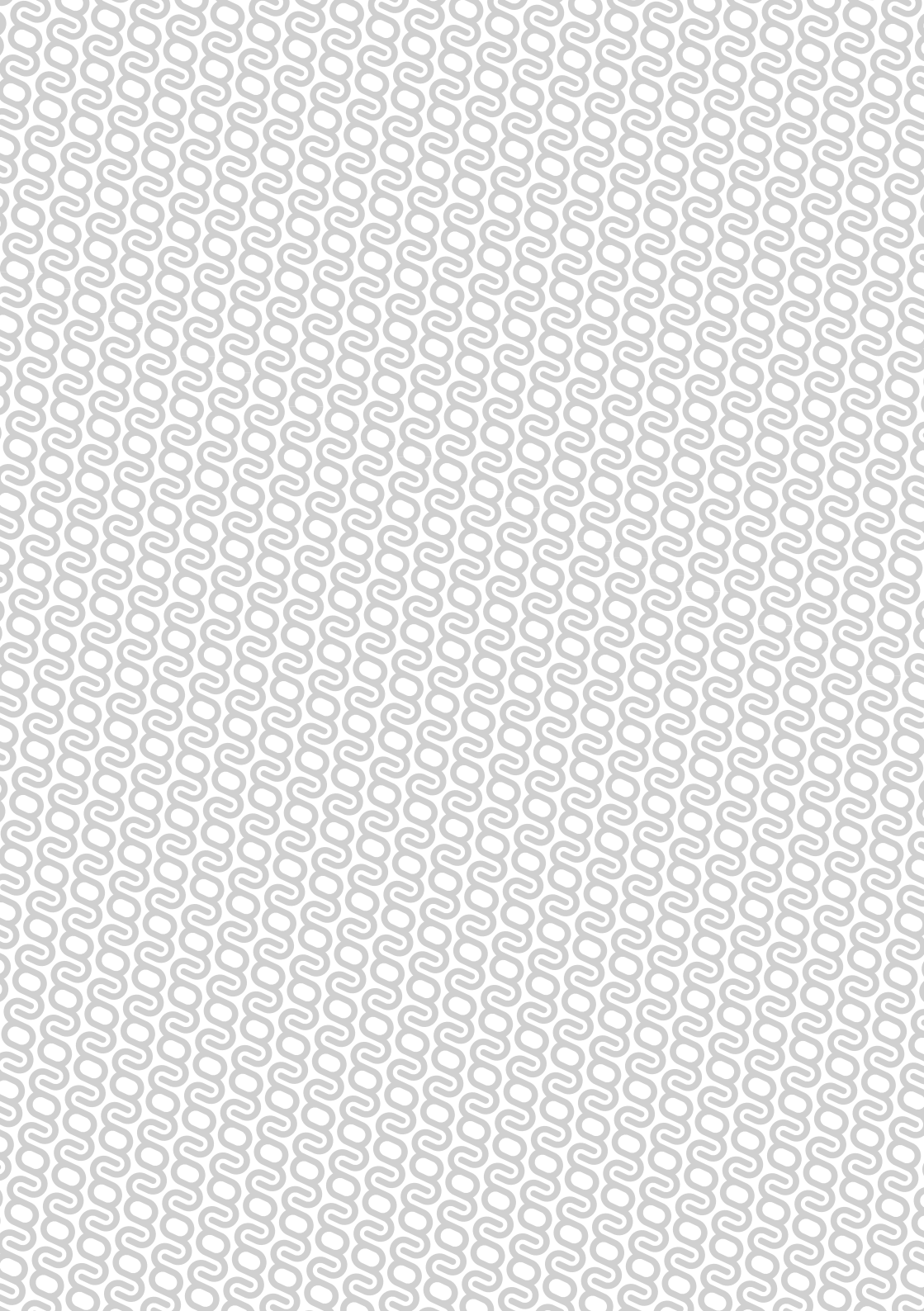
186. Monet tutkimuksen vähäisyyttä moittivat ajattelevat, että esimerkiksi Helsingin yliopistossa prosessioikeudessa on edelleen kolme professoria, kaksi päätoimista assistenttia ja vielä yliassistentti. Näin asiat todella olivat vielä 1990-luvun lopulla. (Voimavarojen vertailussa on kyllä syytä muistaa, että voimavaroista osa kului insolvenssioikeuteen, joka nykyisin on oma oppiaineensa). Vielä 2010-luvullakin prosessioikeudessa toimi yksi professori ja kaksi yliopistonlehtoria. Oppiaineen nykyinen henkilökunta koostuu sen sijaan yhdestä professorista ja yhdestä tohtorikoulutettavasta. Tosin myös ruotsinkielisen rikos- ja prosessioikeuden professorin työpanoksesta osa ohjautuu prosessioikeuteen. Lopputulosta tämä ei muuta: prosessioikeuden oppiaineessa tutkivaa henkilökuntaa on kolmannes siitä, mitä se oli huippuvuosina. Kehityksen syyt on pakko jättää tulevan tutkimuksen selvitetäväksi. Osaksi syyt ovat yleisiä, toisin sanoen kaikki oikeudenalat ovat kokeneet samaa. On kuitenkin vaikea välttyä ajatukselta, että syyt ovat osaksi erityisiä, niistä on kärsinyt nimenomaan prosessioikeus. Ohimennen todettakoon, että opetuksen työmäärä on kylläkin kaksinkertaistunut, ehkä jopa kolminkertaistunut. Luultavasti näin on käynyt muidenkin yliopistojen oikeustieteellisissä tiedekunnissa (tai vastaavissa osastoissa).

187. Näin Klinge 2012 s. 440.

tain kriittistä kuullusta alustuksesta. Se taas on epäreilu viimeisille puheenvuoron käyttäjille, koska uutta kritisoitavaa ei enää ole esitettävissä.

On selvää, että voimavarojen jakaminen tutkimukseen, opetukseen ja enenevästi hallintoon ei enää ole tiedepoliittinen ongelma. Se ei myöskään ole ratkaistavissa tutkimuksen arvioinneilla eikä sinänsä hyvää tarkoittavilla neuvoilla, joiden mukaan tutkijoiden on saatava tai otettava aikaa tutkimukseen.¹⁸⁸ Pikemminkin tiedepoliitikka on aina tuomittu häviämään kilpailussa voimavaroista: opetuksen ja hallinnon tarpeet ovat aina välittömiä ja helposti perusteltavissa, kun taas tutkimuksen laiminlyönnin vaikutukset näkyvät vasta vuosikymmenten päästä. Tutkimuksella ei myöskään ole apunaan samanlaisia painostusryhmiä kuin opetuksella. Vahvat opiskelijajärjestöt vaativat korkeatasoista ja mielellään yksilöllisesti tukevaa opetusta. Opiskelijajärjestöt saavat sitä paitsi vaatimuksilleen tukea siitä peda-koulutuksesta, joka järjestetään tiedekunnan opettajille. Kukaan ei ole vaatimuksen aiheellisuudesta eri mieltä. Kannattaa kuitenkin panna merkille, että kukaan ei ole esittämässä vastaavia vaatimuksia tutkimuksen nimissä, vielä vähemmän tukemassa niitä voimatoimin. Tämä ei kuitenkaan muuta lopputulosta: prosessioikeuden tutkimus kärsii ja on pitkään kärsinyt liian vähäisistä voimavaroista. Vaikka tuomiopäivällä ei tulisi pelotella, vaarana on, että voimavarojen – tai oikeammin tutkimuksen tulosten – niukkuudella on hintansa. Se näkyy kansalaisten pääsyssä oikeuksiinsa. Oikeusuoja järjestelmät eivät tutkimustiedon katveessa kehity niin kuin niiden pitäisi kehittyä. Lainsäädännöllä ei esimerkiksi ole sen enempää tukea kuin vahtikoiraakaan.

188. Tämä tutkimus ilmestyy parahiksi vuoden 2003 opetuksen arvioinnin 20-vuotispäiväksi. Arviointiraportti esitti samat huolet henkilökunnan ylikuormittumisesta opetuksessa, työmäärän kasvusta ja jaksamisesta. Ks. koulutuksen ja tutkintojen laatu Helsingin yliopistossa 2003 s. 27. Vaikka tutkimustulokset vanhenevat ja opetussisällöt muuttuvat, akateemisen maailman ongelmat tuntuvat ikuisilta ja ratkaisemattomilta.



TEMAATTINEN OSA

- 113 7. AIHEENVALINTA, TUTKIMUSIDEAT
- 127 8. LÄHESTYMISTAVAT, TUTKIMUSMENETELMÄT, ARGUMENTAATIO,
TUTKIMUSTULOKSET
- 139 9. MONIALAISUUS; EMPIIRINEN TARKASTELU
- 149 10. TOIMIVUUDEN ARVIOINTI, KRIITTISYYS
- 159 11. TULEVAISUUSUUNTAUTUNEISUUS: SÄÄDETTÄVÄ LAKI JA
OIKEUSPOLITIikka

7. Aiheenvalinta, tutkimusideat

Aiheenvalinta oikeustieteellisessä tutkimuksessa ei ole herättänyt mainittavaa keskustelua.¹⁸⁹ Poikkeuksena pääsäännöstä on kylläkin Suomen Akatemian tutkimuksen arviointi vuodelta 1999, jossa aiheenvalintaa kommentoitiin. Arviossa tutkimusaiheiden valinta (silloisen) rikos- ja prosessioikeuden laitoksen tutkimuksessa todettiin onnistuneeksi. Tosin arvioinnin perusteita ei kerrottu, mikä vei siltä uskottavuutta. Epäselväksi myös jäi, tarkoittiko tunnustus laitoksen molempia oikeudenaloja (eli prosessioikeutta ja rikosoikeutta) vai ainoastaan jompaa kumpaa, jälkikäteen arvioituna todennäköisesti rikosoikeuden tutkimusta. Prosessioikeuden kohdalla on nimittäin sanottava, että tuohon aikaan prosessioikeuden tutkimus keskittyi oppikirjoihin ja edistyi lainopillisen tarkastelun kautta. Erityisiä ”tieteellisiä” ansioita tällaisessa aiheenvalinnassa ei hevin pysty näkemään. Tosin ulkopuolinen ei huomaa laitoksen aiheenvalinnoissa muutakaan erityistä: tutkimusaiheiden valinnat olivat samanlaisia kuin oikeustieteessä yleensäkin.

Keskustelun vähäisyys on kenties johtunut vanhasta ideaalista, jonka mukaan tutkija valitsee aiheensa henkilökohtaisen kiinnostuksen ja aiheen tieteellisen arvon takia. Tapana on kylläkin ollut antaa suositus, jonka mukaan valinnassa kannattaisi ottaa huomioon aiheen tieteellinen ja yhteiskunnallinen merkitys. Ideaali on rapautunut, kun tutkimus on siirtynyt yhä enemmän tehtäväksi kilpaillulla rahoituksella. Tällöin tutkija joutuu valitsemaan aiheensa rahoitusmahdollisuuksia seuraten. Tämä on nähtävissä kuuluisan multitask principal/agent -syndrooman -oireeksi: tutkimus ohjautuu sinne, missä siitä palkitaan rahoituksella,

189. Aiheenvalinta ei ole ongelma yleisesityksissä, käsikirjoissa eikä oppikirjoissa. Oppikirjojen ”aiheet” seuraavat tutkintovaatimuksia, käsikirjojen taas kysyntää. Yleisesitys on nimensä mukaisesti yleisesitys, joko koko oikeudenalan tai sen keskeisen instituution kattava. Valintaa tarvitaan vain päätettäessä, mikä on niin keskeistä, että se on saatava käytettävissä olevaan sivumäärään. Koska yleisesitykset ovat tavallisesti kaupallisesti kustannettuja, maksimisivumäärän asettaa kustantaja.

maineella tai akateemisella uralla.¹⁹⁰ Se taas johtaa helposti muodikkaiden ja ”myyvien” aiheiden ottamiseen etenkin tutkijauran alkuvaiheessa. On luultavaa, että tämä kehitys, oltiin sen toivottavuudesta mitä mieltä tahansa, vaikuttaa myös oikeustieteen tutkimuksen aiheenvaalintaan. Prosessioikeuden tutkimus tuskin voi muodostaa poikkeusta.

Aiheenvalinnan todellisia motiiveja on vaikea määritellä. Tutkijat eivät tutkimuksissaan yleensä nimenomaisesti perustele, miksi he katsovat aiheensa tutkimuksen arvoiseksi.¹⁹¹ Erityisen harvoin he tuovat esiin tutkimustehtävän yhteiskunnallisen merkityksen, tutkimustuloksista saatavan hyödyn tai halukkuuden vaikuttaa lainsäädännön ja oikeudenalansa kehitykseen. Tässä suhteessa tutkimuksen rahoittamishakemukset ja itse tutkimukset suuresti eroavat: ensimmäisissä tutkija joutuu hakuohjeiden mukaan tavallisesti tekemään laajalti selkoa hakemuksen tarkoittaman tutkimuksensa tieteellisestä ja yhteiskunnallisesta potentiaalista. Itse tutkimuksessa hän sen sijaan nähtävästi luottaa siihen, että aiheenvalinta todistaa itse tarpeellisuutensa ja hyötynsä. Tieteellisissä arvioinneissa tai lukijapalautteissa vältellään samoin ottamasta kantaa yksittäisen tutkijan tekemään tutkimusaiheensa valintaan. Välttely, joka lienee alitajuista, saattaa johtua ajatuksesta, että vasta aika osoittaa, kuinka onnistunut aiheenvalinta on ollut. Näennäisesti tärkeä aihe voi osoittautua vuoden parin päästä nollatutkimukseksi, voimavarojen hukkaukseksi katsottu aihe taas nousee uudeksi avaukseksi ja urauurtavaksi klassikoksi.¹⁹²

190. Tämä on tuotu esiin jopa Helsingin Sanomien Mielipide-osastossa (27.8.2023: ”Professorien ja tutkijoiden toimivalta on kaventunut”). Kun ennen varttuneet tutkijat saattoivat hyvin vapaasti valita aiheensa, nykyisin on ”portinvartijoita, joille piti ennakkoon kertoa pikkutarkat suunnitelmansa rahoituksen saamiseksi”. Oikeustieteessä ja etenkin prosessioikeudessa tutkimus ei ehkä yhtä herkästi seuraa rahoitusta, koska prosessioikeus on saanut ja saa niin vähän varsinaista tutkimusrahoitusta.

191. ”Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita” -kirjassa on muutamia hajamainintoja väitöskirjan aiheenvalinnasta. Yksi (Jokela) sanoo, ettei hän muista, miksi hän valitsi kyseisen aiheen, toinen (Havansi) huomauttaa, että se oli sivujuonne hänen varsinaisesta kiinnostuksen kohteestaan eli kiinteistöpanettioikeudesta, kolmas (Frände) taas viittaa vain siihen, että aiheesta sovittiin työnohjaajan kanssa. Ks. Halila-Timonen (toim.) s. 174, 251 ja 321.

192. Prosessioikeudessa Hormian kaksoistutkimus todistamiskielloista rikosprosessissa kuuluu selvästikin jälkimmäiseen kategoriaan. Monet prosessioikeuden lainopilliset tutkimukset 1980- ja 1990-luvuilta taas kokivat ensimmäisen kohtalon, kun prosessilakia uudistettiin ja säännöspohja perustavasti muuttui.

Jollei tutkijan tarvitse välittää taloudellisista realiteeteista eikä hänellä ole henkilökohtaista lempiaihetta, useimmiten tutkija ottaa aiheen, joka seurailee joko kotimaisia tutkimuslinjoja tai kansainvälisiä trendejä. Normaalisti ne yhtyvät: Suomi on osa pohjoismaista ja laajemmin eurooppalaista oikeusyhteisöä. Joskus kotimainen linja ja kansainvälinen trendi poikkeavat toisistaan. Suomessa todistusoikeyteen liittyvät teemat ovat hallinneet sekä 1990-luvun että 2000-luvun alkuvuosien tutkimusta. Kirjallisuutta seuraileva on joskus puolileikkillään miettinyt, onko prosessioikeuden tutkimus vain todistusoikeyden tutkimusta. Muissa pohjoismaissa ei, sen enempää kuin Euroopassakaan, ole vastaavaa trendiä. Tietenkin todistelu oikeudenkäynnissä saa kaikkialla tutkijansa, mutta oikeuskulttuurin kokoon suhteutettuna suomalainen todistusoikeyden tutkimus on vertaansa vailla. Se näkyy paitsi julkaisujen määrässä myös niiden tasossa: kriittisen massan teoria tuntuu pitävän paikkansa!

Kansainväliset trendit alkavat aineenvalinnoissa näkyä vasta 2000-luvun alussa. Megatrendiksi nousee ensimmäiseksi access to justice -tutkimus tai tarkkaan ottaen sen kolmannen aallon toinen päälinja eli vaihtoehtoinen riidanratkaisu. (Asia erikseen on, onko tutkimuslinja enää osa access to justice -liikettä vai oma megatrendinsä).¹⁹³ Vuosituhannen toisella vuosikymmenellä esiin nousevat myös muut access to justice -teemat kuten julkinen oikeusapu (Lehtinen 2014), oikeudenkäynnin esteet (Koulu 2016), kollektiivinen oikeussuoja (Koulu 2017a ja b, Hakkarainen 2021 ja Markus 2022), lautakuntien lainkäyttö (Viitanen 2003) sekä julkisten asiamiesten järjestelmä (Koulu 2023). Access to justice -teemaan laajassa merkityksessä ovat myös koottavissa myös tutkimukset oikeudenkäyntien rahoituksesta (Koulu 2020) sekä osittain oikeudenkäyntikulujen kohtuullisuudesta (Saarensola 2017). Oikeudellisen konfliktihallinnan tutkimus sai varhaisen edeltäjänsä tutkimuksessa yritysten riidanratkaisusta (Autio 2014), joskaan eri riidanratkai-

193. Yleiskuvan access to justice -liikkeestä eli perimmältään oikeuden saavutettavuudesta saa Ervastian artikkelista, joka ei ole menettänyt ajankohtaisuuttaan. Ks. Ervasti 2011 s. 347. Osuva on hänen vaatimuksensa, että käsitystä oikeudesta ei saa rajata ”voimassaolevan oikeuden soveltamiseksi viralliskoneistoissa”, vaan tarvitaan ymmärrys oikeudesta erilaisissa yhteiskunnallisissa konteksteissa. Tätä ymmärrystä ollaan edelleen etsimässä: itse asiassa siinä ei olla juuri edistytty. Keskustelu oikeuksiin pääsystä on keskustelua oikeudenkäynnistä ja tuomioistuimista.

116 sukeinojen yhteistarkastelu ei koskaan noussut Suomessa tutkimuksen lempiteemoiksi.

Myös ihmisoikeuspohjainen tutkimus kartuttaa ensimmäisellä vuosikymmenellä julkaisuja (Ervo 2005, Spolander 2005). Samalla ihmisoikeudet tuovat mukanaan kaivattua toimivuuden tutkimusta. Tosin näkökulmana ei ole kustannustehokkuus eikä pääsy oikeuksiin. Sen sijaan huomio keskitetään siihen, täyttääkö voimassa oleva tai kaavailtu prosessilaki ihmisoikeussopimuksen vaatimukset oikeudenmukaisesta oikeudenkäynnistä.¹⁹⁴ Tätä tutkimusasetelmaa voidaan kutsua täyttymistutkimukseksi, eikä se näin ole perimmäisen lainopillisen näkökulmansa takia toiminnan ja vielä heikommin toimivuuden tutkimusta. Tällaista tutkimusta ei myöskään voida pitää tämän tutkimuksen merkityksessä ”kehittävänä” tai ”tulevaisuussuuntautuneena”. Tässäkään suomalainen oikeustiede ei seuraa muiden pohjoismaiden tahtia vaan on niitä edellä: access to justice -liike ja siitä pursunneet tutkimussuuntaukset eivät muissa pohjoismaissa pystyneet siinä määrin horjuttamaan lainopillista tutkimusperinnettä. Ero on kuitenkin painotuksen ero: muistakin pohjoismaista tietenkin pystytään osoittamaan lukuisia access to justice -pohjaisia julkaisuja. Ne eivät kuitenkaan samalla tavalla hallitse tutkimusta, toisin sanoen näytä yhteisen ja sisäistetyn tutkimusohjelman toteutukselta.

2010-luvulla oikeudellinen digitalisaatio saa yhä lujemman otteen oikeustieteen tutkimuksesta (Riikka Koulu 2016 ja 2019). Myös tämä on suomalainen erikoisuus. Digitalisaatio prosessioikeuden näkökulmasta saa muissa pohjoismaissa paljon vähemmän huomiota. Se ei myöskään ole yhtä näkyvästi esillä suurten oikeuskulttuurien harjoittamassa tutkimuksessa, vaikka niiden tutkimus tuottaa muun ohessa paljon alan tutkimusta. Kaikki oikeudellisen digitalisaation tutkimus ei tietenkään ole prosessioikeuden tutkimusta. Lainkäyttö on kuitenkin julkishallinnon ohella luontaisia ensikohteita digitalisaatiolle. Tuomioistuinten toiminta on valmiiksi pitkälle digitalisoitunut (asianhallintajärjestelmä), oikeudenkäyntiin on tullut sähköisiä sovelluksia (etäosallistuminen), ja asianajaminen hyötyy käyttöliittymistä (sähköinen asianajaminen).

194. Tällaiseksi on luonnehdittu myös hallintolainkäytön tutkimusta. Ks. Koulu 2023 s. 50.

Myös kansalaisten ja tuomioistuinten yhteydenpito helpottuu (sähköinen asiointi).

Tässä tutkimuksessa ei syvennytä siihen, kuinka vahvoja tai poikkeuksellisia nämä trendit ovat tai mikä on käynnistänyt ne nimenomaan Suomessa.¹⁹⁵ Lopputuloksesta kuitenkin voitaneen olla samaa mieltä. Kotimaiset muotivirtaukset ja kansainväliset vaikutteet keskittävät prosessioikeuden tutkimuksen aiheita: valtaosa julkaistusta tutkimuksesta on aiheenvalinnaltaan sijoitettavissa ryhmiin, toisin sanoen on syntynyt eräänlaisia aihenippuja. Muissa pohjoismaissa aiheet hajoavat enemmän, syntyy paljon erillistutkimusta.

Aiheenvalinnan syyt jäävät paljolti arvoitukseksi. Uusi lainsäädäntö ja aihepiirin ajankohtaisuus ymmärrettävästi vetävät puoleensa tutkimusta. Totta on, että myös prosessioikeuden tutkimuksessa havaitaan tällaisia keskittymiä, esimerkkinä OK 21 luvun uudistuksen tuottama tutkimus- ja käyttökirjallisuus. Myös laajan access to justice -tutkimuksen aihekirjo selittyy ajankohtaisuudella, joskin kansainväliset vaikutteet tarkentavat tutkimustehtäviä. Kaikkea tämä ei selitä; monet prosessioikeuden tutkimuksista pikemminkin ovat niin sanottua tieteellistä uteliaisuustutkimusta.¹⁹⁶ Aiheilla ei ole ajankohtaista kiinnostavuutta eikä myyvyttä tutkimusrahoitusta haettaessa. Akateemiselle oikeustieteelle ominaisena on pidetty, että vain tutkijoiden vähemmistö on karreristeja. Valtaosa hakee mielihyvää aikaansaannoksistaan (tässä julkaistuista tutkimuksistaan), ehkä myös hieman vertaisten arvostusta. Prosessioikeuden tutkimus ei liene tässä suhteessa poikkeus. Siinä ilmenevät myös muut ammattien sosiologian oikeustieteeseen liittymät ominaisuudet: tutkimuksen tekemisen yksinäisyys, ankara aikaansaamisen etiikka sekä sisäistynyt vastuu oikeudenalansa kehittymisestä.¹⁹⁷

195. Selvää tietenkin on, että keskitys ei ole vapaata tai edes spontaania. Tutkimusyksiköt ja laajat tutkimushankkeet luonnostaan keskittävät tutkimusaiheita, vaikka kaikki tutkijat eivät ehkä aiheisiin päätyisi, jos he saisivat vapaasti valita.

196. On sanottu, että oikeustieteen tutkijoille ovat ominaisia vahvat mielipiteet ja vahva sisäinen maailma. Ks. Nuotio 2011 s. 399. Jos näin on, niin vahvat mielipiteet ja vahva maailmankuva näkyvät ennen kaikkea tutkimusaiheiden valinnoissa ja omaksutussa tutkimusotteessa.

197. Ks. van Klink-de Vries 2016 s. 93. He muun muassa toteavat: "For academics it is their own sense of the worth of what they have done that matters more and it is easy to find academic lives where individuals have pursued what they thought it was important even at the expense of personal preferment".

Myöskään todistusoikeuteen muodostunutta tutkimuskeskittymää ei pystytä selittämään sen enempää kansainvälisillä vaikutteilla kuin ajankohtaisilla lainsäädäntöhankkeillaan. Ilmestyneet viisi (tai laskutavasta riippuen neljä, viisi tai kuusi) väitöskirjaa olivat aloitetut ja osaksi ilmestyivätkin ennen kuin kauan vireillä ollut OK 17 luvun uudistus alkoi sisällöllisesti hahmottua. Tutkimusaiheistakaan ei löydy yhteistä. Kaksi tutkimusta tosin haki teemakseen todistusharkinnan (Saranpää 2010 ja Rudanko 2022), mutta muiden kahden aiheet jäivät toisistaan etäälle, toinen todistelun rajoituksiin (Jämsä 2022) ja toinen silminnäki-jätodisteluun (Stanikic 2015). Keskitelmä näyttää lisäksi suomalaiselta erikoisuudelta, koska sille ei ole selvää vastinetta muissa pohjoismaissa. Tosin todistusoikeutta tutkitaan kaikkialla.

Samaa voidaan sanoa tässä roolitutkimukseksi nimetyistä tutkimuslinjasta: sillekään ei löydy ulkomaista esikuvaa, vaikka tällaista tutkimusta on monissa maissa tietenkin tehty. Yksittäisistä tutkimuksista ei vain ole muodostunut samanlaista, näkyvää ja tutkimuksen valtavirtaankin heijastuvaa tutkimussuuntausta. Voi olla, että ensimmäisten tutkimusten tulokset innoittivat; yhtä hyvin selitys aihekeskittymälle voi olla siinä, että pienessä oikeuskulttuurissa roolit ovat selväpiirteisemmät ja näin helpommin tutkittavissa kuin suurissa. Oli miten oli, omat tutkimuksen saivat tuomarit (Laukkanen 1995 ja Koulu-Koulu-Koulu 2019), syyttäjät (Jääskeläinen 1997 ja osaksi Vuorenperä 2007), asiantuntijat (Nieminen-Finne 2020 ja 2023), rikosasioiden puolustajat (Fredman 2018) sekä asianajajat (Kilpiä 2016). Myös roolitutkimukset olivat useimmiten väitöskirjoja; yhteistä niille sitä paitsi oli, että tutkimuksissa haettiin lähinnä kyseisen oikeudenkäynnin aktiivitoimijan legaaliroolia ilman empiirisen aineiston tukea. Eurooppalaista prosessioikeutta edustamaan jää puolestaan vain yksi post doc-tutkimus (Lindfors 2012).¹⁹⁸ Tästä syys-

198. Eurooppaoikeuden vaiettuja teemoja on kysymys siitä, tuleeko kansallisten tuomioistuinten soveltaa ”orjallisesti” (i en servil attityd) unionin oikeusjärjestystä vai saavatko ne käyttää oikeusjärjestykseen jäävää marginaalia. Ks. Hechscher 2011 s. 236. Prosessioikeudessa houkutus jälkimmäiseen on suuri, sillä monet unionin oikeuden prosessioikeudelliset instituutiot nivELYvät huonosti kansalliseen prosessioikeuteen. Viimeaikainen esimerkki tästä on edustajakannedirektiivin kanneoikeus -järjestely. Vastaava kysymys on tietenkin esitettävissä (ja usein niin varmaan tehdäänkin) myös ihmisoikeussopimusta sovellettaessa. Tällaiseen asenteeseen eli marginaalien hakemiseen viittaa jo kysymyksen muotoilu sellaiseksi, täyttääkö joku menettely ihmisoikeussopimuksen vaatimukset.

tä ei ole väärin sanoa, että kansainvälisen prosessioikeuden tutkimus ottaa pitkän horroksen jälkeen vasta ensiaskeleitaan. Päättelmä, jonka mukaan tutkimus alkoi kehittyä vasta 2000-luvulla, on toki harhaanjohtava. Aiheklustereita syntyy tietenkin vain, kun tutkimuksia julkaistaan riittävän paljon. Aikaisempina vuosikymmeninä väitöskirjoja ja tieteellisiä monografioita ilmestyi yksinkertaisesti niin vähän, että keskittymisestä ei voi puhua.

Tutkimusten teemat ovat tavallisesti suppeita, mikä piirre korostuu, mitä lähemmäs nykyaikaa tullaan. Jonkun mielestä ehkä vanhakantaisia yleisteemoja vielä esiintyy, esimerkiksi väittämistäakka (Vaitoja 2014), tuomarin esteellisyys (Tapanila 2007), preklusio (Männistö 2013) ja ylimääräinen muutoksenhaku (Koponen 2017). Aiheenvalintaan jää aiheita, joita on vaikea yhdistää sen enempää kansainvälisiin virtauksiin kuin kotimaiseenkaan tiedepoliittiseen keskusteluun. Jotkut aiheet – esimerkiksi asiavaltuus tekijänoikeuksien loukkauksissa (Päivärinne 2022) – korreloi näennäisesti lainvalmisteluun, mutta sekin voi olla sattumaa. Noin kolmannes aiheenvalinnoista selittyy vain henkilökohtaisella kiinnostuksella eli ”tieteellisellä uteliaisuudella”. Mitä tulee jaoteltuun praktinen/teoreettinen aihe, praktisuus hallitsee aiheenvalintaa. Tämä näkyy jopa väitöskirjatutkimuksissa. Valtaosa niistä lienee luokiteltavissa varsin käytännön läheiseksi lainopiksi. Selkeästi teoreettisina voitaneen pitää vain paria tai kolmea (Hietanen-Kunwald 2018, Riikka Koulu 2016, Rudanko 2022).¹⁹⁹

Suomalainen prosessioikeuden tutkimus on varsin kansallista, vaikka aiheenvalintaan vaikuttavat kansainväliset virtaukset eli eräänlainen tieteellinen muoti. Tutkimuskohteena on – eräin poikkeuksin – Suomen oikeusjärjestys, oli tutkimus lainoppia, järjestelmänalyysiä, toimivuuden tutkimusta tai monialaista. Kansallinen näkökulma näkyy myös kielivalinnoissa: julkaisukieli on suomi tai ruotsi.²⁰⁰ Englanninkieliset monografiat ovat julkaisujen määrään suhtautettuna harvassa, eikä

199. Joitakin tutkimuksia taas on helppo pitää teoreettisina, mutta niiden luokittelu nimenomaan prosessioikeuden tutkimukseksi on kyseenalaisempaa (Syrjänen 2008, Husa 2004). Tällainen rajatapaus on myös Kurkelan ja Turusen monografia kansainvälisestä välimiesmenettelystä (2010).

200. Tosin kielivalinnoissa voi edelleen näkyä kansallinen trauma, jonka kielipoliittikka jätti. Ks. Engman 2009 s. 229.

muuta kieliä ollenkaan käytetä tutkimuksen kielenä. Nämä monografiat käyttävät Suomen oikeusjärjestystä vain esimerkkinä: ne eivät sitoudu Suomeen.²⁰¹ Tässä merkityksessä ei-kansallisiksi tutkimuksissa on Riikka Koulun (2016 ja 2019) sekä Hietanen-Kunwaldin (2018) monografiat, hieman varauksin vielä Männistön tutkimuksen preluusiosta (2013). Kielivalinta korreloikin suoraan teoreettisuuteen ja irtautumiseen ”kotiheimaisen katseen lumosta”, mikä onkin odotettua.

Mitä tulee yleisemmin aiheisiin, aihevalikoima tuntuu aika hyvin todistavan oikeaksi historiantutkija Henrik Meinanderin teorian tutkimuksen – ja samalla tietenkin tutkijoiden – arkkityypeistä.²⁰² Meinander erottaa historiantutkimuksessa kaksi arkkityyppiä. Toiset tutkijat tekevät ensiluokkaista tutkimusta yksityiskohdista, toiset taas pystyvät paremmin ”kiteyttämään tutkimustuloksia ja yhdistämään niitä laajempiin kokonaisuuksiin, synteeseihin ja teorioihin”. Tämä on tuottanut luonnollisen työnjaon historiatieteisiin. Vastaava työnjako on, jos sitä haetaan, löydettävissä oikeustieteenkin tutkimuksesta. Yksityiskohtien tutkimus on tyypillisesti perinteistä lainoppia, koska se tuottaa tarvittavaa ”jurdista käyttötietoa” detaljeista. Sama pätee myös toisinpäin: vain lainoppi kykenee tuottamaan sitä detaljitietoa, jota lain soveltaminen yksittäistapaukseen vaatii.

Oma kysymyksensä on, kuinka pieniin kysymyksiin tutkimuksen on puututtava. Kysymys on tuttu muista yhteyksistä: laki ei välitä pikkuasioista (*de minimis non curat lex*), ja samaa sanotaan myös lainkäyttäjistä (*minima non curat praetor*). Ensimmäinen on roomalaisen oikeuden periaate, jälkimmäinen keskiajalla kehitelty maksimi. Tosin laki tai oikeammin lainsäätäjät ei ole koskaan pitänyt kiinni periaatteestaan, mikä on pantu kauan sitten merkille.²⁰³ Oikeustieteessä tähän kysymykseen vastaaminen on helpompaa kuin lainsäädännössä tai lainkäytössä. Oikeustieteen tehtävä on tuottaa tietoa, jota tarvitaan. Jos sitä tarvitaan pikkuasioista, pikkuasia kuuluu luvallisiin tutkimuskohteisiin. Proses-

201. Ks. esimerkiksi Mähönen 2011 s. 73.

202. Meinander 2020 s. 303.

203. Ks. esimerkiksi Salmond 1913 s. 625. Esimerkiksi oikeusvoimaa ja esteellisyyttä koskevia tutkimuksia voidaan moittia liian pitkälle viedystä yksityiskohtaisuudesta, jossa institutioiden perusajatus näyttää välillä hukkuvan. Jatkokäsittelylupaa koskeva oikeuskäytäntö tarjoaa myös kohteen detaljitutkimukselle, joka tosin vielä odottaa tekijäänsä.

sioikeuden yleisesityksissä ja oppikirjoissa mennään usein asianosaisten kannalta yhdentekeviin yksityiskohtiin, mikä seuraa järjestelmäkeksyydestä. Yksityiskohta ei ole tuomioituimelle yhdentekevä. Kriittikiä tutkimuksen liiallisesta pikkutarkkuudesta ei ole tapana muutoinkaan esittää. Sen sijaan kiteyttävä tutkimus saa helposti arvostelua siitä, että se jää keskeneräiseksi.

Kiteyttävä tutkimus taas pitää käynnissä oikeuskehitystä ja tukee oikeuspoliittista päätöksentekoa, ehkä hieman tiedepolitiikkaakin. Ilman kiteyttävää tutkimusta kumpikin taantuu. Oikeustieteessä tarvitaan myös tiedon välittäjiä. Harva käytännön lakimies lukee enää nykyisin oikeustieteellistä perustutkimusta, oli se kirjoitettu millä kielellä tahansa. Jotta tutkimustieto löytää käyttäjänsä, tarvitaan käsikirjoja ja yleisesityksiä. Tässä näyttää tapahtuneen perustavanlaatuinen muutos. Syyttävä sormi osoittaa ON/OTM-tutkintoon, joka päästää suorittajansa tässä suhteessa liian helpolla. Asia erikseen on, että termit ”yksityiskohmainen tutkimus” ja ”kiteyttävä tutkimus” eivät tavoita täysin asian ydintä. Oikeustiedettä ajatellen olisi informatiivisempaa puhua vaikkapa ”detaljihakuisesta” ja ”synteesihakuisesta” tutkimuksesta. Valtaosa access to justice -tutkimuksesta on sijoitettavissa kiteyttävän tai ”synteesihakuisen” tutkimuksen luokkaan, muuna esimerkkinä Hietanen-Kunwaldin kirja ”Mediation and the legal system” (2018). Vastalauseilta vältytään luultavasti silloinkin, kun oikeuden digitalisaatiota käsittelevä tutkimus kategorisoidaan samalla tavalla.

Tämä työnjako korreloi yllättävän suoraan kysymyksiin tutkimuksen (oletetusta) lukijakunnasta ja sen kautta tutkimuksen julkaisukielestä. Onhan ilmeistä, että yksityiskohtainen tutkimus Suomen oikeudesta – eli niin sanottu lainoppi – ei ihmeemmin kiinnosta kansainvälistä lukijakuntaa. Joskus yksittäinen ulkomainen tutkija ”rikastuttaa” tutkimustaan ja hämmästyttää lukijoitaan viittauksin perifeerisen oikeuskulttuurin omintakeiseen prosessilakiin. Kokonaiskuvaa tämä ei tietenkään muuta. Sen sijaan kiteyttävä tutkimus ei ole samalla tavalla sidoksissa Suomen oikeuteen, se voi löytää – ja sen pitäisikin löytää – laajempi lukijakunta myös ulkomailta, toisin sanoen tutkimus kannattaa suunnata kansainväliselle yleisölle. Tästä taas seuraa, että tutkimus on julkaistava valta-

kielellä ja mielellään kansainvälisessä tiedelehdessä. On kylläkin muistettava, että läheskään aina kysymys ei ole joko/tai -valinnasta. Mikään ei estä sitä, että kotimaiselle yleisölle tarkoitettu monografia julkaistaan suomeksi tai ruotsiksi, mutta sen kansainvälistä tiedeyhteisöä kiinnostavat metodiset valinnat ja tutkimuksen päätelmät saavat englanninkielisen (tai muun valtakielisen) artikkelinsa.²⁰⁴ Suomalainen oikeustiede tuottaa kansainvälisesti kiinnostavia analyyskejä, synteesejä, toimivuus-arvioita ja ennusteita tulevasta kehityksestä esimerkiksi oikeuden digitalisaatiosta ja oikeudellisesta konfliktinhallinnasta.²⁰⁵

Kannattaa huomata, että tutkimuksen meinanderilaiset arkkityypit korreloivat pitkälti sisällölliseen kansainvälisyyteen. Onhan selvää, että ”synteesihakuinen” tutkimusote tuo tutkimukseen väistämättä paljon kansainvälistä ainesta.²⁰⁶ Tutkimusta kun on mahdotonta ”yhdistää laajempiin kokonaisuuksiin”, ellei huomioon oteta kansainvälistä kehitystä. Suomen oikeus ei ole irrallinen saari oikeuden valtameressä vaan osa pohjoismaista, eurooppalaista ja lopulta myös globaalia oikeusyhteisöä. On kylläkin myönnettävä, että kansainväliset virtaukset saapuvat Suomeen monesti kovin viivästyneinä ja valikoidusti, mutta ne kuitenkin saapuvat! Joskus Suomi ottaa trendin vastaan jopa ensimmäisten joukossa, tästä esimerkkinä oikeudellisen digitalisaation tutkimus. Harvasta megatrendistä voidaan sanoa, ettei se ollenkaan näy Suomessa. Sen sijaan detaljihakuista tutkimusta voidaan hämmästyttävän pitkälle tehdä pelkästään kotimaisen aineiston perusteella, etenkin kun kokenut tutkija pystyy välttämään pahimmat moitteet näennäisillä ja sisältöön vaikuttamattomilla viittauksilla kansainvälisiin lähteisiin.

204. Tämä tuo tietenkin kirjoittajalle lisätyötä. Kokemus kuitenkin osoittaa, että artikkelin laatiminen aikaisemman monografian pohjalta on yllättävän helppoa. Kielivaikeuksiakaan ei kannata liioitella, etenkin kun yliopisto tarjoaa kielentarkastukseen apua.

205. Tästä on esimerkkinä Hakkaraisen artikkeli kollektiivisesta oikeussuojasta, joka tukeutuu paljolti suomalaisen access to justice -tutkimukseen. Ks. esimerkiksi Hakkarainen 2021 s. 5.

206. Kansainvälisyyteen taas liitetään usein laatuodotuksia. ”Den starkaste delen av forskningen har sedan årtionden varit förbundet med internationella aspekter och den har bedrivits i en internationell vetenskapsgemenskap”. Näin Nuotio 2011 s. 398. Tällaiseen kausalliteettiin on vaikea uskoa. Kansallinen tutkimus voi olla korkeatasoista ja ”kansainvälisiä vaikutteita” saanut taas kelvotonta. Sitäkään, vallitseeko tällaisia kokemussääntöjä ei uskalla sanoa. Pienessä oikeuskulttuurissa tutkijoita on liian vähän tilastollisiin analyyseihin.

Kokonaan eri kysymys on, kumpaa tutkimuksen arkkityyppiä arvostetaan oikeustieteen sisällä. Hieman yleistäen on sanottava, että oikeustieteessä arvostukset suosivat edelleen lainoppia. Väitteet lainopin väheksymisestä, joita tavan takaa kuullaan, on ilmeisen liioiteltuja. Toki tällaisia lausumia joskus kuulee, mutta ne kertovat pikemminkin esittäjiensä (eli lainoppia tekevien tutkijoiden) turhautumisesta tai ärtymyksestä. Lainopin suosio seuraa paljolti siitä virheiden pelosta, joka alitajuisesti vaikuttaa tutkijayhteisössä. Hyvän tutkijan ideaaliin oikeustieteessä kuuluu työn jäljen virheettömyys, tutkija ei saa tehdä työssään virheitä. Kun tutkimuksen mittakaava kasvaa, tutkimuksen tarkkuus käärii, mistä Meinander aiheellisesti huomauttaa.²⁰⁷ Tämä pätee myös oikeustieteen tutkimuksessa. (Tässä ei oteta kantaa siihen, onko virheiden pelko suomalaisen oikeustieteen erikoisuus vai kaikkien oikeustieteen tutkijoiden luonteenlaatu). Kiteyttävästä tutkimuksesta löytyy aina kritisoitavaa, usein myös kohtia, joissa kirjoittaja on aidosti oikaissut tai suorastaan harhautunut väärään johtopäätökseen. Tutkimustulokset eivät kylläkään, toisin kuin joskus kuvitellaan, kumoudu sillä, että joku yksityiskohta havaitaan virheelliseksi. Ohimennen todettakoon, että hyvän tuomarin ideaali sisältää samantyyppisiä elementtejä kuin hyvän tutkijan ideaali: hyvässä tuomarissa suureen työkykyyn yhtyy huolellisuus yksityiskohdissa, tuomarikaan ei saa tehdä virheitä. Loistokasta tai innovatiivista lainsoveltamista häneltä ei odoteta.²⁰⁸

Optimisti näkee merkkejä siitä, että käsitykset hyvän tutkijan ideaalista oikeustieteessä pikkuhiljaa muuttuvat. Modernilta tutkijalta aletaan edellyttää myös tässä suhteessa monialaisuutta: hänen on ensiksikin kyettävä tekemään sekä yksityiskohtaista että kiteyttävää tai tämän tutkimuksen kielenkäytön mukaan ”synteesihakuista” tutkimusta. Toiseksi hänen on sekä tuotettava juridista käyttötietoa eli tehtävä lainopillista tutkimusta että otettava osaa kansainväliseen keskusteluun. Pienessä oikeuskulttuurissa voimavarat eivät riitä totaaliseen erikoistumiseen, toisin sanoen työnjakoon kansalliseen ja kansainväliseen tutkimukseen. Sehän on suurissa oikeuskulttuureissa mahdollista ja jopa tavallista. Pieni oikeuskulttuuri jos mikä kaipaa oikeustieteen moniosaajia. Moni-

207. Meinander 2020 s. 310.

208. Koulu-Koulu-Koulu 2019 s. 327.

osaaja julkaisee yleisesityksiä, tekee synteesihakuista tutkimusta, ottaa osaa kansainväliseen keskusteluun tiedeyhteisössä ja edistää oikeuspoliittista keskustelua. Jossain välissä hän ehtii vielä opettaakin, ohjata nuoria tutkijoita sekä hankkia yliopistolleen hankerahoitusta.

Meinanderin dikotomiassa suomalainen (prosessioikeuden) tutkimus on selvästi ”kansallisen katseen lumossa.” Totta on, että kansainväliset virtaukset ovat vaikuttaneet aiheenvalintaan sitä enemmän, mitä lähemmäs nykyhetkeä tullaan. Tutkimuksen keskiössä on, kuten todettiin, harvoin poikkeuksin Suomen oikeus, oli tutkimus lainoppia, järjestelmänalyysiä, toimivuuden tutkimusta tai monialaista. Vanhan ja uuden tutkimusperinteen välillä on toki aste-ero mutta ei fundamentaalista eroa. Tutkimuksen kansallinen luonne näkyy myös tutkimuksen kielessä: julkaisukielenä on suomi tai joskus ruotsi. Kuten edellä todettiin, englanniksi tutkimusta julkaistaan vähän, ja muilla valtakielillä prosessioikeuden tutkimusta ei liene 1930-luvun jälkeen ilmestynyt. Englanninkieliset tutkimukset eivät prosessioikeudessakaan (laajassa merkityksessä) sitoudu yhtä vahvasti Suomen oikeuteen – mikä oli odotettavaakin. Suomen oikeudesta ei tunnetusti kannata kirjoittaa englanniksi, jos tutkimukselle halutaan ylipäättään lukija. Suomalaiset lakimiehet eivät (yksittäisiä tutkijoita ehkä lukuun ottamatta) halua lukea suomalaista juridiikkaa vieraalla kielellä. Vaikeudet käsitteiden kääntämisessä johtavat sitä paitsi perustavan laatuisiin väärinkäsityksiin.²⁰⁹ Ulkomaisen lukijakunnan saaminen julkaisun ääreen taas vaatii joko yhteistä kaukupohjaa (eli yhteistä teemaa) tai järisyttävää kuriositeettia (eli human interest -pohjaista detaljia Suomen oikeudesta). Jälkimmäisiä taas Suomen oikeus tarjoaa hyvin vähän, ehkä joskus Suomen oikeudesta on saatavissa teoreettista tarkastelua havainnollistavaa aineistoa, mutta kovin tavallista sekään ei voi olla. Mediauutisia Suomen oikeusjärjestys sen sijaan tarjoaa aina Yhdysvaltoja myöten.²¹⁰

209. Suomalainen asiavaltuus ei esimerkiksi ole sama asia kuin sen normaalikäänös ”standing”, eikä meikäläiselle preklusiollekaan ole englannissa tarkkaa vastinetta. ”Preclusion” tarkoittaa kaikkea oikeudellisesti merkittävää lakkaamista.

210. Päivi Räsänen oikeudenkäynti on esimerkiksi toistuvaisuuksia yhdysvaltalaisissa valtamedioissa. Uutisointi on enimmäkseen kummastelevaa, toisinaan hyvin kriittistä. Oikeustieteelliseen tutkimukseen Suomen oikeus ei tässäkään kohdin ole yltänyt.

8. Lähestymistavat, tutkimusmenetelmät, argumentaatio, tutkimustulokset

Tutkimusmenetelmät kuuluvat oikeusteorian perinteisiin tutkimuskoh-teisiin. Jos tutkimusmenetelmä ymmärretään laajasti, myös lähestymis-tavat ovat siihen luettavissa – eikä tieteenteoreettista tarkastelua tarvitse avata. Toki tutkimusta tutkittaessa on lupa arvostella oikeusteorian ja ehkä teoreettisen lainopinkin onnistumista tutkimusmenetelmien ke-hittäjinä. Se ei vakuuta: ”kehittäminen” on saattanut jatko-opiskelijat ja monet nuoret tutkijatkin hämmennykseen: miten tehdä hyvää oike-ustiedettä? Suhtautumisessa tutkijapersoona vaikuttaa. Osa tutkijoista kokee metodisen epätietoisuuden metodisena vapautena. Jokainen saa valita tyylilleen ja ajatusmaailmalleen sopivan paletin metodeja. Valin-nan arvostelu on torjuttavissa argumentilla, että kysymyksessä on ”mi-nun metodini”. Osa tutkijoista taas reagoi epätietoisuuteen varomalla vaarallisia aiheita, seurailemalla lainoppia arvostavaa tutkimustraditio-ta ja myötäilemällä siinä vallitsevia mielipiteitä. Tutkimuksessa yritetään joskus myös miellyttää kaikkia ajatussuuntia. Perinteiseen tarkasteluun lisätään näennäisen ”edistyksellisiä” jaksoja, jotka eivät lainkaan vie ai-heen käsittelyä eteenpäin.

1970-luku oli monen aikalaisen mielestä metodikeskustelun kulta-kausi: tosin aikalaisten arviot ovat tässäkin subjektiivisia. Vuosikymme-nellä pohdittiin myös oikeusteorian ja oikeustieteen erityisalojen (eli oikeudenalojen) työnjakoa oikeustieteen tutkimuksen teorianmuodos-tuksessa. Erityisalojen tutkimukselle jäi varsin vaatimaton rooli. Sen tuli ensiksikin palvella käytännöllistä lainoppia ”tulkitsemalla ja systema-tisoimalla”. Toiseksi erityisalan tutkimuksen oli selvitettävä oikeusalan

normien synty, kehitys ja niiden ”yhteiskunnallisen vaikutuksen lainalaisuuden”. Kolmas tehtävä jäi jokseenkin sekalaiseksi: erityisalan tutkimuksen piti suorittaa oikeusalalla ne tehtävät, joista yleinen oikeus- ja valtioteoria vastaa, kun se katsoo oikeus- ja valtiojärjestelmää kokonaisuutena.²¹¹ Systematisoinnin korostaminen ei hämmästyttänyt. Myös myöhempi tutkimus on asettanut koko oikeustieteen tehtäväksi ”systeemisyyden vakauttamisen”.²¹² On kylläkin vaikea keksiä tieteenalaa, jolla ei olisi tällaista fundamentaalista tehtävää.

Oikeusteoria ei ole ollut järin kiinnostunut prosessioikeuden tutkimusmenetelmistä. Tästä syystä prosessioikeuden tutkimusmenetelmistä ovat kirjoittaneet erityisalan tutkijat itse. Kovin laajaa tai syvällistä tämä kirjoittelu ei ole ollut. Prosessioikeuden tutkimustraditioon eivät ole kuuluneet tutkimusmenetelmien (laajassa merkityksessä) analysointi tai edes omien tutkimusmenetelmien perusteleminen. Kiinnostus tutkimuksen menetelmiin on yllättävän myöhäsyntyistä. Nykytutkimukselle ominaisia metodijaksoja alkoi ilmestyä prosessioikeudellisiin tutkimuksiin vasta 2000 -luvun edetessä. Aikaisemmin jopa väitöskirja saattoi kuitata tutkimustehtävänsä huomautuksella, jonka mukaan tutkimuksen tavoitteena oli ”selvittää voimassaoleva oikeus”. Huomautuksen katsottiin tyydyttävästi määrittävän sekä tutkimuksen kohteen että käytetyt tutkimusmenetelmät, toisin sanoen lainopin. Nimenomaan metodijaksoissa (tai niiden puuttumisessa) perinteisen prosessioikeuden ja modernin konfliktinhallinnan tutkimuksen ero paljastuu.²¹³

Jälkimmäinen tutkimus uhraa paljon palstatilaa sen miettimiseen, miten valittu tutkimustehtävä tulisi hoitaa. Vaikka tällaiset pohdinnat ovat paikallaan, lainoppiin tottunut lukija saattaa ihmetellä, milloin päästään ”itse asiaan”. Osaksi pohdintojen motiivi on epätietoisuus: tutkimussuuntaus hakee vielä lähtökohtiaan. Osaksi muutos toki selittyy oikeustieteen tutkimuksen yleisellä teoretisoinnilla: enemmän tai vähemmän syvälliset metodipohdiskelut yksinkertaisesti ”tulivat muo-

211. Näin Backman 1976 s. 21.

212. Ks. esimerkiksi Mononen 2001 s. 427. Hän nimenomaan käyttää siteerattua ilmaisua.

213. Oikeustiedettä työkseen opettava törmää usein yllättävään ilmiöön: opiskelija tai jopa jatko-opiskelija on jättänyt kokonaan lukematta kirjan teoria- ja metodijaksot, jotka opettajan mielestä ovat nimenomaan kirjan ydinsanoma. Sen sijaan opiskelija osaa erinomaisesti kirjassa esitetyn praktisen pintatiedon kuten tulkintasuositukset yksittäisistä lainkohdista, joita kirjassa on käytetty lähinnä esimerkkeinä!

tiin”. Prosessioikeudessa näkyy myös kiintoisasti, miten uusi tutkimus haki ja kenties vieläkin hakee paikkaansa ensin tutkimustradition sisällä ja lopulta sen rinnalla. Asia erikseen on, että monissa uuden suunnan tutkimuksissa kirjoittajat eivät ole järin kurinalaisia. Tällä tarkoitetaan, että he käyttävät metodijaksojaan tuulettamaan tiedepoliittisia, oikeuspoliittisia ja joskus yleispoliittisia mietelmiään, vaikka niillä on heikko yhteys tutkimukseen.

Kukaan ei ole kiistänyt, etteikö perinteinen prosessioikeuden tutkimus ole perusluonteeltaan lainoppia. Valtaosa perinteisen prosessioikeuden tutkijoista allekirjoittaisi suoralta kädeltä tämän tehtäväkuvauksen – eikä näkisi tällaista tiedekäsitystä edes mitenkään kyseenalaisena tai jotain muuta kaipaavana. Moni heistä sanoisi lisäksi, että näin asioiden pitää ollakin. Oikeuspolitiikka ja yhteiskunnalliset analyysit eivät yksinkertaisesti kuulu prosessioikeuden tutkijan vastuualueelle. Perinteinen prosessioikeuden tutkimus ei kuitenkaan poikkea siitä tutkimuksesta, joka muodostaa valtavirran useimmilla oikeudenaloilla. On todettu, että oikeustieteen tutkimukselle on tavallista ”metodittoisuus”.²¹⁴ Metodiksi olivat riittäneet toteamukset siitä, että tutkimus on ”tieteellistä” ja ”lainopillista”. On tosin sanottava, että kirjoitushetkellä eli 2010-luvun puolivälissä maailma oli jo muuttumassa. Peruslainoppi alkoi tieteellistyä ja kansainvälistyä, mikä vähitellen suodattui myös prosessioikeuden tutkimusperinteeseen. Käytännön lakimiehet ehkä opiskelijoiden tapaan hyppäsivät teoreettisten ja kansainvälisten jaksujen yli ”oikeisiin” tulkintakysymyksiin.²¹⁵

Eri mieltä ollaan enintään siitä, onko prosessioikeuden tutkimus – kuten joskus on sanottu – ”välitöntä käytännön tarvetta palvelevaa tulkintajuridiikkaa”.²¹⁶ Havainnossa on ollut hetkittäin perää, mutta koko

214. Tässä lainataan Klemettiä. Ks. Klemetti 2014 s. 130.

215. Tämä on henkilökohtainen vaikutelma. Se perustuu siihen, että monet käytännön lakimiehet valittivat kirjojen ”tieteellistymistä”. Todellisuusa otettiin huomioon myös väitöskirjojen ohjauksessa. Väitöskirjaa suunnitteleva käytännön lakimies sai alkajaisiksi neuvon lukea standarditeoksista ne teorijaksot, joiden yli hän oli aikanaan hypännyt. Vasta sen jälkeen hän saattoi aloittaa tutkimussuunnitelman laatimisen väitöskirjansa pohjaksi. Monien väitöskirjaa aloittavien käsitys modernista oikeustieteestä oli kauniisti sanottuna ”primitiivinen”.

216. Huomautus on Ervasti. Ks. Ervasti 2004 s. 21. Se herätti aikanaan huomiota ja vastaväitteitä, vaikka vielä vuosituhatien alkuvuosina moitteissa oli perää. Sen sijaan seuraavalla vuosikymmenellä väitteet oli jo helppo torjua. Ks. esimerkiksi Koulu 2013 s. 64. Jos

130 (tämän kirjan) tarkastelukautta tai edes sen alkua kuvaus ei vastaa. Etenkin 1990-luvun uudistukset saivat aikaan hektistä uuden tiedon kysyntää. Se taas toi tutkimukseen praktista lähestymistapaa, mistä tosin ei ollut ollut aikaisemminkaan varsinaista pulaa. Asia erikseen on, että vuotta 1993 edeltävää tutkimusta ei voi pitää erityisen käytännönläheisenä. Pikemminkin asia on päinvastoin, minkä lukijat panivat merkille. Edeltävien vuosikymmenten tutkimusta valitettiin aika ajoin aivan liian teoreettiseksi. Oltiin näistä arvioista mitä mieltä tahansa, vuosittu-
hannen vaihteen jälkeen teoreettisempi tutkimusote alkoi elpyä myös perinteisessä lainopillisessa (prosessioikeuden) tutkimuksessa. Se on selvästi teoreettisempaa ja järjestelmähakuisempaa kuin 1990-luvun ”käytännön kauden” lainoppi.

Samalla on pakko sanoa, että ”välittömän” käytännön tarpeen määrittely on pohjimmiltaan mielipidekysymys. Voidaan nimittäin väittää, että kaikki lainoppi pohjimmiltaan palvelee käytännön tarpeita. Nykyhetken eli 2020-luvun näkökulmasta perinteisessä tutkimuksessa heikkoutena ei ollut sen käytännönläheisyys vaan aikasidonnaisuus. Tutkimus keskittyi – tai oikeammin keskitettiin – voimassa olevaan oikeuteen: tätä ei pidä kummastella, sillä lainopillinen tutkimus ei itse asiassa voi muuta ollakaan. Kannanottoja siihen, miten prosessilakeja tuli kehittää, välteltiin. Oikeuspoliittiset päätöksethän kuuluivat, näin ajateltiin, vain lainsäätäjälle. On toki myönnettävä, että monografioissa monesti tehtiin *de lege ferenda* – tai *sententia ferenda* -tyyppisiä ehdotuksia. Ne olivat kuitenkin pienimuotoisia, lainopillisen tutkimuksen itsestään selviä sivutuotteita.²¹⁷

Oikeushistorialliset analyysit eivät nekään ole kuuluneet prosessioikeuden tutkimusperinteeseen. Tosin 1980-luvun monografioissa lainopilliselle tarkastelulle vielä haettiin historiallista perspektiiviä, vaikkakaan historiatieteiden edustajat eivät näitä ”historiikkeja” arvostaneet. Vuoden 1993 uudistus katkaisi yhteyden edeltäneeseen kehityk-

katsotaan julkaistua tutkimusta, valtaosa siitä oli pikemminkin teoreettista, monialaista, empiriavaikutteista eli kaikkea muuta kuin käytännön tulkintajuridiikkaa. Nykyhetken lukija arveleekin, että Ervastian kommenttia ei ollut tarkoitettu tarkaksi analyysiksi, vaan sillä pyrittiin provosoimaan keskustelua prosessioikeuden tutkimuksen tulevaisuudesta keskelä murroskautta – missä se onnistuikin.

217. Tutkimuksen tulevaisuussuuntautuneisuutta ja siinä tapahtunutta muutosta tarkastellaan lähemmin jaksossa 11.

seen: prosessioikeuden historian katsottiin alkavan vasta tästä vuodesta, eräänlaisesta vuodesta ”nolla”. Jatko-opiskelijat ja nuoret tutkijat katsoivat, että aikaisempi tutkimus oli menettänyt merkityksensä. Viittaukset aikaisempaan tutkimukseen katosivat, ja tieto niin sanotun alioikeus-uudistuksen paikasta prosessioikeuden tutkimuksen pitkässä linjassa hämärtyi. Totta on, että moderni konfliktihallinnan tutkimus on samalla tavalla ”historiatonta”.²¹⁸ Myöskään siinä oikeushistorialla ei ole selkeää funktiota. Konfliktinhallinnan historia on, jos sitä ylipäätään on, kansainvälistä aatehistoriaa.

Oikeustiede on muutoinkin oudon historian tieteenala. Juristit eivät ole kiinnostuneet oikeustieteen aatehistoriasta, eivätkä prosessioikeuden tutkijatkaan ihmeemmin välitä oppiaineensa menneisyydestä. Oikeustieteen tutkimus elää kärjistäen ikuista nykyhetkeä; sillä ei ole menneisyyttä eikä tulevaisuutta.²¹⁹ Toki lainopista voidaan kenties sanoa, että se ei tarvitse historiaa. Asia muuttuu heti, jos tutkimukselle säilytetään ”kehittävä” tehtävä. Nykyhetken kriisissä – josta lainkäyttö tuntuu kaikissa Euroopan maissa kärsivän – historian tuntemus auttaisi jäljittämään kriisin syytä. Samalla mahdollisuus korjaaviin uudistuksiin avautuisi. Historia kertoisi esimerkiksi sen, miten ajankohtaisille uudistusaihoille, esimerkkinä yksinkertaistettu oikeudenkäynti eli pienriitamenettely, on aikaisemmin käynyt. Näkyvä osoitus prosessioikeuden historiattomuudesta on välinpitämätön suhtautuminen akateemiseen muotokuvaperinteeseen. Oikeustieteellisen tiedekunnan tiloissa esimerkiksi ”suurten prosessualistien” muotokuvat ovat sisustuselementtejä. Ne ovat saaneet paikan siellä, missä on ollut tyhjiä seiniä. Niinpä prosessioikeuden professorien muotokuvat ovat enimmäkseen ympäristöoikeuden tiloissa. Kiinnostus suomalaisen tieteen historiaan on kuitenkin herää-

218. Tässä ei oteta kantaa siihen, missä määrin historiallinen tarkastelu toisi lisäarvoa tutkimukseen. Kannattaa kuitenkin muistaa, että esimerkiksi tuomioistuinten sovintokulttuuri (joka valtasi tuomioistuimet 1990-luvulla) ei ollut ennen näkemätön ilmiö. Keskiaikaiset tuomioistuimet toimivat varsin samalla tavalla, kunnes modernin oikeudenkäynnin nousu mursi tämän sovitteluperinteen. Ks. Letto-Vanamo 1995 s. 15. Tosin joskus on epäilty, että varsinaiset oikeudenkäynnit etenivät muutoinkin niin verkkaan, että riitapuolet kyllästyivät ja tekivät sovinnon. Näin Englannin osalta Brown 1989 s. 108. Harva myöskään muistaa, että 1900-luvun alussa Suomeenkin suunniteltiin tuomioistuinten rinnakkaisjärjestelmää eli niin kutsuttuja sovinto-oikeuksia. Tosin nämä kaavailut jäivät paperille.

219. Lainopista eli oikeusdogmatiikasta onkin sattuvasti sanottu, että se ”ottaa voimassa olevan oikeuden ikään kuin annettuna ilmiönä”. Ks. Ervasti 2006 s. 26.

mässä. Tieteellisten seurain keskusliitto on äskettäin käynnistänyt Itsenäisen Suomen tieteen historia -hankkeen. Hankkeessa kerätään suomalaisilta ja Suomessa vaikuttaneilta tieteenharjoittajilta ”kokemuksia ja muistiotietoa tieteen tekemisestä”. Tämä aineisto ei ole käytettävissä, sillä muistitietokeräys on auki aina tämän vuoden syyskuun alkuun. Asia erikseen on, että keräys ei välttämättä tuo muistitietoa oikeustieteen tai ainaakaan prosessioikeuden tutkimuksen vaiheista. Juristit (mukaan luettuina juristitutkijat) ovat notorisesti huonoja muistelijoita ja elämäkertureita. Poikkeus tästä on Prosessioikeusblogissa ilmestynyt hovioikeuden presidentti Markku Arposen sarja ”Tuomarina kuudella vuosikymmenellä”, joka pääsi osaan XV ennen kirjoittajan kuolemaa. Muistitieto kuvaa erinomaisesti prosessioikeuden keskeistä tutkimuskohdetta eli lainkäyttöä ja siinä tapahtuneita muutoksia. Kuten otsikko antaa aiheen olettaa, prosessioikeuden tutkimus jää sen sijaan vähälle huomiolle.

Lainopin tehtävä on vakiintuneen määritelmän mukaan luoda ja ylläpitää käsitteitä, systematisoida oikeusjärjestystä, tulkita säännöksiä sekä täyttää sääntelyssä olevia aukkoja.²²⁰ Prosessioikeuden tutkimukseen on kuitenkin liitetty kaksi erityispiirrettä, vahva teleologinen tulkinta sekä lainsäätäjän tahdon kunnioittaminen. Jälkimmäistä piirrettä ei kuitenkaan kannata liioitella. Erot oikeudenalojen välillä ovat enintään aste-eroja. Oikeustieteen tutkimus yleensäkin kunnioittaa lainsäätäjän tahtoa. Sitä pidetään jopa luonnollisena seurauksena yhtäältä tutkimusta leimaavasta järjestelmänäkökulmasta, toisaalta vallitsevasta tuomari-ideologiasta.²²¹ Näin paikannetussa tutkimuksessa on itse asiassa pakko lähteä lainsäätäjän tavoitteista. Sen sijaan väitteissä teleologisesta tulkinnasta prosessioikeudessa on perää: prosessioikeuden teleologinen tulkinta menee pitemmälle kuin normaali tavoitteellinen laintulkinta, joka hakee lähtökohtansa lainsäädännön historiasta. Prosessioikeuden tutkimuksessa on nimenomaan korostettu, että tuomari- ja nähtävästi myöskään tulkintasuosituksia tuottava tutkija - ei ole si-

220. Ks. esimerkiksi Kaisto 2005 s. 343.

221. Roomalainen maksimi kuuluikin ”*judicis est jus dicere non dare*” (’tuomarin tehtävä on käyttää lakia, ei tehdä sitä’). Maksimi joutui 1800-luvulla huonoon maineeseen. Sen katsottiin olevan mukava sääntö, jonka taakse haluttomat tuomarit pystyivät vetäytymään. Ks. Cotterrell 1913 s. 43.

dottu lainsäätäjän historialliseen tarkoitukseen.²²² Tuomari (ja tutkija) toisin sanoen rakentaa päässään lainsäätäjän tarkoituksen, rakenteina systeemit, järjestelmät ja päämäärät.

Vaikutelmaa siitä, että tuomari (tai tutkija) omaksuu tällöin lainsäätäjän roolin – millaisen tulkinnan hän olisi lainsäätäjänä liittännyt säännökseen – on vaikea välttää. Prosessioikeuden teleologinen tulkinta muistuttaa näin melko tavalla EU-oikeuden tulkintaperiaatteita.²²³ Käsitteitä sotkee se, että myös ”tavallista” tavoitteellista laintulkintaa kutsutaan usein teleologiseksi, toisin sanoen tavoitteellisuus ja teleologisuus ovat synonyymejä. Etymologisestihan se pitää paikkansakin: kreikan ”telos” käännetään tavallisesti tarkoitukseksi, tosin aikaisemmin tarkoitusperäksi.²²⁴ Prosessioikeuden teleologinen tulkinta on kuitenkin jotain muuta kuin normaali teleologinen tulkinta. Tutkimuksessa tehdään eroa tavallisen tavoitteellisen ja teleologisen tulkinnan välillä puhumalla mikrotavoitteista ja metatavoitteista, ensimmäiset johdetaan tulkittavasta laista, jälkimmäiset ”järjestelmästä” ja sen päämääristä.²²⁵

Vaikka prosessioikeuden tutkimus on Suomessakin vannonut teleologisen tulkinnan nimeen, se ei lopulta ole ollut kovin näkyvää prosessioikeudellisessa lainopissa. Lainopillinen tutkimus on pitäytynyt lainsäätäjän historiallista tahtoa – eli de facto lain määrittelemiä tavoitteita – kunnioittavassa tulkinnassa. Siitä poikkeavat tulkinnat ovat olleet harvassa ja suoranaiset contra legem -tulkinnat suorastaan ennen kuulumattomia. Myös tuomioistuimet ovat – näin väitetään – varoneet laajentavia tulkintoja ja analogian käyttämistä.²²⁶ Jos prosessilain ennustettavuudesta pidetään kiinni, tulkinta-asetenne onkin prosessioikeudessa paikallaan enemmän kuin muualla. Teleologinen tulkinta äärimuodossaan johtaa prosessilain ennakoimattomiin sovelluksiin, jotka saattavat oikeuksiin pääsyn varaan.²²⁷ Toki voidaan sanoa, että prosessilain aukoille teleologiselle tul-

222. Tapio Määttä 2011 s. 219.

223. Ks. Tapio Määttä 2011 s. 221.

224. Ks. Laakso 2012 s. 357.

225. Ks. Syrjänen 2012 s. 387.

226. Syrjänen 2012 s. 341.

227. Kriitikko voi ehkä väittää, että access to justice -näkökulma on sinänsä teleologisen tulkinnan sovellus: systeemiset näkökohdat ja etenkin päämäärähakuisuus rajaavat mahdollisia tulkintavaihtoehtoja. Huomautuksessa on jotain perää. Systeemi ja päämäärä ovat kuitenkin ennalta asetetut ja määritellyt, tutkija ei luo niitä tapauskohtaisesti ”tietoisuutensa syvyyksistä”. Oikeuksiin pääsy on kuitenkin myös historiallisesti vahva tavoite: yksikään

kinnalle jää sijaa, mutta sitä ei siellä oikeastaan tarvita. Prosessilain aukot on ollut tapana täyttää prosessioikeudellisten periaatteiden sovelluksilla, jotka ovat pääsääntöisesti käytännön näkökohtia korostavia.

Lainopin perusmääritelmät eivät lukijaa paljoo valista. Sen sijaan kiinnostavampaa on miettiä, millaista lainoppia prosessioikeuden tutkimus tuotti ja tuottaa, ja ennen kaikkea: oliko tai onko se samanlaista kuin muiden oikeudenalojen lainoppi? Lainopissakin pystytään erottamaan lukuisia vivahteita perusjaon teoreettinen lainoppi/käytännöllinen lainoppi sisällä. Jälkimmäinen oli prosessioikeudessa etenkin ”käytännön kaudella” prosessilain uusien säännösten tulkintaa ja lainsäätäjän jättämien aukkojen täyttämistä. Valtaosa 1990-luvun tutkimuksesta täytti tämän määritelmän, joskin 2000-luvulla määritelmän mukainen tutkimus ei enää ollut yhtä hallitsevaa. Teoreettinen lainoppi on tapana määritellä käsitteiden muodostamiseksi, periaatteiden hakemiseksi sekä yleisemmin tiedon systematisoinniksi. Prosessioikeuden tutkimuksessa teoreettinen lainoppi ei noussut edes 2000-luvulla valtavirraksi. Tämä johtuu luultavasti rakenteellisista tekijöistä. Paljossa voitiin nojautua vanhaan tirkkoslaiseen perustaan: Tirkkonenhan oli monumentaalaisessa tutkimussarjassaan systematisoinut koko prosessioikeuden. Uusi lainsäädäntö eli de facto uusi oikeudenkäyntiformaatti toki edellytti uusia käsitteitä ja periaatteita. Hieman kärjistäen voidaan sanoa, että ne saatiin eräänlaisena lainana Ruotsin prosessilaista, jossa vastaavat uudistukset oli toteutettu jo puoli vuosisataa aikaisemmin. Suulliseen ja välittömään oikeudenkäyntiin oli siirrytty jo 1940-luvulla. Ruotsalainen prosessioikeuden tutkimus tarjosi näin teoreettisen perustan, jolle suomalainen prosessioikeuden tutkimus saattoi suoraan rakentaa. Uutta teorianmuodostusta kaivattiin vasta, kun vaihtoehtoisen riidanratkaisun teorian, access to justice -ajattelu ja oikeuden digitalisaatio alkoivat muokata oikeudenkäynnin ja laajemmin oikeudenkäytön formaattia. Niiden soveltaminen prosessilakien kehikkoon luonnollisesti vaati uusia käsitteitä. Uusia ilmiöitä kun ei voitu edes kuvata vanhoilla käsitteillä.

Monen mielestä lainopillinen tutkimusperinne saavutti huippunsa Vaitojan monografiassa, joka oli samalla hänen väitöskirjansa. Mo-

nografin aiheena oli keskeinen tuomarin prosessinjohto, etenkin hänen oikeutensa ja velvollisuutensa ohjata oikeudenkäyntiä – ja samalla asianosaisten asianajamista – esittämällä heille kysymyksiä. Kysymykset ovat oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin opeissa pulmallisia: ne saavat vastapuolen (eli sen asianosaisten, joka ei katso niistä hyötyvänsä) epäilemään tuomioistuimen puolueettomuutta. Puolueettomuus taas on oikeudenkäytön legitimitietin kulmakivi. Selvää on, että tuomari ei saa tukea asianosaisten asian ajamista, mutta prosessinjohdossa on laaja harmaa alue. Vaitojen kirja ei saanut ansaitsemaansa huomiota sen enempiä prosessioikeudessa kuin laajemmassa tiedeyhteisössäkään. Se ei saanut myöskään korkeinta arvosanaa. Osaksi yliolkainen vastaanotto oli luonnollinen seuraus siitä, että lainopin kultakausi alkoi jo olla ohi. Osaksi se selittyy sillä, että kirjan pelkkä ilmestyminen Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen A-sarjassa ei enää tuonut sitä näkyvyyttä, mistä aikaisemmin jokainen väitöskirja pääsi osalliseksi. Kirja ei myöskään riittänyt aikaisempaa traditiota eikä saanut aikaan tieteellistä mieliteenvaihtoa. Julkinen polemiikkihan on tunnetusti paras keino saada tutkimukselle näkyvyyttä. Oikeudellisen konfliktin hallinnan tutkimuksesta puolestaan on sanottava, että se ei ole toistaiseksi tuottanut yhtä viimeistelyjä tuloksia mutta kylläkin enemmän poleemista keskustelua.

Oma asiansa on väitöskirjojen arvostelu, mistä kirja on esimerkki. Prosessioikeudelliset väitöskirjat eivät tule Helsingin yliopistossa juuri koskaan ”kiittäen hyväksytyksi”, mikä olisi nykyisin korkein arvolause. Samoin aikaisemmassa asteikossa parhaatkin prosessioikeuden väitöskirjat jäivät eximian tasolle, useimmat saivat keskitasoisien magna-arvosanan. Suurta tasovaihtelua eri oikeudenaloilla prosessioikeuden tutkija ei kelpuuta selitykseksi, etenkin kun prosessioikeudelliset väitöskirjat muissa yliopistoissa saavat tavan takaa korkeimman arvosanan. Sen sijaan osasyynä voivat olla oikeudenalan omat ankarat kriteerit, josta prosessioikeutta on aikaisemminkin moitittu. Väitöskirjalle ei toisin sanoen edes esitetä korkeinta arvosanaa. Tiukat kriteerit näkyvät myös siinä, että erinomainenkin väitöskirja törmää välillä vaikeuksiin jo esitarkastuksessa.²²⁸

228. Ankarat tieteensisäiset kriteerit eivät tietenkään ole pahasta. Joku nuori tutkija voi siitä masentua, mutta hän tietää, että saman kohtalon kokevat muutkin väitöskirjaa tekevät. Ankarat arvostelu – ja sen lopputulos, matalat arvostukset – vaikuttaa kuitenkin oikeustieteeseen

Lukija saattaa tässä vaiheessa tivata, mitkä ovat pelkistetyt erot uuden ja perinteisen (joskaan ei välttämättä ajallisesti vanhan) prosessioikeuden tutkimuksen välillä.²²⁹ Lukijalla on toki oikeus vastaukseen, vaikka pelkistyksissä on vaaransa. Joitakin eroavuuksia liioitellaan, jotkut taas unohdetaan. Kaiken uhalla voidaan sanoa, että perinteinen prosessioikeus on tavallista lainoppia. Se käyttää perinteisiä oikeuslähteitä, joista prosessilaki ja sen valmisteluaineisto on ensisijainen oikeuslähde, joskin myös korkeimman oikeuden ratkaisuja arvostetaan. Tulkintäsäännöt ovat tavanomaiset. Viitekehys on järjestelmässä: perinteinen prosessioikeuden tutkimus on tuomareiden ja tuomioistuinten oikeutta. Prosessilain toimivuutta ei mietitä, tutkimus ei ole kriittistä, mistä seuraa, että se keskittyy nykytilaan. Kehittämisehdotuksia, pienimuotoisia *de lege ferenda* -ehdotuksia lukuun ottamatta, ei tuoda näkyviin: prosessilain nykytila oletetaan oikeudellisen kehityksen lopputulokseksi. Myöskään tulkintojen argumentaatiota ei voi pitää syvällisenä: argumentointi on jargonin mukaan ”ohutta”.

Uusi, muotoutuva tutkimustraditio eli oikeudellisen konfliktinhalinnan tutkimus on lähes kaikessa erilainen: sitä voidaan pitää vanhan perinteisen tradition antiteesinä. Kysymyksenasettelu ylittää laajaksikin mielletyn lainopin ulkorajat. Tutkimustehtävät ovat toisin sanoen monipuolisia: samalla ne vaativat sekä monialaista tutkimusotetta ja käytettävissä olevan empiirisen tiedon hyödyntämistä. Tutkimusta leimaa kriittisyys ja tulevaisuuden hallinta. Nykyistä prosessilakia pidetään yhtenä välivaiheena ”prosessilainsäädännön” jatkumossa. Se ei ole, tunnettua aforismia lainaten, prosessioikeuden historian loppu. Tutkimusasetelma eli ”viitekehys” on vaihtunut tuomioistuimista asianosaisiin eli oikeutta hakeviin. Tutkimus on saanut vaikutteita *access to justice* -liikkeestä, mistä johtuen se kantaa huolta heikkojen kerta-asianosaisien pääsystä oikeuksiinsa. Kriittisyys ilmenee tavallisesti järjestelmien toimivuuden arviointina. Näin tutkimus omaksuu eräänlaisen kehittä-

sisäiseen ja epäviralliseen ranking-oletukseen eli jaettuun käsitykseen prosessioikeuden tutkimuksen tasosta. Jos prosessioikeuden tutkijat eivät itsekään pidä tutkimuksiaan ta-sokkaina, miksi muiden pitäisi niin tehdä? Käsitys taas heijastuu sekä tutkimuksen rahoitukseen että nuorten hakeutumiseen prosessioikeuden pariin.

229. Tässä kerrotaan vain yleisvaikutelma. Arvosanojen tai nykyisin ”kiittäen hyväksytty”-mainintojen tarkasta jakautumisesta on tehtävissä omat tilastonsa.

mistehtävän: se sekä "selvittää" nykyistä oikeutta että hakee paremmin toimivia rakenteita ja toimintatapoja. Uusi tutkimus on iskusanaa käyttäen "tulevaisuussuuntautunutta".

9. Monialaisuus; empiirinen tarkastelu

Adjektiiveja ”monialainen” tai ”empiirinen” ei hevin pysty liittämään siihen lainopilliseen lähestymistapaan, joka hallitsi jokseenkin yksinvaltaisesti prosessioikeutta aina 1990-luvun lopulle. Merkkejä siitä on turha etsiä. Vuosituhannen vaihteen jälkeen tutkimuksen valtavirta alkoi vähitellen kääntyä. Lainopillinen prosessioikeuden tutkimus joutui näin kilpailemaan uuden tutkimusparadigman, oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimuksen kanssa. Vaikka voittajaa ei pystytä sanomaan, kilpailu kiistatta hyödytti kumpaakin leiriä. Samalla niiden väliset erot kärjistyivät. Konfliktinhallinnan tutkimuksessa monialaisuus ja empiirisyys muodostuivat ensiluokan metodivalinnoiksi. Itse asiassa uutta tutkimusta on vaikea kuvitella ilman näitä elementtejä. Jokainen tällaista tutkimusta tekevä teki tästä syystä yhtäältä tiliä siitä, mitä hän tarkoitti monialaisuudellaan, toisaalta taas, mihin hän käytti empiiristä tietoa ja mistä hän tämän tiedon saisi.

Monialaisuudesta puhutaan monessa merkityksessä, ja liikkumavaraa määritelmässä todella onkin. Innokkaimmat asianharrastajat lukevat monialaiseksi (prosessioikeuden) tutkimukseksi jo sellaiset tutkimukset, joissa vertaillaan eri prosessityyppejä tai joissa prosessilakia tarkastellaan määritellyssä kehyksessä. Kehyksen antaa tavallisesti ai-neellinen oikeus.²³⁰ Joku ehkä pitää monialaisena sellaista tutkimusta, jossa lainopilliseen analyysiin liitetään edes jotain empiirisen oikeustutkimuksen elementtejä. Jos määritelmä otetaan vakavasti, mo-

230. Molemmista löytyy esimerkkejä. Vertaileva prosessioikeustutkimus haki eroja ja yhtäläisyyksiä yleisestä lainkäytöstä ja hallintolainkäytöstä. Ks. Lager 1972 s. 23 ja Koulu 2023 s. 82. Aineellisoikeudellisen prosessioikeustutkimuksen klassikko lienee kylläkin tämän tutkimuksen aikarajojen ulkopuolelle sijoittuva Lappalaisen ”Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa” (1986). Tutkimus yhdisti lainopillista prosessioikeutta ja vahingonkorvausoi-keutta. Myöhempanä esimerkkinä lienee lupa pitää Markusen tutkimusta massavahinkojen oikeudenkäynneistä. Se ei kuitenkaan tässä suhteessa ole tyypillinen, koska tutkimus samalla ylittää lainopillisen tarkastelun rajat. Markus olisi jo sijoitettavissa vedenjakajan toiselle puolelle, toisin sanoen kiteyttävään eli synteesisihakuiseen tutkimukseen.

nialaisena (prosessioikeuden) tutkimuksena saisi pitää vain sellaista tutkimusta, jossa käytetään hyväksi muiden tieteenalojen tutkimusmenetelmiä tai tutkimustuloksia. Jälkimmäisestä löytyy paljon esimerkkejä: sen sijaan toisen tieteenalan menetelmien integrointi oikeustieteen tutkimusmenetelmiin – jota kutsutaan tieteidenväliseksi tutkimukseksi – lienee epärealistinen haave. Tutkija-herkules on tuomari-herkulesen tavoin taruolento. Oikeustieteenkin menetelmien hallinnassa on täysitekeminen: niiden sisäistäminen vie yleensä koko tutkijauran. On kuitenkin myönnettävä, että kynnys pelkistettyjen lähestymistapojen ja kysymyksenasettelujen lainaamiseen muilta tieteenaloilta on keskivertotutkijankin kykyjen rajoissa.

Kukaan ei voi valittaa, että prosessioikeuden tutkimus olisi väheksynyt monialaisuutta. Pikemminkin etsivä löytää 2000-luvun tutkimuksesta paljon esimerkkejä tällaisesta tutkimusasenteesta, itse asiassa niin paljon, että väite prosessioikeuden sulkeutuneisuudesta kuulostaisi nykyisin esitettynä perin ontolta. Prosessioikeuden monografioissa, edustivat ne perinteistä traditioita tai uutta suuntausta, on hyödynnetty muun muassa psykologiaa (Stanikic 2015), systeemiteoriaa (Hietaanen-Kunwald 2018, Riikka Koulu 2016), viestinnän teoriaa (Ervo 2005), ammattien sosiologiaa (Koulu-Koulu-Koulu 2019), konfliktiteorioita (Ervasti 2004 ja 2005) sekä sosiaalipolitiikkaa (Koulu 2014 ja 2015). Monialaisuus oikeustieteen tutkimuksessa ei ole ehkä sellainen yllätys, mitä voisi kuvitella. Jo 1990-luvulla arvioitiin, että julkisoikeuden tutkimuksessa ei pystytä ylläpitämään ”jyrkkiä metodologisia rajoja” suhteessa valtio-oppiin, hallintotieteeseen ja sosiologiaan, koska julkisoikeus kiinnittyy ”niin vahvasti valtioon ja politiikkaan”²³¹ Prosessioikeuden kytkentä valtioon ja politiikkaan ei tietenkään ole niin vahva kuin valtiösääntöoikeuden ja hallinto-oikeuden kaltaisen julkisoikeuden alojen. Tätä yhteyttä ei tietenkään voi kieltää; sitä paitsi se on selvästi kiinteämpi kuin esimerkiksi siviilioikeuteen luettavien oikeudenalojen.

Jos tehdään monialaista prosessioikeuden tutkimusta, oma kysymyksensä on, mitkä muut tieteenalat antavat siihen tukea joko kysymyksenasetteluillaan tai tuloksillaan. Perinteisiä liittolaisia tässä suhteessa ovat olleet sosiologia, sosiaalipsykologia ja psykologia. Uudempia tu-

231. Näin Husa 1995 s. 278.

lokkaita taas ovat organisaatioiden teorit ja viestinnän teoria. Tuomioistuimet ovat organisaatioita, joiden toiminta seuraa rakenteellisia ja sosiaalipsykologisia lainalaisuuksia. Organisaatiokäyttäjymisen tutkimuksella voisi olla tästä syystä paljon annettavaa prosessioikeudessaakin: se nimittäin tutkii, nimensä mukaisesti, ihmisten käyttäytymistä organisaatioissa.²³² Tuomioistuimia ja laajemmin tuomioistuinlaitosta on lisäksi johdettava, mikä vaatii johtamisen liikkeenjohdon tutkimuksen antamaa analyysiapua. Johtamisen teorioita on kymmeniä, mutta osallistavan johtamisen teoria vaikuttaa lupaavimmalta: osallistava johtaminen yhtäältä on yleinen tapa johtaa asiantuntijoita, toisaalta taas sen on, oikein tai väärin, katsottu vastaavan suomalaista kansanluonnetta.

Asia erikseen on, että yhtiöoikeudellinen corporate governance -tutkimussuuntaus ei toistaiseksi ole löytänyt vastinetta prosessioikeudessa. Kuten edellä havaittiin, tuomioistuinten johtaminen on saanut vastakäikua uudessa tutkimuksessa common law-lähtöisen otsikon "case flow -management" alla. On myönnettävä, että tutkimussuuntaus keskittyy päällikkötuomarin rooliin ja kattaa näin vain osan tuomioistuimen johtamisen kysymyksenasettelusta. Siinä ei myöskään näy modernien johtamisen teorioiden vaikutusta. Jotkut oikeustieteellisen tutkimuksen liittolaisista ovat yllättäviä: esimerkiksi rituaalien ja symbolisen merkityksen tutkimus auttaa ymmärtämään oikeudellisia käytäntöjä syvällisemmin, mihin oikeustieteen menetelmät avaavat mahdollisuuden.²³³

Useimmat prosessioikeuden tutkijat eivät pidä monialaisuutta itseisarvona, vaan sen on, puoltaakseen paikkaansa, tuotava hyötyä oikeustieteen tutkimukselle. Mitä tämä hyöty on tai voi olla, riippuu tietenkin oikeustieteen kysymyksenasetteluista. Sosiologia tutkii ja selittää yhteiskunnallisia ilmiöitä, joten se auttaa esimerkiksi lainsäädännön tai oikeuskäytännön yhteiskunnallisen vaikuttavuuden tutkimuksessa.²³⁴ So-

232. Mikään uutuus käyttäytymistieteellinen tutkimus ei prosessioikeudessa ole. Vuosituhannen alussa tutkittiin sen menetelmin tuomioistuinten siirtymistä niin sanottuun sovitelukulttuuriin eli organisaatioissa tapahtuvaa kulttuurista muutosta. Ks. Haavisto 2002 s. 69.

233. Ks. esimerkiksi Taivaloja 2012 s. 31. Hän käyttää esimerkkinä todistajankuulustelua. Myös oikeudenkäyntien ulkonaisissa puiteissa on paljon sellaista, joka selittyy vain niille annettulla rituaalisella merkityksellä.

234. Suomessa puhutaan yleensä oikeussosiologiasta, mikä hieman hämärtää. Ks. Ervasti 2011 s. 67. Oikeussosiologia on yksinkertaisesti oikeudelliseen ympäristöön siirrettyä "tavallista" sosiologiaa. Tosin mikään ei estä siihen halukkaita sanomasta Ervastian tapaan,

siaalipsykologia keskittää huomionsa ihmisten toimintaan ryhmässä ja tukee näin niin sanotun (oikeudenkäynnin) yhteistoimintaperiaatteen analyysia. Yhteistoiminta kun lepää henkilöiden (tuomari, asianosaiset, heidän lakimiehensä) vuorovaikutuksen varassa. Psykologia taas erittelee ihmisten käyttäytymistä yksilöinä. Se helpottaa esimerkiksi todistelun arviointia ja ohjaa tuomarin prosessinjohtollisen roolin määrääytymistä. Viestin tutkimus puolestaan tutkii informaation välittymistä: sen tutkimustuloksen palvelevat – kuten on havaittu – sekä perinteistä tutkimusta että oikeudellisen digitalisaation integrointia perinteiseen oikeudenkäyntikonseptiin.

Empiirisen tiedon käyttäminen oikeudellisessa tutkimuksessa ei enää ole todellinen kiistanaihe.²³⁵ Yleisesti myönnetään, että tällainen tieto tuo lisäarvoa ja tarjoaa jopa ”käyttöarvoa” tietyissä tilanteissa. Tavoitteellisessa oikeusdogmatiikassa empiiriset menetelmät ovat suorastaan apuväline – mistä on vaikea olla eri mieltä.²³⁶ Esiin on tuotu myös *critical legal studies* -tutkimuksen ja empiirisen tiedon yhteys, mitä ei ole yhtä helppo suoralta kädeltä havaita. Empiirinen tarkastelu nimittäin tuo tutkimukseen kriittisyyttä, ja kriittisyys taas syöttää CLS-elementtejä oikeustieteelliseen tutkimukseen.²³⁷ Itse asiassa tällaisilta elementeilä on mahdotonta välttyä, jos empiirinen tarkastelu osoittaa, että järjestelmät tai yksittäinen tulkinta ei toimi odotetulla tavalla. Empiirisen tutkimuksen tekeminen on lisäksi, näin todetaan, koko ajan helpottunut. Julkisiin tietokantoihin kertyy yhä enemmän empiiristä tietoa. Tätä pääosin kvantitatiivista ”valmista” tietoa pystytään käyttämään oikeustieteellisessä tutkimuksessa.

Joskus puhutaan jopa ”tutkimuksellisesta vuorovaikutusmallista”²³⁸ Siinä se empiirinen tieto, mitä yhteiskuntatieteet välittävät ”yhteiskunnan vaikutussuhteista ja lainalaisuuksista”, otetaan huomioon, kun mää-

että tutkimuksena se sijoittuu ”oikeustieteen ja yleisen yhteiskuntatieteen, sosiologian välimaastoon.” Ks. myös Ylhäinen 2004 s. 71.

235. Ks. esimerkiksi Holtermann ym 2013 s. 3. Yhteisartikkeli antaa hyvän kuvan oikeustieteellisen empiriakeskustelun kiistanaiheista.

236. Husa 1995 s. 275. Niin perinteinen kuin uusikin prosessioikeus on tässä merkityksessä varsin ”tavoitteellinen” oikeudenala. Oikeudelliset menettelyt kun tulisi vanhan viisauden mukaan saada ”nopeiksi, halvoiksi ja varmoiksi”.

237. Ks. Husa 1995 s. 278.

238. Ks. Siltala 2003 s. 795.

ritellään tieteenalan eli tässä oikeustieteen lähtökohtia ja tuloksia. Tällainen malli tuntuu hyvin luontevalta oikeudellisen konfliktihallinnan tutkimuksessa. Sen mukaista tutkimusta voidaan pitää yhtäältä yhteiskunnallisena prosessioikeutena, toisaalta *critical legal studies* -prosessioikeutena. Tosin jälkimmäistä piirrettä ei saa liioitella: uusikaan prosessioikeus ei kiistä tuomioistuinten ja oikeudenkäyntien perustavaa merkitystä yhteiskunnassa. Se vain näkee nykyisessä järjestelmässä pa-hoja puutteita.

Empiirisen oikeustutkimuksen menetelmät ja teoreettinen hyöty tunnetaan. Silti kukaan ei ole vielä keksinyt tapaa, jolla siitä saadaan aineistokustannukset ylittävää hyötyä lainopilliseen tutkimukseen. Valmista empiiristä aineistoa ei yleensä ole, joskin joitakin muussa tarkoituksessa koottuja aineistoja (esim. yhteiskunnallisia kyselytutkimuksia) pystytään hyödyntämään myös lainopillisessa tarkastelussa.²³⁹ Ellei tätä mahdollisuutta ole, aineisto joudutaan keräämään varta vasten kyseistä tutkimusta varten. Mikä pahinta: eniten hyötyä olisi kvalitatiivisesta aineistosta, mutta se on hankittavissa vain kyselyin ja haastatteluin. Ne taas ovat työläitä, aikaa vieviä ja rahamääräisiä kustannuksia aiheuttavia keräämistapoja. Jos empiirisen aineiston käyttäminen rajoittuu reaalisen argumentaation vahvistamiseen ja satunnaisesti uusiin kysymyksenasetteluihin, vartavastinen kerääminen ei maksa vaivaa: tutkijan mielikuvitus yleensä riittää kysymysten esittämiseen (vastaaminen onkin jo toinen asia), eikä reaalisten argumenttien painoarvo ole traditionaalisessa lainopissa kummoinen. Vaikka se vaihtelee, ne eivät koskaan ole ratkaisevia. Sillä, saako argumentin pohja empiirisestä aineistosta lisävahvistusta, ei ole juuri väliä. Argumentin ominaispainohan ei siitä kasva.

Asia muuttuu totaalisesti, kun tietoa haetaan oikeudellisten instituutioiden toimivuudesta. Toimivuusarviot yleensä johtavat oikeuspoliit-

239. Joitakin oikoteitäkin on. Ammattikorkeakoulujen lopputyöt ovat hyvä lähde empiiristä tietoa hakevalle. Monet kirjoittajat julkaisevat lopputyönsä sosiaalisessa mediassa tai muutoin sähköisesti. Koska moni kirjoittaja on ollut pitkään käytännön työtehtävissä, niissä on paljon faktatietoja sekä sisäpiirin havaintoja kirjoittajan työyhteisöstä. Vaikka havainnot ovat joskus jyrkkiä ja varmasti subjektiivisuuden rasittamia, ne ovat tarpeellinen vastapaino toimintakertomusten kaltaiselle virallisaineistolle. Sitä kaikki organisaatiot kiitettävästi tuottavat. Virallisaineisto on kuitenkin taipuvainen sekä selittämään kaiken parhain päin että korostamaan loputonta lisäresurssien tarvetta.

tisiin suosituksiin, joten empiirinen tieto on myös niiden pohjana. Voidaankin kysyä, onko tulevaisuussuuntautunut oikeustiede ylipäättään mahdollista ilman empiiristä aineistoa. Tosin siitäkin on esimerkkejä, mutta tavallisesti toimivuustutkimusta tekevät tinkivät aineiston edustavuudesta ja luotettavuudesta: he käyttävät toiseen tarkoitukseen koottua aineistoa, hakevat sitä muista maista tai tyytyvät satunnaisotokseen ja yleistyksiin. Heikkolaatuinenkin tieto on parempi kuin tiedon totaalinen puuttuminen, joka pelkästään johtaa toimivuustutkimusten laiminlyömiseen. Lainkäyttöjärjestelmät eivät voi olla sosiologisia ja sosiaalisia kokeiluja – etenkin, kun niiden tulokset jäävät hämäräksi.

Vaikka vanhan ja uuden prosessioikeuden välille näyttää syntyvän raja sekä monialaisuuden että empirian osalta, se ei ole odotetun jyrkkä. Uusi tutkimus voi olla varsin köyhää näissä suhteissa, kun taas vanhasta tutkimuksesta löytyy esimerkkejä varsin empiriamyönteisestä tutkimusotteesta (esimerkiksi Liukkonen 2012). Lainopillisen kirjan aiheena ovat vastaajan poissaolo rikosasiassa ja yksinkertaistettu oikeudenkäynti. Kyseisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan valitella tavalliseen tapaan empiirisen pohjatiedon (kirjassa ensi käden informaation) puuttumista, vaan kirjoittaja tekee työtä aukon täyttämiseksi.²⁴⁰ Hän keräsi sekä kvantitatiivista että kvalitatiivista aineistoa. Aineisto-otoksen arvoa kasvatti vielä sen ajallinen hajoaminen, mikä mahdollisti kehityksen suunnan arvioinnin.²⁴¹ Jos tämä kirja sivuutetaan poikkeuksena, ihanteeksi empiirisen tiedon käyttäminen kyllä myönnettiin lainopillisen tutkimuksen kaudellakin, kun tutkittiin oikeudellisia instituutioita ja etenkin lainkäytön menettelyjä.

Tämä näky esimerkiksi vuonna 2004 järjestetyn tutkijaseminaarin ”Empiirinen tutkimus oikeustieteessä” nimessä ja ohjelmassa. Yhdes-

240. Vertailukohteen tarjoaa Hormian tutkimus asianosaisen poissaolosta riita-asian oikeudenkäynnissä (1988). Vaikka tässäkin kirjassa tuodaan esiin ”oikeuspoliittisia taustaseikkoja” ja ”prosessiteoreettisia lähtökohtia”, kirjaa leimaa vahva oikeusdogmatiikka. Kirjan erikoisuuksiin kuuluu, että tutkimustulokset ja kriittinen arviointi sisältyvät saksankieliseen yhteenvetoon. Ks. Hormia 1988 s. 142 ja 333.

241. Liukkonen 2012 s. 427. Sen sijaan voidaan kyllä sanoa, että empiirisestä aineistosta ei saatu irti koko sen potentiaalia, koska huomio keskittyi yksityiskohtiin (”metsä hukkuu puilta”-syndrooma). Tämä on kylläkin tavallista empiiristä aineistoa hyödyntävissä väitöskirjoissa. Empiirisen aineiston keräämisen menetelmät toki hallitaan. Esimerkki voi toisaalta osoittaa, kuinka vaikeaa empiirisen tiedon kytkeminen puhtaaseen lainoppiin ylipäättään on.

säkään puheenvuorossa empiiristen havaintojen merkitystä ei kiistetty: empiirisen tiedon vähäisyys ja hajanaisuus oli keskeinen huolenaihe.²⁴² Sen sijaan keskusteltiin siitä, mikä kaikki on oikeustieteen tutkimuksessa empiiristä aineistoa, mikä taas oikeuslähteitä. Jos empiirisyysskeskustelusta haetaan aukkoja, se on haastattelu- ja kyselytutkimusten unohtaminen. Tällainen aineisto on ensiarvoisen tärkeää etenkin access to justice -tutkimuksessa tai arvioitaessa sitä, millaisia myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia oikeudenkäyntien asianosaiset saavat. Nämä kokemukset kun eivät jätä jälkiä siihen kirjalliseen aineistoon, joita oikeudenkäynnit tuottavat.

Oman empiirisen aineiston keräämisessä akateeminen tutkimus (eli yliopiston opettajan tehtävässä syntyvä tutkimus) on huonommassa asemassa kuin erikseen rahoitetuissa tutkimushankkeissa tehtävä tutkimus.²⁴³ Yliopistolla tehtävässä eli akateemisessa tutkimuksessa tutkijalla ei ole kummoisia mahdollisuuksia täsmennetyin aineiston keräämiseen: siihen ei ole käytettävissä tutkimusavustajia eikä taloudellisia resursseja. Näin ollen tutkija joutuu, kuten todettiin, joko käyttämään hyväksi muuhun tarkoitukseen koottua aineistoa tai tinkimään aineiston edustavuudesta.²⁴⁴ Kumpikin tuo epävarmuutta aineiston tulkitaan ja aineistosta tehtäviin päätelmiin. Tutkimushankkeet sen sijaan tavallisesti rahoitetaan erillisesti, eikä hankkeen tutkijoilla ole tavanomaista opetuskuormaa. Näin kyseisen tutkimuksen tiedontarvetta vastaavan aineiston keräämiseen pystytään uhraamaan aikaa ja kus-

242. Ks. Lindfors 2004 s. 1 ja 91. Kyseinen julkaisu käsittää alustukset sekä järjestäjien lopusanat. Yksi alustuksista oli provosoivasti ”Täytyykö prosessioikeudellisessa väitöskirjassa käyttää empiiristä aineistoa?”

243. Akateemisella tutkimuksella tarkoitetaan tässä tutkimusta, joka tehdään opetuksen (ja yhä useammin hallinnollisten tehtävien) pirstomana. Kultakautenahan ”perinteinen” professori saattoi itsenäisesti keskittyä omiin tutkimuksiinsa ja harvojen oppilaitensa ohjaamiseen. Ks. esimerkiksi Kallioinen 1998 s. 136. Tämä kultakausi jatkui oikeustieteessä aina 1960-luvun alkuun. Myöhemmin opetustehtävissä kirjoitetut moniosaiset yleisesitykset – tässä esimerkkinä Lappalaisen Siviiliprosessioikeus I ja II -kirjat (1995 ja 2001) – ovatkin melkoinen saavutus.

244. Edustavuuden (tai viime kädessä luotettavuuden) ongelma syntyy myös, kun käytetään muista maista koottua empiiristä aineistoa. Vaikka oikeus- ja yhteiskuntajärjestelmien erot otetaan huomioon, aineisto kelpaa enintään suuntaa antaviin päätelmiin tai kysymyksenasettelujen pohjaksi. Ks. esimerkiksi Koulu 2023 s. 57. Monet kotimaisetkin aineistot ovat saavuttamattomissa. Aineistoa ei lainkaan anneta (tästä esimerkkinä on välimieslainkäyttö) tai tutkimusluvalla asetetaan ”mahdottomat” edellytykset (tässä esimerkkinä julkisten asiamiesten järjestelmän tutkiminen).

146 tannuksia. Totta toisaalta on, että pieni oikeuskulttuuri ei ylipäättään tuota edustavaa aineistoa monista teemoista: tapauksia on liian vähän tai ei lainkaan.

Aikanaan sanottiin, että etenkin prosessioikeuden tutkimuksessa empiiriset aineistot korvautuivat tai olivat korvattavissa tutkijoiden työkokemuksella ja niin sanotulla osallistuvalla havainnoinnilla. Tässä väitteessä oli aikanaan hieman perääkin: monilla tutkijoilla oli tuomioistuintausta tai ainakin työkokemusta.²⁴⁵ Tosin samalla on pakko myöntää, että työkokemuksen tai havaintojen antama ”empiirinen” tieto oli fragmentaarista ja usein vanhaa. Oli niin tai näin, tällainen korvike-empiirisyys alkaa olla oikeushistoriaa. Karriäaritutkijoilla ei ole enää tällaista kokemusta. Tällaiset työkomennukset ovat satunnaisia ja paikallisia, enimmäkseen auskultointiin rajoittuvia. Tilaisuudet osallistuvaan havainnointiin eli toiminnan seuraamiseen ovat nekin hyvin harvassa. Ilmeistä myös on, että hyväkään työkokemus (tai havainnointi) ei aina nimenomaan sellaista tietoa, jota tarvitaan toimivuuden arviointeihin tai ”kehittävään” tutkimukseen. Tieto, jos sitä kertyy, enintään kuvaa sitä järjestelmänäkökulmaa, josta moderni tutkimus ylipäättään yrittää irtaantua.

Tällä tarkoitetaan sitä, että työkokemuksella (ja osallistuvalla havainnoinnilla) ei korvata niin sanottuja käyttäjäkokemuksia. Uusi tutkimushan arvostaa erityisesti informaatiota siitä, syntykö esimerkiksi oikeudenkäynnin asianosaisille myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia. Ellei oikeaa tutkimustietoa ole, väitteet esimerkiksi oikeudenkäynnin legitimoivasta vaikutuksesta ovat tyhjän päällä tai pehmeämmin sanottuna uskon varassa. Satunnaiset havainnot ”käytännöstä” ovat jopa vaaraksi: niillä on helppo vahvistaa jo valmiiksi muodostunutta mielihäilyä. Käytäntöön ”vetoavaa” tutkijaa pitäisikin aina vaatia kertomaan, mikä kyseinen käytäntö on, miltä ajalta sen ”otos” on peräisin, kuinka laaja se on ja niin edelleen. Tulkintojen perustelemista ”käytännöllä” onkin pidetty prosessioikeuden tutkimuksen perisyntinä.

245. Hallintolainkäytön tutkimuksessa monilla tutkijoilla on vankka työkokemus, joka myös antaa leiman tutkimuksellekin. Ks. esimerkiksi Nieminen-Finne 2023 s. 28.

10. Toimivuuden arviointi, kriittisyys

Toimivuuksarvioiden sisällyttäminen tutkimustehtävään pakottaa, kuten arvata saattaa, tutkimuksen tekijän valintoihin, jotka hän voi kokea kiusallisina. Tutkimuslinjan alkaessa hahmottua ei ollut mitenkään selvää edes se, millaista toimivuutta tällaista tutkimusta tekevä pyrkii arvioimaan. Toimivuuks on epäselvä käsite; meillä ei ole edes sellaisia ilmauksia, joilla sen eri osatekijöitä kuvataan. Voidaan esimerkiksi kysyä, mitä toimivuuks (tai sen vastakohta toimimattomuus) sisällöllisesti on. Yleiskielessä toimivuuks tarkoittaa, että jokin ”täyttää hyvin tehtävänsä”. Toimivuuks arviointi on kannanotto siihen. Luonnollinen jatkokysymys taas kuuluu, kenen kannalta toimivuutta arvioidaan. Vastauksilla on korrelaatiota. Jos toimivuutta arvioidaan oikeutta hakevan kansalaisen näkökulmasta, se näyttää vaikeuksina päästä oikeuksiin, toisin sanoen lisäkustannuksina, viiveenä ja heikentyvänä todennäköisyytenä päästä oikeudenkäynnillä aineellisesti oikeaan lopputulokseen.

Toiminnan tutkimus ja toimivuuks tutkimus eivät näin ole täydellisiä synonyymejä. Toiminnan tutkimus antaa periaatteessa vain kuvauks sen siitä, miten joku tai jokin de facto toimii, esimerkiksi millainen on yksittäisen asian kulku tuomioistuimessa vireilletulosta päätökseen. Toimivuuks tutkimuksessa kuvausta jatketaan arviolla: onko asian kulku järjestetty tarkoituksenmukaisesti, tehokkaasti, parhaalla mahdollisella tavalla ja niin edelleen. Raja ei, kuten kielenkäyttökään, kuitenkaan ole vakaa. Tutkimusta kutsutaan monesti toiminnan tutkimukseksi, vaikka se ottaa kantaa järjestelyn tai instituution tarkoituksenmukaisuuteen, välillä hyvinkin kriittisesti.

Tuomarille taas huono toimivuuks merkitsee lisätyötä, prosessioikeudellisten tulkintaongelmien lisääntymistä sekä epäsuoraa: niin sanottu yhteistoimintaperiaate ei toimi. Tuomioistuinjärjestelmässä heikko toimivuuks taas tuo mukaan tehottomuutta, lisää asiaruuhkia ja kasvattaa

150 henkilökunnan henkistä kuormitusta. Tehottomuus vaatii monesti lisärahoitusta, mikä vie ongelman valtiontalouteen.²⁴⁶ Sosiologi tai valtiotieteilijä näkee ongelmiksi heikkenevän luottamuksen tuomioistuimiin sekä oikeusjärjestyksen legitimitietin rapautumisen. ”Kelvottomassa” oikeudenkäynnissä kun ei yksinkertaisesti synny sellaisia myönteisiä oikeudenmukaisuuskokemuksia, joita moderni keskustelu oikeudenkäynniltä odottaisi.

Access to justice -tutkija ei näe valintaa vaikeaksi. Toimivuuden mittapuuna ovat oikeutta hakevan kansalaisen eli pelkistettynä oikeudenkäynnin asianosaisten näkökulma. Tutkija tosin myöntää, että tuomioistuinten omat havainnot toimimattomuudesta (eli niin sanotut epäkohdat) yleensä saavat uudistukset liikkeelle. Toimivuudessa havaitut häiriöt, jotka eivät heijastu tuomioistuimiin, eivät tavallisesti johda nopeisiin tai ainakaan tehokkaisiin korjauksiin. Access to justice -linjaus samalla ilmoittaa, milloin ”prosessuaalinen” instituutio tai järjestely ei toimi. Näin käy, kun oikeutta hakeva kansalainen ei ihanteellisella tai edes hyväksyttävällä tavalla pääse oikeuksiinsa, toisin sanoen instituutio tai järjestely aiheuttaa ylimääräisiä kustannuksia, tuo viivettä tai tekee oikeaan lopputulokseen pääsemisen epätodennäköisemmäksi kuin toinen vaihtoehtoinen tapa. Erityisen huonosti järjestelmä toimii silloin, kun se saa oikeutta hakevan kaihtamaan oikeudenkäyntiä. Esimerkki tästä on oikeudenkäyntikynnys, joka on intressiin verrattuna suhteeton tai kansalaisen taloudellisen kantokyvyn kannalta liian korkea. Samasta epäkohdasta näyttävät kärsivän kaikki länsimaiset oikeuslaitokset. Se lienee samalla perimmäinen syy väitteille ”lainkäytön kriisistä”.

Ennakolta on selvää, että lainopillinen tarkastelu ei tarjoa mahdollisuuksia säännösten ja vielä vähemmän prosessioikeudellisten järjestelmien toimivuuden arvioitiin.²⁴⁷ Laajamittaisemmat toiminta-arviot puuttuvatkin lähes tyystin tutkimuksesta, joka edelsi modernin kon-

246. Tuomioistuinlaitoksen kokonaismenot ovat, koko valtiontalouteen sopeutettuna, niin vähäiset, etteivät ylimääräiset kustannukset juuri vaikuta. Ks. Koulu 2020 s. 286. Kun tuomioistuinlaitoksen rahoitus ei kuitenkaan ole kasvamassa, rahoituksen riittämättömyys on toki järjestelmän sisällä melkoinen ongelma. Tehottomia lainkäyttölinjoja ja tuomioistui-
mia kun ei saisi palkita lisärahoituksella.

247. Ajatus siitä, että oikeustieteen tutkimus pohtisi lakien ”tarkoituksenmukaisuutta”, ei ole mitenkään itsestäänselvyys. Se alkoi saada jalansijaa vasta 1800-luvun lopulla Hegelin vaikutuksesta. Ks. Autio 1981 s. 134.

fliktinhallinnan nimellä tunnettua, joskin hieman hajanaista tutkimus-suuntausta. Totta on, että kaikkea 2000-luvunkaan tutkimusta ei voida pitää järin arvioivana. On kuitenkin myönnettävä, että lainopillisessakin tutkimuksessa on merkkejä piilevästä toimivuuden arvioinnista. Monilla tutkijoilla on ollut vankka käytännön kokemus, joten he ovat kyenneet paikallistamaan säännösten heikkouden. Heikko toimivuus tai toisesta näkökulmasta säännöksen epäpraktisuus ovat olleet perinteisesti reaalisia argumentteja, joilla on karsittu epäedullisia tulkintavaihtoehtoja. Havaintoja ei kuitenkaan tavallisesti puettu moitteiksi, vaan ne esitettiin epäsuorina: prosessuaalisia säännöksiä tulkittaessa huomioon oli otettava ”prosessitaloudelliset näkökohdat” ja säännöksiä oli tulkittava ”joustavasti”.²⁴⁸ Ensimmäisessä vaatimuksessa nykyhetkenkään tutkija ei näe mitään pahaa: itse asiassa kustannustietoisuus on laajalti esillä kansainvälisessä kirjallisuudessa. Toisessa eli joustavan tulkinnan vaatimuksessa mielipiteet ovat muuttuneet: prosessilain soveltamiselta edellytetään ennen kaikkea ennustettavuutta. Tulkinta ei saa olla tapauskohtaista eikä tilannesidonnaista. Joustava tulkinta johtaa herkästi ”prosessiprosessiin” eli kiistelyyn siitä, miten prosessilakia sovelletaan yksittäiseen oikeudenkäyntiin.²⁴⁹

Jos toimivuusarviot olivat ”vanhassa” prosessioikeuden tutkimuksessa pienimuotoisia ja epätavallisia, ”uuteenkin” eli 2000-luvun tutkimukseen ne osuvan ilmauksen mukaan hiipivät hiljaa. Toimivuusarviot yleistyivät ja sulautuivat tutkimuksen valtavirtaan vasta oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimuksen saadessa vauhtia vuosituhannen ensimmäisen vuosikymmenen lopulla. Aloitteleva toimivuustutkimus törmäsi hyvin pian kynnykseen: toimivuusarviot edellyttävät systemaattista empiiristä aineistoa.²⁵⁰ Tätä aineistoa ei ollut; itse asiassa oikeuden-

248. Näin Tirkkonen 1961 s. 21.

249. Oikeudellisen konfliktihallinnan teoria kutsuu tällaisia kiistoja riidoiksi riidassa ja suhtautuu niihin torjuvasti. Varhainen prosessioikeuden tutkimus ei sinänsä nähnyt niissä moitteen sijaa ja moni tutkija ottikin ne ilolla vastaan, koska ne antoivat käyttövoimaa prosessioikeuden tutkimukselle.

250. Samalla oikeustieteen tutkimuksen luontainen yhteys sosiologiaan vahvistuu. Yksi oikeussosiologinen tutkimusote on ”oikeuden kriittinen analyysi”. Se ei välttämättä ole epäkohtien paljastamista, vaan kysymys voi olla myös ”oikeuden rakentumiseen liittyvän diskurssin tarkastelusta”. Ks. Ylhäinen 2004 s. 48.

käyntien arkipäivästä – tai laajemmin oikeuksiin hakeutumisesta yleensäkin – tiedettiin silloin ja tiedetään vieläkin aika vähän.

On myönnettävä, että uudessa ”kriittisessä” tutkimuksessa jyrkin arvostelu on kohdistettu perinteisen prosessioikeuden raja-alueille. Arvostelua ovat saaneet lakisääteiset lautakunnat, hallintolainkäyttö kokonaisuudessaan sekä välimiesmenettely. Prosessioikeuden ydinalue – oikeudenkäynti-instituutio ja tuomioistuinelaitos – on kerännyt etupäässä järjestelmätason kritiikkiä: kokonaisuus on liian hajanainen, osaksi myös urautunut alajärjestelmiin. Joskus esiintuotu käsitys uuden tutkimuksen kohtuuttomasta ankaruudesta on näin harhakuva: tuomioistuimia on kehuttu muun muassa ennakkoluulottomuudesta sovittelun käyttöönotossa sekä nopeasti etenevästä digitalisaatiosta. Asianajajat ja julkiset oikeusavustajat ovat ammattitaitoisia, ja ammattimainen asianajaminen on tarkkaan säänneltyä ja valvottua. Kukaan ei myöskään liene kiistänyt, etteikö prosessilainsäädäntö ole lakisystemaattisesti ja lakiteknisestikin korkeatasoista. Eri asia on, että uusi tutkimus kyseenalaistaa monet lain peruslinjauksista: niistä joitakin kuten tosiasiallista asianajajamonopolia, liian pitkälle vietyä välittömyysperiaatetta tai kohtuutonta hävinnyt maksaa -sääntöä uusi tutkimus pitää huonosti harkittuina tai suorastaan virheellisinä.

Vanhaa tutkimustraditiota seuraava tutkimus ei löytänyt 1990-luvun lainsäädännöllisistä vallankumouksista juuri moitittavaa. Oikeudenkäynnin noussut kustannustaso pantiin kyllä merkille, ja se sai ajan mittaan yhä enemmän huomiota. Oikeudenkäyntikynnyksen merkittävästä noususta oltiin yksimielisiä. Syyksi katsottiin asianajajien kasvanut laskutus, jonka tasoa oli vielä nostanut asianajopalveluille tullut arvonlisävero. Oikeudenkäyntikynnyksen ongelmaan haettiin ratkaisu OK 21 luvun kulusäännöksistä, joiden täsmentämisen oletettiin auttavan. Myös tuomioistuimilta vaadittiin tiukempaa kustannusten kohtuullisuuden ja tarpeellisuuden kontrollointia. Toinen arvostelun aihe oli preklusiosäännöstö. Paradoksaalista kylläkin ongelmaksi ei nähty niinkään itse sääntelyä, vaikka se oli kansainvälisesti ankara. Preklusio oli automaattinen, eikä siitä ole muuta kuin harvoja poikkeuksia. Näin asianosaiset halusivat välttää preklusion tuoman riskin ja liittivät oi-

keudenkäyntiaineistoon kaiken mahdollisen. Tämä taas johti ratkaisuai-
neiston ja oikeudenkäyntimenettelyn paisumiseen. Paisuminen taas toi
lisäkustannuksia ja nosti oikeudenkäyntikynnystä. Alkuperäinen tavoite
oli tietenkin pelkistää oikeudenkäynti todellisiin riitakysymyksiin.²⁵¹

Selkeä esimerkki kritiikin puuttumisesta on vuoden 2016 uudistus,
jonka kohteena olivat oikeudenkäyntimaksut. Tuomioistuimet perivät
tällaisia maksuja suoritteistaan eli lainkäyttöpalveluista. Niiden taso on
pohjoismaissa ollut perinteisesti matala, jotta ne eivät nousisi oikeuk-
siin pääsyn esteiksi. Uudistuksessa maksuja nostettiin, ja niiden piiriä
laajennettiin. Tavoitteena oli saada ”turhat” asiat pois tuomioistumis-
ta. Uudistus toteutui ilman soraääniä, vaikka oli ilmeistä, että se karsisi
myös kaikkien mittapuiden mukaan ”oikeita” asioita.²⁵² Näin myös kävi,
minkä valtamedia vuosien kuluttua huomasi. ²⁵³ Muissa maissa vas-
taavat uudistukset olivat johtaneet kiivaaseen arvosteluun. Hiljaisuus
Suomessa on osoitus oikeuspolitiikan edellä viitatussa järjestelmäkes-
keisyydestä: puheenvuoroja pääsevät käyttämään vain tuomioistuinlai-
toksen ja oikeushallinnon edustajat. Toki on myönnettävä, että lainoi-
pilta ei ehkä voi odottaakaan tällaista järjestelmäkritiikkiä. Sitä paitsi
oikeudenkäyntimaksut eivät – toisin kuin oikeudenkäyntikulut – ole
kuuluneet prosessioikeuden tutkimuksen suosikkikohteisiin, koska ne
ovat olleet yksittäistä asiaa ajatellen niin pieniä.

Konfliktinhallinnan tutkimus kohdistaa kritiikkinsä toisin. Perusongelma oli lainkäyttöjärjestelmän hajanaisuus eri linjoihin. Pienem-

251. ”Preklusiioilmioitä” voisikin käyttää esimerkkinä monimutkaisuuden teorian nimellä tunnetusta lojikasta. Ks. edellä luku 3. Näennäisen teknisiä preklusiioipykälää kirjoitettaessa huomioon ei otettu niiden todennäköistä vaikutusta ensin asianosaisten (tai oikeammin heidän lakimiestensä) käyttäytymiseen ja sen jälkeen oikeudenkäynnin kustannustasoon, mikä taas heijastui oikeudenkäyntikynnykseen ja oikeuksiin pääsyyn. Preklusiiosäännökset ovat myös yksi tekijä siinä, miksi uudesta oikeudenkäynnistä tuli niin lakimieskeskeinen. Itse asiaansa ajava maallikko ei hevin menesty ankaralle preklusiolle perustuvassa oikeudenkäynnissä. (Tosin maallikon menestymistä preklusiottomassakaan oikeudenkäynnissä on aiheesta epäilty. Itse asiaansa ajava maallikko on nykykäsitysten mukaan heikoilla hallintolainkäytössäkin, jossa preklusiota ei tunneta. Väitteitä maallikon ”pärjäämisestä” kuullaan kylläkin enimmäkseen tuomioistuimen edustajilta, vaikka kysymys tulisi kohdistaa omatoimista asianajamista kokeilleeseen maallikkoon).

252. Koulun 2018 s. 24.

253. Ks. Helsingin Sanomat 5.8.2023: ”Lähestymiskiellon hakemusmäärät romahtivat edellisessä uudistuksessa”. Alaotsikko tuo esiin syypään romahdukseen: ”Hakemusten määrä vähentynyt maksu-uudistuksen jälkeen”.

piä ongelmia ovat epäselvä toimivaltajako yleisten tuomioistuinten ja hallintotuomioistuinten kesken, asioiden karkaaminen yleisistä tuomioistuimista, kehittämätön oikeudenkäyntien rahoittaminen sekä potentiaalinsa enimmäkseen hukkaava julkisten asiamiesten järjestelmä. Tästä myös seuraa, että taloudellisen oikeudenkäyntikynnyksen ongelma ei ole ratkaistavissa OK 21 luvun uudistuksilla, tehtiin ne miten osaavasti tahansa. Luku jakaa ainoastaan syntyneitä kustannuksia asianosaisten kesken: se ei tuo rahaa oikeudenkäynnin kustannusten kattamiseen. Monissa kohdin vanha ja uusi tutkimus antavat kiitosta: prosessilainsäädäntö on hyvin valmisteltua, asianajaminen on professionaalista ja valvottua, sovittelua käytetään laajamittaisesti, oikeudellinen digitalisaatio etenee myös tuomioistuimissa, eikä kollektiiviselle oikeussuojalle ole samanlaisia esteitä kuin monissa muissa maissa. Oikeudenhakijaa, joka riskin takia luopuu oikeudenkäynnistä, ei kuitenkaan lohduta tieto siitä, että asia ovat periaatteessa hyvin.

On myönnettävä, että tutkimussuuntauksilla on erilainen kriittisyys-potentiaali (termi tässä). Ne kohdistavat kriittisyytensä eri seikkoihin, ja esitetty kritiikki vaihtelee intensiteetiltään. Lainopillisen tutkimuksen kritiikki on pienimuotoista ja varovaista, tavallisesti yksittäisiin lainkohtiin liittyvää. Näin ollen ei ole oikeudenmukaista odottaa tällaiselta tutkimukselta ankaraa järjestelmäkritiikkiä (merkityksessä kielteinen arvostelu) tai edes kunnollista järjestelmäanalyysiä. Myöskään useimmat access to justice -liikkeen aikanaan radikaaleiksi leimatut vaatimukset eivät sitä olleet. Kukaan prosessioikeuden tutkija ei liene vastustanut esimerkiksi oikeudenkäynnin esteiden poistamista (ensimmäisen aallon vaatimus), oikeuksiin pääsemistä myös pienissä ja hajanaisissa vaatimuksissa (toisen aallon vaatimus) tai oikeudenkäynnin tehostamista (kolmannen aallon vaatimuksia).

Vallankumouksellista oli lähinnä vaatimus vaihtoehtoisesta pääsystä oikeuksiin. Vaatimus nimittäin riitauttaa oikeudenkäynnin ensisijaisuuden tienä oikeuksiin. On myönnettävä, että toisen aallon vaatimuksista syntyi sittemmin kollektiiviseksi oikeussuojaksi nimetty tutkimus. Se ei ensi näkemältä pelota vanhakantaisintakaan prosessioikeuden tutkijaa: yhteiskanteita ja joukkokanteita (jotka ovat sen sovelluksia) on aina ol-

lut. Tutkimussuuntaus kuitenkin menee itse asiassa paljon pitemmälle: se hylkää totutun yksilöllisen oikeussuojan eetoksen eli ajatuksen, että oikeuksia haetaan yksin ja omin voimin. Kollektiivinen oikeussuoja on toisin sanoen nimensä mukaisesti ”kollektivisoitua” oikeuden hakemista.²⁵⁴ Kollektiivisen oikeussuojan suojeleminen vastaanotto pohjoismaissa on näin pieni yllätys.

Kannattaa panna merkeille, että toimivuustutkimus ei ole sama asia kuin kriittisen oikeustiede: kaikki toimivuustutkimus ei esimerkiksi tähtää *critical legal studies* -henkisiin tavoitteisiin, esimerkiksi vaihtoehtoisen lainopin kaltaisiin tuloksiin. On kuitenkin myönnettävä, että järjestelmien kriittinen tarkastelu on omiaan johtamaan CLS-elementtien yhdistämiseen tutkimukseen.²⁵⁵ Totta nimittäin on, että toimivuustutkimuksen sivutuotteena ovat tavallisesti toimivuutta parantavat tulkintavaihtoehdot. Tässä ei ole mitään uutta: vastaavastihan *access to justice* -tutkimus etsii oikeuksiin pääsemistä suosivia tulkintavaihtoehtoja, sovitteletutkimus puolestaan hakee sovinnon todennäköisyyttä lisääviä tulkintoja ja niin edelleen. Ilmeistä on sekin, että toimivuustutkimuksen tulokset antavat perustan oikeuspoliittisille kannanotoille, uuden lainsäädännön linjauksille sekä vaatimuksille soveltamiskäytäntöjen tarkistamisesta.

Ohimennen todettakoon, että tutkimuksen tutkimuksella ja tutkimuksen kriittisyydellä on siltäkin oma yhteytensä. Sanotaan, että yksi tällaisen tutkimuksen tavoitteista on antaa mahdollisuus ”uuteen pyrkivään kriittiseen tutkimukseen”, kun vanhoista sidonnaisuuksista vapaudutaan.²⁵⁶ Tällaisen tutkimuksen puuttuminen Suomesta selittääkin, miksi suomalainen oikeustiede on varsin hampaatonta. Tämä kelpaa hyvin puolustukseksi, jos halutaan pitäytyä vallitseviin näkemyksiin. Prosessioikeuden tutkimus vain seuraa kritiikkittömydessään oikeustieteen valtavirtaa – jos tämä havainto prosessioikeuden tutkijoita lohduttaa.

Oma kysymyksensä on, missä sävyssä tyytymättömyys nykytilaan tuodaan esiin. Tässä suhteessa myös lähtökohtaisesti kriittisessä konfliktin hallinnan tutkimuksessa on merkittävää vaihtelua. Osa tutkijoista

254. Ks. esimerkiksi Koulu ym 2018 s. 104.

255. Husa 1995 s. 280.

256. Näin Husa 1995 s. 4

tuo epäkohdat hyvin selkeästi esiin ja vaatii niihin konkretisoituja korjauksia.²⁵⁷ Moni taas tyytyy toteamaan epäkohdan mutta jättää siihen puuttumisen myöhemmän tutkimuksen tai lainsäätäjän tehtäväksi. Joku ehkä vain vihjaa, että järjestelmä ei tunnu toimivan kunnolla ottamatta kantaa siihen, mikä siinä on vialla. Vanha jakolinja nuoret vihaiset tutkijat/status quo'ta tukevat vanhat professorit ei tunnu tässä kontekstissa lainkaan pätevän. Kriittisimpiä ovat tutkimuksissaan olleet vanhat, asemansa jo vakiinnuttaneet tutkijat. Tähän luultavasti vaikuttaa rakenteellinen syy: oikeuden "pintatasosta" irtaantuminen vaatii tieteellistä kokemusta, joka ei nopeasti hankita. Yksi syy voi olla sanomisen vapaus, joka sekin saavutetaan vasta tutkijauran viime vaiheissa. Kriittisillä mielipiteillä tiedemaailmassa ei hevin menestytä. Oikeudellisen status quo'hon arvostelu tuo mukanaan myös tuohon status quo'on johtaneen aikaisemman tutkimuksen arvostelun.

Tehokkainta lienee asenteiden muuttamiseen tähtäävä, konstrukttiivinen kriittisyys. Prosessioikeudessa saavutetaan paljon jo sillä, että juristit – tässä mukaan luettuina tutkijat ja oikeuspolitiikan vaikuttajat – saadaan katsomaan oikeudenkäyntiä oikeudenhakijan eli asianosaisen silmin. Tällöin monet toimintatavat ja mekanismit, jotka näyttivät järjestelmän eli tuomioistuinten näkökulmasta hyvinkin järkeviltä, alkavat horjua. Kaikki vanha ei ole huonoa eikä kaikki uusi hyvää. Repi-vä kriittisyys pakottaa kuulijansa vain siilipuolustukseen ja totaaliseen uudistusten vastustamiseen.

257. Omat tutkimukseni sijoittuvat, pahoin pelkään, monen lukijan mielestä tähän kategoriaan. Sävy ei ole ainoa kirjoittajan ongelma. Lukijan on myös saatava reilu mahdollisuus ymmärtää. Kirjoittamisen oppaissa varotellaankin siitä, että lukija on yksin. Hän ei voi pyytää kirjoittajalla selitystä tai lisäperusteluja. Hänellä ei ole käytettävissään samaa viitekehystä (frame of reference) kuin kirjoittajalla. (Viitekehys ei tässä tietenkään tarkoita pelkkää tieteellistä viitekehystä.) Kirjoittajan on sen tähden välitettävä tämä kehys lukijalle. Ks. Elbow 1988 s. 177. Tosin konfliktinhallinnan viitekehysten välittäminen "lainopilliselle" lukijalle vaatii palstatilaa. Konfliktinhallinta on paitsi tieteellinen viitekehys myös tapa ajatella.

11. Tulevaisuus- suuntautuneisuus: säädettyvä laki ja oikeuspolitiikka

Tutkimusta voidaan luokitella myös sillä perusteella, sitoutuuko se nykyhetkeen vai tähtääkö se tulevaisuuteen.²⁵⁸ Jälkimmäisessä tutkimus saa tai ottaa ”kehittävän” roolin, kun taas ensimmäisessä se tyytyy olemaan ”selkiinnyttävää”. Kannattaa tietenkin muistaa, että rajanveto häilyy: kehittävälläkin tutkimusotteella on oltava kosketuspinta nykyhetkeen. Jos pinta puuttuu, ”kehittäminen” pysyy älyllisenä leikkinä tai epärealistisena haihatteluna. Selkiinnyttävä tutkimus voi tietenkin tuoda esiin niin ilmeisiä epäkohtia, että jo pelkkä tieto niistä käynnistää oikeuskehityksen, vaikka kirjoilla ei ollut esitettävänä agenda sen enempää lainsäätäjälle kuin myöhemmälle tutkimuksellekaan. Näin tapahtuu kuitenkin harvoin.

Kun puhutaan oikeustieteestä, kosketuspinta nykyhetkeen on lainopillista analyysiä ja empiiristä tietoa siitä, miten nykyjärjestelmä de facto toimii. Kehittävä tutkimus edellyttää näin pohjakeseen toimivuusarviointeja, joskaan kaikki toimivuustutkimus ei ole sanan varsinaisessa mielessä ”kehittävää”. Toimivuusarviot eivät käsitteellisesti vielä sisällä kehittämis- tai muutosvaatimuksia. Toimivuutta tutkiva esimerkiksi katsoo nykytilan niin oivalliseksi, ettei sitä kannata muuttaa suuntaan tai toiseen. Tutkija voi myös tyytyä toteamaan surkean nykytilan esittämättä siihen minkäänlaisia korjauksia. Ensimmäiseen perinteisessä prosessioikeuden tutkimuksessa ei juuri päädyt: ajatellaan, että prosessioikeudelliset järjestelmät ovat modernin oikeudenkäynnin myötä saavuttaneet kuuluisan ”historiansa lopun” eli ihanteellisen tilan. Sen

258. Tulevaisuussuuntautuneisuudesta oikeudellisena ilmiönä ks. esimerkiksi Sanna Koulun 2014 s. 183.

sijaan tutkija joskus syyllistyy jälkimmäiseen. Kehittämisehdotukset laiminlyövä tutkija kylläkin kerää moitteita siitä, että hän on jättänyt tutkimuksensa kesken: hänen pitäisi vähintäänkin pystyä osoittamaan, mistä parannusta epäkohtiin haetaan. Selvää toki on, että tutkija ei ehkä kykene omin päin tuomaan esiin täydellistä uudistusohjelmaa.

Tulevaisuussuuntautunut oikeustiede on nähtävissä tulevaisuuden tutkimuksen eli futurologian sovelluksena. Tulevaisuudentutkimus halitsi keskustelua 1970-luvulla mutta menetti sen jälkeen uutisarvonsa. Tieteenalana se ei tietenkään kadonnut.²⁵⁹ Futurologista tutkimusta on tehty sen jälkeenkin, ja tällainen tutkimus on nykyisin ehkä tärkeämpää kuin ennen, kiitos nopean teknologisen ja yhteiskunnallisen kehityksen. Tulevaisuuden tutkimus ei periaatteessa ole tavoitteellista: se vain kartoittaa mahdollisia, todennäköisiä tai toivottavia tulevaisuuksia. Sen tutkimusmenetelmiä ovat päätelmät aikasarjoista, analysoidut skenaariot sekä kehitellyt simulaatiot. Tulevaisuuden tutkimuksen alkuperä näkyy sen kytkennässä lainvalmisteluun: lainvalmistelun tulevaisuuden tutkimuksen tarkoituksena on tukea ”tulevaisuuteen suuntautunutta päätöksentekoa” oikeuspolitiikassa.²⁶⁰ Vaikka tulevaisuudentutkimus lähtökohtaisesti on neutraalia, yleisesti tunnustetaan, että se on samalla tapa ajaa intressiperusteista tai henkilökohtaista agendaa. Tulevaisuustiedolla nimittäin vaikutetaan siihen, mikä tulevaisuus lukuisista vaihtoehtoista toteutuu. Mahdollisuus oikeuspoliittiseen asianajamiseen on erityisen selvä, kun kysymys on oikeustieteen vastuualueelle sijoittuvasta tulevaisuudentutkimuksesta tai tulevaisuussuuntautuneisuudesta. Kumpikin on samalla tulevaisuuden tekemistä.

Tulevaisuussuuntautuneella eli kehittäväällä tutkimuksella on luonnollisesti vahva korrelaatio oikeuspolitiikkaan. Tutkimuksen merkitys oikeuspolitiikassa onkin saanut ansaitsemaansa huomiota. Tutkimus yhtäältä antaa tukea oikeuspoliittiselle päätöksenteolle, toisaalta toimii osuvan ilmaisun mukaan ”lainsäätäjän vahtikoirana”. Ensimmäisessä tehtävässään se tuottaa ”konkreettista, reaali maailmaa ja todellisuutta”

259. Futurologia on tietenkin paljon vanhempaa perua, vaikka sitä kutsuttiin proosallisesti ennustamiseksi. Siinä kunnostautui myös kirjailijana kuuluisaksi tullut Zacharias Topelius 1800-luvun jälkipuoliskolla. Välillä hänen arvionsa tulevaisuudesta osuivat oikeaan, välillä menivät totaalaisesti vikaan. Ks. Meinander 2020 s. 26.

260. Ennakointi ja tulevat sukupolvet 2022 s. 11 ja 24.

valaisevaa tietoa.²⁶¹ Toisessa tehtävässään se taas mahdollistaa yksittäisten lakiuudistusten ja oikeusjärjestelmän kokonaisuuden kriittisen arvioinnin. Kuten edellä todettiin, näihin tutkimuksen oikeuspoliittisiin tehtäviin on lisättävä vielä kolmas: ”kehittävä” tutkimus antaa suunta- viivoja sille, millaista tulevan lainsäädännön, muun oikeudellisen ohjauksen tai soveltamiskäytännön tulisi olla.

Myös tässä valikossa prosessioikeuden uusi (eli 2000-luvun) ja vanha (eli 1990-luvun) tutkimus tekevät jyrkän eron. Mitä tulee tutkimuksen tukitehtävään, on pakko myöntää, että perinteinen tutkimus ei ole tehtäväänsä täyttänyt.²⁶² Lainsäätäjä on tavallaan jätetty oman onnensa nojaan. Se ei ketään yllätä. Kun kerran vanha tutkimus pitäytyi lainopilliseen tarkasteluun ja suorastaan väisteli toimivuusarvioita, olisi epärealistista odottaa siltä ehdotuksia siitä, miten asioiden tulisi olla. Sen sijaan uusi eli tässä konfliktinhallinnan tutkimukseksi kutsuttu suuntaus ei oikeastaan voinut olla sitä tekemättä. Katseet kääntyivät tulevaisuuteen jopa välimieslainikäytössä, joka oli pärjännyt yli kaksisataa vuotta ilman mainittavaa uudistumista.²⁶³ Vaikka aika on lyhyt evoluutiobiologiassa, se on saavutus oikeudellisissa instituutioissa. Harva instituutio onnistuu ensi yrittämällä kehittymään näin toimivaksi. Kriitikko löytää toisenkin selityksen: instituution luontainen kehitys pysähtyi ja se jähmettyi keran saavutetulle tasolle.²⁶⁴

Keskustelu ”lainsäädännöllisistä vallankumouksista” tuo esiin kysymyksen siitä, kumpi on parempi: tuleeko prosessilakien ”kehittyä” tuomioistuinten työtapojen ja käytäntöjen kautta vai ylhäältä määrät-

261. Litmala 2005 s. 47. Hän kylläkin rajoittaa tukitehtävän liian kapeaksi. Tutkimukselta on lupa odottaa myös ehdotuksia siitä, milloin uudistuksia tarvitaan, mitä lainsäädännöllisiä tai muita vaihtoehtoja on olemassa, miten tavoitteet toteutetaan lainsäädännön keinoin ja niin edelleen. Myös lainopillista tutkimustietoa tarvitaan. Uudistuksia ei kannata tehdä, ellei tiedetä edes, millainen nykytila on.

262. ”Oikeustieteilijöiden lähestymistapa leimaa erittäin vahvasti pitäytyminen ainoastaan yhdessä tiedonintressissä, lainopissa, kun oikeustutkimuksen pitäisi palvella laajaa joukkoa muitakin tiedonintressejä.” Näin Kalle Määttä 2010 s. 51.

263. Ks. esimerkiksi Turunen 2009 s. 69. Totta on, että kehittämisehdotukset eivät johtaneet uuteen lainsäädäntöön. Sen sijaan piirteitä uudistumisesta on nähtävissä aseenteissa ja välitysinstituuttien säännöissä.

264. Sovittelun tutkija sanoo tähän ehkä vastalauseensa: välimieslainikäyttö menetti sen sovinnollisuushakuisuutensa, joka leimasi sitä vielä 1930-luvulla. Välimiehiä saatettiin itsestään selvytenä kutsua ”sovinto-oikeudeksi” ja yksittäistä välimiestä ”sovintotuomariksi”. Näin Tauno Tirkkonen vuonna 1937 ilmestyneessä Isossa Tietosanakirjassa (osa XII).

tyinä lainsäädännöllisinä uudistuksina. Ensimmäisessä hyvät käytännöt aikanaan siirtyvät lakiin, jälkimmäisissä tuomioistuimien huoleksi jää uudistuksen käytännön toteutus. Ihanneratkaisua ei ole: työtavat voivat luutua tai kehittyä väärään suuntaan. Lainsäädännöllinen vallankumous voi taas johtaa äkkiyrkkiin siirtymiin ja tarkoittamattomiin sivuvaikutuksiin. Vastaus voi olla tutkimuksen, tuomioistuinikäytäntöjen ja lainsäädännön vuorovaikutuksessa. Tässä yhteydessä on vaikea välttää kiusausta luokitella suomalaisia kehityskulkuja. Esimerkiksi tuomioistuinlähteisestä, verkkaisesta uudistuksesta nousee hallintolainkäyttö, esimerkiksi lainsäädännöllisestä vallankumouksesta edellä viitattu ”prosessiuudistus”. Kumpikaan kehitysmalli ei ansaitse kiitosta. Toisessa kehitys oli liian hidasta ja urautuvaa, toisessa taas jyrkkää ja oikeudenkäynnin perusidean – oikeuksiin pääsyn – hukkaavaa. Totta on, että kummallakin tiellä saavutettiin jotain säilyttämisen arvoista, toisessa ratkaistaan kohtuullisen hyvin oikeuden saavutettavuuden ongelma (access to court), toisessa taas kohtalaisen onnistuneesti laadukas oikeuksiin pääsy (access to justice).

Jos palataan tutkimuksen valintoihin, sen tulokset eivät ole niin erilaisia, miltä lausuttu ehkä kuulostaa. Erot ovat pikemminkin vivahdeissa tai paremmin sanottuna asteissa. Jokseenkin kaikissa prosessioikeuden väitöskirjoissa ja tieteellisissä monografioissa on ollut tapana tehdä ehdotuksia säädettäväksi laiksi (de lege ferenda) tai vastaiseksi soveltamiskäytännöksi (de sententia ferenda). Ehdotukset ovat kuitenkin lainopillisen tutkimuksen kylkiäisiä, kapea-alaisia ja pienimuotoisia, usein toivomuksiksi jääviä. Niissä näkyy selvästi roomalaisen oikeuden ”neminem oportet legibus esse sapientiores”, kukaan ei saa olla lainsäätäjää viisaampi. Tällaisia kylkiäisehdotuksia ei voi parhaalla tahdollakaan pitää oikeuspolitiikan agendana. On toki myönnettävä, että oikeuspolitiikkaa ja säädettävää lakia on juuri prosessioikeudessa vaikea pitää erillään. Oikeuspoliittisissa ehdotuksissa on pakko jotenkin ottaa kantaa siihen, millaista lainsäädäntöä tarvitaan. Ellei tällaista näkemystä esitetä, kysymys on (yleis)poliittisesta agendasta tai populistisesta heitosta, esimerkkeinä ”oikeudenkäynnin kynnystä on laskettava” tai ”kansalaisten on päästävä oikeuksiinsa”. Raja ei ole tarkka. Esimerkiksi

vaatimus, että oikeudenkäynnin kynnystä on laskettava oikeudenkäynnin kustannustasoa alentamalla, on oikeuspoliittinen. Se sisältää tosin keinon eli kaivatun sääntelyn idean. Ehdotukset yksipuolisista kulusäännöistä ja sosiaalisista kulusäännöistä ovat sen sijaan jo kunniallisia *de lege ferenda* -ehdotuksia, koska tarvittavat prosessilain säännökset ovat helposti kirjoitettavissa.

Konfliktinhallinnan tutkimus on omaksunut toisen periaatteen: se on katsonut päätehtäväkseen lainsäädännön kehittämisen. Lainsäädäntö ei itsestään hakenut uusia, parempia rakenteita ja malleja. Päinvastoin se toisti aikaisempaa. Näin tutkimuksen oli osoitettava nykyisen lain epäkohdat sekä kerrottava, millaisilla oikeuspoliittisilla ratkaisuilla oikeuksiin pääsemistä voitaisiin helpottaa. Ulkomailta löytyi pienellä hakemisella lainaamisen arvoisia tai ainakin kokeiltavaksi sopivia järjestelyjä ja menettelyjä. Niistä oli myös paljon käyttäjäkokenemuksia, joten kokeileminen ei ollut kuuluisa ”hyppy pimeyteen”. Sellaisena moni saattoi, kylläkin jälkiviisaudella varustettuna, pitää vuoden 1993 ja 1997 oikeudenkäyntiuudistuksia. Sen sijaan alioikeuksien yhtenäistämistä kukaan ei paha sanaa. Sitä paitsi teknologian, etenkin tekoälyn ja yleisen digitalisaation, uskomaton edistyminen mahdollisti myös sellaisten toimintatapojen käytön, joita ei ollut ennen tunnettu. Radikaaleinkaan uudistaja ei, tieteiskirjallisuuden ulkopuolella, pystynyt 1980-luvulla kuvittelemaan sähköistä oikeudenkäyntiä, sähköistä asiointia tuomioistuinissa tai algoritmeihin tukeutuvaa päätöksentekoa. On myönnettävä, että uusikaan tutkimus ei kehittämistehtävässään menestynyt. Ehdotetut uudistukset ja kehitellyt innovaatiot eivät toistaiseksi ole saaneet toteutustaan.²⁶⁵ Tämä ei ehkä hämmästyttä: lainkäyttölisten järjestelmien kyky vastustaa uudistuksia – eli niiden institutionaalinen resilienssi – on kaikkialla havaittu suureksi. Muutoshaluttomuus ei anna oikeutta ”kehittävän” tutkimuksen laiminlyöntiin. Tutkijan kannattaa ajatella, että

265. Voi olla, että tekoälynkin voittokulku jää odotuksia vaatimattommaksi. On arveltu, että lakimiehet saavat tekoälystä hyötyä tiedon hakemisessa ja monimutkaisten tapahtumasarjojen erittelyssä. Valtaosa tavallisten lakimiesten ajasta menee siihen, että ”he käyvät läpi asiakirjapinoja sekä etsivät ennakkotapauksia, porsaanreikiä ja pieniä, ehkä relevantteja todisteenalasia”. Näin Harari 2017 s. 323. Tällä hetkellä näyttää myös siltä, että suuret kielimallit kykenevät lähivuosina tuottamaan kelvollisia asiakirjoja oikeudenkäynteihin. Näin henkilökohtainen asianajaminen ja tuomitseminen säilyisi ihmisen monopolina.

164 ”siperia opettaa”. Jossain vaiheessa se kuuluisa ”ulkoinen paine” pakottaa radikaaleihin uudistuksiin.

Entäpä vahtikoiran tehtävä? Tässäkään vanha (eli vuotta 2000 edeltävä) tutkimus ei ole kunnostautunut. Tämä ei kuitenkaan johtunut siitä, etteikö sanottavaa – välillä hyvinkin kriittistä – olisi ollut. Tutkimuksessa lainsäätäjän tahtoa kunnioitettiin, mikä ei kylläkään ole prosessioikeuden tutkimuksen erityispiirre. Se leimaa kaikkea lainopillista tutkimusta, mutta prosessioikeudessa se tuntuu korostuneen: jos asia sanotaan pelkistetysti, mentaalinen asenne oli, että tutkimuksen tehtävä oli tulkita ja systematisoida niitä säännöksiä, jotka olivat tulleet voimaan – ei ottaa kantaa niiden toimivuuteen tai muutostarpeisiin. 1990-luvun alussa asennetta vahvisti se kiire lainopillisen tiedon tuottamiseen, minkä vuoden 1993 laaja kokonaisuudistus aikaansai. Alatajuisesti ehkä ajateltiin, että arviointi ja kritiikki jää seuraavan tutkijapolven tehtäväksi.

Jos perinteinen prosessioikeuden tutkimus hoiti tukijan ja vahtikoiran tehtävänsä huonosti, kehittämistehtävän se totaalisesti laiminlöi: oikeuspoliittinen päätöksenteko ei saanut tutkimukselta oikeastaan minkäänlaisia neuvoja siitä, miten prosessilainsäädäntöä tuli kehittää, laajemmista uudistuksista puhumattakaan. Totta on, että prosessioikeuden tutkimus ei ollut tässä suhteessa poikkeuksellisen saamatonta; sama piirre näkyy muidenkin oikeudenalojen samanaikaisessa tutkimuksessa. Oikeuskehityksen edistämistä ei katsottu tutkimuksen tehtäväksi: kehityksen oletettiin tapahtuvan itsestään – ja tutkimuksen tehtävä oli vain sen seuraaminen.

Uusi (eli 2000-luvun) tutkimus täytti aukon.²⁶⁶ Se ei niinkään kohdistanut kritiikkiään yksittäisiin lakiuudistuksiin: esimerkiksi vuoden 1993 uudistusta se piti korkeatasoisena ja sovitteluelementtien liittämistä oikeudenkäynteihin suorastaan ansiokkaana. Arvostelu kohdistui yhtäältä uudistusten lähtökohtiin ja tavoitteisiin. Esimerkiksi modernin oikeudenkäyntikonseptin katsottiin tuottavan korkeatasoista mutta liian

266. Prosessioikeuden tutkimus ei tässä voi ottaa kaikkea kunniaa. Myös käyttäytymistieteellinen ”tuomioistuintutkimus” tuottaa toimivia ehdotuksia työtapojen ja rutiinien muuttamiseksi tuomioistuimissa. Ks. Haavisto 2002 s. 76. Työtapojen kehittyminen ei ole aina seurannut työtehosteiden ohjeistusta, toisin sanoen osa työtavoista on menettänyt alkuperäisen tarkoituksensa, osa on taas liian työintensiivisiä hyötyänsä nähden.

kallista oikeussuojaa.²⁶⁷ Oikeudenkäyntikynnys oli karannut kesiver-
toisen kuluttaja-palkansaajan käsistä.²⁶⁸ Oikeussuojan (modernimmin
oikeuksiin pääsyn) kokonaisuuden katsottiin epäonnistuneen, toisin
sanoen kansalaisten oli vaikea päästä oikeuksiin, usein jopa mahdoton-
ta. Tutkimus myös listasi keinot, joilla päästäisiin eteenpäin. Oikeuden-
käyntiä tuli rakenteellisesti keventää, oikeuksiin pääsyn rahoittamisessa
käyttöön tuli ottaa uusia menettelytapoja, kollektiivisen oikeussuojan
koko potentiaali tuli saada käyttöön, ja julkisten asiamiesten roolia yk-
silöllisessä oikeuksiin pääsyssä tuli jämäköittää.

Tulevaisuussuuntautunut tutkimuskin putoaa välillä kyydistä oikeus-
politiikan äkkikäännöksissä. Esimerkiksi kelpaa niin sanottu yksin-
kertaistettu oikeudenkäynti, joka on lainvalmistelussa ristitty iskevästi
”pienriitamenettelyksi”. Tällaisen oikeudenkäynnin tarpeellisuudesta on
kiistelty kaksi vuosikymmentä. Prosessioikeuden tutkijat ovat pitäneet
sitä tarpeellisena, virallinen oikeuspolitiikka taas tarpeettomana. Jär-
jestelmän näkökulmasta kevennetty oikeudenkäynti onkin tarpeeton:
tuomioistuimet eivät sellaista tarvitse.²⁶⁹ Sitä kaivataan vain oikeuksiin
pääsyyn maassa, jossa oikeudenkäynnin kynnys on korkea ja oikeuden-
käyntien rahoittaminen kehittymätöntä. Tutkimus onkin keskittynyt
murtamaan muutosvastarintaa, toisin sanoen korostamaan uudistuk-
sen välttämättömyyttä. Voimavarat eivät ole riittäneet sen miettimiseen,
millainen yksinkertaistettu oikeudenkäynti olisi, mitä asioita siinä käsi-
teltäisiin, miten kustannukset jakaantuisivat ja miten yksinkertaistettu
oikeudenkäynti integroitaisiin oikeudenkäytön järjestelmään.²⁷⁰ Kun
oikeuspolitiikan tuulet äkkiä kääntyivät, tutkimustietoa ei ollut – ja lain-

267. Tästä luultavasti vallitsee yksimielisyys. Ks. esimerkiksi Koulu 2012 s. 229.

268. Tosin kynnys ei ole pelkästään taloudellinen, mitä kaikki lakimiehet eivät muista. Kor-
kea kustannustaso ja niin sanottu kuluriski ovat kuitenkin kynnyksen merkittävät osatekijät.
Ks. Koulu 2020 s. 64.

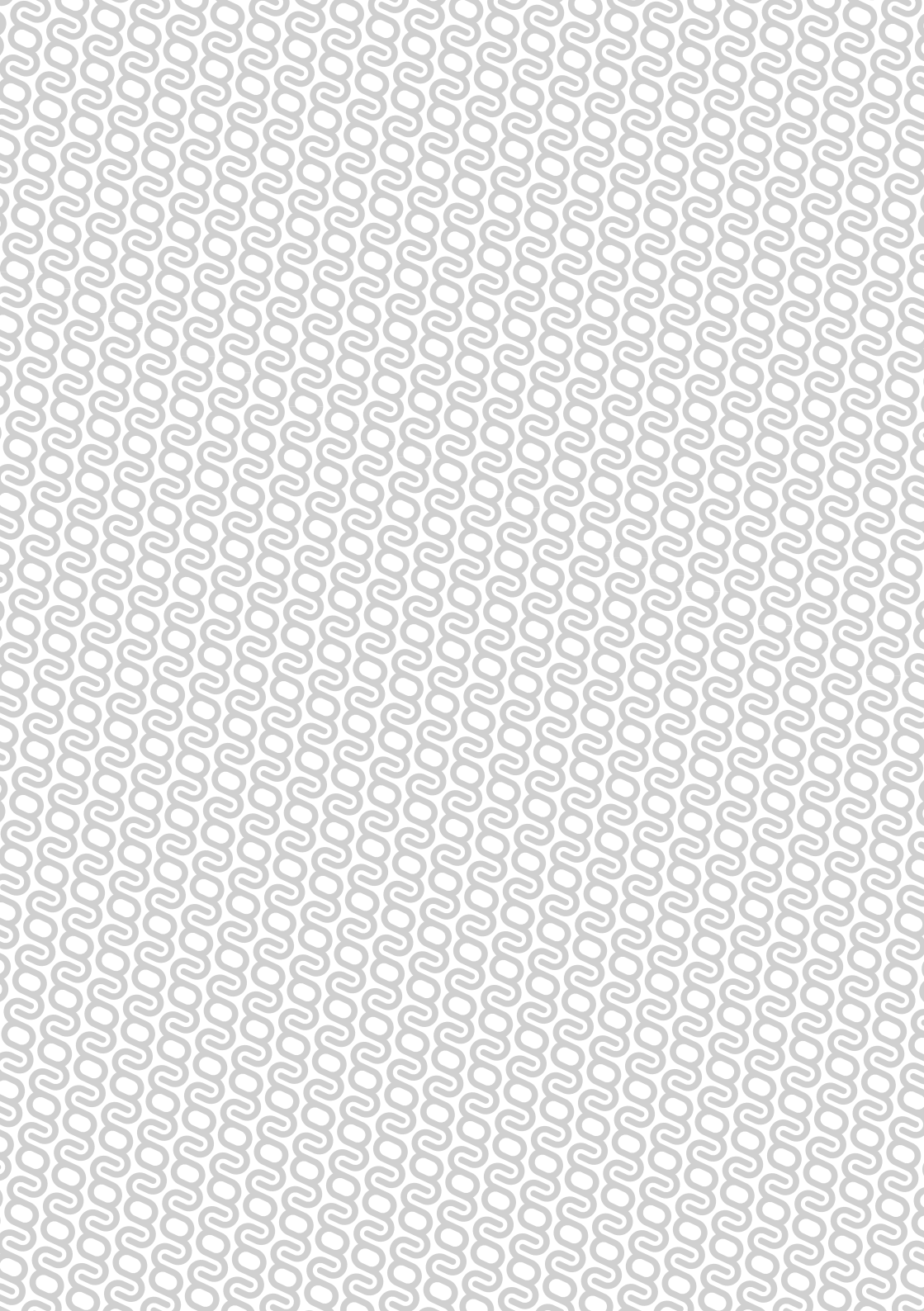
269. Tuomioistuinlaitoksen kehittämiskomitean mietintö onkin malliesimerkki tästä logii-
kasta. Ks. KM 2003:3 s. 207. Markku Arponen kuvaa komitean työskentelyä Prosessioikeus-
blogissa kirjoituksessaan ”Tuomarina kuudella vuosikymmenellä XV” (ilmestyi 17.2.2023).
Komitea sai aikaan merkittäviä uudistuksia: sen ansioksi on luettavissa tuomioistuinviras-
ton perustaminen, tuomioistuinten yksikkökojojen suurentaminen sekä tuomioistuinten
tehtävien karsiminen.

270. Saattaa olla, että tähän vaikutti myös pessimismi. Vastustus oli niin jyrkkää, että uu-
distuksen ei kuvitelu toteutuvan nykyisen tutkijapolven elinaikana.

166 valmistelu lähti tyhjästä kuten on tapahtunut kaikissa aikaisemmissakin uudistuksissa.²⁷¹

Prosessioikeuden tutkijoiden etujärjestö (jos sellainen olisi) voi puolustukseksien vedota siihen, että muutkaan oikeudenalat eivät ole kunnialla selvinneet niille (tässä) asetetusta kehittämistehtävästä. Tämä on totta: prosessioikeus ei ole ollut muita oikeudenaloja huonompi. Toisaalta on sanottava, että harvalla oikeudenalalla kehittämismvastuu on ollut niin näkyvä ja ajankohtainen kuin prosessioikeudessa. Samanlaisia kuvitteellisten mannerlaattojen liikkeellelähtöä ei ole muualla nähty. Prosessioikeuden ei toki muutoinkaan voi, sen enempää kuin kukaan muukaan, turvautua kuluneeseen selitykseen, että toisetkin ovat olleet yhtä kehoja.

271. Ks. pienriitamenettely: arviomuistio 2023 s. 67. Ks. myös korkeimman oikeuden lausunto 15.3.2023 s. 2.



Lopuksi

Tehty tarkastelu antaa lukijalle luultavasti kirjavan kuvan prosessioikeuden tutkimuksesta. Se ei johdu välttämättä tarkastelun subjektiivisuudesta (sen vaikutusta ei tietenkään voi evätä) vaan tutkimuskohteesta: prosessioikeus ja sen seurauksena prosessioikeuden tutkimus käy läpi nopean kehityksen vaihetta. Uusi prosessioikeus – niin sanottu oikeudellinen konfliktinhallinta – yhtäältä työntää tieltään lainopillista ja lainsäätäjää ”kunnioittavaa” prosessioikeutta. Toisaalta taas traditionaalisessa prosessioikeudessaakin vuosisataiset rakenteet järkkyvät. Suuret laatat kuten oikeussubjektimaisuus, asialegitimaatio, tuomitsemisparadigma ja yksilöllisen oikeussuojan eetos ovat irtaantuneet prosessioikeudellisesta Pangea -mantereesta, johon tutkimuksen ”virtaukset” olivat ne hetkeksi koonneet.

1990-luvun alku, etenkin vuosi ”nolla” eli vuosi 1993, toi prosessioikeuden tutkimukseen ja opetukseenkin kaivattua elinvoimaa. Ulkoiset olosuhteet muuttuivat radikaalisti: tuomioistuinlaitos modernisoitiin, ja käyttöön otettiin uudenaikainen, välittömyyttä toteuttava oikeudenkäyntiformaatti. Prosessioikeus sai uusia neitseellisiä tutkimuskohteita. Kun lisäksi juridisen käytötiedon kysyntä räjähti, prosessioikeuden tutkijat kokivat, että heitä totisesti tarvittiin. Yleinen käsitys oli, että kapasiteetti ei riitä vastaamaan niihin odotuksiin, joita heille asetettiin. Aikaa leimasivat yhtäältä eräänlainen tutkimuksellinen konsensus: kaikki olivat samaa mieltä siitä, miten uutta lainsäädäntöä tuli tutkia. Toisaalta taas ajalle oli ominaista epätieteellistyminen, mitä me aikalaiset emme kunnolla panneet merkille. Tutkijat keskittyivät tuottamaan yleisesityksiä, oppikirjoja sekä käsikirjoja, usein samaan julkaisuun mahdutettuna. Vaikka kirjoissa oli kiistattomia tieteellisiä ansioita, niiden ajateltu käyttö – ja kuviteltu lukijakunta – väistämättä heijastuivat kysymyksenasetteluun, esitystapaan ja argumentointiin.

Hektinen tiedon kysyntä alkoi vaimentua 2000-luvun alussa, mikä herätti kiinnostuksen lähestymistapoihin ja tutkimusmenetelmiin.

Niistä ei 1990-luvulla ollut ehditty kiinnostumaan. Vuosituhannen alkua kuvaa vanhan ja uuden tutkimusperinteen rinnakkaiselo. Vanha lainopillinen perinne säilytti elinvoimansa, mutta sen rinnalle syntyi uusia kysymyksiä, lähestymistapoja ja tutkimusmenetelmiä hakevia tutkimuslinjoja. Niistä käytetään monasti yhteisnimitystä oikeudellisen konfliktinhallinnan tutkimus. Se kiinnittää huomionsa kokonaisuuksiin, arvioi toimivuutta, hakee jalansijaa oikeuspoliittisessa päätöksenteossa ja suuntautuu näin tulevaisuuteen.²⁷² Uusi tutkimusperinne samalla tuhoaa sen tutkimuksen konsensuksen, joka oli tyyppillistä vanhalle perinteelle. Moni tutkija kokee ehkä vieläkin 2000-luvun ”epävarmuuden aikana”. Yksimielisyyttä siitä, miten tehdään hyvää prosessioikeuden tutkimusta, ei enää ole. Joku on ehkä iloinen vapautuessaan perinteen pakkopaidasta, joku saattaa nähdä sen ahdistavaksi.

Prosessioikeuden murros ajoittuu vuosituhannen vaihteeseen. Uusi kehitys tuntuu sopivan hyvin siihen transformaatioteoriaan, joka esitettiin jo vuonna 1995 julkisoikeuden tutkimuksen analyysissa.²⁷³ Tosin tätä nimitystä ei siinä käytetty. Teoriassa eksogeeninen haaste vaikuttaa tieteen ’sisäiseen’ tilanteeseen. Tämä tarkoittaa muun muassa sitä, että ulkoa tuleva paine johtaa tai vähintäänkin saattaa johtaa uudentyyppiseen oikeustieteeseen. Tässä uudentyyppisessä oikeustieteessä oikeusdogmatiikalla ei enää ole niin keskeistä asemaa kuin ennen. Tosin teoriaan tukeutuminen edellyttää, että ulkoinen paine kyetään yksilöimään. Sellaiseksi ei kelpaa vuoden 1993 uudistus: se ei pakottanut uudentyyppiseen oikeustieteeseen vaan pikemminkin suosi vanhaa lainopillista tutkimusperinnettä. Selitys lienee havainnossa, että uudistetut tuomioistuimet ja edistysellinen oikeudenkäynti eivät tuoneetkaan sitä helpotusta oikeuksiin pääsyyn, mitä oli kuviteltu. Päinvastoin oikeuksiin pääsy vaikeutui kustannusten kasvun ja korkeatasoista lakimiesapua edellyttävän oikeudenkäyntiformaatin takia. On myönnettävä, että harva jos kukaan prosessioikeuden tutkijoista uskalsi ääneen sanoa uudistusten epäonnistuneen. Viimeistään 2000-luvun alussa useimmat al-

272. Joku saattaa nähdä oikeudellisessa konfliktinhallinnassa sen laajan oikeustieteen, jota Backman vuonna 1976 peräänkuulutti. Hänen mukaansa ”oikeustieteen tehtävänä on tutkia kaikinpuolisesti erästä yhteiskuntaelämän aspektia” – tässä oikeuksiin pääsemistä. Näin Backman 1976 s. 18.

273. Husa 1995 s. 21.

koivat sitä epäillä. Maaperä eli niin sanottu tilannetietoisuus oli suotuisa sovittelukulttuurille ja ryhmäkanteen kaltaisille prosessioikeudellisille innovaatioille. Asia erikseen on, että siirtyminen sovittelukulttuuriin oli ainakin lyhyellä aikavälillä menestys. Ryhmäkanteen sijaan on pakko leimata oikeuspoliittisesti ensiluokan fiaskoksi.

Siitä, missä määrin tämä uudistuminen oli sisäsäntöistä, missä määrin kansainvälisistä vaikutteista syntyvää, tuskin syntyy yksimielisyyttä nykyisessä tutkijapolvessa. Uudistusajatukset saivat kiistatta tukea kansainvälisestä kirjallisuudesta, jossa puhuttiin ”oikeudenkäynnin kriisistä”. Kriisi tuntui sekä Euroopassa että Euroopan ulkopuolisissa maissa. Ulkomaiseen tutkimukseen kannatti tietenkin vedota, koska se antoi uudelle suuntaukselle uskottavuutta. Ratkaisevia kansainväliset vaikutteet eivät olleet: ne olisi voitu ignoroida muiden maiden ongelmien, joiden syyt löytyivät vanhentuneista prosessilajeista ja vajearesursoidusta tuomioistuinten. Kansainvälisen keskustelun vaikutus Suomeen ei ole itsestäänselvyys, vaan vaikutukset käyvät läpi melkoisen suodatus- ja muokausprosessin. Oikeustiede ja ehkä erityisen vahvasti prosessioikeus on varsin eklektinen: se ottaa vastaan jonkun impulssin, toisen se taas torjuu.²⁷⁴ Joskus ajatukset eivät selvästi sovellu Suomen olosuhteisiin, joskus ajatus jää torjutuksi vain siitä syystä, että se ei löydä riittävän sitkeää ja kovaäänistä puolestapuhujaa.

On houkuttelevaa luokitella prosessioikeuden tutkimuksen muutokset ”tieteellisiksi” Kondratjevin aalloiksi ja luopua yrityksestä selittää niitä. Hänen mukaansa nimetyt pitkät aallot eli vuosikymmenten mittaiset suhdannekäännökset rytmittävät taloushistoriaa.²⁷⁵ Pitkien aaltojen tarkkaa syntymekanismia ei tunneta: niitä vain on. Jos tutkimukselliset suhdanteet seuraavat samoja lakeja kuin taloudelliset, tutkimuksen nousukausi – tieteellinen belle époque – prosessioikeudessa on loppuillaan. Kondratjevin aallot kestävät vain noin neljännesvuosisadan. Mitä tulee nykyisen aallon jälkeen, emme tiedä: onko tulevaisuus paluuta perinteiseen lainoppiin vai jotain muuta, mitä emme kykene kuvittelemaan.

274. Oikeustieteen tutkimuksen (eli oikeudenalojen vastaanottokyvyn) eklektisyys on toki pantu merkille ennenkin. Ks. esimerkiksi Utriainen 2017 s. 547.

275. Ks. Hobsbawm 1999 s. 340. Tämän kirjan alaotsikko on siis saanut nimensä Kondratjevin teoriasta.

Kehityskulkua on helppo pitää väistämättömänä. Oikeusdogmatiikka ei voi antaa apua sen enempää oikeudenkäynnin kehittämiseen kuin vaihtoehtojen etsimiseen. Kehitäs uutta ja uranuurtavaa lainopillisen tiedon perusteella? Jos prosessioikeuden tutkimus pitäytyy pelkkään lainoppiin, se menettää olemassaolon oikeuttaan.²⁷⁶ Tutkimus voi vielä hetken aikaa tyydyttää käytännön lakimiehiä. Tieteen olemassaolon ”oikeutus” on kuitenkin sen kyvyssä tuottaa sellaista tietoa, jota yhteiskunta tarvitsee. Yhteiskunta tarvitsee tietoa muustakin kuin siitä, miten asiat tällä hetkellä oikeusjärjestyksessä. Oikeusdogmatiikan kannattaja saa toki lohtua siitä, että aikanaan oikeuksiin pääsyä tukevat järjestelyt on uudistettu – ja ne ovat saavuttaneet nykynäkemyksiä vastaavan ihan- netilansa. Tällöin oikeusdogmatiikka palaa entiseen valta-asemaansa, kunnes seuraava nopean kehityksen sykli käynnistyy. Vaatii nimittäin melkoista itsetuntoa väittää, että nykytutkimus edustaa prosessioikeuden tutkimuksen historian päätepistettä, kuuluisaa ”loppua”.

Jos metaforaa jatketaan, aaltoliike on niin lukittu (suorastaan deterministinen), että siihen ei vaikuta sen enempää yksittäisten tutkijoiden mielipiteet kuin tutkimusyhteisön henkikään. Ne voivat enintään hie- man hidastaa tai nopeuttaa uudistumista. Jos tutkimusyhteisöksi katso- taan tässä silloinen rikos- ja prosessioikeuden laitos tai prosessioikeu- den oppiaine, ilmapiiri ei ollut kovin myönteistä uudistumiselle. Samaa tosin voidaan sanoa oikeutuksella useimmista oikeudenaloista, mikä ei kylläkään kelpaa puolustukseksi. On pakko sanoa, että prosessioikeu- den tutkimuksen yleisasenne ei myöskään ole rohkaissut nuoria tutki- joita irtiottoihin siitä lainsäätäjän kunnioittamisen periaatteesta, joka on jähmettänyt oikeudenalan tutkimuksen. Lainsäätäjän kunnioittami- nen on rasittanut suomalaista oikeustiedettä ja erityisen voimakkaasti ja kauan juuri prosessioikeuden tutkimusta. Moni tutkija on kylläkin voinut hiljaa Brusiinin hengessä ja Syrjäsen sanoin katsoa, että lainsää-

276. Ks. Backman 1976 s. 26: oikeustiede saa kestävän luonteen vain, kun se antaa kehi- tuskelpoisen ja yhteiskunnallista todellisuutta vastaavan vastauksen kaikkiin olennaisiin ”oikeutta ja valtiota koskeviin kysymyksiin”. Jos tutkimus ei ”kehitä”, voidaan kysyä, kuka kehittää. Suomessa oikeuden kehittämistehtävä on lykätty (kauniimmin sanottuna ”pai- notettu”) tuomioistuimille eikä lainvalmistelun organisaatioille. Näin Syrjänen 2012 s. 373. Prosessilainsäädäntö poikkeaa tästä aksioomasta: lainvalmistelu on ottanut kehittäjän roo- lin tukeutumatta sen enempää tutkimukseen kuin tuomioistuimiinkaan. Tosin yksityiskoh- dassa tuomioistuinten edunvalvonta on saanut vaikutusta.

täjän kunnioitus ei saisi liiaksi ohjata tuomioistuimia tai että tuomioistuinten pitää, ”lainsäätäjän ohella ja rinnalla”, ohjata yhteiskuntaa ja sen vuorovaikutussuhteita.²⁷⁷ Tekoihin eli ohjaavaan ja vuorovaikuttavaan tutkimukseen tällainen ajattelu ei kuitenkaan ole johtanut suomalaisessa oikeustieteessä. Toki poikkeuksia löytyy.

Prosessioikeudessa kunnioittamisen asenne on ollut syvässä. Sille on myös löydettävissä perusteluja. On ajateltu, että prosessioikeudessa lainsäätäjän tahtoa ei niin vain sovi unohtaa, koska prosessilain soveltamiselta vaaditaan ennustettavuutta. Lainsäätäjän kunnioittaminen kiistatta tukee tulkintojen ennustettavuutta.²⁷⁸ Vastaväite ymmärtää ennustettavuuden kuitenkin liian laajaksi. Sillä periaatteessa halutaan torjua tapauskohtainen ja tilannesidonnainen tulkinta. Prosessioikeudellinen tuomioistuinaktivismi ei sinänsä ole pahasta, kun se luo uusia, yhteiskunnan tarpeita vastaavia ja näin parempia käytänteitä. (On toki myönnettävä, että tulkinnallisen aktivismin ensimmäiset ”uhrin” eli niin sanotun nollaoikeudenkäynnin asianosaiset voivat siitä kärsiä. Suotavaa olisi, että uudistukset olisivat asteittaisia ja niistä tiedotettaisiin.) Jos joskus, niin nyt tällaista aktivismia kaivataan, koska teknologia kehittyi ja vähäisemmässä määrin myös konfliktiteoreettinen tutkimustietämys lisääntyy ennenkuulumattomalla vauhdilla. Prosessioikeudellinen lainsäätäjä kun ei kerta kaikkiaan pysy mukana, koska demokraattiset prosessit ovat hitaita.

Oikeustieteen tutkimus ei kärsi julkaisumahdollisuuksien puutteesta. Tarjolla on lukuisia julkaisukanavia. Tieteelliset seuravat ylläpitävät omia julkaisusarjojaan, ja moni kirja löytää myös kaupallisen kustantajan. Mitä teoreettisempi tutkimus on, sitä vaikeammaksi sen kaupalli-

277. Näin Syrjänen 2012 s. 383.

278. Fyysikko ehkä kyseenalaistaisi koko ennustettavuuden. Hänen mielestään lainkäyttö on niin sanottu kaoottinen systeemi. Sellaisessa pienetkin muutokset alkutilaan aiheuttavat ajan mittaan suuria muutoksia systeemissä. Systeemin toimintaa ei siten voi ennustaa kovin pitkälle. Näitä muutoksia alkutilaan tuovat lainsäätäjä, oikeuskäytäntö ja oikeustieteen tutkimus. Sitä paitsi vähäiseltä näyttävä muutos voi saada kertaantuvia vaikutuksia toisessa kontekstissa, mitä ei ole otettu huomioon. Esimerkki tästä ovat oikeudenkäyntiavustajan kiristyneet kelpoisuusvaikutukset. Uudistuksessa pyrittiin ohjaamaan oikeudenhakijat osaavien ja valvottujen lakimiesten käyttöön. Tavoite oli mitä kannatettavin. Kukaan ei tullut ajatelleeksi, että kansalaiset sen sijaan ryhtyvät ajamaan itse asioitaan tai luopuvat koko oikeudenkäynnistä, koska he eivät kykene palkkaamaan tällaista lakimiesapua. Apu nimittäin on kallista.

nen kustantaminen toki muodostuu. Ellei kirja muutoin löydä paikkaansa, se useimmiten pystytään julkaisemaan tiedekunnan tai laitoksen sarjassa, vaikka tällaisten kirjojen levikki on vähäinen. Sähköinen julkaiseminen laskee merkittävästi julkaisukynnystä. Tulevaisuudessa yhä useampi tutkimus julkaistaan sähköisesti joko omakustanteena tai blogisivulla. Omakustanteiden ja kyseisten blogikirjojen levikki jää sattumanvaraiseksi, ellei kirjoittaja aktiivisesti jaa tai markkinoi tutkimustaan. Sähköinen julkaiseminen on niin halpaa, että siihen päätyneet tutkijat tavallisesti jakavat kirjaansa kaikille halukkaille ilmaiseksi. Helpon julkaisemisen vastapainona on vertaisarviointien puuttuminen, mikä on yllätys muiden tieteenalojen edustajille.²⁷⁹ Ellei kyseessä ole tieteellisen seuran kustantama julkaisu, vastuu on savolaisittain kirjan lukijoilla.

Oikeustieteen tutkimuksen ongelmia on palautteen vähäisyys. Siitä kärsii myös prosessioikeus. Väite voi hämmästyttää ulkopuolista lukijaa. Käyhän ensiksikin oikeustiede monissa yliopistoissa, tässä esimerkiksi Helsingin yliopisto, muutaman vuoden välein läpi tieteenaloittaisen arvioinnin. Arvioitavana on tällöin kaikki oikeustieteellinen tutkimus määrättyiltä vuosilta, yleensä viideltä. Paneeli laatii työstään julkisen, tavallisesti usean kymmenen sivun mittaisen raportin, joka tosin leviää huonosti mutta joka kuluu asianharrastajien käsissä. Siitä tutkija hyvällä onnella löytää paikkansa, toisin sanoen muutaman sanan harrastamastaan tutkimussuuntauksesta, joskus jopa nimetystä teoksestaan. Tutkimuksen akateemiset arviot antavat samalla myös palautetta, joka kylläkin kohdistuu sattumanvaraisesti eri tutkijoihin. Oikeudenala-
na prosessioikeus ei ole akateemisissa arvioinnissa menestynyt. Se on

279. Totta on, että vertaisarviointi ei ole laadun tae. Tällainen arviointi ei sinänsä kerro mitään sen enempää sarjan (tai lehden) kuin itse tutkimuksenkaan tasosta. Arvioinnin tulisi perustua ilmoitettuihin mittareihin. Monet mittarit kuten tutkimuksen uutuusarvo ovat kuitenkin hyvin subjektiivisia, joten ne eivät paranna vertaisarvioinnin luotettavuutta tai edes sen läpinäkyvyyttä. Näin Mähönen 2011 s. 76. Toki myös referee-arvioijan tulisi osata asiansa, toisin sanoen kyetä soveltamaan mittareita. Mittareiden ja taidon puuttessa vertaisarvioinnit jäävät herkästi persoonallisiksi näkemykseksi. Tällöin koulukuntaerot voivat olla kohtalokkaita. Esimerkki prosessioikeudesta voisi olla perinteisen tutkimustradition edustaja arvioimassa konfliktinhallinnan paradigmalle rakentuvaa tutkimusta tai päinvastoin. Harva tutkija pystyy tietenkin tehtävässä ylittämään paradigmansa rajat, eli katsomaan, että toista paradigmaa edustava tutkimus on sekini hyvää tutkimusta. Todelliseen tieteelliseen sensuuriin vertaisarvioinnilla ei enää päästä, vaikka se aikanaan oli mahdollista. Tällä hetkellä julkaisufoorumia, tieteellisiä, kaupallisia ja sähköisiä, on tarpeeksi. Sinnikäs kirjoittaja saa kyllä tekstinsä julkaistuksi.

saanut kohtuuttoman ankaraa arvostelua. Vaikka arvostelu aikanaan oli oikeutettu, 1993 arvostelussa omaksuttu kielteisyyden säilyminen uusimmissakin arvioissa. Tämä kieli, että arviointipaneelit eivät ole huomanneet tutkimuksessa tapahtuneita muutoksia.

Henkilökohtaista palautetta tutkijat ovat perinteisesti saaneet aikakauslehtien kirja-arvosteluista. Niiden määrä on kuitenkin vähentynyt, ja moni post doc- tutkimus jää vaille ansaitsemaansa arvostelua. Arvostelut ovat sävyiltään ja kohteiltaan sattumanvaraisia, eikä yhdelläkään oikeustieteellisellä aikakauslehdellä ole arvostelupolitiikaksi kelpavaa johdonmukaisuutta. Sosiaalinen media helpottaa kirjoittajille annettavaa suoraa palautetta, ja tämä palautekanava muodostunee jatkossa yhä tärkeämmäksi. Some-palautte kompensoi kirja-arvostelukulttuurin katoamisen.

Prosessioikeuden tutkimus ei ole kunnostautunut oikeuspoliittisessa vaikuttavuudessa. Vanhalta lainopilliselta tutkimusperinteeltä tätä ei tietenkään voinut odottaakaan. Yllättävää sen sijaan on, että moderni, kehittämistehtäväänsä painottava tutkimuskaan ei toistaiseksi ole johtanut uuteen lainsäädäntöön. Selitys ilmiölle voi olla tutkimuksen suhteellisella uutuudella tai lainvalmistelun torjuvalla asenteella: suomalainen lainvalmistelu on tunnettua siitä, että se hylkii ulkopuolisia vaikutteita. Tosin tässä suhteessa näkyy heikkoja merkkejä siitä, että asenteet ovat muuttumassa ja oikeuspoliittinen keskustelu viriämässä. Oikeudellisiin käytäntöihin tutkimus sen sijaan vaikuttaa, mikä näkyy prosessioikeudellisten yleisesitysten ja käsikirjojen kysyntänä. Oikeustieteellisellä kirjallisuudella ja oikeudellisilla käytännöillä onkin vahva vuorovaikutus.

Lähestymistavoissa ja kysymyksenasetteluissa perinteinen prosessioikeus ja uusi konfliktinhallinta eroavat. Perinteinen prosessioikeus on tavallista lainoppia. Perinteisiä oikeuslähteitä käytetään, mistä seuraa, että prosessilaki ja sen valmisteluaineisto ovat ensisijainen oikeuslähte. Tosin myös korkeimman oikeuden ratkaisuja arvostetaan, eikä niiden ratkaisuohteista hevini poiketa. Tulkintasäännöt ovat tavanomaiset: tulkintasuositukset ovat tavallisesti varovaisia. Viitekehys on järjestelmässä: perinteinen prosessioikeuden tutkimus on tuomareiden ja tuomioistuinten oikeutta. Prosessilain toimivuutta ei mietitä, tutkimus

ei ole kriittistä, mistä seuraa, että se keskittyy nykytilaan. Kehittämisehdotuksia, pienimuotoisia de lege ferenda ehdotuksia lukuun ottamatta, ei tuoda näkyviin: prosessilain nykytila oletetaan oikeudellisen kehityksen lopputulokseksi. Myöskään tulkintojen argumentaatiota ei voi pitää syvällisenä: argumentointi jää varsin "ohueksi".

Uusi, muotoutuva tutkimustraditio eli oikeudellisen konfliktinhalinnan tutkimus on lähes kaikessa erilainen: sitä voidaan pitää vanhan perinteisen tradition antiteesinä. Kysymyksenasettelu ylittää laajaksi-kin mielletyn lainopin ulkorajat. Tutkimustehtävät ovat toisin sanoen monipuolisia: samalla ne vaativat sekä monialaista tutkimusotetta ja käytettävissä olevan empiirisen tiedon hyödyntämistä. Tutkimusta leimaa kriittisyys ja tulevaisuuden hallinta. Nykyistä prosessilakia pidetään yhtenä välvaiheena "prosessilainsäädännön" jatkumossa. Se ei ole, tunnettua aforismia lainaten, prosessioikeuden historian loppu. Tutkimusasetelma eli "viitekehys" on vaihtunut tuomioistuimista asianosaisiin eli oikeutta hakeviin. Tutkimus on saanut vaikutteita access to justice -liikkeestä, mistä johtuen se kantaa huolta heikkojen kerta-asianosaisien pääsystä oikeuksiinsa. Kriittisyys ilmenee tavallisesti järjestelmien toimivuuden arviointina.

Uusi tutkimusote edellyttää monialaisuutta ja empiirisen tiedon hyväksi käyttämistä. Tukea monialaisuudesta haetaan enimmäkseen sosiologiasta, joskin tutkimuksesta voidaan paikallistaa useita muitakin tieteenaloja. Vaikka empiiristä aineistoa arvostetaan, ongelmaksi nousee edustavien aineistojen saaminen. Oikeustieteellistä tutkimusta varten kerättyjä aineistoja ei yleensä ole valmiina, ellei sellaisiksi lasketa tuomioistuintilastojen kaltaista kvantitatiivista informaatiota. Sen hyöty on kuitenkin suhteellisen vähäinen: tutkimukseen tarvittaisiin kvalitatiivista eli kyselyin, case-analyysin ja haastatteluin hankittavaa tietoa. Voimavaroja sellaisten keräämiseen on yleensä vain erikseen rahoitetuissa tutkimusprojekteissa. Akateemisessa tutkimuksessa joudutaan tyytymään aineistoon, joka ei täytä kaikkia edustavuuden ja luotettavuuden kriteerejä.

Perinteinen lainoppi ei tarjoa mahdollisuuksia prosessioikeudellisten järjestelmien ja menettelytapojen toimivuuden arviointiin. Perin-

teinen prosessioikeuden tutkimus ei olekaan tästä syystä kyennyt sellaisia arvioitatuottamaan. Sen sijaan toimivuuden arviointi on elimellinen osa konfliktinhallinnan tutkimusta. Tutkimuksen yhteys access to justice-liikkeeseen antaa myös näkökulman: toimivuutta arvioidaan oikeutta hakevan kansalaisen näkökulmasta. Vanha järjestelmänäkökulma, tuomarin ja tuomioistuinten katse, pitkälti syrjäytykin. Voimakastakin arvostelua saa lainkäyttöjärjestelmän hajanaisuus: sen osat eivät liity toisiinsa. Tietoisuus kustannusvaikutuksista on myös kasvamassa, mistä syystä kysymys oikeuksiin pääsyn rahoittamisesta nousee tutkimusagendan kärkeen. Kannattaa kuitenkin huomata, että toimivuustutkimus ei sinänsä ole kriittistä oikeustiedettä. Vaikka siinä on critical legal studies-sävyjä, se ei kiistä perinteisten tuomioistuinten legitimeettiä eikä etsi niille vaihtoehtoja. Suomessa kuten muissakin pohjoismaissa vaihtoehtoinen riidanratkaisu täydentää traditionaalista lainkäyttöä: se ei nimestään huolimatta ole kenenkään mielestä sille todellinen vaihtoehto.

Perinteinen prosessioikeuden lainoppi sitoutuu nykyhetkeen. Konfliktinhallinnan tutkimus sen sijaan on vahvasti tulevaisuussuuntautuvaa: se on ottanut missiokseen lainkäyttöjärjestelmän – tai oikeammin oikeuksiin pääsemisen – kehittämisen. Tässä sen erityisyys suhteessa muuhun oikeustieteen tutkimukseen tulee esiin. Monet oikeudenalat väittävät tutkimustaan tulevaisuussuuntautuneeksi. Kaikkien tutkimus ei kuitenkaan täytä tällaisen tutkimuksen kriteerejä. Tulevaisuussuuntautunut tutkimus käsittää oikeudellisesti painottuvan tulevaisuuden tutkimuksen eli oikeudellisen futurologian, tulevaisuuteen tähtäävän päätöksenteon sekä tulevaisuussuuntautuneen lainvalmistelun. Ensimmäisessä merkityksessä tulevaisuussuuntautunut oikeustiede on osa yleistä tulevaisuudentutkimusta. Tulevaisuuteen valmistautuminen on välttämätöntä prosessioikeuden tutkimuksessa. Yhteiskunnalliset ja sosiaaliset muutosprosessit ravistelevat vanhoja rakenteita. Teknologian kehitys heijastuu tapaan, jolla oikeudenkäyttö järjestetään. Teknologia algoritmeineen ja etäyhteyksineen on yhtäältä haaste ikivanhalle tavalle järjestää oikeuksiin pääsy; toisaalta se taas tarjoaa korjauksen niille epäkohdille, joita vanhat menettelytavat sisälsivät – ja joille ei aikanaan ollut ratkaisuja.

Nopea muutos saa aikaan sen, että tehty tutkimus vanhenee yhä nopeammin. Vanhaan hyvään aikaan tehty perustutkimus säilytti arvonsa jopa puoli vuosisataa: vielä 2000-luvun alussa Tirkkosen tutkimus muodosti paljon prosessioikeuden oppien kivijalan. Nyt perustutkimuksen elinkaari lasketaan enää vuosissa, enimmillään vuosikymmenessä tai kahdessa. Yleisesitysten ja käsikirjojen maailmassa lukija odottaa uutta painosta parin vuoden välein, ja mieluummin hän ottaisi vastaan jatkuvasti päivitettävän sähköisen julkaisun. Tämä lupaa vaikeuksia pienille oikeuskulttuureille, jollainen Suomi on. Pienen oikeuskulttuurin oikeudellisen tiedon tarve on tietenkin sama kuin suuren. Kummassakin tarvitaan suurin piirtein sama määrä kehittäväää ja soveltavaa tutkimusta. Pienen oikeuskulttuurin voimavarat, mitä tulee tutkijoiden kykyyn tuottaa oikeusjärjestyksen ylläpitämiseen ja kehittämiseen tarvittavaa tietoa, ovat kuitenkin vain murto-osa suuren oikeuskulttuurin voimavaroista. Tutkimustiedon kattavuus (kaikesta on tutkimusta) tai ajantasaisuus (tutkimus on uudehkoa) tulee varmasti kärsimään.

Tämä kirja on vaatinut epätavallisen paljon neuvoja ja tukea aina kirjan ideasta lähtien. Sekään ei ole omani: sain sen valmiina tutkijataustaisilta tyttäriltäni Sannalta ja Riikalta. Professori Jaakko Husa (Helsingin yliopisto) antoi arvokkaita neuvoja kirjan rakenteeksi. Veljeni Markku toisen tieteenalan (lääketiede, Turun yliopisto) edustajana huomautteli puutteista kirjan sävyssä ja lähestymistavassa, jotka jouduin ottamaan huomioon. Käsikirjoituksen sisältöä taas on laajemmin kommentoinut yliopistonlehtori Tapani Lohi. Hänen kommenttinsa ovat olleet sekä osuvia että valitettavan työläisiä. Kirjan jaksoja on hänen takiaan jouduttu osaksi kirjoittamaan uudelleen. Yksittäisiä, lähinnä rohkaisevia kommentteja olen saanut tyttäriltäni, Jaakko Markukselta (Lapin yliopisto) sekä entisiltä oppilailtani Heidi Lindforsilta, Santtu Turuselta ja Petra Hietanen-Kunwaldilta (Aalto-yliopisto).

Kirjan taitosta vastasi tälläkin kertaa Kalle Järvenpää Design. Johanna Kerola oli tapansa mukaan suureksi avuksi kirjan viimeistelyssä ja sähköisen version julkaisemisessa. Rakel Tiderman puolestaan on jälleen auttanut oikoluvussa ja tekstin kielihuollossa. Kirjan julkaisemisesta vastuun on kantanut Conflict Management Institute, jonka kotisivulta kirja on luettavissa sekä rajoituksitta ladattavissa.

Heille kaikille jään – useimmille ties kuinka monennen kerran – kiitoksen velkaa.

Risto Koulu

Viitatu lähteet

KIRJAT JA ARTIKKELIT

- AARNIO 2012. Aarnio, Aulis: Lain ja oikeuden tähden. Tampereen raastuvan ja käräjäoikeuden historia vuosina 1830–2010. Vammala 2012.
- AHONEN 2011. Ahonen, Pertti: Valtio-opin ja juridiikan toisillaan evaluatio-opissa: näkökohtia, kokemuksia, päätelmiä. Teoksessa: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Turku 2011. Ss. 293–304.
- ALVESALO-ERVASTI 2006. Alvesalo, Anne – Ervasti, Kaijus: Oikeus yhteiskunnassa – näkökulmia oikeussosiologiaan. Helsinki 2006.
- AUTIO 1981. Autio, Veli-Matti: Yliopiston virkanimitykset 1809–1852. Helsinki 1981.
- BACKMAN 1976. Backman, Eero: Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely tieteenkäsitteistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917. Vammala 1976.
- BERNITZ YM 2000. Bernitz, Ulf ym: Finna rätt. Juristens källmaterial och arbetssmetoder. Sjätte upplagan. Norstedts Juridik 2000.
- BROWN 1989. Brown, A.L.: The Governance of Late Medieval England 1272–1461. Stanford University Press 1989.
- CASTI 1997. Casti, John L.: Yllätysten tiede. Helsinki 1997.
- COTTERRELL 1913. Cotterrell, John N.: A Collection of Latin Maxims and Phrases. Stevens and Haynes 1913.
- DEUTSCHER 1978. Deutscher, Isaac: Stalin. Poliittinen elämäkerta. Toinen laitos. Helsinki 1978.
- EDELMAN 1991. Edelman, Nils: Viisaita ja veijareita geologian maailmassa. Helsinki 1991.
- ELBOW 1988. Elbow, Peter: Writing With Power. Techniques for Mastering the Writing Process. Second Edition. Oxford University Press 1988.
- ELLILÄ 1971. Ellilä, Tauno: Hovioikeusmenettely ja oikeudenkäynnin uudistus: Nykynäkymiä ja uudistusajatuksia. Helsinki 1971.
- ELLILÄ 1973. Ellilä, Tauno: Korkein oikeus muutoksenhakuasteena: nykytilasta lainuudistuksiin. Helsinki 1973.
- ENGMAN 2009. Engman, Max: Pitkät jäähyväiset. Suomi Ruotsin ja Venäjän välissä vuoden 1809 jälkeen. Helsinki 2009.
- ENQVIST 2007. Enqvist, Kari: Monimutkaisuus. Elävän olemassaolomme perusta. Helsinki 2007.
- ERVASTI 1994. Ervasti, Kaijus: Oikeudenkäyntikulut uudessa alioikeusmenettelyssä. Tutkimus alioikeuksien käytännöstä. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos. 1994.
- ERVASTI 2004. Ervasti, Kaijus: Käräjäoikeuksien sovintomenettely. Empiirinen tutkimus sovinnon edistämisestä riitaprosessissa. Helsinki 2004.
- ERVASTI 2005. Ervasti, Kaijus: Konfliktinratkaisua vai riidanratkaisua – kaksi käsitystä konfliktinhallinnasta. Teoksessa: Vaihtoehtoista riidanratkaisua vai vaihtoehtoista konfliktinratkaisua? Helsinki 2005. Ss. 57–80.
- ERVASTI 2006. Ervasti, Kaijus: Oikeussosiologia tutkimusalana. Teoksessa: Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Turun yliopisto 2006. Ss. 19–38.
- ERVASTI 2007. Ervasti, Kaijus: Tuomioistuimet ja oikeuslaitos tutkimuksen kohteena: lähestymistavan valinta. Teoksessa: Tuomioistuintutkimus

- muuttuvassa maailmassa. Helsinki 2007. Ss. 9–18.
- ERVASTI 2011A. Ervasti, Kaijus: Oikeuden saamisen monet kasvat. Oikeus 2011 ss. 347–360.
- ERVASTI 2011B. Ervasti, Kaijus: Oikeusologia ja oikeuspoliittinen tutkimus osana oikeustiedettä. Oikeustiede-Jurisprudentia 2011 ss. 65–131.
- ERVASTI 2012. Ervasti, Kaijus: Lakimiehet kirjoituspöydän äärellä – kirjoittamien oikeustieteellisissä lehdissä. LM 2012 ss. 219–237.
- ERVO 2005. Ervo, Laura: Oikeudenmukainen oikeudenkäynti. Helsinki 2005.
- FELT YM 2017. Felt, Ulrike ym (editors): The Handbook of Science and Technology Studies. Fourth Edition. The MIT Press 2017.
- GOTHÓNI 2002. Gothóni, René: Inledning: Humanioras egenart. Teoksessa: Att förstå inom humaniota. Finska Vetenskaps-Societetens 2002. Ss. 11–24.
- HAAVISTO 2002. Haavisto, Vaula: Court Work in Transition. An Activity-Theoretical Study of Changing Work Practices in a Finnish District Court. Helsinki 2002.
- HAKKARAINEN 2021. Hakkarainen, Jenni: Naming something collective does not make it so: algorithmic discrimination and access to justice. Internet Policy Review. Volume 10, Issue 4 2021. Ss.1–21.
- HALILA-TIMONEN TOIM 2003. Halila, Heikki – Timonen, Pekka: Miten meistä tuli oikeustieteen tohtoreita? Helsinki 2003.
- HANNULA 2004. Hannula, Ilari: Rikosoikeudellinen järjestelmä kriisissä. Tutkimus kansalaissodan ja 1930-luvun alun kriisin vaikutuksista vankilukuun, rikoslainsäädäntöön ja oikeudenkäyttöön. Helsinki 2004.
- HARARI 2017. Harari, Yuval Noah: Homo Deus. Huomisen lyhyt historia. Bazar 2017.
- HAVANSI 1993. Havansi, Erkki: Uusi turvaamislainsäädäntö selityksineen: oikeudenkäymiskaaren uusi 7 luku sekä ulosottolain 7 luvun uusitut säännökset kommentoituina. Helsinki 1993.
- HAVANSI 2003. Havansi, Erkki: Osakeyhtiön prosessioikeus. Teoksessa: Matkalla pohjoiseen. Rovaniemi 2003. Ss. 69–82.
- HAVANSI 2004. Havansi, Erkki: Määräajat ja oikeudenkäynti. Helsinki 2004.
- HAVANSI 2005. Havansi, Erkki: Riidanratkaisun vaihtoehtojen skaala ”päihinänkuoressa”. Teoksessa: Vaihtoehtoista riidanratkaisua vaihtoehtoista konfliktinratkaisua. Helsinki 2005. Ss. 9–26.
- HECKSCHER 2011. Heckscher, Sten: Finns det något europeisk rätt? Teoksessa: Festskrift till Per Ole Träskman. Norstedts Juridik 2011. Ss. 229–237.
- HEIKKILÄ 2007. Heikkilä, Hannu: Suomen Akatemian historia III 1989–2003. Kilpailu ja yhteistyö. Helsinki 2007.
- HELANDER 1988. Helander, Martin (editor): Handbook of Human-Computer Interaction. North-Holland 1988.
- HELIN 2017. Helin, Markku: Oikeuskirjallisuus korkeimman oikeuden päätösten perusteluissa. Teoksessa: Oikeutta oikeudenkäynnistä täytännönpanoon. Helsinki 2017. Ss. 45–58.
- HELLEMANN 2003. Hellemann, Jarl: Kirjalliset liikemiehet. Kustantaja kuvia. Toinen painos. Helsinki 2003.
- HEMMO 2022. Hemmo, Mika: Välimiesmenettely. Helsinki 2022.
- HIETANEN-KUNWALD 2018. Hieta-nen-Kunwald, Petra: Mediation and the legal system. Extracting the legal principles of civil and commercial mediation. Helsinki 2018.
- HIETANEN-KUNWALD 2019. Hieta-nen-Kunwald, Petra: Vanhoja visioita ja uusia keinoja – oikeudellinen konfliktin hallinta tutkimuksessa ja opetuksessa. Teoksessa: Sata vuotta

- prosessioikeutta. Helsinki 2019. Ss. 59–76.
- HOBBSBAWM 1999. Hobsbawm, Eric: Äärimäisyyksien aika. Lyhyt 1900-luku (1914–1991). Tampere 1999.
- HODGES TOIM 2010. Hodges, Christopher (ed.): The Costs and Funding of Litigation. CH Beck 2010.
- HOLTERMANN YM 2013. Holtermann, Jakob v. H. – Christersen, Mikkel Jarle – Madsen, Mikael Rask: Kan retsvidensskaben være empirisk? Om aktualiteten af Alf Ross' empiriske vendig i retsfilosofien. Retfærd 2013 ss. 3–22.
- HORMIA 1988. Hormia, Lauri: Asianosaisen poissaolosta siviiliprosessissa. Tutkimus yksipuolisesta eli kontumasiaalimenettelystä erityisesti ns. dispositiivisia riita-asioita silmällä pitäen. Vammala 1988.
- HOWELLS YM 2018. Howells, Geraint – Twigg-Flesner, Christian – Wilhelmsson, Thomas: Rethinking EU Consumer Law. Routledge 2018.
- HUPLI 2006. Hupli, Tuomas: Konkursitakaisinsaanti oikeudenkäyntinä. Helsinki 2006.
- HUSA 1995. Husa, Jaakko: Julkisoikeudellinen tutkimus. Tutkimus julkisoikeudessa harjoitettavan oikeusdogmatikan metodologiasta. Jyväskylä 1995.
- HVVÖNEN YM 2017. Hyvönen, E. ym: Semanttinen Finlex – laki ja oikeus avoimena linkitettyinä datana. Oikeus 2017 ss. 107–115.
- JYRÄNKI 1995. Jyränki, Antero: Vastaväittäjän lausunto (Jaakko Husa: Julkisoikeudellinen tutkimus). LM 1995 ss. 896–903.
- KAISTO 2005. Kaisto, Janne: Lainoppi ja oikeusteoria. Oikeusteorian perusteista aineellisen varallisuus oikeuden näkökulmasta. Helsinki 2005.
- KALLIOINEN 1999. Kallioinen, Mika: Professoriliitto 1969–1999. Kolme vuosikymmentä tieteen ja ammattikunnan puolesta. Jyväskylä 1999.
- KARTIO 1997. Kartio, Leena: Esineoikeuden esine tutkimuspöydällä. Teoksesta: Minun metodini. Helsinki 1997. Ss. 110–130.
- KLAMI 1995. Klami, Hannu Tapani: Vastaväittäjän lausunto (Jaakko Husa: Julkisoikeudellinen tutkimus). LM 1995 ss. 886–896.
- KLEMETTI 2014. Klemetti, Sanna-Maria: Oikeudellisten konstruktioiden kinetiikka. Rakenneanalyttinen tutkimus. Joensuu 2014.
- KLINGE 2012. Klinge, Matti: Kadonnutta aikaa löytämässä. Tampere 2012.
- VAN KLINK – DE VRIES 2016. van Klink, Bart – de Vries, Ubaldus (ed.): Academic Learning in Law. Theoretical Positions, Teaching Experiments and Learning Experiences. Elgar 2016.
- KOPONEN 2004. Koponen, Pekka: Talousrikokset rikos- ja rikosprosessioikeuden yhtymäkohdassa. Erityisesti tahallisuuden ja syytesidonnaisuuden kannalta tarkasteltuna. Helsinki 2004.
- KOKKO 2017. Kokko, Kai T.: Oikeustieteellinen sääntelytutkimus ympäristöoikeuden näkökulmasta. LM 2017 ss. 1054–1069.
- KORHONEN 2006. Korhonen, Keijo: Ruotumies, Helsinki 2006.
- KORKMAN 2022. Korkman, Julia: Muistin varassa. Oikeusprosessi ja totuus. Helsinki 2022.
- RIIKKA KOULU 2016. Koulu, Riikka: Dispute Resolution and Technology: Revisiting the Justification of Conflict Management. Helsinki 2016.
- RIIKKA KOULU 2018. Koulu, Riikka: Law, Technology and Dispute Resolution. Privatisation of Coercion. Routledge 2018.
- KOULU 2005. Koulu, Risto: Kommer den alternativa tvistlösning att europeiseras? JFT 2005 s. 544–559.
- KOULU 2008. Koulu, Risto: Kuka kaipaa väliesmenettelyä? Oikeus 2008 ss. 494–503.

- KOULU 2011. Koulu, Risto: Yksityiset lautakunnat riidanratkaisijoina. Helsinki 2011.
- KOULU 2012. Koulu, Risto: Lainkäyttöä vai hallintolainkäyttöä? Helsinki 2012.
- KOULU 2012B. Koulu, Risto: Eurooppalaistuuksu vai kansainvälistyykö prosessioikeuden tutkimus. DL 2012 ss. 482-497.
- KOULU 2013. Koulu, Risto: Du processrättsliga forskning, vart är du på väg? Retfærd 2013 ss. 63-84.
- KOULU 2016. Koulu, Risto: Oikeustieteen opetus - kuka opettaa, mitä opettaa ja miten opettaa? Oikeus 2016 ss. 574-576.
- KOULU 2017A. Koulu, Risto: Yhdessä vai erikseen? - kollektiivisen lainkäytön lupaus. Helsinki 2017.
- KOULU 2017B. Koulu, Risto: Kollektiivinen lainkäyttö - lupauksesta sovelluksiin. Helsinki 2017.
- KOULU 2018. Koulu, Risto: Pääsy oikeuksiin - aina horisontissa? Teoksessa: Matti Ilmari Niemi - esineoikeuden järjestelmän rakentaja. Helsinki 2018. Ss. 24-34.
- KOULU 2020. Koulu, Risto: Oikeuksiin pääsyn rahoittaminen. Helsinki 2020.
- KOULU 2021. Koulu, Risto: "Kummallista, miten selvää kaikki jälkikäteen on". Teoksessa: Sata vuotta prosessioikeutta. Helsinki 2021. Ss. 139-158.
- KOULU 2022. Koulu, Risto: Julkiset asiamiehet oikeuksiin pääsyn tukena. Helsinki 2022.
- KOULU 2023. Koulu, Risto: Oikeudenhaki-jana hallintoasian oikeudenkäynnissä. Helsinki 2023.
- KOULU YM 2018. Koulu, R. - Hieta-nen-Kunwald, P. - Koulu, R. - Lohi, T. - Turunen, S.: Yksilöllisen oikeussuojan kriisi. Oikeus 2018 ss. 104-110.
- KOULU-KOULU-KOULU 2019. Koulu, Riikka - Koulu, Risto - Koulu, Sanna: Tuomarin roolit tuomioistuimissa. Helsinki 2019.
- SANNA KOULU 2014. Koulu, Sanna: Lapsen huolto- ja tapaamissopimukset. Oikeuden rakenteet ja sopivat perheet. Helsinki 2014.
- KUHN 1994. Kuhn, Thomas S.: Tieteellisten vallankumousten rakenne. Helsinki 1994.
- KOULU-TURUNEN 2012. Koulu, Risto - Turunen, Santtu: Välimiesmenettely työriitojen ratkaisukeinona. Helsinki 2012.
- KURKELA-TURUNEN 2010. Kurkela, Matti S. - Turunen, Santtu: Due Process in International Commercial Arbitration. Oxford University Press 2010.
- KUUSI 1985. Kuusi, Matti: Ohituksia. Helsinki 1985.
- LAAKSO 2012. Laakso, Seppo: Lainopin teoreettiset lähtökohdat. Tampere 2012.
- LAGER 1972. Lager, Irma: Tuomionpurun edellytyksistä siviili- ja hallintoprosessissa. Vammala 1972.
- LAHTI 2016. Lahti, Raimo: Inkeri Anttila rikostieteiden ja kriminaalipoliittikan uudistajana. Teoksessa: Inkeri Anttila (1916-2013). Rikosoikeuden uudistajan ammatillinen ura ja vaikutus. Helsinki 2016. Ss. 3-18.
- LAHTI 2019. Lahti, Raimo: Zur Kriminal- und Strafrechtspolitik des 21. Jahrhunderts. Der Blickwinkel eines Nordischen Wohlfahrtsstaat und dessen Strafgesetzeformen: Finland. Gruyter 2019.
- LAPPALAINEN 1986. Lappalainen, Juha: Vahingonkorvausvaatimuksesta rikosjutussa. Prosessioikeudellinen tutkimus. Vammala 1986.
- LAPPALAINEN 1995. Lappalainen, Juha: Siiviiliprosessioikeus I. Jyväskylä 1995.
- LAPPALAINEN 2001. Lappalainen, Juha: Siiviiliprosessioikeus II. Jyväskylä 2001.
- LEBERT 2021. Lebert, Marie: A short history of e books. July 2021 (sähköinen versio)
- LINDFORS 2004. Leppänen-Välmaa 1998. Leppänen, Tatu - Välmaa, Asko:

- Muutoksenhaun pääpiirteet. 4. uudistettu painos. Saarijärvi 1998.
- LETTO-VANAMO 1995. Letto-Vanamo, Pia: Käräjäyhteisön oikeus. Oikeudenkäyttö Ruotsi-Suomessa ennen valtiosuomalaisen riidanratkaisun vakiintumista. Helsinki 1995.
- LINDFORS 2004. Lindfors, Heidi (toim.): Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Helsinki 2004.
- LINDFORS 2012. Lindfors, Heidi: Eurooppalaiset ulosottoperusteet. Helsinki 2012.
- LITMALA 2005. Litmala, Marjukka: Oikeuspoliittinen tutkimus – lainsäätäjän tuki vai vahtikoira? Teoksessa: Lainsäädäntöä vai muuta oikeudellista ohjausta? Helsinki 2005. Ss. 47–56.
- LIUKKONEN 2012. Liukkonen, Iiro: I svarandes frånvaro. Förenklade brottmålsrättegångar i tingsrätten. Helsingfors 2012.
- MEINANDER 2020. Meinander, Henrik: Kaleidoskooppi. Tutkielmia Suomen historiasta. Toinen painos. Helsinki 2020.
- MELANDER 2023. Melander, Sakari: Suomalaisen rikosoikeustieteen laaja-alaisuus 1990-luvulla. Teoksessa: Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Helsinki 2023. Ss. 27–46.
- MELLQVIST 2023. Mellqvist, Mikael: Doms-tolen och dess domare – en essä om skillnader och likheter mellan institution och person. SvJT 2023 ss. 88–107.
- MIKKILÄ 2011. Mikkilä, Jaakko: Tarvitseeko oikeustiede ristiriitoja? Muutama keskustelu esimerkkinä. Oikeus 2011 ss. 83–92.
- MONONEN 2001. Mononen, Marko: Sopi-musoikeuden materiaalisuudesta. Helsinki 2001.
- MÄHÖNEN 2011. Mähönen, Jukka: Suomalaisen oikeustutkimuksen haasteet – näkökulmia julkaisutapoihin ja -fo-rumeihin. Teoksessa: Turun yliopis-ton oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto. Ss. 71–80.
- KALLE MÄÄTTÄ 2010. Määttä, Kalle: Säätelytarkkuus. Oikeustaloustieteellinen doktriini ja sen kritiikki. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tiedonantoja 107. Helsinki 2010.
- TAPIO MÄÄTTÄ 2011. Määttä, Tapio: Lainsäätäjän kunnioittamisasenne, tavoitteellinen laintulkinta ja lakien tavoitesäännökset vallitsevassa tuomarinideologiassa. Teoksessa: Lainvalmistelu, tutkimus, yhteiskunta. Turku 2011. Ss. 207–226.
- NIEMINEN-FINNE 2023. Nieminen-Finne, Hanna: Den sakkunniga domaren i den finska miljöprocessen – processuella synpunkter. JFT 2023 ss. 18–42.
- NUOTIO 2023. Nuotio, Kimmo: Ari-Matti Nuutila ja rikosoikeuden yleisten oppien tutkimuksen uudistuminen. Teoksessa: Kotimaisen rikosoikeustieteen tila ja tulevaisuus. Helsinki 2023. Ss. 1–26.
- NURMI 1995. Nurmi, Hannu: Tutkimuksen laatu ratkaisoon! Teoksessa: Yliopisto uusiksi! Aktiivitutkijoiden näkökulmia. Tampere 1995. Ss. 127–136.
- ORASMAA 2018. Orasmaa, Antto: Etsimässä ja mahdollistamassa oikeussuojaa entistä useammin. Risto Koulu: Yhdessä vai erikseen? Kollektiivisen oikeussuojan lupaus. Oikeus 2018 ss. 110–113.
- OVASKA 2007. Ovaska, Risto: Välimiesmenettely – kansallinen ja kansainvälinen riidanratkaisukeino. Helsinki 2007.
- PAASKOSKI 2008. Paaskoski, Jyrki: Oppineiden yhteisö. Suomalainen Tiedekatemia 1908–2008. Helsinki 2008.
- PERKO 2022. Perko, Touko: Kaksi vapausotaa. Viha, vallankumous, terrori ja uuden alku 1905–1919. Keuruu 2022.
- PERE 2015. Pere, Tuula: Suojattu, suvaittu sanktioitu sananvapaus? Fourth Life Publishing 2015.

- PIHLAJAMÄKI 2009. Pihlajamäki, Heikki: Kansan ja esivallan välissä. Suomalaisen asianajajakunnan historia. Helsinki 2009.
- PIRJATANNIEMI 2023. Pirjatanniemi, Elina: Kotimainen tieteellinen julkaisutoiminta. LM 2023 ss. 629–633.
- PÄIVÄRINNE 2022. Päivärinne, Jussi: Siviiliprosessuaalinen asiavaltuus tekijänoikeuden loukkaustapauksissa. Helsinki 2022.
- QVIST 1968. Qvist, Martti: Tietokirjallisuus. Teoksessa: Kirjoittajan työt. Helsinki 1968. Ss. 363–380.
- REINIKAINEN 1968. Reinikainen, Veikko: Saksan siviiliprosessilain uudistaminen. Teoksessa: Juhlajulkaisu Tauno Tirkkoson 70-vuotispäivänä. Vammala 1968. Ss. 158–165.
- JORMA RUDANKO 2022. Rudanko, Jorma: Näkökohtia todistusharkinnasta. Helsinki 2022.
- MATTI RUDANKO 2016. Rudanko, Matti: Kohti kuluttajaprosessioikeutta – kuluttajaluottojen korot ja tuomioistuimen tutkimisvalta. LM 2016 ss. 879–906.
- SAARENPÄÄ 1999. Saarenpää, Ahti: Oikeus, tekniikka, tietotekniikka. Teoksessa: Juhlajulkaisu Jukka Peltonen 60 vuotta. Ss. 209–220. Helsinki 1999.
- SALLILA 2008. Sallila, Jussi: ”Oikeuden kehityshistoriaa on tutkittava takaperin”: lainopin ja oikeushistorian suhteesta Bo Palmgrenin tuotannossa. LM 2008 ss. 612–632.
- SAVOLA 2008. Savola, Mika: Arvostelu teoksesta: Koulu, Risto, Välimieslainkäytön oikeudellinen kontrolli. LM 2008 ss. 1013–1021.
- SAXÉN 1984. Saxén, Lauri: Vapaa ja sidottu tutkimus. Helsinki 1984.
- SILTALA 2003. Siltala, Raimo: Oikeustieteen tieteenteoria. Helsinki 2003.
- SYRJÄNEN 2008. Syrjänen, Jussi: Oikeudellisen ratkaisun perusteista. Helsinki 2008.
- SYRJÄNEN 2012. Syrjänen, Jussi: Tuomarin harkinnan rajat – irti legalismin taakasta. Oikeustiede-Jurisprudentia 2012 ss. 335–392.
- TAIVALOJA 2012. Taivaloja, Tina: Todistajankuulustelun rituaalista piirteitä. Kulttuuritutkimus 2012 ss. 31–42.
- TAYLOR 2010. Taylor, Andrew: Kirjat jotka muuttivat maailman. Helsinki 2010.
- TIRKKONEN 1943. Tirkkonen, Tauno: Välimiesmenettely. Prosessioikeudellinen tutkimus. Porvoo 1943.
- TIRKKONEN 1961. Tirkkonen, Tauno: Suomen siviiliprosessioikeus I. Porvoo 1961.
- TOLONEN 2005. Tolonen, Juha: Talouden oikeustiedettä. Teoksessa: Oikeus – kulttuuria ja teoriaa. Turun yliopisto 2005. Ss. 237–252.
- TOLONEN 2011. Tolonen, Juha: Suomalaista oikeustiedettä 50 vuotta. Teoksessa: Turun yliopiston oikeustieteellinen tiedekunta 50 vuotta. Turun yliopisto 2011. Ss. 559–572.
- TOMMILA TOIM 1998. Tommila, Päiviö (toim.): Miten meistä tuli historian tohtoreita? Helsinki 1998.
- TUOMISTO 1989. Tuomisto, Jarmo: Esineioikeuden rajat. Turku 1989.
- TURUNEN 2009. Turunen, Santtu: Välimiesmenettely säädettävässä laissa – onko kokonaisuudistus tarpeen? Teoksessa: Välimieslainkäyttö murroksessa – tutkimus vai välimiesmenettely muuttumassa? Helsinki 2009. Ss. 69–82.
- UTRIAINEN 2017. Utriainen, Terttu: Straffrätt som eklektiskt rättsområde. Teoksessa: Festrift till Dan Frände. Helsingfors 2017. Ss. 547–552.
- VIITANEN 2006. Viitanen, Klaus: Oikeudenkäyntikulut ja oikeuksien saavuus. DL 2006 ss. 614–632.
- VUORENPÄÄ 1999. Vuorenpää, Mikko: Asianomistajan oikeudet rikosprosessissa. Vantaa 1999.

- VUORENPÄÄ YM 2021. Vuorenpää, Mikko ym: Prosessioikeus. Kuudes, uusittu painos. Helsinki 2021.
- VON WRIGHT 1999. von Wright, Georg Henrik: Tieto ja ymmärrys. Helsinki 1999.
- YLHÄINEN 2004. Ylhäinen, Marjo: Oikeussosiologia lainopin tutkimuksessa. Teoksessa: Empiirinen tutkimus oikeustieteessä. Helsinki 2004. Ss. 41–52.

MUUT LÄHTEET

- AINEETTOMIA OIKEUKSIA KOSKEVIEN ASIOIDEN KÄSITTELY 2005. Aineettomia oikeuksia koskevien asioiden käsittely. Työryhmämietintö 2005:2. Oikeusministeriö.
- ENNAKOINTI JA TULEVAT SUKUPOLVET 2022. Ennakointi ja tulevat sukupolvet lainvalmistelun prosesseissa, instituutioissa ja käytännöissä. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2022:66.
- EVALUATION REPORT: department on criminal law, judicial procedure and general studies (2005). Luonnos.
- HAKKARAINEN-RIIKKA KOULU 2023. Hakkarainen, Jenni – Koulu, Riikka: Digitaalisten työvälineiden käyttö sovitellun laadun tukena. Oikeusministeriön julkaisuja. Selvityksiä ja ohjeita 2023:29. Helsinki 2023.
- KM 2003:3. Tuomioistuineläytöksen kehittämiskomitean mietintö.
- KOULUTUKSEN JA TUTKINTOJEN LAATU HELSINGIN YLIOPISTOSSA 2003. Koulutuksen ja tutkintojen laatu Helsingin yliopistossa. Kansainvälisen arvioinnin loppuraportti. Helsingin yliopiston arviointihankkeita 9/2003.
- OIKEUDENKÄYNTI HALLINTOASIOISSA 2011. Oikeudenkäynti hallintoasioissa. Prosessityöryhmän mietintö. Oikeusministeriö. Mietintöjä ja lausuntoja 4/2011.
- OIKEUDENKÄYTÖN KEHITYSTYÖRYHMÄN ARVIOMUISTIO 2022. Oikeudenkäytön kehitystyöryhmän arviointimuistio. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2022:39.
- OIKEUSTIETEELLINEN TUTKIMUS SUOMESSA 1993. Oikeustieteellinen tutkimus Suomessa. Valtion yhteiskuntatieteellisen toimikunnan asettaman arviointiryhmän raportti. Painatuskeskus 1993.
- OIKEUSTIETEELLISEN TUTKIMUKSEN TILA 1997. Oikeustieteellisen tutkimuksen tila. Suomen Akatemian asiantuntijaryhmän arvio (ei vuotta).
- PIENRIITAMENETTELY: arviomuistio 2023. Pienriitamenettely. Arviomuistio. Oikeusministeriön julkaisuja. Mietintöjä ja lausuntoja 2023:1.
- SUOMEN AKATEMIA III 2007. Suomen Akatemian historia III. 1989–2003. Kilpailu ja yhteistyö. Hannu Heikkilä. Jyväskylä 2007.
- SUURI IPAD KIRJA 2016. Suuri iPad kirja. Gary Rosenzweig. readme.fi. 2016.
- UNIVERSITY OF TURKU: peer-evaluation report 2022. RAE 2022 of the university of Turku peer-evaluation report.

- Aaltonen, Anna-Kaisa 93
Aarnio, Aulis 105
Ahonen, Pertti 78
Alvesalo, Anne 54
Arponen, Markku 165
Autio, Veli-Matti 114, 150
Auvinen, Maija 2
Backman, Eero 170, 172
Bernitz, Ulf 59
Brown, A.L. 131
Casti, John L. 56
Cotterrell, John N. 132
Deutscher, Isaac 49
Edelman, Nils 13
Elbow, Peter 90, 95, 156
Ellilä, Tauno 42
Engman, Max 119
Enqvist, Kari 57
Ervasti, Kaijus 4, 8, 29, 38, 49, 51, 52, 54,
78, 93, 115, 129, 131
Ervo, Laura 30, 115
Felt, Ulrike 10
Fredman, Markku 118
Frände, Dan 114
Gothóni, René 8
Haavisto, Vaula 141, 164
Hakkalainen, Jenni 37, 114, 122
Halila, Heikki 96
Hannula, Ilari 53
Harari, Yuval Noah 163
Havansi, Erkki 10, 23, 85, 115
Hechscher, Sten 118
Helander, Martin 10, 15
Helenius, Dan 44, 91
Helin, Markku 104
Helleman, Jarl 61, 114
Hietanen-Kunwald, Petra 29, 49, 119
Hobsbawm, Eric 171
Hodges, Christopher 38
Holtermann, Jacob 142
Hormia, Lauri 144
Howells, Geraint 29
Hupli, Tuomas 24
Husa, Jaakko 2, 15, 119, 140, 142, 156, 170
Hyvönen, E. 66
Jokela, Antti 44, 114
Jyränki, Antero 4, 11, 16
Jämsä, Jurkka 28
Jääskeläinen, Petri 28, 118
Kaisto, Janne 132
Kallioinen, Mika 145
Kartio, Leena 33
Kilpiä, Heikki 118
Klami, Hannu Tapani 11
Klemetti, Sanna-Maria 129
Klinge, Matti 108
van Klink, Bart 117
Kokko, Kai 32
Koponen, Pekka 21, 24, 119
Korkman, Julia 50
Koulu, Riikka 35, 37, 56, 99, 115, 116, 118,
119, 120, 139, 151, 153
Koulu, Risto 17, 22, 26, 29, 33, 35, 37, 42,
48, 52, 57, 99, 115, 118, 123, 129, 145, 165
Koulu, Sanna 35, 99, 118, 123, 159
Kuhn, Thomas S. 100
Kurkela, Matti 27, 119
Kuuliala, Matti 93
Laakso, Seppo 133
Lager, Irma 25, 139, 140
Lahti, Raimo 47
Lappalainen, Juha 8, 139, 145
Laukkanen, Sakari 118
Lebert, Marie 64
Lehtinen, Lasse 114
Leppänen, Tatu 61
Letto-Vanamo, Pia 131
Lindfors, Heidi 118, 145
Linna, Tuula 44
Litmala, Marjukka 17, 74, 161
Liukkonen, Iiro 144
Markus, Jaakko 114, 139
Meinander, Henrik 120, 123
Melander, Sakari 11, 24

Mellqvist, Mikael	35	Saarenpää, Ahti	28, 118
Mikkilä, Jaakko	27, 49	Saarensola, Satu	115
Mononen, Marko	123	Sallila, Jussi	35
Mähönen, Jukka	120, 174	Salminen, Janne	93
Männistö, Jarkko	119	Saranpää, Timo	35
Määttä, Kalle	106, 161	Savola, Mika	93
Määttä, Tapio	33, 133	Siltala, Raimo	16, 142
Nieminen-Finne, Hanna	118, 145	Sjöström, Bertil	87
Nuotio, Kimmo	11, 47, 117, 122	Spolander, Mia	114
Nurmi, Hannu	44	Stanikic, Teija	28, 118
Nylund, Anna	93	Syrjänen, Jussi	31, 55, 120, 133, 172, 173
Orasmaa, Antto	92	Taivaloja, Tina	146
Ovaska, Risto	27	Tapanila, Antti	119
Paaskoski, Jyrki	87	Timonen, Pekka	96
Paso, Mirjami	92	Tirkkonen, Tauno	8, 19, 27, 35, 87, 151, 161
Pere, Tuula	95	Tommila, Päiviö	91, 97
Perko, Touko	10	Tuomisto, Jarmo	51
Pihlajamäki, Heikki	42	Turunen, Santtu	14, 28, 119, 161
Pirjatanniemi, Elina	61	Utriainen, Terttu	171
Päivärinne, Jussi	21	Vaitoja, Juha	119
Pölönen, Pasi	28	Viitanen, Klaus	52
Qvist, Martti	65, 74	de Vries, Ubaldus	117
Rautio, Jaakko	21	Vuorenpää, Mikko	19, 35, 91, 92, 118
Reinikainen, Veikko	14	Välimaa, Asko	61
Rudanko, Jorma	119	Ylhäinen, Marjo	142, 151
Rudanko, Matti	23		

LIITE

Opinto-opas 2013–2014, oikeustieteellinen tiedekunta: prosessi- ja insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot (ss. 90–94)

PROSESSI- JA INSOLVENSSIOIKEUDEN PAKOLLISET AINEOPINNOT

Process- och insolvensrätts obligatoriska ämnesstudier
Procedural and Insolvency Law / Compulsory Studies

YLEINEN PROSESSIOIKEUS (200250)

Laajuus

8 opintopistettä (josta tuomioistuinharjoittelun osuus 1 op)

Oppimistavoitteet

Kokonaiskuvan antaminen prosessioikeuden ydinaineksesta, jolloin keskeisiä lähtökohtia ovat:

- prosessioikeuden käsitesisältö ja suhde aineelliseen oikeuteen
- prosessioikeuden keskeiset tavoitteet: oikeussuojan toteutuminen, oikeusrauhapyrkimys, laillisuus

- 190 — prosessioikeudelliset ydinperiaatteet, osanaan perus- ja ihmisoikeusaspektit
- prosessioikeuden kansainvälistyminen ja eurooppalaistuminen
- prosessioikeuden oikeuslähteet ja tulkintasäännöt
- toimijat ja rakenteet prosessioikeudessa: tuomarit/tuomioistuimet ja muut oikeussuojaelimet / syyttäjät / asianajolaitos / oikeusapu julkisin varoin / riitojen ja rikosten sovittelu / välimiesmenettely.

Näihin peruslähtökohtiin tukeutuen perehdytään riita- ja rikoskonfliktien prosessikäsittelyihin tavoitteina:

- kyky ymmärtää prosessioikeuden yleiset periaatteet ja systeemi
- kyky analysoida ja ratkaista prosessioikeudellisia ongelmia.

Käsiteltävät asiakokonaisuudet

1. Tuomari ja tuomioistuinorganisaatio; muut riidanratkaisuelimet
2. Yleiset menettelyperiaatteet siviili- ja rikosasioissa
3. Asianajolaitos; oikeusapujärjestelmät
4. Esitutkinta ja rikosprosessuaaliset pakkokeinot
5. Syyttäjät ja syyttäjien toiminta
6. Oikeudenkäynti kärjäoikeudessa
7. Todistusoikeus
8. Tuomio ja sen vaikutukset
9. Muutoksenhaku
10. Kansainvälinen ja eurooppalainen prosessioikeus
11. Välimiesmenettely ja muu vaihtoehtoinen riidanratkaisu

Opettajat

FRÄNDE, DAN, OTT, VT. Rikos- ja prosessioikeuden ruots. professori (vuorotteluvapaalla).

HELENIUS, DAN, OTT. Rikos- ja prosessioikeuden ruots. yliopistonopettaja.

GRÖNQVIST, KAJ, OTM. Rikos- ja prosessioikeuden ruots. tohtorikouluttettava.

HUPLI, TUOMAS, OTT, VT. Prosessioikeuden yliopistonlehtori.

STANIKIC, TEIJA, OTK, VT. Prosessioikeuden tohtorikoulutettava.

Oppiaineen opetusperiodi

Kalenteriviikot 36–41.

Suoritustapa

Tuomioistuinharjoittelu (1 op) on suoritettava ennen kirjallista tenttiä. Muu osa yleisen prosessioikeuden pakollisista aineopinnoista voidaan suorittaa JOKO KOKONAAN KIRJALLISELLA TENTILLÄ (7 op) tai OSASUORITUKSINA siten, että kokonaissuoritus koostuu luentokurssien (1,5 op tai $1,5 \times 2 = 3$ op) JA kirjallisen tentin (5,5 op tai 4 op riippuen siitä, kuinka monta opintopistettä on suoritettu luentokursseilla) suorituksista. Kirjallinen tentti on molemmissa tapauksissa kokonaan lakikirjatentti, ja sen voi suorittaa oppiaineen tenttipäivinä.

Yleisen prosessioikeuden opetuksesta aiemmin saatuja hyviyspisteitä voi käyttää tentissä enintään kolme, jos ne ovat yleisten sääntöjen mukaan vielä voimassa. Hyvityspisteet lisätään tentissä saatujen pisteiden yhteispistemäärään. Hyvityspisteet eivät oikeuta osasuorituksen rekisteröintiin. Tentti-ilmoittautumisen yhteydessä opiskelijan on mainittava luentosarjan opettaja, aihe, ajankohta (syys/kevätlukukausi ja vuosi) sekä saatujen hyvityspisteiden ja opintopisteiden (osasuoritukset) määrä.

Arviointi

Jos yleisen prosessioikeuden pakolliset aineopinnot suoritetaan KOKONAAN KIRJALLISELLA TENTILLÄ, tentti koostuu neljästä tehtävästä: kaksi oikeustapaustehtävää (toinen siviili- ja toinen rikosprosessioikeudesta)

192 sekä kaksi esseemuotoista teoriatehtävää (toinen siviili- ja toinen rikosprosessioikeudesta). Jokainen tehtävä arvostellaan erikseen asteikolla 1–10. Hyväksytty tenttisuoritus arvostellaan asteikolla 1–5.

OSASUORITUKSET ovat luentokursseja, joilla on mahdollista suorittaa kirjallisen tentin esseemuotoiset teoriatehtävät sekä siviili- että rikosprosessioikeudesta tai toinen näistä. Kunkin luentokurssin enimmäispistemäärä on 10, ja hyväksytyt suorituksen edellytyksenä on vähintään 5 pistettä. Suoritukset kirjataan opintosuorituksina arvosanalla hyväksytty ja kurseista saadut pisteet otetaan sellaisinaan huomioon tentin kokonaisarvostelussa. Jos opiskelija suorittaa osasuorituksena vain toisen (joko siviili- ja toinen rikosprosessioikeuden), kirjallisen tentin yhteydessä tulee suorittaa toinen (vielä suorittamatta oleva) teoriatehtävä. Kyseinen tentissä suoritettava teoriakysymys arvostellaan pisteasteikolla 1–10.

Tenttitilaisuudessa ei voi suorittaa pelkästään yhtä tai kahta teoriatehtävää vaan tenttijän on vastattava aina kahteen oikeustapaustehtävään (arvostelu 1–10 p./tehtävä) JA näiden lisäksi siihen teoriakysymykseen, jota ei ole suoritettu luentokurssilla. Kirjallisessa tentissä vastattavaksi jäävien tehtävien yhteispistemäärästä opiskelijan on kuitenkin aina saatava vähintään 50 %. Suoritettaessa yleisen prosessioikeuden pakolliset aineopinnot osasuorituksina, luentokurssi/-kurssit on suoritettava ennen tenttiä. Jos yleisen prosessioikeuden pakolliset aineopinnot suoritetaan osasuorituksina, lopullinen arvosana (1–5) määräytyy kaikista osasuorituksista saatujen pisteiden yhteismäärän perusteella.

Tutkintovaatimukset

FRÄNDE, D. ym. Prosessioikeus (4. p. 2012) s. 41–72, 85–920, 963–1191, 1245–1267, 1317–1332. Kirjasta on olemassa päivitettävä verkkoversio (WSOY-Pro). Ajantasainen verkkoversio voi yksityiskohdissa poiketa painetusta kirjasta.

Tutkintovaatimuksiin kuuluvat SÄÄDÖSLUETTELOT julkaistaan tiedekunnan sähköisessä opinto-oppaassa WEBOODISSA oppiaineen pakollisten aineopinnot yhteydessä.

Muut tiedot

Yleinen prosessioikeus ja insolvenssioikeus muodostavat omat erilliset tenttinsä. Ne arvostellaan erikseen, ja niistä annetaan erilliset arvosanat. Tentit järjestetään pääsääntöisesti samana päivänä, joten myös molempien tenttien suorittaminen samalla kertaa on mahdollista. Opetuskaudella (viikot 36–41) tentit pidetään kuitenkin poikkeuksellisesti eri päivinä. Yleisen prosessioikeuden tentti järjestetään viikolla 41 (tenttipäivä 11.10.) ja insolvenssioikeuden tentti viikolla 43 (tenttipäivä 22.10.).

Opetus

Syyslukukausi / Höstterminen 2013

Yliopistonlehtori TUOMAS HUPLI luennoi *prosessioikeutta oikeustapausten valossa* sl 2013. Luentokuulustelun hyväksytyin suorituksen voi käyttää 1,5 op:n osasuorituksena kirjallisen tentin teoriatehtävistä joko siviiliprosessi- tai rikosprosessioikeudessa opiskelijan valinnan mukaan. Kurssille ilmoittaudutaan WEBOODISSA (200250A).

Dan Helenius: *Straffprocessrättens grundfrågor* (1,5 op), ht 2013. Föreläsningsförhör: Godkänt förhör ersätter teorifrågan i straffprocessrätt i tentamen. Anmälinen via WEBOODI (200250B).

Kevätlukukausi 2014

Yliopistonlehtori TUOMAS HUPLI luennoi *prosessioikeuden yleisistä periaatteista* kl 2014 myöhemmän ilmoituksen mukaisesti. Osasuoritusmahdollisuus kuten edellä Tuomas Huplin pitämällä syyslukukauden luentokurssilla kuitenkin siten, että osasuoritusta (200250A) ei voida rekisteröidä kevätlukukaudella, jos se on rekisteröity syyslukukauden luentokurssin (200250A) suorittamisesta. Kurssille ilmoittaudutaan WEBOODISSA (200250A).

TUOMIOISTUINHARJOITTELU koostuu ohjatusta käynnistä alioikeuteen ja alioikeuden istuntojen seuraamisesta 10 aamu- tai iltapäivän ajan. Rikos- ja siiviliasioita on seurattava mahdollisuuksien mukaan tasapuolisesti.

OHJATTUJA KÄYNTEJÄ HELSINGIN KÄRÄJÄOIKEUTEEN järjestetään lukuvuoden aikana seuraavasti: 27.9., 11.10., 1.11., 29.11., 31.1., 28.2., 28.3., 25.4. Ohjatuille käynneille on ilmoitettava etukäteen tiedekunnan kansliaan.

Ohjatut käynnit alkavat Helsingin käräjäoikeuden ala-aulassa klo 9.00. Opiskelijoilla tulee olla tiedekunnasta saatu tuomioistuinharjoittelun lomake mukanaan. Käräjäoikeuden osoite Salmisaaressa on Porkkalankatu 13. Istuntopäivien seuraaminen suositellaan ajoitettavaksi vasta ohjatulle käynnille osallistumisen jälkeen. Istuntoja on MAHDOLLISTA seurata MUUSSAKIN TUOMIOISTUIMESSA kuin Helsingin käräjäoikeudessa.

Ennen ohjatulle käynnille osallistumista ja istuntojen seuraamista opiskelijan tulee hakea tiedekunnan kansliasta tuomioistuinharjoittelulomake, johon tulevat merkinnät ohjatusta käynnistä ja seuraamis-kerroista. Lomaketta noudettaessa opiskelijalla on oltava mukanaan opiskelijakortti.

HUOM! Opiskelijoilla on ehdoton vaitio-olovelvollisuus neuvottelujen aikana saamistaan tiedoista.

Harjoittelun päätyttyä lomake palautetaan tiedekunnan kansliaan rekisteröitäväksi. Oppiaineen vastuupettaja voi hyväksyä tuomioistuinharjoittelun korvaamisen pitkäaikaisella työskentelyllä käräjäoikeudessa (esim. käräjäsihteerinä).

INSOLVENSSIOIKEUS (200251)

Laajuus

5 opintopistettä

Oppimistavoitteet

Insolvenssioikeuden tavoitteena on antaa

- kokonaiskuva maksukyvyttömyydestä yhteiskunnallisena ilmiönä ja sen sääntelystä

- käsitys insolvenssioikeuden käsitteistä ja periaatteista
- käsitys insolvenssioikeuden suhteesta velvoite-, sopimus- ja esineoikeuteen
- kokonaiskuva voimassa olevasta insolvenssilainsäädännöstä
- pääpiirteet insolvenssimenettelyistä eli konkurssista, ulosotosta, yrityksen saneerauksesta ja yksityishenkilön velkajärjestelystä
- pääpiirteet rajat ylittävstä maksukyvyttömyydestä ja sen sääntelyn eurooppalaistumisesta.

Käsiteltävät asiakokonaisuudet

- insolvenssioikeus talousjärjestelmässä ja oikeusjärjestyksessä
- konkurssi ja ulosotto menettelyinä
- yrityksen saneeraus ja yksityishenkilön velkajärjestely menettelyinä
- aineellinen insolvenssioikeus
- kansainvälinen insolvenssioikeus ja siihen liittyvä lainvalinta.

Opettajat

KOULU, RISTO, OTT, VT. Prosessioikeuden professori (oppiaineen vastuuopettaja), tutkimusjohtaja (Conflict Management Institute).

LINDFORS, HEIDI, OTT. Prosessi- ja insolvenssioikeuden ma. yliopistonlehtori.

HIETANEN-KUNWALD, PETRA, LL.M. Tohtorikoulutettava.

PETERZENS-NYSTEN, TINNI, OTL. Tohtorikoulutettava

Oppiaineen opetusperiodi

Kalenteriviikot 36–41

Suoritustapa

Insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot voidaan suorittaa joko kokonaan kirjallisella tentillä (5 op) tai pienryhmäkurssilla (2,5 op) ja kirjallisella tentillä (2,5 op). Kirjallinen tentti on molemmissa tapauksissa kokonaan lakikirjatentti, jonka voi suorittaa oppiaineen tenttiäpäivinä. SUORITETTAESSA INSOLVENSSSIOIKEUDEN PAKOLLISET AINEOPINNOT OSASUORITUKSILLA PIENRYHMÄKURSSI ON SUORITETTAVA ENNEN TENTTIÄ. Insolvenssioikeuden pakollisten aineopintojen suorittaminen ei edellytä tuomioistuinarjoittelun suorittamista.

Insolvenssioikeuden opetuksesta aiemmin saatuja hyvityspisteitä voi käyttää tentissä enintään kolme, jos ne ovat yleisten sääntöjen mukaan vielä voimassa. Tentti-ilmoittautumisen yhteydessä opiskelijan on mainittava luentosarjan opettaja, aihe, ajankohta (syys/kevätlukukausi ja vuosi) sekä saatujen hyvityspisteiden ja opintopisteiden (osasuoritukset) määrä.

Arviointi

Jos insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot suoritetaan KOKONAAN TENTILLÄ, tentti koostuu neljästä kysymyksestä, jotka arvostellaan asteikolla 1-10. Osa kysymyksistä on oikeustapauksia, osa teoriakysymyksiä. Myös muunlaisia kysymyksiä kuten monivalintatehtäviä saatetaan käyttää. Tentti arvostellaan arvosanalla 1-5.

Jos insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot suoritetaan osittain, arvosana (1-5) määräytyy osasuoritusten arvosanojen keskiarvon mukaan.

Pienryhmäkurssin arvosana (1-5) määräytyy kurssin aikana laadittavien tehtävien (4 kpl) sekä loppukuulustelun perusteella.

Osasuoritustentti koostuu kahdesta kysymyksestä, jotka arvostellaan asteikolla 1-10. Toinen kysymyksistä on pääsääntöisesti oikeustapaus, toinen teoriakysymys. Myös muunlaisia kysymyksiä kuten monivalintatehtäviä saatetaan käyttää. Myös osasuoritustentti arvostellaan arvosanalla 1-5.

Kirjallisuus ja oppimateriaali

Suoritettaessa insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot KOKONAAN KIRJATENTILLÄ:

KOULU, R. YM.: *Insolvenssioikeus* (3. painos, 2009). S. 39–61, 73–88, 99–275, 305–399, 453–456, 465–475, 477–490, 493–503, 505–510, 549–622, 625–752, 805–853, 865–965, 969–1019 ja 1046–1104. Kirjasta on olemassa päivitettävä verkkoversio (WSOY-Pro). Kannattaa kuitenkin huomata, että ajantasainen verkkoversio voi yksityiskohdissa poiketa painetusta kirjasta. Erot kasvavat ajan myötä.

Tentissä edellytetään säädösluettelon 1. ja 2. osissa lueteltujen säästösten osaamista.

Tutkintovaatimukseen kuuluvat SÄÄDÖSLUETTELOT julkaistaan tiedekunnan sähköisessä opinto-oppaassa WEBOODISSA oppiaineen pakollisten aineopintojen yhteydessä.

OSASUORITUKSET

Jos insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot suoritetaan OSITTAIN PIENRYHMÄKURSSILLA, tällä kurssilla oppimateriaalina ovat edellä mainitun teoksen sivut 453–456, 465–475, 477–490, 493–503, 505–510, 549–622, 865–965, 977–1019. Lisäksi edellytetään WEBOODISSA olevan säädösluettelon 1. osassa lueteltujen säästösten osaamista.

OSASUORITUSTENTISSÄ oppimateriaalina ovat edellä mainitun teoksen sivut 39–61, 73–88, 99–275, 305–399, 625–752, 805–853, 969–975, 1046–1104. Lisäksi edellytetään WEBOODISSA olevan säädösluettelon 2. osassa lueteltujen säästösten osaamista.

Tutkintovaatimukseen kuuluvat SÄÄDÖSLUETTELOT julkaistaan tiedekunnan sähköisessä opinto-oppaassa WEBOODISSA oppiaineen pakollisten aineopintojen yhteydessä.

Edeltävät opinnot ja sijoittuminen ON/OTM-tutkintoon

Insolvenssioikeuden pakolliset aineopinnot saa suorittaa joko ennen yleistä prosessioikeutta tai sen jälkeen. Yleisen prosessioikeuden tentin sekä sopimusoikeuden, yleisen velvoiteoikeuden, esineoikeuden ja eurooppaoikeuden tentin edeltävä suorittaminen helpottaa kuitenkin jossain määrin insolvenssioikeuden suorittamista.

Muut tiedot

Yleinen prosessioikeus ja insolvenssioikeus muodostavat omat erilliset tenttinsä. Ne arvostellaan erikseen, ja niistä annetaan erilliset arvosanat. Tentit järjestetään pääsääntöisesti samana päivänä, joten myös molempien tenttien suorittaminen samalla kertaa on mahdollista. Opetuskaudella (viikot 36–41) tentit pidetään kuitenkin poikkeuksellisesti eri päivinä. Yleisen prosessioikeuden tentti järjestetään viikolla 41 (tenttipäivä 11.10.) ja insolvenssioikeuden tentti viikolla 43 (tenttipäivä 22.10.).

*Opetus**Syyslukukausi 2013*

Yliopistonlehtori HEIDI LINDFORS

Insolvenssioikeuden pienryhmäkurssi

johdantoluento (kaikille ryhmille yhteinen) ke 4.9. klo 14–16 Suomen laki -sali

ryhmä A

ryhmä B

ryhmä C

ryhmä D

kuulustelu ma 14.10. klo 14–17 PI

uusintakuulustelu ke 16.10. klo 12–15 PII

Opiskelijan tulee ilmoittautua yhteen pienryhmään WEBOODISSA (200251A). Pienryhmään otetaan enintään 25 opiskelijaa.

Kevätlukukausi 2014

Yliopistonlehtori HEIDI LINDFORS

Insolvenssioikeuden pienryhmäkurssi

johdantoluento (molemille pienryhmille yhteinen) ma 17.2. klo 14–16 P674

ryhmä A

ryhmä B

kuulustelu pe 28.3.klo 12–15 Suomen laki -sali

uusintakuulustelu ti 1.4. klo 14–17 PIII

Opiskelijan tulee ilmoittautua yhteen pienryhmään WEBOODISSA (200251A). Pienryhmään otetaan enintään 25 opiskelijaa.

199

Dosentit, täysinpalvelleet professorit ja tohtorikoulutettavat

ERVASTI, KAIJUS, OTT, Oikeussosiologian dosentti.

ERVO, LAURA, OTT, VT. Prosessioikeuden dosentti.

HAVANSI, ERKKI, OTT, VT. Prosessioikeuden professori, emeritus.

JANSSON, MAX, OTM.

JONKKA, JAAKKO, OTT. Prosessioikeuden dosentti.

KOULU, RIIKKA, OTM, VT. Tohtorikoulutettava.

LAPPALAINEN, JUHA, OTT, VT. Prosessioikeuden professori, emeritus.

LAGER, IRMA, OTT, VT. Prosessioikeuden professori, emerita.

NIEMI, JOHANNA, OTT, VT. Prosessioikeuden dosentti, prosessi- ja insolvenssioikeuden yliopistonlehtori (tehtävästä vapaa).

PAANANEN, HEIDI, OTK. Tohtorikoulutettava.

PÖLÖNEN, PASI, OTT. Prosessioikeuden dosentti.

VAITOJA, JARI, OTK, VT. Tohtorikoulutettava.

VIROLAINEN, JYRKI, OTT. Prosessioikeuden dosentti.

”Se on vain prosessia”

– prosessioikeuden tutkimuksen pitkä aalto: lainopista konfliktinhallintaan

Tämä kirja käsittelee suomalaista prosessioikeuden tutkimusta. Se alkaa 1980-luvun vanhasta hyvästä ajasta, ylittää 1990-luvun uudistusten hullut vuodet sekä päättyy 2020-luvun monialaiseen ja empiirisesti sävyttyneeseen konfliktinhallinnan tutkimukseen. Kirja on paljolti prosessioikeuden tutkimuksen tutkimusta eli niin sanottua tieteenteoriaa, vaikka siinä on review-henkistä tutkimuksen analyysia sekä hieman aatehistoriaakin. Kirjan kuva prosessioikeudesta on persoonallinen: kirja ei väitä olevansa prosessioikeuden tutkimuksen virallinen historia. Toki kaikki kuvaukset menneisyydestä ovat lopulta henkilökohtaisia. Moni muistaa asiat eri tavalla tai ainakin antaa tapahtumille eri merkityksen.

Esitys jakaantuu kahteen osaan, yleiseen ja temaattiseen. Yleisessä osassa huomionsa saavat tutkimussuuntaukset, julkaisukanavat, tutkimuksesta tehdyt arviot ja palaute sekä tutkimuksen vaikuttavuus. Temaattisessa osassa analysoidaan aiheenvalintoja, lähestymistapoja, tutkimusmenetelmiä, monialaisuutta ja empiiristä tutkimusotetta, toimivuuden arviointeja sekä tutkimuksen kriittisyyttä. Lopuksi pohditaan prosessioikeuden tulevaisuutta, etenkin tutkimuksen kehittävää roolia.

Risto Koulu on prosessioikeuden professori emeritus (Helsingin yliopisto). Kirjan esitys keskittyy hänen aktiivisen tutkijauransa aikaan (1980–).

